

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 9'2025

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2025.9>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus. ICV = 66,67

Префікс доі журналу: 10.37634/efp.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – ПРАТ «Аудиторська фірма «Аналітик», ідентифікатор медіа – R30-03327 згідно з Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 21.03.2024 (Протокол №11)

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик", Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 30.09.2025

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 44, м. Київ, 01001

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

Е-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2025
© "Економіка. Фінанси. Право",
2025

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 9'2025

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2025.9>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus. ICV = 66,67

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Subject in the field of printed media – PJSC “Audit Firm “Analitik”, media identifier – R30-03327 according to the Decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting dated 21.03.2024 (Protocol No. 11)

Founders:

Audit firm "Analitik",
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

The papers must pass

selection, internal and external review

Full or partial reprint of the materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 30.09.2025

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office:

Khreshchatyк str., 44, Kyiv, 01001

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analitik", 2025
© "Economics. Finances. Law",
2025

Typography: LLC "International Business
Center"

РЕДКОЛЕГІЯ

Головний редактор

Валентина Левченко, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Володимир Головач, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Тетяна Головач, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Учасники редколегії

Антон Бойко, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Олена Величко, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Анатолій Герасимович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Тетяна Гільорме, д.е.н., доцент, начальник відділу міжнародних проєктів, професор кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна)

Любомира Кіндратська, д.е.н., професор, професор кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ірина Криштопа, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Юрій Манцевич, д.е.н., доцент, вчений секретар, Державне підприємство «Науково-дослідний і проєктний інститут містобудування» (Україна)

Олена Петрик, д.е.н., професор, завідувачка кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Петер Плавчин, доктор наук, проф. інж., ректор Академії Данубіус (Словацька Республіка)

Євгенія Полякова, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Олена Попишняк, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Ольга Григорія, к.е.н., доцент кафедри, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна)

Юлія Слободяник, д.е.н., професор, професор кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Греція)

Сергій Ткаченко, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»; академік Академії економічних наук України (Україна)

Віктор Тринчук, к.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, обліку та банківської справи, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Людмила Чижевська, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Гульнара Балгімбаєва, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казакстан)

Олександр Бригінєв, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Віктор Василичук, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Сергій Константинов, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Ігор Озерський, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Малгожата Скоржевська-Амберг, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Юрій Фрицький, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Комітет консультантів і мовних редакторів

Марі-Франс Кенуй-Казаль, доктор філософії з гуманітарних наук (Франція)

Лєся Поповецька-Демченко (Україна-Франція) – відповідальний редактор

Анна Туманян (Україна) – випусковий редактор

EDITORIAL BOARD

Editors-in-chief

Valentyna Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analytik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board

Anton Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatoli Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Tetiana Hilorme, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the department of international projects, Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine)

Liubomyra Kindratska, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna Kryshstopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Olena Petryk, Doctor of Economics, Professor, Head of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Peter Plavcan, Dr.h.c., prof. Ing., Rector, Vysoka skola Danubius (Slovakia)

Yevheniia Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Olha Hryhoriv, PhD in Economics, Associate Professor of department, Vasyl Stefanyk Carpathian National University (Ukraine)

Yuliia Slobodanyk, Doctor of Economics, Professor, Professor of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor Trynchuk, PhD in Economics, Professor, Head of Finance, Accounting and Banking department, Luhansk Taras Shevchenko National University (Ukraine)

Liudmyla Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Gulnara Balgimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnyskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor Vasylynchuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Committee of consultants and language editors

Marie-France Quenouille (Cazals), PhD in Human Science (France)

Lesia Popovetska-Demchenko (Ukraine-France) – Managing editor

Anna Tumanian (Ukraine) – Issue Editor

ЗМІСТ

<i>ГОЛОВАЧ В.</i> "Сьогодні усе залежить від рівня свідомості аудиторів, їх до коліна переламують". Інтерв'ю	8
<i>IVASHKIN D.</i> Methodological framework for assessing the impact of innovations on manufacturing enterprises' business processes (<i>Методологічні засади оцінювання впливу інновацій на бізнес-процеси виробничих підприємств</i>)	10
<i>БЄЛКІН Л.М., ЮРИНЕЦЬ Ю.Л., БЄЛКІН М.Л.</i> Відступлення права вимоги боргу на етапі виконавчого провадження з його стягнення	14
<i>ВЛАДИКА Ю.П., СКИБА Г.І., ЗАДЕРАКА Н.М.</i> Адаптація механізмів фінансової реструктуризації кредитної заборгованості банківських установ та підприємств до умов воєнного стану	19
<i>ЩУРКО У.В.</i> Потенціал креативних індустрій для соціально-економічного розвитку та відновлення України	23
<i>ДАНИЛОВА А.В.</i> Проблеми застосування санкції за статтею 325 Кримінального кодексу України: перспективи в сучасній судовій практиці	27
<i>РОМАН В.П., ЛАВРУК Б.Ю., СЛОБОДЯН І.Ю.</i> Трансформація соціальних стандартів у трудових відносинах під час воєнного стану	32
<i>ФЕДОРЕНКО Т.В.</i> Особливості цивільно-правового регулювання сімейних відносин в умовах війни: проблеми та перспективи	36
<i>ЗАХАРЧЕНКО Л.А., МАКЛЕЦЬКИЙ Д.Г.</i> Цифрова трансформація підприємств як чинник сталого макроекономічного розвитку	40
<i>ІВАНОВ Є.А., ОСТАП'ЮК В.Л.</i> Ефективність використання природних ресурсів постмайнінгових територій та об'єктів західного регіону України	45
<i>КОГУТ Я.М.</i> Зміст і принципи поліцейської діяльності у демократичному суспільстві та психологічні особливості сприйняття населенням безпечного середовища для життєдіяльності	53
<i>ЛЕСІВ І.Г.</i> Кондитерська промисловість України – сучасні виклики	57
<i>МАМЕДОВА Е.Г.</i> Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди: загальна характеристика та відмежування від суміжних кримінальних правопорушень	62
<i>КЛЕПІКОВА О.В., МЕЛЬНИЧУК Д.М.</i> Правові засади розвитку логістичної інфраструктури: аналіз досвіду Швейцарії	66
<i>НАСТЮК В.Я.</i> Деякі питання адміністративно-правового захисту громадян від звинувачень у колабораційній діяльності	70
<i>ПЕТРИШИН Н.Я., НОДЖАК Л.С., ЛЕВИЦЬКА Н.В.</i> Стратегії залучення фінансування для стартапів в умовах економічної та політичної нестабільності	79
<i>УСТИМЕНКО В.В., ДЖУСОВ О.А.</i> Стратегії управління активами недержавних пенсійних фондів	85

ЦИГАНОВ С.А., ХИЖНЯК Б.В. Переваги застосування блокчейну у міжнародних фінансових операціях	88
КНУРВУ V. The role of public policy in developing underperforming capital markets: international experience and implications for Ukraine (<i>Роль державної політики у розвитку недостатньо розвинених ринків капіталу: міжнародний досвід та наслідки для України</i>)	92
ХМАРЮК А.С. Математичні методи та штучний інтелект у сучасному інвестиційному аналізі	102
ЧУБАТИЙ Ю.С. Адміністративно-правові механізми контролю якості послуг мобільного зв'язку: вітчизняна практика та потреби модернізації	105
ПЕТИК Л.О., ЩЕКОДИНА А.О. Функціонування системи публічних закупівель в Україні в умовах війни	109

CONTENTS

<i>V. HOLOVACH.</i> "Today, everything depends on the level of consciousness of auditors, they are being broken to the knees". Interview	8
<i>D. IVASHKIN.</i> Methodological framework for assessing the impact of innovations on manufacturing enterprises' business processes	10
<i>L. BIELKIN, Y. YURYNETS, M. BIELKIN.</i> Assignment of the right to claim a debt at the stage of enforcement proceedings for its collection	14
<i>Y. VLADYKA, H. SKYBA, N. ZADERAKA.</i> Adaptation of mechanisms for financial restructuring of credit debt of banking institutions and enterprises to martial law conditions	19
<i>U. SHCHURKO.</i> The potential of creative industries for socio-economic development and recovery of Ukraine	23
<i>A. DANILOVA.</i> Problems of application of sanctions under Article 325 of the Criminal code of Ukraine: prospects in modern judicial practice	27
<i>V. ROMAN, B. LAVRUK, I. SLOBODIAN.</i> Transformation in social standards in labor relations during martial law	32
<i>T. FEDORENKO.</i> Features of civil law regulation of family relationships in war conditions: problems and prospects	36
<i>L. ZAKHARCHENKO, D. MAKLETYSKYI.</i> Digital transformation of enterprises as a factor of sustainable macroeconomic development	40
<i>Y. IVANOV, V. OSTAPIUK.</i> Efficiency of use of natural resources of post-mining territories and objects of the western region of Ukraine	45
<i>Y. KOHUT.</i> The essence and principles of police activity in a democratic society and the psychological aspects of public perception of a safe living environment	53
<i>I. LESIV.</i> Confectionery industry of Ukraine – modern challenges	57
<i>E. MAMEDOVA.</i> Acceptance of an offer, promise or receipt of an unlawful benefit by an official: general characteristics and distinction from related criminal offenses	62
<i>O. KLEPIKOVA, D. MELNYCHUK.</i> Legal basis for the development of logistics infrastructure: analysis of Switzerland's experience	66
<i>V. NASTIUK.</i> Some issues of administrative and legal protection of citizens from accused in collaborative activities	70
<i>N. PETRYSHYN, L. NODZHAK, N. LEVYTSKA.</i> Strategies for raising funds for startups in the face of economic and political instability	79
<i>V. USTYMENKO, O. DZHUSOV.</i> Asset management strategies of non-state pension funds	85

<i>S. TSYHANOV, B. KHYZHNIAK.</i> Advantages of using blockchain in international financial transactions	88
<i>V. KHYRBU.</i> The role of public policy in developing underperforming capital markets: international experience and implications for Ukraine	92
<i>A. KHMARIUK.</i> Mathematical methods and artificial intelligence in modern investment analysis	102
<i>Y. CHUBATYI.</i> Administrative and legal mechanisms for quality control of mobile communications services: domestic practice and needs for modernisation	105
<i>L. PETYK, A. SHCHEKODINA.</i> Functioning of the public procurement system in Ukraine in the context of war	109

Володимир ГОЛОВАЧ. «Сьогодні усе залежить від рівня свідомості аудиторів, їх до коліна переламують». Інтерв'ю

Volodymyr HOLOVACH. "Today, everything depends on the level of consciousness of auditors, they are being broken to the knees". Interview

Володимир Головач – батько українського аудиту. Він фактично єдиний у всій Україні, хто наважується публічно говорити про свавілля, з яким зіткнулась уся сфера. Ми зв'язались із ним за невеликим коментарем. І вже в ході розмови дізнались шокуючу інформацію: його аудиторську фірму, яка є найпершою в Україні, виключили з реєстру. Володимир Головач вважає, що для інших аудиторів, навіть якщо вони зараз бояться публічно говорити, теж усе закінчиться погано. Усе зараз залежить від рівня їхньої свідомості. Ми вирішили опублікувати тут нашу розмову повністю. Нижче – текст у форматі інтерв'ю.

Volodymyr Holovach is the father of Ukrainian audit. He is actually the only one in all Ukraine who dare to speak publicly about arbitrariness, which the whole audit's sphere faced. We have contacted him for a little comment. And in the course of the conversation we learned the shocking information: his audit firm, which is the first in Ukraine, was expelled from the audit's register. Volodymyr Holovach believes that for other auditors, even if they are now afraid to speak publicly, this will end badly. Everything now depends on the level of their consciousness. We decided to publish our conversation here completely. Below is an interview text.

– **Що найбільше загрожує аудиторам?**

– Корупція. Із низу до верху.

– **Корупція де? В Аудиторській палаті, Органі суспільного нагляду...?**

– І у Верховній Раді теж.

– **Чим це загрожує аудиторам?**

– Занепадом аудиту як професії, яка відповідає світовим стандартам.

– **Зараз зареєстровано новий законопроект 14016 – він хоч якось вирішує проблеми?**

– Він корупційний. Перша його редакція пройшла завдяки Ніні Южаніній, яка була головою парламентського комітету. Певну роль вона там зіграла: наполовину позитивну, наполовину негативну. Бо цей законопроект був зовсім поганий, його було соромно людям показати. Його готував Мінфін. Але основним, хто був в основі процесу, є Олег Канцуров.

Він цікавились, хто такий пан Канцуров? Що він закінчував? Аграрний. Писав дисертацію з обліку в аграрному секторі. Він жодного дня не працював аудитором. Жодного.

Він є виконавчим директором Інспекції із забезпечення якості, яку підпорядковано Раді нагляду Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю (ОСНАД). Це виконавчий орган. Але він є членом керівного органу. І він готує всі документи. Рада нагляду ОСНАД не має навіть свого секретаріату.

Він спочатку в статуті написав, що це державна установа. Але як? Це повинен бути обраний колегіальний орган, і в жодному разі не державна установа. Він же так і називається – Орган суспільного нагляду. То він від суспільства чи від держави має бути? Очевидно, що від суспільства, а не від держави!

А він в закон пропихнув, що це державна установа. Отже, якщо це державна установа, то відповідно тільки держава, а від її імені Канцуров, керує процесами. Тобто це речі очевидні, вони на поверхні. Тут навіть не треба якогось особливого детективного дослідження.

Тепер у законопроекті він ще вносить зміни про надання можливості виконавчому директору Інспекції ОСНАД перебувати на своїй посаді понад два терміни поспіль. Тобто він може довічно керувати процесом аудиту в Україні.

– **Що робити аудиторам у такій ситуації?**

– Усе залежить від рівня свідомості аудиторів. Їх до коліна переламують, а вони на «Майдан аудиту» не виходять. Десь щось «з-за рогу» хіба...

– **What is the most threatened to the auditors?**

– Corruption. From the bottom to the top.

– **Where exactly? Is this in the Audit Chamber, the Public surveillance authority ...?**

– And in the Verkhovna Rada too.

– **What is the threat to the auditors?**

– The threat is the decline of audit as a profession that meets the world standards.

– **Now the new bill 14016 is registered – does it somehow solve problems?**

– It is corruption. Its first editorial was made thanks to Nina Yuzhanina, who was the chairman of the parliamentary committee. She played a role there: half positive, half negative. Because this bill was quite bad, it was ashamed to show people. It was prepared by the Ministry of Finance. But the main one who was at the heart of the process is Oleh Kantsurov.

Did you wonder who Mr. Kantsurov is? What did he finish? Agrarian. He wrote the dissertation in the agricultural sector. He worked as an auditor not a single day. Not a single day.

He is the Executive Director of the Quality Inspectorate, which is subordinated to the Supervision Council of the The Audit Public Oversight Body (APOB). This is the executive body. But he's a member of the governing body. And he prepares all the documents. The Supervision Council of the APOB doesn't even have its Secretariat.

He first wrote in the Statute that that was a government agency. But how? This should be chosen collegial body, and by no means a public institution. It is called – the Public Oversight Body. So should it be from society or from the state? Obviously, from society, not from the state!

But he pushed into the law that it was a public institution. So, if it is a public institution, then only the state, and Kantsurov on its behalf manages processes. The things are obvious, they are on the surface. Here you don't even need any special detective study.

Now in the bill, he is still making changes on about providing opportunities to executive director of the Inspection of the APOB to be in this position for more than two consecutive terms. That is, he can manage the audit process in Ukraine for life.

– **What have auditors to do in this situation?**

– It all depends on the level of auditors' consciousness. They are broken to their knees, and they don't go to the "audit's Maidan". Somewhere "from the corner" except ...

Я людина, яка створювала аудит в Україні, закон, Спілку аудиторів. Тож я змушений реагувати належно, щоб не втратити зовсім своє обличчя. А в інших – страх. Бояться за професію. Хоча закінчиться для них теж погано.

– Бо їх затисли зі всіх сторін: аудитори бояться, що почнуться перевірки.

– Перевірки і так йдуть регулярно. Тих, хто «не стає в шеренгу», з ринку аудиту виймають. Придумали позачергові перевірки, прийняли такий нормативний внутрішній акт... Написали, що можна позачергово проводити перевірки, що явно суперечать закону. Може, вони і в закон таке положення притягнуть. Виявили ризики – значить, можна позачергово перевіряти. Ризики! Та ризики є постійно в цій діяльності.

– Хто приймає рішення про такі перевірки? Хто їх проводить?

– Фактично усім керує Канцуров. Йому підпорядковано й Аудиторську палату. Тому дається команда палаті проводити перевірку. Він сам особисто присутній на усіх засіданнях, дає команди.

Ось три-чотири тижні тому мене і мою фірму «Аналітик» позбавили включення в реєстр. І навіть не повідомили мене про це. Виключили – та й все. Мою фірму – першу аудиторську фірму в Україні, створено у 1990 р., коли ще навіть закону не було. І ось її позбавили права проводити аудит, а мене разом з нею.

– Ви ж можете якось це оскаржити?

– Ви ж розумієте, що адміністративний суд перевантажено. 2-3 роки може справа слухатись. Вони цим і користуються.

– Тобто вас позбавили бізнесу фактично за те, що ви почали говорити публічно?

– Ну звичайно! Я відверто почав. Зараз я вже веду з Канцуровим питання на рівні порушення кримінальної справи. Але ж вирозумієте, що «бабло перемагає зло».

– Відверто кажучи, це шок. Відкритої інформації про те, що з вами так вчинили, ніде не було.

– Їм самим, можливо, навіть соромно про це говорити. Ну, я ж не буду писати на картонці і виходити кричати.

– Але таке враження, що усіх аудиторів зараз штовхають до цього.

– Все більше і більше таких аудиторів... Але вони теж думають, якби не було гірше. Не хочуть вголос говорити, щоб клопоту зайвого не було. А мені всі говорять «давай, давай, давай». Я вже не раз проходив з аудиторами таке «давай». Колись була Кужель у Верховній Раді: від неї теж неприємностей багато було, в Генеральну прокуратуру ходили, щоб мене притягли до відповідальності за смішні речі. Тобто я це «давай» вже багато разів чув. А потім, коли вже щось відбулося, говорять: «який ти молодець».

– Під час підготовки нового законопроекту ви писали свої пропозиції. Хоч щось було враховане?

– Та ні. Мені тихенько там телефонують, що «давайте, треба». Тобто я повинен йти попереду, а хтось там трошки заду...

– Що є найбільш небезпечним у цьому новому законопроекті, який вже з'явився на сайті ВР?

– Виконавчий орган не повинен керувати представницьким органом. І довічно виконавчий директор не повинен керувати Радою нагляду. Бо за фактом виходить так, що він керує Радою нагляду, яка наглядає за ним.

I am a person who created the audit in Ukraine, law, Auditors' Union. So I have to respond properly so as not to lose my face at all. And in others – fear. They are afraid of the profession. Although it will end up for them too.

– Because they were clamped on all sides: the auditors are afraid that the checks will begin.

– Checks and so go regularly. Those who "don't get in the row" are removed from the audit's market. They came up with extraordinary inspections, adopted such a normative internal act ... They wrote that it was possible to carry out the checks that are clearly contrary to the law. Maybe they will also put it in the law. They found risks – so you can check extra. Risks! There are risks constantly in this activity.

– Who makes the decision on such checks? Who conducts them?

– In fact, everyone is managed by Kantsurov. He is subordinated to the Audit Chamber. Therefore, a command to the Audit Chamber is given to do the check. He is personally at all meetings, and gives commands.

Three to four weeks ago, me and my company Analytik were deprived deprived of inclusion in the audit's register. And they didn't even tell me about it. Excluded – and all. My firm – the first audit firm in Ukraine, was established in 1990, when there was not even the law. And here it was deprived of the right to conduct the audit, and me with firm.

– Can you somehow challenge it?

– You have to understand that the administrative court is overloaded. 2-3 years can listen to. They use it.

– That is, you have been deprived of business in fact because you started talking publicly?

– Well, of course! I frankly started. Now I have a question with Kantsurov at the level of criminal proceedings. But you have to understand that "the loot wins evil."

– Frankly speaking, it's a shock. There was nowhere the open information about what was done with you.

– They may be even ashamed to talk about it. Well, I won't write on the cardboard and go out to shout.

– But there's an impression that all the auditors are now pushing it.

– More and more such auditors ... But they also think if it wasn't worse. They don't want to say aloud so that the hassle was not extra. And everyone tells me – "come on, come on, come on". I have passed this with the auditors more than once such "come on". Once there was Kuzhel in the Verkhovna Rada: there was a lot of trouble from her, and they went to Prosecutor General's Office to make me liable for funny things. That is, I have heard such "come on" many times. And then, when something happened, they say, "what good you are".

– During the preparation of a new bill, you wrote your proposals. Although something was taken into account?

– No. I'm quietly calling there, "let's go, it's needed". That is, I have to go ahead, and someone there is a little behind ...

– What is the most dangerous in this new bill that has already appeared on the Verkhovna Rada website?

– The executive body should not manage the representative body. And the Executive Director should not manage the Supervision Board. Because in fact it turns out that he manages the Supervision Council that oversees him.

Dmytro IVASHKIN

postgraduate student, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7102-0709>

e-mail: iva179@ukr.net

METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR ASSESSING THE IMPACT OF INNOVATIONS ON MANUFACTURING ENTERPRISES' BUSINESS PROCESSES

Introduction. The paper examines the role of innovations as a key factor in the transformation of business processes in manufacturing enterprises. The relevance of a systematic approach to assessing the impact of innovations is substantiated, as they determine the competitiveness, resilience, and adaptability of enterprises to dynamic changes in the market environment.

The purpose of the paper is to develop methodological foundations for assessing the impact of innovations on the business processes of manufacturing enterprises in order to enhance their efficiency and competitiveness.

Results. The analysis allowed for the systematization of business processes according to their level of sensitivity to innovations. The most significant impact was observed in production, logistics, marketing, and customer relationship management. The proposed methodology made it possible to evaluate both direct and indirect outcomes of innovative changes, such as reduced production costs, increased labor productivity, improved product quality, and higher customer satisfaction. Enterprises with a high level of innovation adoption demonstrate significantly better performance across all key indicators. The study also identified critical success factors for innovation, including leadership, human capital, financial resources, organizational flexibility, and partnerships. The results obtained confirm the effectiveness of the proposed methodology and its practical value for the strategic management of innovation-driven enterprise development.

Conclusions. Innovations are a necessary condition for the long-term development and competitiveness of manufacturing enterprises. The proposed methodological foundations provide a comprehensive assessment of their impact on business processes and can be applied in strategic planning, monitoring of innovation activity, and the formation of effective development management policies. Future research should focus on refining the methodology for different industries, conducting comparative analysis in an international context, and studying the long-term effects of innovation strategies.

Keywords: innovations, business processes, manufacturing enterprises, methodological framework, efficiency, competitiveness

INTRODUCTION

Global economic transformations increasingly highlight the role of innovations as a driving force for the sustainable development of manufacturing enterprises [1; 2]. Business processes are becoming more complex and dynamic, requiring continuous adaptation to rapidly changing technological, economic, and social conditions. Innovations not only enhance the efficiency of production systems but also contribute to the optimization of organizational structures, improvement of resource utilization, and strengthening of competitive advantages in both domestic and international markets. At the same time, the integration of innovative solutions into business processes requires a comprehensive methodological framework that allows for the assessment of their impact, identification of key factors influencing efficiency, and determination of potential risks. Methodological approaches to evaluating innovations in manufacturing enterprises should consider the interaction between technological advancements, organizational changes, and managerial practices. This is particularly important in the manufacturing sector, where the implementation of innovations is often associated with high costs, increased uncertainty, and the need for qualified personnel [3]. Consequently, the development of a methodological framework for assessing the impact of innovations on business processes of manufacturing enterprises is highly relevant, as it enables systematic analysis, ensures effective decision-making, and contributes to the long-term competitiveness of enterprises in a volatile economic environment.

The **PURPOSE** of the paper is to develop a methodological framework for assessing the impact of innovations on the business processes of manufacturing enterprises

in order to enhance their efficiency and competitiveness.

RESEARCH METHODS

The study is based on a systematic approach that integrates methods of comparative analysis, abstraction, and synthesis to reveal the theoretical foundations of innovation influence on business processes. Statistical and economic-mathematical tools were applied to assess the effectiveness of innovation implementation in manufacturing enterprises, while elements of process-oriented and system analysis were used to identify interrelations between technological changes and organizational performance. The methodological framework also incorporates expert evaluations to validate key factors and ensure the reliability of the obtained results.

RESULTS

The research conducted has revealed a complex and multifaceted relationship between innovation and business processes in manufacturing enterprises. The results provide both theoretical and practical contributions to understanding how innovation adoption affects efficiency, competitiveness, and organizational sustainability. By applying the developed methodological framework, it was possible to identify the types of business processes most sensitive to innovations, evaluate the measurable effects of their implementation, and highlight the critical success factors that determine the degree of positive influence.

General characteristics of results. The findings confirm that innovations play a decisive role in shaping the trajectory of business process development in manufacturing enterprises. Innovations not only reduce operational costs and improve product quality but also transform the entire organizational ecosystem by changing the ways in which

decisions are made, resources are allocated, and employees interact [4; 5]. The empirical evidence shows that innovation adoption in manufacturing enterprises produces both direct effects (e.g., improved efficiency of production lines, enhanced logistics operations) and indirect effects (e.g., increased employee motivation, improved reputation among stakeholders, stronger resilience to external risks).

Furthermore, the analysis indicates that the level of innovation adoption varies significantly across enterprises. While some companies pursue systematic innovation strategies, others apply innovations sporadically, often under external pressure rather than internal planning. This divergence leads to notable differences in performance indicators and highlights the importance of methodological tools for assessing the real impact of innovations on business processes.

Classification of business processes by sensitivity to innovations. The systematization of data allowed for the identification and classification of business processes based on their sensitivity to innovations. Processes that directly involve production, logistics, and customer interaction are the most affected by innovative solutions. On the other hand, administrative and support processes tend to be less sensitive, though they still benefit from digitalization and process optimization. The results of this classification are summarized in Table 1.

The classification presented in Table 1 confirms that the degree of innovation sensitivity depends on the extent to which a process is related to external competitiveness [6]. Production, supply chain, marketing, and customer interaction processes have the strongest innovative effects, while administrative processes show relatively lower sensitivity but still provide important indirect benefits.

Innovation impact on performance indicators. The application of the methodological framework also included the evaluation of innovation effects on key performance

indicators (KPIs). To capture this relationship, a comparative analysis was conducted between enterprises with different levels of innovation adoption. The results, collected in Table 2, demonstrate clear performance gaps between companies with low, medium, and high levels of innovation.

As shown in Table 2, enterprises with high innovation adoption outperform their counterparts across all key indicators [7]. E.g., cost reduction reaches up to 15% in highly innovative firms compared to only 2–3% in companies with low adoption. Similarly, customer satisfaction and employee productivity growth are considerably higher in enterprises actively implementing innovations. These findings validate the methodological framework and confirm the importance of systematic innovation strategies for achieving long-term competitiveness.

Methodological validation. The methodological framework was applied to a representative sample of manufacturing enterprises, which enabled the verification of its effectiveness. By combining comparative analysis, statistical evaluation, and expert assessments, the framework proved capable of identifying both direct and indirect innovation effects. The use of multi-criteria indicators allowed for capturing the complex nature of innovation impact, while expert validation ensured the robustness of results.

The validation also revealed that enterprises often underestimate indirect innovation effects, such as the improvement of corporate culture or enhancement of employee engagement. These factors, though less measurable than cost reduction or productivity growth, were shown to play a crucial role in sustaining long-term positive outcomes.

Key success factors. Based on the analysis, several critical factors influencing the effectiveness of innovations were identified. These include:

1. Leadership commitment – strong leadership support is necessary for creating a culture of innovation [8].

Table 1 – Classification of manufacturing enterprises' business processes by sensitivity to innovations

Type of business process	Degree of sensitivity to innovations	Key innovative solutions applied	Expected outcomes
Production processes	Very high	Robotics, automation, AI-based quality control	Increased productivity, reduced defects
Supply chain and logistics	High	IoT-based monitoring, digital platforms, blockchain	Cost reduction, improved traceability, faster delivery
Human resource management	Medium	AI-assisted recruitment, digital training platforms	Higher efficiency of hiring, upskilling workforce
Financial management	Medium	Predictive analytics, blockchain accounting	More accurate forecasting, improved transparency
Marketing and sales	High	E-commerce platforms, big data analytics, AI chatbots	Expanded market reach, personalized customer service
Customer relationship management	High	CRM systems, AI-based customer analysis	Improved customer retention, higher satisfaction
Administrative processes	Low	Workflow automation, electronic document management	Faster approval times, cost savings
Research and development	Very high	Digital twins, simulation modeling, AI-driven design	Shortened product cycles, more successful launches

Table 2 – Correlation between innovation adoption and enterprise performance indicators

Performance indicator	Low innovation adoption	Medium innovation adoption	High innovation adoption
Production cost reduction (%)	2 – 3	6 – 8	12 – 15
Product quality improvement	Minimal	Moderate	Significant
Market share growth (%)	0 – 1	3 – 4	7 – 10
Employee productivity growth (%)	1 – 2	5 – 6	10 – 12
Customer satisfaction index	Low	Medium	High
Return on investment (ROI) (%)	1 – 2	4 – 6	10 – 14

2. Availability of skilled personnel – enterprises with well-trained employees achieve significantly higher returns from innovation [9].

3. Financial capacity – sufficient investment resources are required to implement advanced solutions.

4. Organizational flexibility – firms with adaptive structures respond faster to technological change.

5. External partnerships – collaboration with universities, startups, and technology providers increases innovation effectiveness.

These findings highlight that innovation success cannot be explained solely by technological factors. Instead, it results from a combination of organizational, managerial, and financial conditions that together form the foundation for innovation-driven development.

Practical implications. The results of the study provide important implications for managers and policymakers. For managers, the proposed framework offers a structured approach to evaluating innovation outcomes, enabling evidence-based decision-making. By applying the framework, enterprises can identify which business processes benefit most from innovations and allocate resources more effectively. For policymakers, the findings stress the importance of supporting innovation ecosystems that reduce barriers to technology adoption and facilitate knowledge transfer.

In practice, the methodology can be used for regular monitoring of innovation effectiveness, benchmarking between enterprises, and identifying bottlenecks that prevent the realization of innovation potential. Furthermore, the classification of processes by sensitivity to innovations can serve as a guideline for strategic planning, helping enterprises prioritize innovation investments in areas with the highest expected returns.

To summarize, the study demonstrates that:

- innovations significantly affect business processes, particularly in production, logistics, marketing, and customer relations;

- the proposed classification of processes by sensitivity to innovations provides a useful tool for identifying priority areas for innovation adoption;

- comparative analysis of performance indicators confirms that enterprises with higher levels of innovation adoption achieve better results across all major KPIs;

- the methodological framework developed and applied in the study enables a comprehensive assessment of innovation impact, taking into account both direct and indirect effects;

- critical success factors such as leadership, skills, financial capacity, flexibility, and partnerships determine the degree of innovation effectiveness.

These results provide a solid basis for further research and for the development of practical recommendations aimed at enhancing innovation-driven competitiveness in manufacturing enterprises.

CONCLUSIONS

The results of the conducted research confirm the decisive role of innovations in shaping the efficiency, adaptability, and long-term competitiveness of manufacturing enterprises. By applying the proposed methodological fra-

mework, it was possible to reveal both the direct and indirect effects of innovations on business processes and to establish that the degree of their impact varies depending on the type of process, the scale of adoption, and the organizational capacity of enterprises to absorb change. The analysis demonstrated that production, logistics, marketing, and customer-related processes are the most sensitive to innovations, while administrative and support processes, although less affected, still generate positive outcomes when subjected to digitalization and organizational improvements. This differentiation of sensitivity underscores the necessity of prioritizing innovation investments according to their expected contribution to enterprise performance.

The study also revealed significant disparities between enterprises with different levels of innovation adoption. Firms with high levels of innovation integration consistently outperform their less innovative counterparts in terms of production cost reduction, product quality enhancement, productivity growth, market expansion, and customer satisfaction. These differences highlight that innovation adoption is not only a desirable strategic choice but also a necessary condition for ensuring competitiveness in an increasingly volatile and technologically dynamic environment. Moreover, the findings confirmed that innovations influence not only measurable economic indicators but also intangible aspects of enterprise development, such as organizational culture, employee engagement, and reputation. These indirect effects, though more difficult to quantify, play a critical role in creating a sustainable foundation for long-term innovation-driven growth.

The methodological framework proposed and validated in the study proved effective in assessing innovation impact across multiple dimensions. Its systematic nature allows for the integration of quantitative data, qualitative assessments, and expert judgments, thus enabling a holistic understanding of innovation outcomes. The framework facilitates both benchmarking between enterprises and the identification of bottlenecks that limit the effectiveness of innovation implementation. In particular, it helps to capture the systemic interdependence between innovations in technology, organization, and management, which together form the basis for enterprise resilience and adaptability.

Looking ahead, future research should focus on expanding the proposed methodological framework to cover other industries beyond manufacturing, where the role of innovation may differ in scale and character. Comparative cross-country studies could provide valuable insights into how national innovation ecosystems and institutional environments shape the outcomes of innovation adoption. Further exploration of sector-specific indicators, integration of digitalization metrics, and the use of advanced data analytics could enhance the precision of assessments. Additionally, longitudinal studies tracking enterprises over extended periods would help to capture the long-term sustainability effects of innovation strategies. These directions open new opportunities for refining the methodology and deepening our understanding of the transformative role of innovations in business processes.

References

1. Mu X., Chen D., Zhang H. The impact of digital transformation on the sustainable development of enterprises: an analysis from the perspective of digital finance. *Journal of Applied Economics*. 2025. № 28(1). URL: <https://doi.org/10.1080/15140326.2025.2464488>

2. Liu X., Hong S., Su Z., Zhou Y. The impact of digital transformation on high-quality development of manufacturing enterprises: an integrated perspective on efficiency and social responsibility. *Mathematics*. 2025. № 13. URL: <https://doi.org/10.3390/math13050815>
3. Plinta D., Radwan K. Implementation of technological innovation in a manufacturing company. *Applied Sciences*. 2023. № 13(10), 6068. URL: <https://doi.org/10.3390/app13106068>
4. López Fernández D., Oliver M. Methodology, strategies, and factors for business innovation in large companies. *International Journal of Innovation Studies*. 2025. № 9(2). pp. 91–115. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijis.2025.02.002>
5. Vărzaru A.A., Bocean C.G. Digital transformation and innovation: The influence of digital technologies on turnover from innovation activities and types of innovation. *Systems*. 2024. № 12(9). URL: <https://doi.org/10.3390/systems12090359>
6. Brancati E., Brancati R., Guarascio D., et al. Innovation drivers of external competitiveness in the great recession. *Small Business Economics*. 2022. № 58. pp. 1497–1516. URL: <https://doi.org/10.1007/s11187-021-00453-0>
7. World Intellectual Property Organization. Global Innovation Index 2024. WIPO Publication No. 2000-2024. Geneva: World Intellectual Property Organization, 2024. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2024-en-global-innovation-index-2024.pdf>
8. Bashynska I., Malynovska Y., Kolinko N., Bielialov T., Järvis M., Kovalska K., Saiensus M. Performance assessment of sustainable leadership of enterprise's circular economy-driven innovative activities. *Sustainability*. 2024. № 16(2). URL: <https://doi.org/10.3390/su16020558>
9. Malynovska Y., Bashynska I., Cichoń D., Malynovskyy Y., Sala D. Enhancing the Activity of Employees of the Communication Department of an Energy Sector Company. *Energies*. 2022. № 15(13). URL: <https://doi.org/10.3390/en15134701>
10. Abuseta H., Iyiola K., Aljuhmani H.Y. Digital technologies and business model innovation in turbulent markets: unlocking the power of agility and absorptive capacity. *Sustainability*. 2025. № 17(12). URL: <https://doi.org/10.3390/su17125296>

Дмитро Олександрович ІВАШКІН

аспірант, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7102-0709>

e-mail: iva179@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙ НА БІЗНЕС-ПРОЦЕСИ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

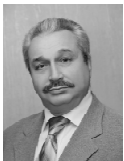
Вступ. У статті розглянуто роль інновацій як ключового чинника трансформації бізнес-процесів виробничих підприємств. Обґрунтовано актуальність системного підходу до оцінки впливу інновацій, оскільки вони визначають конкурентоспроможність, стійкість та здатність підприємств адаптуватися до динамічних змін ринкового середовища.

Метою статті є розроблення методологічних засад оцінки впливу інновацій на бізнес-процеси виробничих підприємств для підвищення їхньої ефективності та конкурентоспроможності.

Результати. У ході аналізу систематизовано бізнес-процеси за рівнем їхньої чутливості до інновацій. Найбільш відчутний вплив спостерігається у виробничій сфері, логістиці, маркетингу та управлінні взаємовідносинами з клієнтами. Запропонована методика дала змогу оцінити прямі та опосередковані результати інноваційних змін: зниження виробничих витрат, підвищення продуктивності праці, покращення якості продукції та зростання задоволеності клієнтів. Підприємства з високим рівнем впровадження інновацій демонструють значно кращі показники за всіма ключовими індикаторами. Дослідження також визначило критичні фактори успіху інновацій: лідерство, кадровий потенціал, фінансові ресурси, організаційну гнучкість та партнерства. Одержані результати підтверджують ефективність запропонованої методики та її практичну цінність для стратегічного управління інноваційним розвитком підприємств.

Висновки. Інновації є необхідною умовою довгострокового розвитку та конкурентоспроможності виробничих підприємств. Запропоновані методологічні засади забезпечують комплексне оцінювання їхнього впливу на бізнес-процеси та може бути застосовано для стратегічного планування, моніторингу інноваційної діяльності та формування ефективної політики управління розвитком. Подальші дослідження доцільно спрямувати на удосконалення методики для різних галузей, порівняльний аналіз у міжнародному вимірі та вивчення довгострокових ефектів інноваційних стратегій.

Ключові слова: інновації, бізнес-процеси, виробничі підприємства, методологічні засади, ефективність, конкурентоспроможність

Леонід Михайлович БЕЛКІН

к.т.н., с.н.с.; адвокат

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8672-8147>

e-mail: belkinleonid@ukr.net

Юлія Леонідівна ЮРИНЕЦЬ

д.ю.н., професор кафедри, Київський авіаційний інститут

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0281-3251>

e-mail: iurynetsjulia@ukr.net

Марк Леонідович БЕЛКІН

к.ю.н., доцент кафедри, Міжрегіональна Академія управління персоналом; адвокат

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0805-9923>

e-mail: advokat@etalon.co.ua

ВІДСТУПЛЕННЯ ПРАВА ВИМОГИ БОРГУ НА ЕТАПІ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ З ЙОГО СТЯГНЕННЯ

У статті досліджено особливості відступлення права вимоги боргу на етапі виконавчого провадження з його стягнення. Наголошено, що укладання таких договорів можливе як до набрання законної сили судовим рішенням про стягнення боргу, так і після такого набрання. Однак фактично процесуальне правонаступництво настає тільки внаслідок прийняття судового рішення про заміну сторони. Після набрання судовим рішенням законної сили це може відбуватися, або коли виконавче провадження фактично здійснюється, або коли виконавче провадження фактично не здійснюється, але не втрачена можливість його відкриття.

Ключові слова: борг, відступлення боргу, стягнення боргу, судове рішення, виконавчий документ, виконавче провадження

ВСТУП

Цивільний кодекс України (ЦКУ) визначає передачу кредитором своїх прав іншій особі за правомочієм (відступлення права вимоги) як одну з основних підстав заміни кредитора у зобов'язанні (п. 1 ч. 1 ст. 512 ЦКУ) [1, с. 65-66]. На думку науковців, наслідком відступлення кредитором права вимоги до боржника є не заміна сторони у договорі, а є заміна сторони у зобов'язальному правовідношенні, що не впливає на зміст обов'язків боржника. Зазначене відступлення права вимоги не потребує згоди боржника, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 1 ст. 516 ЦКУ) [1, с. 66-67].

Національний законодавець виходить з принципової позиції про можливість відступлення права у зобов'язальних правовідносинах від однієї сторони такого зобов'язання (кредитор) іншій особі (новий кредитор). Це зумовлено тим, що боржнику байдуже, кому здійснювати виконання – старому або новому кредитору [1, с. 67]. Тобто у цивільному законодавстві України право кредитора на відступлення вимоги до боржника іншій особі встановлено законодавцем як загальний дозвіл. Стосовно відступлення права вимоги у грошових зобов'язаннях вказане зумовлено тим, що за загальним правилом право вимоги на отримання грошей не може розглядатись в якості зобов'язання, яке нерозривно пов'язане з особою кредитора [1, с. 73-74].

Натомість на етапі виконання судового рішення (здійснення виконавчого провадження) про стягнення боргу таке відступлення права вимоги стягнення боргу може мати певні особливості, що пов'язано передусім саме з обов'язковістю виконання судового рішення. Тобто якщо до прийняття судового рішення про стяг-

нення боржнику дійсно байдуже, кому здійснювати виконання – старому або новому кредитору, – то за наявності такого рішення воно повинно бути виконано саме на користь тієї особи, яка зазначена у рішенні, інакше рішення не буде вважатися виконаним.

МЕТА роботи – дослідити особливості відступлення права вимоги боргу на етапі виконавчого провадження з його стягнення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: документальний аналіз та узагальнення судової практики.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як зазначено вище, можливість відступлення права вимоги презюмується. Таку можливість може бути обмежено тільки договором або законом у конкретних випадках.

Водночас останнім часом виникла правова позиція, яку нерідко намагаються використати недобросовісні боржники, а саме про неможливість укладання договорів відступлення права вимоги боргу після набрання законної сили судового рішення про стягнення цього боргу [2, 3]. Стверджується, що заміна кредитора у зобов'язанні, як і саме зобов'язання, є інститутом цивільного права, а відносини, пов'язані з виконанням судового рішення, характеру цивільно-правових не мають. Отже, в укладенні договору уступки права вимоги відповідачі у справі, не замінюючи кредитора у зобов'язанні з договору поставки в порядку, передбаченому чинним законодавством, фактично замінили стягувача на стадії виконання судового рішення, незважаючи на те, що уступку права стягувача за рішенням суду шляхом укладення цивільно-правової угоди чинним законодавством не передбачено. Зазначені висновки ґрунтуються

на Постановах від 27.03.2018 р. у справі № 904/1508/17 [4, № 73249483] та від 11.07.2018 р. у справі № 908/1490/17 [4, № 75270599] Верховного Суду (ВС) у складі колегії суддів Касаційного господарського суду (КГС). Так, у п. 4 Постанови від 11.07.2018 у справі № 908/1490/17 зазначено таке:

*«4. [Судові] Рішення мотивовані тим, що заборгованість позивача перед відповідачем-1 за договором поставки ... була стягнута за рішенням... суду ... від 16.06.2016 у справі № 908/284/16, яке набрало законної сили. За умовами спірного договору про відступлення права вимоги відповідач-1 відступив на користь відповідача-2 борг позивача **ВИКЛЮЧНО ЗА ВКАЗАНИМ СУДОВИМ РІШЕННЯМ**».*

Водночас, розглядаючи сутність Постанови від 11.07.2018 у справі № 908/1490/17 ширше, слід наголосити, що у цій справі позовна вимога заявлялася про визнання недійсним договору про відступлення права вимоги у зв'язку із невідповідністю спірного договору вимогам ч. 3 ст. 203 ЦКУ, оскільки за його умовами відповідачу-2 відступлено право вимоги боргу за укладеним між позивачем та відповідачем договором, **яким прямо заборонено передачу зобов'язань третім особам**. За таких умов у судів не було необхідності встановлювати, що уступку права стягувача за рішенням суду шляхом укладання цивільно-правової угоди на стадії виконання судового рішення законодавством не передбачено. Такий погляд, хоча і вписаний у Постанову ВС, на думку авторів, є помилковим.

По-перше, згідно з ч.ч. 1-3 ст. 6 ЦКУ, сторони мають право укласти договір, який не передбачено актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства. Сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачено актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовано цими актами. Сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд (принципи свободи договору).

Тобто сторони мають право укласти будь-які цивільно-правові договори, якщо це прямо не заборонено. Прямих дозволів на укладання тих чи інших угод цивільним законодавством не передбачено.

По-друге, такий підхід радикально ламає усю практику продажу Фондом гарантування вкладів фізичних осіб прав вимоги за непогашеними кредитами, коли фактично продаються (відступаються) і ті кредитні договори, за якими є невиконане судове рішення. За наслідком таких продажів Нові кредитори здійснюють заміну собою сторони (Первісного кредитора) у відповідних судових процесах.

По-третє, можна взяти до уваги узагальнення Штучного інтелекту пошукової системи Google, де вказано таке.

Твердження про те, що уступку права стягувача за рішенням суду шляхом укладання цивільно-правової угоди **не** передбачено законодавством, є **невірним**. Відступлення такого права можливе шляхом укладення договору відступлення права вимоги (цесія) відповідно до цивільного законодавства, хоча специфіка реалізації такого права в рамках виконавчого провадження має свої особливості. Пояснення:

1. Законодавча база. Відступлення права вимоги, зокрема й за судовим рішенням, регулюється гл. 51 ЦКУ. Це означає, що така уступка є цілком законною.

2. Виконавчий процес. Хоча уступка права вимоги можлива, вона має бути належно оформленою та повідомленою виконавцю в рамках виконавчого провадження. Зазвичай це відбувається шляхом подання заяви сторони разом з відповідним документом, що посвідчує перехід права вимоги (наприклад, договір відступлення права вимоги).

3. Необхідність повідомлення. Важливо розуміти, що перехід права вимоги сам собою не зупиняє виконавче провадження, але виконавець повинен бути повідомлений про вибуття однієї зі сторін (стягувача), щоб могли належним чином виконувати рішення суду на користь нового стягувача.

4. Судова практика. Судова практика підтверджує можливість уступки права стягувача за рішенням суду через договір цесії.

Для заперечення твердження про неможливість відступлення права вимоги на етапі виконавчого провадження слід також звернутися до Постанови від 20.01.2025 р. у справі № 911/1795/22 ВС у складі колегії суддів КГС [4, № 124518036], де констатовано таке:

*«7.23. У пунктах 74-75 постанови від 03.11.2020 у справі № 916/617/17 Велика Палата Верховного Суду, розглядаючи питання заміни сторони виконавчого провадження, також зазначила про те, що на стадії виконавчого провадження як на завершальній стадії судового провадження **можлива заміна сторони виконавчого провадження правонаступником за наявності відкритого виконавчого провадження**. Після відкриття виконавчого провадження та до його закінчення заміна сторони виконавчого провадження (з одночасною заміною відповідного учасника справи) правонаступником здійснюється у порядку, передбаченому статтею 334 цього Кодексу, з урахуванням підстав, визначених статтею 52 ГПК¹ України²... Натомість як до відкриття виконавчого провадження, так і після його закінчення заміна учасника справи право наступником здійснюється виключно на підставі статті 52 ГПК України. У такому випадку з огляду на відсутність відкритого виконавчого провадження заміна відповідної сторони виконавчого провадження правонаступником є неможливою. Єдиним винятком є заміна боржника або стягувача у виконавчому документі до відкриття виконавчого провадження, що окремо обумовлено у частині п'ятій статті 334 ГПК України.*

7.26. У контексті доводів касаційної скарги щодо заборони передачі права вимоги за рішенням суду, колегія суддів виходить з такого.

7.27. У постанові від 08.02.2022 у справі № 2-7763/10 Велика Палата Верховного Суду підкреслила, зокрема, що ...відповідно до правових висновків Великої Палати Верховного Суду ... оскільки виконавче провадження є самостійною стадією судового процесу, сторони виконавчого провадження належать до

¹ Господарський процесуальний кодекс України (ГПКУ)

² Аналог ст. 55 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПКУ)

учасників справи, а отже, якщо процесуальне правонаступництво має місце на стадії виконавчого провадження, заміна сторони виконавчого провадження означає й заміну учасника справи. Але заміна учасника справи не обов'язково означає заміну сторони відкритого виконавчого провадження" (пункт 79 постанови).

7.28. У означеній постанові Великою Палатою Верховного Суду також зазначено, що кредитор може уступити своє право вимоги правонаступнику, який не є стороною відкритого виконавчого провадження, на підставі правочину, який не залежить від факту відкритого виконавчого провадження. Разом з тим до моменту прийняття судового рішення про заміну первинного кредитора його правонаступником у відкритому виконавчому провадженні процесуальне правонаступництво не відбувається (пункт 98 наведеної постанови).

7.33. У вирішенні доводів скаржника, що відступлення права вимоги стягувача за рішенням суду, шляхом укладення цивільно-правової угоди чинним законодавством не передбачена, Суд наголошує та враховує, що відступлення права вимоги є договірною передачею вимог первісного кредитора новому кредиторові та відбувається на підставі укладеного між ними правочину, при цьому заміна кредитора у зобов'язанні допускається протягом усього часу існування зобов'язання, якщо це не суперечить договору та не заборонено законом.

7.34. Водночас, наявність судового рішення про задоволення вимог кредитора, яке не виконано боржником, не припиняє зобов'язальних правовідносин сторін договору, а тому заміна кредитора у зобов'язанні шляхом відступлення права вимоги із зазначенням у договорі обсягу зобов'язання, яке передається, на підставі рішення суду, є фактично стадією виконання судового рішення, а тому не обмежує цивільних прав учасників спірних правовідносин на передавання права вимоги за судовим рішенням, у тому числі і судових витрат, які визначені за рішенням суду».

Так, у вирішенні цієї проблеми слід брати до уваги саме Постанову Великої Палати ВС і саме останні Постанови КГС. Як зазначено у п. 8.12 Постанови від 18.01.2021 р. у справі № Б-23/75-02 (н.р.Б-7346/2-19) ВС у складі колегії суддів КГС [4, № 94194208], господарським процесуальним законом визначено процесуальні механізми забезпечення єдності судової практики, що полягають у застосуванні спеціальної процедури відступу від висновків стосовно застосування норм права, викладених у раніше постановлених рішеннях ВС. Логіка побудови й мета цих процесуальних механізмів указує на те, що в цілях застосування норм права в подібних правовідносинах за наявності протилежних правових висновків суду касаційної інстанції слід виходити з того, що висновки, які містяться в судових рішеннях судової палати КГС, мають перевагу над висновками колегії суддів, висновки об'єднаної палати КГС – над висновками палати чи колегії суддів цього суду, а висновки Великої Палати ВС – над висновками об'єднаної палати, палати й колегії суддів КГС. Крім того, згідно з Постановою від 30.01.2019 р. у справі № 755/10947/17, провадження № 14-435цс18, Велика Палата ВС зазначила [4, № 79834955], що не-

залежно від того чи перераховано усі постанови, в яких викладено правову позицію, від якої відступила Велика Палата ВС, суди під час вирішення тождесних спорів мають враховувати саме останню правову позицію Великої Палати ВС.

Отже, кредитор може уступити своє право вимоги правонаступнику, який не є стороною відкритого виконавчого провадження, на підставі правочину, який не залежить від факту відкритого виконавчого провадження. Водночас до моменту прийняття судового рішення про заміну первинного кредитора його правонаступником у відкритому виконавчому провадженні процесуальне правонаступництво не відбувається. Тобто на підставі укладеного договору відступлення права вимоги суд може прийняти рішення (у формі ухвали) про заміну сторони виконавчого провадження (ч. 1 ст. 334 ГПКУ). Аналогічно у вразі укладання договору відступлення права вимоги після набрання судовим рішенням про стягнення боргу законної сили, але до відкриття виконавчого провадження, суд може прийняти рішення (у формі ухвали) про заміну боржника або стягувача у виконавчому документі до відкриття виконавчого провадження (ч. 5 ст. 334 ГПКУ).

Слід зазначити, що положення про можливість укладання договору відступлення права вимоги після прийняття судового рішення про стягнення боргу з обов'язковою процесуальною заміною сторін судом, міститься і у більш пізній Постанові від 19.06.2025 р. у справі № 910/4997/24 ВС у складі КГС [4, № 128240345] (усі шрифтові виділення зроблені судом):

«Пунктом 2 частини першої статті 512 ЦК України передбачено, що кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок передання ним своїх прав іншій особі за правочинном (відступлення права вимоги), а згідно зі статтею 514 цього Кодексу до нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом.

Отже, вчинення правочинів, наслідком яких є заміна особи в окремому зобов'язанні через волевиявлення сторін (відступлення права вимоги), є різновидом переходу до особи прав у матеріальних правовідносинах. Унаслідок такої заміни кредитора в матеріальному правовідношенні відбувається його заміна на іншу особу і в процесуальних правовідносинах у визначених законом випадках. Зокрема, у процесуальних відносинах правонаступник може бути замінений там, де вони є триваючими, або за умови відновлення процесуальних строків для вчинення процесуальних дій.

Процесуальне правонаступництво є похідним від матеріального та впливає з юридичних фактів правонаступництва (заміни сторони у матеріальному правовідношенні її правонаступником). У зв'язку з цим для вирішення судом питання про процесуальну заміну сторони у справі необхідна наявність відповідних первинних документів, які підтверджують факт вибуття особи з матеріального правовідношення та перехід її прав та обов'язків до іншої особи – правонаступника.

При цьому, заміна будь-якого учасника справи судом носить не виключно формальний характер, покликаний зафіксувати процесуальне правонаступництво на підставі

матеріального правонаступництва, а здійснюється для реалізації завдань господарського судочинства, передбачених частиною першою статті 2 ГПК України, в межах стадії судового процесу.

До моменту прийняття судового рішення про заміну сторони її правонаступником процесуальне правонаступництво не відбувається».

Водночас слід наголосити, що зміна стягувача у виконавчому провадженні можлива не завжди, а лише на стадіях судового провадження: або коли виконавче провадження фактично здійснюється (ч. 1 ст. 334 ГПКУ), або коли виконавче провадження фактично не здійснюється, але не втрачена можливість його відкриття (ч. 5 ст. 334 ГПКУ). У разі ж, коли виконавчого документу юридично немає в наявності й бути не може, змінювати стягувача у виконавчому провадженні, яке процесуально неможливе, немає підстав.

З цього приводу у Постанові від 18.01.2022 р. у справі № 34/425, провадження № 12-69гс21, Великої Палати ВС констатовано наступне [4, № 102973874]:

«8.7. Водночас відповідно до статті 52 ГПК України³, яка визначає загальні положення процесуального правонаступництва, заміна учасника справи його правонаступником допускається не будь-коли (не впродовж невизначеного терміну), а лише на стадіях судового процесу. Тобто таке право не є абсолютним та обмежено часовими рамками певних стадій судового процесу...

8.17. Разом з тим особа може бути замінена судом у порядку процесуального правонаступництва за статтею 52 ГПК України⁴ на будь-якій стадії процесу, якщо здійснюється провадження у справі за участі її правопередника щодо майна чи активів (немайнових прав), набутих цією особою в порядку матеріального правонаступництва.

8.16. Заміна сторони виконавчого провадження правонаступником полягає в поширенні на правонаступника законної сили судового рішення з усіма її наслідками – незмінністю, неспростовністю, виключністю, преюдиційністю, виконуваністю. Отже, у випадку неможливості виконання судового рішення за відсутності підстав для поновлення строків для виконання наказу суду (виконавчого листа) або у випадку, якщо судові рішення не підлягає виконанню у примусовому порядку через органи виконавчої служби, правонаступник не може бути замінений у виконавчому провадженні, яке не здійснюється» (напівжирним шрифтом виділено авторами).

У цій Постанові Велика Палата ВС звернула також увагу на те, що на час проведення електронного аукціону 22.05.2020 р. та укладення 31.07.2020 р. договору

купівлі-продажу майнових прав строк пред'явлення до виконання наказів Господарського суду міста Києва від 25.05.2012 р. у справі № 34/425 спливав більш ніж на сім років. **Отже, в набувача таких майнових прав не могло бути законних очікувань** стосовно реалізації ним процесуальних прав на заміну його як стягувача у виконавчому провадженні, за винятком поновлення цих строків у судовому порядку, у чому в подальшому правонаступнику відмовлено.

Варто також звернути увагу, що Постанову від 18.01.2022 р. у справі № 34/425 Великої Палати ВС прийнято на підставі ГПК України, однак аналогічної позиції притримується також Касаційний цивільний суд. Так, у Постанові останнього від 01.08.2024 р. у справі № 520/5343/15-ц, провадження № 61-14832св23, ВС у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вказано [4, № 120907234]:

«Заміна сторони виконавчого провадження правонаступником полягає в поширенні на правонаступника законної сили судового рішення з усіма її наслідками – незмінністю, неспростовністю, виключністю, преюдиційністю, виконуваністю. Отже, у випадку неможливості виконання судового рішення за відсутності підстав для поновлення строків для виконання наказу суду (виконавчого листа) або у випадку, якщо судові рішення не підлягає виконанню у примусовому порядку через органи виконавчої служби, правонаступник не може бути замінений у виконавчому провадженні, яке не здійснюється» (напівжирним шрифтом виділено авторами).

ВИСНОВКИ

Укладання договорів відступлення права вимоги можливе на усіх стадіях наявності грошового зобов'язання, – зокрема як до набрання законної сили судовим рішенням про стягнення боргу, так і після такого набрання. Однак фактично процесуальне право наступництва настає тільки внаслідок прийняття судового рішення про заміну сторони. Після набрання судовим рішенням законної сили це може відбуватися або коли виконавче провадження фактично здійснюється (ч. 1 ст. 334 ГПК України), або коли виконавче провадження фактично не здійснюється, але не втрачена можливість його відкриття (ч. 5 ст. 334 ГПКУ). У разі ж, коли виконавчого документу юридично немає в наявності і бути не може, змінювати стягувача у виконавчому провадженні, яке процесуально неможливе, немає підстав. Тобто у разі неможливості примусового виконання судового рішення за відсутності підстав для поновлення строків для пред'явлення до виконання виконавчого документу, правонаступник не може бути замінений у виконавчому провадженні, яке не здійснюється.

Список використаних джерел

1. Д'яченко Т.Г. Відступлення права вимоги за договором банківського вкладу за цивільним законодавством України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2021. Вип. 90. С. 65-77.

2. ВС/КГС: Заміна кредитора у зобов'язанні, як і саме зобов'язання, є інститутом цивільного права, а відносини, пов'язані з виконанням судового рішення, характеру цивільно-правових не мають. 17.07.2018. URL: <https://if.arbitr.gov.ua/sud5010/press-centr/news/523834/>

³ Аналог ст. 55 ЦПКУ

⁴ Аналог ст. 55 ЦПКУ

3. Трикоза Т. Нюанси сингулярного правонаступництва у справах про банкрутство. *PRAVO.ua*. 31.03.2023. URL: <https://pravo.ua/niuansy-synhuliarnoho-pravonastupnytstva-u-spravakh-pro-bankrutstvo/>

4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/>

References

1. Diachenko T.H. Assignment of the right of claim under the contract of bank deposit under the civil legislation of Ukraine. *State and law. Legal and political sciences*. 2021. Issue 90. pp. 65-77. (in Ukrainian).

2. VS/KHS: The replacement of the creditor in the obligation, as well as the obligation itself, is an institution of civil law, and the relations related to the execution. 17.07.2018. URL: <https://if.arbitr.gov.ua/sud5010/pres-centr/news/523834/> (in Ukrainian).

3. Trykoza T. Nuances of singular succession in bankruptcy cases. *PRAVO.ua*. 31.03.2023. URL: <https://pravo.ua/niuansy-synhuliarnoho-pravonastupnytstva-u-spravakh-pro-bankrutstvo/> (in Ukrainian).

4. Unified State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/> (in Ukrainian).

Leonid BIELKIN

PhD in Engineering, Senior Researcher; lawyer

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8672-8147>

e-mail: belkinleonid@ukr.net

Yuliia YURYNETS

Doctor of Legal Sciences, Professor of department, Kyiv Aviation Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0281-3251>

e-mail: iurynetsjulia@ukr.net

Mark BIELKIN

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Interregional Academy of Personnel Management; lawyer

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0805-9923>

e-mail: advokat@etalon.co.ua

ASSIGNMENT OF THE RIGHT TO CLAIM A DEBT AT THE STAGE OF ENFORCEMENT PROCEEDINGS FOR ITS COLLECTION

The paper examines the features of the assignment of the right to claim a debt at the stage of enforcement proceedings for its collection. It is separately emphasized that the conclusion of agreements on the assignment of the right to claim is possible at all stages of the existence of a monetary obligation - in particular, both before the entry into force of the court decision on debt collection and after such entry into force. However, at the stage of execution of a court decision (implementation of enforcement proceedings) on debt collection, such assignment of the right to claim debt collection has certain features, which is associated, first of all, with the mandatory execution of the court decision. That is, if before the adoption of a court decision on debt collection, the debtor does not care who will carry out the execution - the old or new creditor - then if there is such a decision, it must be executed in favor of the person specified in the decision, otherwise the decision will not be considered executed. Therefore, in fact, procedural succession occurs only as a result of the adoption of a court decision on the replacement of the party. After the court decision becomes final, this can happen either when the enforcement proceedings are actually carried out (Part 1 of Article 334 of the Commercial Procedure Code of Ukraine), or when the enforcement proceedings are not actually carried out, but the possibility of opening them has not been lost (Part 5 of Article 334 of the Commercial Procedure Code of Ukraine). In the case when the enforcement document does not legally exist and cannot exist, there is no reason to change the collector in enforcement proceedings, which is procedurally impossible. This happens, in particular, in the case of the impossibility of enforcing the court decision in the absence of grounds for renewing the terms for the enforcement of the enforcement document. That is, in the case of the impossibility of enforcing the court decision in the absence of grounds for renewing the terms for presenting the enforcement document for execution, the legal successor cannot be replaced in enforcement proceedings that are not carried out.

Keywords: debt, assignment of debt, debt collection, court decision, enforcement document, enforcement proceedings

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.9.3>
УДК 336.7

Юлія Павлівна ВЛАДИКА

к.е.н., доцент, Київський авіаційний інститут
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7260-5146>
e-mail: Yulja81@ukr.net

Ганна Іванівна СКИБА

к.е.н., доцент, Міжрегіональна академія управління персоналом
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3751-0082>
e-mail: tsilyuyrik@ukr.net

Наталія Миколаївна ЗАДЕРАКА

старший викладач, Київський авіаційний інститут
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0503-7972>
e-mail: nataliia.zaderaka@npp.kai.edu.ua

АДАПТАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ КРЕДИТНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ТА ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття містить комплексний аналіз фінансової реструктуризації, в якому розглянуто її суть, основні стратегії та ключові виклики, що постають в умовах воєнного стану. Особливу увагу приділено таким аспектам, як зменшення економічної активності, посилення фінансового тиску і зростання ризиків корпоративного банкрутства, які надають критичний характер в умовах військового конфлікту. Окремо розглянуто актуальні нерозв'язані проблеми, зокрема соціально-економічна нерівність та нестабільність банківської системи. У тексті підкреслено важливість розроблення комплексних стратегій для стабілізації фінансової системи України. Автори звертають увагу на те, що, незважаючи на зменшення кількості банків, банківська система демонструє здатність адаптуватися до нових викликів. У цьому контексті акцентовано важливість дослідження проблем банківського кредитування як основи для формування стратегій зростання економіки.

Ключові слова: адаптація, механізми, фінансова реструктуризація, фінансова система, кредитна заборгованість, банківські установи, підприємства, воєнний стан, ризики, аналітичний аналіз

ВСТУП

В Україні триває повномасштабна війна, що разом зі світовою фінансовою кризою актуалізує питання теоретичного та методологічного забезпечення антикризового фінансового управління. Під впливом постійного негативного тиску з боку внутрішніх факторів підприємства зіткнулися з порушенням усталених управлінських механізмів, що функціонували у мирний час. Невідповідність або навіть відсутність ефективних систем бюджетування, фінансового планування та контролінгу веде до необхідності структурної перебудови. Стара модель управління вже не здатна вирішувати основні проблеми виживання, забезпечувати належний рівень фінансування, стабілізувати фінансові показники та прибутковність у довгостроковій перспективі. В таких умовах фінансова реструктуризація стає важливим інструментом антикризового управління для українських підприємств. Різноманітність підходів до визначення поняття реструктуризації, формулювання вимог та розроблення алгоритму її впровадження, на нашу думку, потребує чіткої конкретизації.

Зважаючи на те, що влада продовжує працювати над структурними реформами в банківському секторі, важливо враховувати міжнародний досвід у вирішенні проблеми неповернених кредитів, а також проводити глибокий аналіз макроекономічних і фінансових факторів, які ускладнюють їх скорочення в умовах війни. Хоча є кілька підходів до управління простроченими боргами, удосконалення механізмів роботи банків з такими заборгованостями залишається складним та актуальним питанням, яке потребує постійної уваги як з

боку керівництва банків, так і органів, відповідальних за нагляд та регулювання фінансової системи.

МЕТА статті полягає в актуальності дослідження фінансової реструктуризації в Україні зумовлена необхідністю адаптації до сучасних викликів та пошуку механізмів посилення фінансової стійкості країни. У статті розглядаються можливості вдосконалення цього процесу шляхом інтеграції інноваційних технологій та оптимізації регуляторних підходів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В ході дослідження застосовано широкий спектр загальнонаукових, спеціалізованих економічних та емпіричних методів, що сприяли реалізації комплексного аналізу адаптаційних механізмів фінансової реструктуризації в умовах воєнного стану в Україні. Вказані методи стали базою для виявлення ключових компонентів механізмів фінансової реструктуризації, інтеграції окремих елементів в єдину концептуальну рамку адаптаційних процесів і формулювання загальних висновків на підставі аналізу конкретних прикладів.

РЕЗУЛЬТАТИ

В економічних дослідженнях недостатньо уваги приділяється механізмам і методам вирішення проблеми банківських заборгованостей. Відсутність чіткої методології, яка б окреслила дії банків, позичальників та третіх осіб для покращення якості боргових зобов'язань і їх повернення, залишається актуальною проблемою. Особливо в умовах війни, держава ще не розробила комплексних законодавчих методів боротьби з такими боргами, що підкреслює нагальну потребу оптимізувати

механізми врегулювання проблемних банківських кредитів.

Слід особливо зазначити, що реорганізація банків може відбуватися за кількома сценаріями: добровільно – з ініціативи власників чи керівництва, примусово – за рішенням Національного банку України, або обов'язково, наприклад, в межах змін законодавства [2]. У кризовий період можливою передумовою для реорганізації банку є запровадження тимчасової адміністрації.

Фінансова реструктуризація банківських установ охоплює широкий спектр методів та інструментів, які суттєво відрізняються за своїм впливом та сферою застосування. Ці механізми використовуються як комерційними банками, так і державними органами, які відповідають за функції регуляції та нагляду в банківському секторі.

В умовах воєнного стану фінансова реструктуризація набуває особливого значення для країни, що стикається з викликами війни. Вона вимагає специфічного підходу, враховуючи унікальність ситуації та її вплив на фінансово-економічну систему. У цьому процесі важливу роль може відігравати SWOT-аналіз – системний інструмент, що ґрунтується на думках аналітиків, дослідників та експертів. Він сприяє ідентифікації сильних і слабких сторін, а також виявленню можливостей і загроз, що є критично важливими для розробки ефективної стратегії фінансової реформи.

Враховуючи український контекст, війна створює серйозні виклики для економічної стабільності та фінансових систем. Так, застосування SWOT-аналізу для оцінювання фінансової реструктуризації в умовах кризової ситуації стає ще більш актуальним. Одним із ключових аспектів цього процесу є міжнародна підтримка у формі фінансової допомоги, яка стала важливим чинником для стабілізації української фінансової системи в період воєнного стану [4]. Така допомога надала владі додаткові ресурси і фінансовий запас, що сприяло збереженню фінансової стабільності в умовах війни.

Огляд європейських стратегій для вирішення проблеми непогашених кредитів (НК) виявляє кілька ключових підходів. По-перше, важливим елементом будь-якої моделі вирішення цієї проблеми є сегрегація проблемних активів від функціональної частини банківського балансу. Є різні методи такого поділу, які зосереджуються переважно на операційних аспектах, однак ключовим є юридичне виокремлення проблемних активів на окремі баланси, що дозволяє досягти єдиної мети – відновлення довіри з боку зацікавлених сторін та запобігання витоку капіталу [3]. Для країн з ринками, що перебувають на стадії розвитку, таких як Україна, пряма продаж проблемних кредитів незалежним інвесторам може бути ускладненою. У таких випадках уряд може розглянути створення спеціалізованої компанії з управління активами (КУА). Якщо проблеми з заборгованістю мають системний характер, формування централізованої КУА, яка координуватиме роботу між усіма фінансовими установами, що стикаються з подібними труднощами, може бути доцільним рішенням.

По-друге, ефективність заходів, спрямованих на вирішення проблем НК, значно зростає за умови вдосконалення правового механізму фінансової реструктуризації та процедури банкрутства. Для цього необхідно забезпечити прозорість процесів, щоб банки та позичальники чітко розуміли часові рамки та потенційні наслідки

реструктуризації чи банкрутства [1]. Крім того, у випадках, коли реструктуризація супроводжується залученням нового капіталу та покращенням менеджменту, вона може стати основою для ширшого процесу відновлення в корпоративному секторі. Успішність таких змін вимагає одночасного посилення законодавчої бази шляхом реформування відповідних регуляторних норм та розширення компетенцій судів і профільних експертів у сфері банкрутства.

Реструктуризація банків є складним і багатогранним процесом, що залежить від їх фінансового становища та визначених стратегічних цілей. У цьому контексті можна виокремити кілька видів реструктуризації, кожен з яких має свої специфічні завдання та орієнтири.

Природна реструктуризація стосується банків, які функціонують стабільно і демонструють ефективність. Основні цілі цього типу реструктуризації включають підвищення ринкової вартості банку, збереження та нарощування власного капіталу, запобігання конкуренції, створення унікальних конкурентних переваг, а також залучення довгострокових фінансових ресурсів у вигляді інвестицій.

Ділова реструктуризація включає реорганізацію діяльності банків, які перебувають у невтішному фінансовому стані, але все ще мають зростаючі загрози. До таких загроз можуть входити ймовірність поглинання іншими організаціями або внутрішні конфлікти між власниками. Основна мета ділової реструктуризації – запобігти зовнішньому поглинанню та вирішити внутрішні конфлікти для забезпечення стабільності банку.

Кризова реструктуризація застосовується до банків, які знаходяться у передкризовій або кризовій ситуації. Її ключові завдання включають покращення основних економічних та фінансових показників, проведення заходів для фінансового оздоровлення та регулювання зобов'язань перед кредиторами.

Отже, кожен тип реструктуризації має чітко окреслені цілі, відповідні до специфіки стану банку та викликів, з якими він стикається.

Запропонований спосіб має кілька суттєвих переваг: зокрема, він сприяє більш точному оцінюванню можливостей розвитку банку та виявленню основних проблем; дає змогу застосовувати модель дисконтування грошових потоків для створення бізнес-планів; а також прогнозувати ринкову вартість банку після реструктуризації, завдяки чому стає можливим визначення чітких стратегічних цілей.

Науковці підкреслюють, що досить актуальним нововведенням у кредитній політиці банків є [5], відбулася друга реструктуризація. Її основний принцип полягає в поступовому поверненні позичальника до повного виконання платежів, зокрема через впровадження адаптаційного періоду, що враховує реальний фінансовий стан клієнта.

Особливу увагу необхідно приділити співпраці з регуляторними органами та урядовими інститутами, адже така взаємодія дозволяє оперативніше реагувати на фінансові виклики й уникати системних криз. На фоні загострення глобальної ситуації стає важливим визначення стратегії соціальної відповідальності, орієнтованої на підтримку тих, хто постраждав від воєнних дій. Важливо розробити адаптивні стратегії управління, які враховують різноманітні сценарії розвитку подій та їх

потенційні наслідки в умовах воєнного стану.

Окремо слід відзначити, що запровадження податкових пільг для банківської галузі не розглядається як загальноприйнятий метод реструктуризації ні в Україні, ні в міжнародній практиці. Це обумовлено тим, що банк у кризовому стані, який потребує реструктуризації, зазвичай не генерує прибутку. Однак у світовій економічній практиці такі моделі все ж застосовуються, особливо в певних ситуаціях стабілізації фінансового сектору.

На нашу думку, бізнес-планування процесу реструктуризації повинно ґрунтуватися на доходному підході для оцінювання ринкової вартості цієї реструктуризації. Це викликано тим, що зміни в ринковій ціні є прямим наслідком проведення реструктуризації, яка є інвестиційним проектом розвитку банківської установи. Основна ідея цього підходу полягає у грамотному структурному перетворенні, націленому на підвищення ефективності роботи банківської організації. Ключові елементи цього підходу включають якісне проектування процесу реструктуризації, застосування моделі дисконтованих грошових потоків для складання фінансового плану та прогнозування ринкової вартості банку після завершення реструктуризації. Останнє здійснюється через дисконтування грошових потоків для визначення цільових показників.

Крім того, стимулювання економіки через реформи може надати значні можливості, особливо в умовах воєнного стану, який може стати рушійною силою для структурних змін. Такі реформи здатні залучити нові інвестиційні проекти та створити платформу для економічного відновлення. Важливу роль у цьому відіграє міжнародна допомога, яка здатна забезпечити додаткові фінансові ресурси та підтримку в реалізації реформ. Активна співпраця з міжнародними партнерами дозволить зменшити фінансовий тягар на державу і

створить передумови для довгострокового економічного зростання

ВИСНОВКИ

Для досягнення ефективної реалізації концепції реструктуризації банку, яку розроблено авторським методом, потрібно забезпечити оптимальні умови для її впровадження. Зокрема, серед ключових вимог виділяються такі аспекти: забезпечення прозорості фінансової звітності, впровадження автоматизованих систем документообігу, чіткий розподіл функціональних обов'язків на етапі аналітичного процесу, стабільність методології розрахунку фінансових показників, а також формування механізмів для гарантування порівнянності початкових даних. Цей підхід пропонується не лише для оцінки необхідності реструктуризації банку, але й для вирішення інших управлінських задач, таких як оперативне керівництво діяльністю банку, стратегічне фінансове планування, економічне обґрунтування інвестиційних проєктів, а також інформаційна підтримка рекламних кампаній за наявності позитивних результатів, і підготовка звітів для акціонерів з метою висвітлення досягнутого та перспектив розвитку фінансової установи.

Одним з нетипових методів реорганізації для банківського ринку в Україні є застосування механізму левериджованого викупу. В рамках цього інструменту фінансування здійснюється придбання контрольного пакета акцій (або часток) компанії за рахунок залучених коштів, переважно банківських кредитів. У світовій практиці також застосовується альтернативне джерело позикового капіталу у вигляді облігаційного фінансування. Водночас активи придбаної компанії постають як забезпечення для кредиту в рамках LBO, а погашення кредитних зобов'язань може здійснюватися за рахунок прибутку поглиненої структури.

References

1. Okonkwo J. J., Okere W., Okoye N. J., Mkpuru E. T. The Effect of Capital Restructuring on Bank Financial Performance. *AKRUAL: Jurnal Akuntansi*. 2023. № 15.1. pp. 14-25.
2. Ren Y., Xiao D. Restructuring cost and its prediction analysis. *Journal of Corporate Accounting & Finance*. 2024. № 35.1. pp. 218-227.
3. Vladyka Y., Turova L., Zaderaka N. Management accounting and internal economic control of the warehouse control systems at the enterprise. *Приазовський економічний вісник*. 2024. №2 (38).
4. Vladyka Y., Holubchikov A., Mushtyn S. Financial mechanism of electronic trading on the stock market and ways of their improvement. *Three Seas Economic Journal*. 2025. Vol. 6 No. 2.
5. Teti E., Tron A., Colantoni F., Celani E. The efficiency of preventive restructuring procedures: Evidence from France. *Strategic Change*. 2024. № 33.2. pp. 79-93.

Yuliia VLADYKA

PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv Aviation Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7260-5146>

e-mail: Yulja81@ukr.net

Hanna SKYBA

PhD in Economics, Associate Professor, Interregional Academy of Personnel Management

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3751-0082>

e-mail: tsilyuyrik@ukr.net

Nataliia ZADERAKA

Senior Lecturer, Kyiv Aviation Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0503-7972>

e-mail: nataliia.zaderaka@npp.kai.edu.ua

ADAPTATION OF MECHANISMS FOR FINANCIAL RESTRUCTURING OF CREDIT DEBT OF BANKING INSTITUTIONS AND ENTERPRISES TO MARTIAL LAW CONDITIONS

The paper provides a comprehensive analysis of financial restructuring, focusing on its core principles, primary strategies, and the key challenges faced during wartime conditions. Particular emphasis is placed on issues such as reduced economic activity, heightened financial pressures, and the growing risk of corporate bankruptcy – all of which become critically significant in the context of armed conflict. Additionally, unresolved issues such as socioeconomic inequality and instability within the banking system are discussed in detail.

The authors highlight the importance of financial restructuring as an effective tool for addressing economic challenges and ensuring stability during times of crisis. The study offers an in-depth exploration of strategy development for financial restructuring, prioritizing pressing issues and presenting practical approaches to enhance reforms in the financial sector. Overall, the research aims to bolster economic resilience and ensure the stable operation of Ukraine's financial system amid geopolitical tensions. The topic of financial restructuring is particularly relevant for Ukraine due to the urgent need to adapt to new realities and establish pathways for strengthening the financial system.

The paper identifies opportunities to improve this process by integrating modern technologies and optimizing regulatory mechanisms. Special attention is drawn to the need for further research into how wartime conditions impact financial markets, as such studies could foster innovative strategies to maintain economic resilience in times of uncertainty.

The effective efforts of the National Bank of Ukraine have helped maintain stability and ensure the functionality of the banking sector under demanding circumstances. The study emphasizes that increased lending activity by banks is a decisive factor in achieving economic stability during a crisis. In this context, particular importance is placed on examining issues related to bank lending as a foundational element for shaping strategies aimed at fostering economic growth.

Keywords: adaptation, mechanisms, financial restructuring, financial system, credit debt, banking institutions, enterprises, martial law, risks, analytical analysis

Уляна Василівна **ЩУРКО**

д.е.н., доцент, Львівська національна академія мистецтв

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3646-1111>

e-mail: u.shchurko@lnam.edu.ua

ПОТЕНЦІАЛ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ ДЛЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Досліджено потенціал креативних індустрій для соціально-економічного розвитку та відбудови України в умовах війни. Виявлено ключові виклики, спричинені повномасштабною агресією: відтік кваліфікованих кадрів, проблеми із захистом прав інтелектуальної власності, руйнування інфраструктури та несистемний збір статистики. Обґрунтовано, що системні законодавчі, фінансові, освітні та інфраструктурні заходи є критично важливими для стабілізації галузі та забезпечення її сталого розвитку в постконфліктний період.

Ключові слова: креативні індустрії, креативний сектор, сфера креативних індустрій, економічний розвиток, війна

ВСТУП

Креативні індустрії (КІ) є важливою частиною сучасної економіки, яка створює робочі місця, генерує додану вартість та сприяє інноваційному розвитку. На глобальному рівні їх визнано одним з ключових двигунів економічного зростання, а в Україні їхній вплив стає все помітнішим, особливо в контексті війни та необхідності економічного відновлення. КІ можуть бути визначальними для розвитку малого та середнього бізнесу, залучення іноземних інвестицій, формування експортного потенціалу і відновлення зруйнованої інфраструктури. Відповідно до даних *Creative Economy Outlook 2024* [1] від UNCTAD КІ в Україні сьогодні перебувають у складному становищі через наслідки війни, що суттєво вплинули на інфраструктуру та обсяги виробництва. Військові дії зруйнували значну частину культурних об'єктів та обмежили внутрішній попит. Спостерігається міграція кваліфікованих кадрів, що негативно позначається на відтворенні людського капіталу в креативному секторі.

Саме через затяжний характер військових дій та їхні довгострокові економічні й соціальні наслідки виникає нагальна потреба у подальших дослідженнях трансформації сфери КІ в Україні. Вони мають охоплювати динаміку змін у галузі, нові тренди розвитку та ефективність заходів зі стабілізації ситуації тощо. Цим обумовлено актуальність статті та вибір предмета дослідження. Відзначимо, що сьогодні велика кількість вітчизняних вчених приділяють увагу моніторингу та аналізу стану й умов розвитку КІ, серед яких О. Маліновська, М. Проскуріна, О. Дацко, О. Войтенко, Л. Пащук, О. Гнаткович, В. Ганський та ін. Доробок цих та багатьох інших авторів передусім присвячено вивченню кількісних та якісних трансформацій системи культурно-креативних послуг в умовах війни, а також визначенню перспективних напрямів розвитку галузі, необхідних заходів її підтримки з боку держави тощо.

МЕТА роботи – проаналізувати довоєнний і поточний стан розвитку сфери КІ в Україні, а також виклики для цього сектору в умовах війни та перспективні шляхи їх подолання.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження ґрунтується на аналізі інформації,

одержаної з різноманітних джерел. Основними матеріалами слугували офіційні звіти державних органів влади, зокрема Міністерства культури та стратегічних комунікацій, статистичні дані від Державної служби статистики, аналітичні доповіді українських та міжнародних громадських організацій, публікації у провідних українських медіа, які висвітлюють культурні події та проблемні аспекти.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розвиток КІ в Україні набув особливої ваги та обертів після Помаранчевої революції, а інституційно та законодавчо сектор отримав свою підтримку з 2016 р., коли при Міністерстві культури України створено Відділ проблем розвитку культурних і креативних індустрій. Розвиток культурних і креативних індустрій визначено пріоритетним напрямом «Довгострокової національної стратегії розвитку культури – стратегії реформ» [2] до 2025 р.

Креативні індустрії в Україні регулюються законом «Про культуру», де відповідно до нової редакції 2017 р. та змін 2018 р. внесено офіційне визначення КІ як «видів економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості та робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження, а їх продукти й послуги є результатом індивідуальної творчості» та зазначено пріоритет стимулювання розвитку КІ та закріплення заходів підтримки КІ як важливої частини національної економіки. У 2019 р. Кабінет міністрів України (Розпорядження № 265-р від 24 квітня 2019 р.) [3] затвердив перелік видів економічної діяльності, які належать до КІ, з переліком відповідних КВЕДів. До КІ в Україні належать 34 види економічної діяльності, відповідно до таких категорій: сценічне мистецтво, візуальне мистецтво, видавнича діяльність, дизайн, література, аудіо- та аудіовізуальне мистецтво, мода, нові медіа та ІТ, маркетинг, архітектура, реклама, бібліотеки, архіви та музеї, зв'язки з громадськістю, народні художні промисли.

За результатами дослідження, проведеного у 2016-17 рр., й запровадження системи індикаторів ЮНЕСКО в Україні, виявлено, що внесок культурних та КІ у ВВП складає 4,04% [4]. Звичайно, порівняно з іншими секторами економіки цей внесок не є показово великим, проте достатньо співмірним (зокрема, з добувною про-

мисловістю (5,72 %), фінансовою та страховою діяльністю (5,11 %) чи будівництвом (2,67 %) [4]. Протягом 2018-2020 рр. додана вартість базових галузей КІ зростала як в кількісному вимірі, так і у відсотковому: у 2018 р. – 97 млрд грн (3,86 % від загальної), а на початок 2020 р. – 117,2 млрд грн, або 3,95 %. До початку карантину та повномасштабного вторгнення зростала також і кількість зайнятих у сфері КІ: частка зайнятих у КІ зросла з 2,9% у 2014 р. (265,1 тис. ос.) до 3,6% у 2018 р. (309,4 тис. ос.) [5].

Впродовж довоєнних років торгівельне сальдо та частка товарів КІ в обсязі експорту демонструвала вищі темпи зростання, ніж загалом експорт: зростання на 18,8% та 0,5% за п'ять років (2008-2012 рр.) відповідно. Темпи зростання експорту перевищували в шість разів темпи зростання імпорту креативної продукції: експорт зріс на 42,7%, а імпорт – на 7,1%: ключовими експортними сферами визначено дизайн – 75,8% в загальному експорті, видавничка справа (15,2%) та ремесла (6,1%) [6].

Оскільки ринок КІ достатньо гнучкий, поєднує культуру, бізнес та технології, він мобільний, залучає різноманітні ресурси, сприяє формуванню креативного середовища, розвиток його може мати позитивні наслідки для економіки зокрема через високу додану вартість та надходження від експорту. Однак, як вже зазначено, в умовах повномасштабного вторгнення спостерігається ускладнення умов функціонування сектору КІ в Україні. Зокрема, визначено такі проблеми, що потребують розв'язання:

1. Збір та оцінка статистичних даних. Збір статистичних даних в культурних і креативних індустріях ведеться несистемно, неструктуровано та незлагоджено з міжнародними стандартами обліку. Так, за основу подальшого розвитку можна взяти методологію ЮНЕСКО на базі її структури статистики культури, що дасть змогу збирати інформацію про культурну діяльність та використовувати для порівняння статистики культури та КІ різних країн. Структура також пропонує матриці між категоріями, такі як створення/виробництво, передача/розповсюдження, споживання, реєстрація/захист та участь, що дає змогу більш детально аналізувати різні аспекти діяльності у сфері КІ.

2. Неefективний захист прав інтелектуальної власності. Діяльність більшості галузей КІ базується на створенні та використанні об'єктів авторського права. Закон України «Про авторське право і суміжні права» регулює правовідносини під час створення та використання об'єктів у КІ (реєстрацію авторського права та охорону прав на такі об'єкти). Загального законодавства в цій сфері в Україні немає, окрім Закону України «Про культуру», де закріплено визначення поняття «креативні індустрії». Відповідно уся діяльність КІ регулюється спеціальним законодавством, яке є в кожній окремій галузі, що спричиняє виникнення колізій між нормами різних актів.

Наприклад, дизайн включено до Переліку видів економічної діяльності КІ, проте визначення самого поняття «дизайн» у законодавстві немає, а його застосування суперечить наявності в законодавстві України поняття «промисловий зразок». Очевидною є прогалина в поняттєвому апараті, що впливає на правову охорону об'єктів, створення та використання яких належить до діяльності КІ, та на рівень захисту прав на такі об'єкти.

3. Експортна діяльність. У структурі торгівлі товарами КІ прослідковується стійка тенденція з переважання імпорту над експортом (експорт товарів КІ у 2019 р. склав 0,51 млрд дол. США, а послуг – 5,4 млрд дол. США) і навпаки: переважання експорту послуг над імпортом (30% від загального експорту послуг) [7]. Головними напрямками експорту українських товарів КІ до повномасштабного вторгнення були Німеччина (14%), рф (11%), Польща (9%), Данія (9%), Білорусь (8%). Найбільшими імпортерами креативних товарів в Україну є Китай, Туреччина, Польща, Німеччина, Італія. Торгівельний баланс КІ України передвоєнного періоду: експорт товарів КІ – 1%, імпорт – 1,5%, експорт послуг КІ – 30%, імпорт – 6,1% [8].

У структурі торгівлі товарами та надання послуг у 2020 р. найбільше зростання відбувалося за такими статтями: інформаційні послуги (зростання протягом року на 65%), аудіовізуальні та пов'язані з ними послуги (на 24%), комп'ютерні послуги (на 21%) та реклама та маркетинг (на 11%), проте скоротився обсяг експорту за статтею «архітектурні, інженерні та інші технічні послуги (падіння на 21%), «послуги в галузі культури та відпочинку» (на 21%) та НДДКР (на 7%).

Зважаючи на тенденції в експортній діяльності з акцентом на IT-послуги (40,5% від усього експорту КІ) та суттєвий перегин у бік експорту послуг, наша експортна діяльність потребує переорієнтації та стимулювання. Логістичної та інформаційної підтримки у ведення міжнародної торгівлі потребують експортери товарів у сфері КІ. За словами виробників креативних товарів, вони потребують чітких і зрозумілих процедур і правил, а також пояснень і допомоги з логістикою, оскільки портал ДіяБізнес (ДіяЕкспорт) дає досить поверхову інформацію, якої недостатньо для ведення ефективної експортної діяльності.

4. Криза в кадровому забезпеченні. КІ є джерелом забезпечення зайнятості та її зростання: у 2019 р. зайнятість в КІ зросла на 40%, забезпечивши роботою 352 тис. людей, що становило 3,6% від кількості усіх зайнятих (2018 р. – 309,5 тис. працівників, 2013 р. – 252 тис.). За результатами дослідження Київської школи економіки на замовлення МКІП, у 2019 р. в КІ функціонувало 205,5 тис. суб'єктів господарювання [9].

Війна суттєво вплинула на кадрове забезпечення у сфері КІ: станом на 2023 р. (за даними дослідження CASES) [10] близько 20 % спеціалістів КІ виїхали за кордон, 37,2 % залишилися без роботи або не отримували зарплати, у 25 % креативних бізнесів падіння оборотів становило понад 90 %, 39 % спостерігали зменшення кількості замовлень. Серед опитаних представників КІ 53,3 % змінили місце проживання. Причому з 20 %, які покинули Україну, про намір залишитися за кордоном повідомило майже 10%. Причинами стали як питання безпеки, стабільності, чіткості регулятивних механізмів, так і фінансові.

5. Нерозвиненість інфраструктури розвитку КІ та її руйнування під час воєнних дій. До повномасштабного вторгнення в Україні активно розвивалася інфраструктура КІ: створення креативних хабів, коворкінгів, інкубаторів, акселераторів. У березні 2021 р. Урядом України затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для створення центрів креативної економіки [11]. На їх ство-

Таблиця 1 – Пропозиції із вдосконалення умов функціонування креативних індустрій в Україні (сформовано автором)

Напрямок	Пропоновані заходи	Відповідальні органи
Нормотворча діяльність	гармонізація законодавства в питаннях культурних і креативних індустрій (прописування термінології, узгодження визначень і положень різних підзаконних актів)	Верховна Рада, Кабінет Міністрів України
	законодавчі зміни для захисту інтелектуальної власності, сприяючи формуванню культури ІВ та реєстрації робіт в Україні	Верховна Рада, відповідні комітети
	закріпити у законодавчих і нормативно-розпорядчих документах важливу роль креативності в розвитку держави	Верховна Рада, Кабінет Міністрів України
	сформувати план сталого розвитку на всіх рівнях управління державою	органи управління на рівні держави, регіону, громади
Інфраструктура та фінансування	пільгове оподаткування для підприємств креативних індустрій	Державна податкова служба
	безвідсоткові кредитні програми для стартапів у сфері КІ	Міністерство фінансів
	збільшення фінансування програм Українського культурного фонду, створення Фондів культури на місцях	КМУ, Мінфін, ОМС
	підтримка розвитку необхідної інфраструктури та створення креативних хабів	Мінфін, Мінекономіки
	забезпечення можливості отримувати майстерні та простори для творчості на пільгових умовах оренди, в тому числі занедбані об'єкти для ревіталізації	Держмайно, податкова служба, ОМС
	створення дієвих професійних спільнот для репрезентації та захисту інтересів представників своєї галузі креативних індустрій,	суб'єкти господарювання на місцях
Освіта та компетенції	підтримка соціально відповідальних проєктів, що стимулюють розвиток локальних спільнот та екологічні ініціативи в рамках креативних індустрій	суб'єкти господарювання на місцях, асоціації
	мапування креативних індустрій та внесення їхніх локацій в туристичні маршрути, що сприятиме додатковій популяризації сфери та фінансовим надходженням.	галузеві асоціації, агенції регіонального розвитку
	розробка освітніх модулів/програм з питань інтелектуальної власності, як стандартна складова для креативних індустрій	МОН, Мін'юст, ЗВО
	галузєва програма з обізнаності споживачів про незаконне використання матеріалів, захищених авторським правом	Мін'юст, управління юстиції на місцях, Мінцифри
	заохочення розвитку креативності та підприємництва в системі освіти, що сприятиме розвитку креативних навичок серед молоді	МОН, МКІП, обласні та місцеві управління освіти
	підтримка освітніх проєктів неформальної освіти з креативного підприємництва (курси на Прометеусі, інкубатори)	Мінекономіки, ДіяБізнес
Міжнародні зв'язки та співпраця	просвітницько-промоційна діяльність для поширення інформації про важливість культури та креативних індустрій (фестивалі, виставки, конференції)	управління освіти та культури на локальному та регіональному рівнях, асоціації та НУО
	створення цифрової платформи для обміну та взаємодії, що дозволить професіоналам у креативних індустріях співпрацювати, ділитися досвідом та розвивати спільні проєкти.	Мінцифри, МКІП, Дія.Бізнес
	спрощення митних і адміністративних процедур для сприяння міжнародній співпраці та інтеграції в глобальні креативні ринки	Міністерство економіки, МЗС, Держмитслужба
	мінімізація корупції чи тиску при репрезентації України на міжнародних майданчиках креативних індустрій, що стимулюватиме розвиток суб'єктів підприємницької діяльності в сфері КІ	МКІП, Український інститут
Міжнародні зв'язки та співпраця	вбудовування системних зв'язків з міжнародними партнерами (окремі країни та установи) та сталого участі в міжнародних заходах (місцеві бісенале, книжкові форуми, фестивалі дизайну, тижні моди)	МКІП, МЗС, Український інститут, професійні об'єднання
	впровадження та розширення міжнародних ініціатив з підтримки освіти, навичок, управління в сфері креативних індустрій (за прикладом Creative Spark від Британської Ради, Twinning)	МОН, МКІП, МЗС, УКФ

рення виділено 200 млн грн. З початком повномасштабного вторгнення розвиток програми припинився.

6. Освіта. Кадрову кризу, що виникла через відтік працівників КІ за кордон і на військову службу, може бути зменшено завдяки якійсній освіті у сфері КІ. Причому вимоги та запити на освітні послуги стосуються як формальної, так і неформальної освіти. Проблема формальної освіти є низька гнучкість у галузі, повільність в ухваленні стандартів. На думку іноземних експертів, за досить великих обсягів інвестицій в українську освіту та кількості випускників, є проблеми з якістю програм і наповненням, а також відірваності теоретичного навчання від практичної роботи в галузі.

Зростає кількість навчальних програм з розвитку навичок креативної економіки, підприємництва, компетенцій в КІ («Креативне підприємництво», «Креативна економіка», «Підприємництво у сфері креативних ін-

дустрій»), проте, частіше саме неформальна освіта швидше реагує та закриває запити. Окремим освітнім боєм є нестача знань із захисту прав інтелектуальної власності.

7. Міжнародна співпраця. Повномасштабна війна спричинила зростання інтересу в світі до України та готовності підтримувати наш сектор культурних і креативних індустрій. За даними МКІП, протягом 2022 р. на підтримку України за кордоном пройшли 650 культурних заходів і понад 100 концертів. У 2024 р. кількість скоротилася і спостерігається подальший спад. Проте зниження кількісних показників відобразилося на підвищенні якісних, коли на закордонних мистецьких майданчиках почали пропонувати якісний український продукт, який завойовує прихильність та інтерес не зі співвітчужтя до України, а завдяки своїй унікальності.

Вивчення іноземного досвіду регулювання і підтримки КІ для застосування, адаптації їхніх найкращих

практик в Україні дасть змогу розвинути їхній повноцінний потенціал як двигуна економічного розвитку. Наприклад, у Великій Британії у 2022 р. урядом виділено 100 млн фунтів стерлінгів на підтримку стартапів з цифрових мистецтв, а частка КІ в ВВП зросла на 8,5% і досягла 115 млрд [12].

Системна підтримка КІ через державні інвестиції, законодавчі ініціативи та освітні програми може значно підвищити їхній внесок у ВВП.

Попри певні позитивні тенденції у розвитку КІ в Україні, навіть в умовах повномасштабного вторгнення, розглянуті вище сфери потребують вдосконалення, що допоможе закріпити зростання сектору КІ, повернути його представників в Україну та залучити їх до повного відновлення.

Для забезпечення розвитку КІ в Україні важливо окреслити пропозиції з вдосконалення різних сфер діяльності та визначити відповідальних на різних рівнях управління (табл. 1).

Ці пропозиції можуть стати основою для форму-

вання державної політики, що сприятиме розвитку КІ в Україні, забезпечуючи їхній внесок у соціально-економічний прогрес.

ВИСНОВКИ

Креативні індустрії в Україні, незважаючи на війну, демонструють значний потенціал для соціально-економічного розвитку та відновлення країни. До повномасштабного вторгнення цей сектор показував стабільне зростання, збільшуючи внесок у ВВП та кількість робочих місць. Однак війна призвела до таких проблем, як відтік кадрів, зниження обсягів виробництва та руйнування інфраструктури. Для подолання цих викликів необхідні системні заходи: від вдосконалення законодавства та захисту інтелектуальної власності до розширення міжнародного співробітництва та підтримки освітніх програм. Лише за умови комплексної підтримки КІ зможуть повністю реалізувати свій потенціал і стати рушієм повоєнної відбудови України.

References

1. Creative Economy Outlook 2024 / United Nations. Geneva, 2024. 146 p.
2. On approval of a long-term strategy for the development of Ukrainian culture - reform strategy: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 01.02.2016, № 119-r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248862610> (in Ukrainian).
3. On approval of economic activities belonging to the creative industries: the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 24.04.2019, № 265-r. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-p#Text (in Ukrainian).
4. Directorate of creative industries. Creative Industries in Ukraine: Statistics 2013-2018. Ukrainian Centre for Cultural Studies. 05.12.2019. URL: <https://uccr.org.ua/kreatyvni-industrii/statystyka-ta-analytika-u-sferi-kreatyvnykh-industrij/> (in Ukrainian).
5. Fedets I. What 2020 Will Bring to the Creative Sector of the Economy. *Ekonomichna Pravda*. 09.01.2020. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2020/01/09/655579/> (in Ukrainian).
6. Karasiova N. A. Creative industries as a source of export growth. *Economy and State*. 2019. Vol. 12. pp. 19–23. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.12.19> (in Ukrainian).
7. Eurostat. CROS. URL: <https://cros.ec.europa.eu/>
8. Creative Industries: The Impact on the Development of the Ukrainian Economy / O. Nikolaieva et al. Kyiv, 2021. 111 p. URL: kse.ua/wp-content/uploads/2021/04/KSE-Trade-Kreatyvni-industriyi-Zvit.pdf (in Ukrainian)
9. The Development of the Creative Economy Will Stop the "Brain Drain" Abroad. *Ekonomichna Pravda*. 21.08.2019. URL: <https://epravda.com.ua/news/2019/08/21/650775/>. (in Ukrainian).
10. CASES. Дослідження CASES: як війна вплинула на креативні індустрії України. CASES. 11.04.2022. URL: <https://cases.media/en/article/doslidzhennya-cases-yak-viina-vplinula-na-kreatyvni-industriyi-ukrayini>
11. Tokariyev M. Not by IT Specialists Alone. What Creative Industries Can Offer Ukraine. *Ekonomichna Pravda*. 19.01.2023. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2023/01/19/696149/> (in Ukrainian).

Uliana SHCHURKO

Doctor of Economics, Associate Professor, Lviv National Academy of Arts

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3646-1111>

e-mail: u.shchurko@lnam.edu.ua

THE POTENTIAL OF CREATIVE INDUSTRIES FOR SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT AND RECOVERY OF UKRAINE

This paper examines the potential of creative industries (CIs) for socio-economic development and recovery in Ukraine. The study analyzes the sector's pre-war and current state, identifies major challenges, and proposes adaptation strategies for the post-conflict reality. Research was conducted by analyzing official reports from government bodies like the Ministry of Culture, statistical data and analytical reports from Ukrainian and international NGOs. Prior to the full-scale invasion, CIs demonstrated significant growth. The sector's contribution to Ukraine's GDP was 4.04% in 2016-2017 and grew to 3.95% by early 2020. Employment in CIs also increased from 2.9% in 2014 to 3.6% in 2018. Notably, the export of creative services, particularly in IT, was a key driver, comprising 30% of all service exports before the war. However, the war has created significant obstacles. The paper identifies several key challenges that need to be addressed, including a severe human resources crisis, with approximately 20% of creative professionals having left Ukraine. Other issues are ineffective intellectual property protection due to fragmented legislation, the destruction of critical infrastructure, the lack of a systematic approach to collecting statistical data, and a disconnect between formal education and market needs. The paper proposes a comprehensive set of measures, outlined in a detailed table. These recommendations cover four key areas: legal harmonization, financial and infrastructure support, educational reform (including IP knowledge), and strengthening international cooperation. The findings suggest that despite the difficulties of wartime, CIs have a strong potential to be a key engine for Ukraine's post-war recovery. Implementing the proposed systemic support measures is crucial to stabilize the sector and ensure its continued development.

Keywords: creative industries, creative sector, creative industries' sphere, economic development, war

Анна Вікторівна ДАНИЛОВА

старший викладач, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0744-5523>

e-mail: a_danilova@univer.km.ua

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЇ ЗА СТАТТЕЮ 325 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ В СУЧАСНІЙ СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

У статті досліджено проблеми застосування санкції за ст. 325 Кримінального кодексу України (ККУ) у сучасній судовій практиці. Проаналізовано нормативні зміни під час дії карантину COVID-19 та їх темпоральні наслідки, що зумовили неоднозначність правозастосування. Розглянуто особливості призначення штрафу, пробаційного нагляду, відсутність додаткових покарань. Зроблено висновок про необхідність викладення ст. 325 ККУ в новій редакції задля забезпечення правової визначеності та ефективної протидії порушенням у сфері громадського здоров'я.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, ст. 325 Кримінального кодексу України, санкція, судова практика, пробаційний нагляд, особливо небезпечні інфекційні хвороби, COVID-

ВСТУП

Проблематика кримінально-правової охорони громадського здоров'я набуває особливої актуальності в умовах глобальних епідеміологічних викликів. Ст. 325 Кримінального кодексу України (ККУ), що передбачає відповідальність за порушення санітарних правил і норм, впроваджених останніх років неодноразово зазнавала змін, зумовлених запровадженням карантинних заходів у зв'язку з COVID-19. Часті редакційні зміни та темпоральні особливості дії цієї норми спричинили колізії у правозастосуванні, породили дискусії про легітимність санкції та викликали потребу у науковому аналізі її ефективності. Водночас судова практика засвідчує домінування мінімальних штрафних санкцій, відсутність застосування окремих видів покарань і невідповідність пробаційних програм специфіці необережних кримінальних правопорушень.

МЕТА статті – комплексне дослідження проблем застосування санкції за ст. 325 ККУ у сучасній судовій практиці, виявлення нормативних і темпоральних прогалин, оцінювання пропорційності призначуваних покарань суспільній небезпеці правопорушень, а також формулювання пропозицій із вдосконалення чинної редакції статті.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано сукупність загальнонаукових і спеціально-правових методів. Метод системного аналізу застосовано для з'ясування внутрішньої логіки законодавчих змін та їх наслідків для правозастосування. Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити редакції ст. 325 ККУ та оцінити відповідність санкцій загальним принципам кримінальної відповідальності. Формально-юридичний метод використано для дослідження темпоральної дії законів у часі та легітимності їх застосування судами. Статистичний та емпіричний аналіз судової практики сприяв узагальненню тенденцій призначення покарань. Догматичний метод забезпечив розкриття сутності санкції у контексті доктринальних положень кримінального права.

РЕЗУЛЬТАТИ

Найбільш дискусійним питанням застосування ст. 325

ККУ є санкція цієї норми, яка з початку введення карантину зазнавала змін тричі:

1. Закон України (ЗУ) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 530-IX від 17.03.2020 р. (далі – ЗУ № 530-IX від 17.03.2020 р.) [1], яким ст. 325 ККУ викладено в новій редакції. Водночас таке формулювання виглядало надмірним, оскільки фактично зміни торкнулися лише санкції статті, зокрема в частині збільшення розміру штрафу.

2. ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 540-IX від 30.03.2020 р. [2] закріплено, що положення ЗУ № 530-IX від 17.03.2020 р., за яким ст. 325 ККУ набула нової редакції, мають тимчасову дію. Зокрема, вони застосовувалися виключно протягом тримісячного строку з моменту офіційного опублікування відповідного Закону.

3. ЗУ «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» № 3342-IX від 23.08.2023 р. [3] модифіковано абз. 2 ч. 1 ст. 325 ККУ. В результаті арешт як вид кримінального покарання замінено на пробаційний нагляд строком до трьох років.

Відповідно ЗУ № 540-IX від 30.03.2020 р. встановив строкову дію редакції ст. 325, яку викладено ЗУ № 530-IX виключно впродовж трьох місяців з моменту опублікування цього Закону, тобто з 17.03.2020 р. (з моменту опублікування в офіційному виданні «Голос України»). Дію ст. 325 ККУ в редакції ЗУ № 530-IX припинено 18.06.2020 р. Однак на сайті Верховної Ради України (ВРУ) досліджувану норму й досі відображено в ред. ЗУ № 530-IX від 17.03.2020 р. з подальшими змінами. Судова практика після 18.06.2020 р. свідчить, що суди призначали покарання засудженим у межах санкції ч. 1 ст. 325 ККУ в редакції Закону № 530-IX.

Темпоральним проблемам дії відповідної норми у часі присвячено чимало досліджень, зокрема потрібно виділити праці В.О. Гацелюка [4], З.А. Загинеї-Заболотенко [5], Т.І. Нікіфорової [10], А.А. Вознюка, С.С. Чер-

нявського [11] та С.О. Мазепи [12]. Усі автори прийшли до одностайної думки, що застосування санкції ч. 1 ст. 325 ККУ в редакції ЗУ № 530-IX від 17.03.2020 р. із подальшими змінами є нелегітимним. В.О. Гацелюк, а також З.А. Загинеї-Заболотенко та В.М. Мельник, провівши ретельне дослідження нормативно-правових актів та доктринальних положень стосовно дії нормативно-правових актів у часі, прийшли до висновку, що ЗУ № 530-IX від 17.03.2020 р. втратив чинність 18.06.2020 р., проте визнання таким, що втратив чинність, нормативного акта чи його скасування не поновлює дію актів, які ним скасовано або визнано такими, що втратили чинність. Тобто припинення дії ст. 325 ККУ в редакції ЗУ № 530-IX від 17 березня 2020 р. не поновлює дію цієї статті в його попередній редакції. Так, зроблено висновок, що ст. 325 ККУ на сьогодні не діє, а тому до неї не можуть вноситися жодні зміни і тим більше ухвалюватися вироки. Єдиним ефективним способом запобігти негативним наслідкам у правозастосовній практиці та водночас гарантувати дієву кримінально-правову протидію порушенням санітарних правил і норм, спрямованих на недопущення інфекційних захворювань і масових отруєнь, є невідкладне оновлення редакції ст. 325 ККУ [5, с. 523].

Аналіз практики застосування санкції ч. 1 ст. 325 ККУ свідчить про те, що суди найчастіше призначають покарання у виді штрафу в мінімальному розмірі, причому як в редакції до 17.03.2020 р., так і після. Лише в одному вирокі призначено покарання у виді обмеження волі строком на 1 рік. В єдиному вирокі за ч. 2 ст. 325 ККУ особі призначено покарання у виді позбавлення волі на 5 років. В обох цих випадках засуджених звільнено від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 ККУ [6, 7].

Переважає більшість вироків за ст. 325 ККУ винесено до порушення санітарних правил і норм, встановлених з метою запобігання масовим отруєнням (т.зв. «банкетні» справи). Притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 325 ККУ за порушення законодавства про запобігання виникненню та поширенню ОНІХ мало місце виключно під час карантину, встановленого з метою запобігання COVID-19. За всіма цими вироками засудженим призначено покарання у виді штрафу в мінімальному розмірі [8, 9].

До 23.08.2023 р. у санкції ч. 1 ст. 325 ККУ передбачено покарання у виді арешту. Такий вид покарання не призначено жодного разу. ЗУ від 23.08.2023 р. № 3342-IX КК України доповнено покаранням у виді пробаційного нагляду, арешт набув статусу спеціального покарання, яке може бути призначено лише військовослужбовцям і в більшості санкцій замінено на пробаційний нагляд. Відповідний ЗУ набрав чинності 28.03.2024 р. За цей період пробаційний нагляд за ч. 1 ст. 325 ККУ не призначено жодного разу. Пробаційний нагляд – відносно новий вид покарання, сутністю якого є здійснення соціально-виховного впливу на особу без ізоляції від суспільства зі збереженням соціальних зв'язків особи. Соціально-виховна робота, яка здійснюється стосовно засуджених до пробаційного нагляду має на меті усунення криміногенних факторів, які призвели до вчинення особою кримінального правопорушення і які визначають ризик вчинення кримінального правопорушення повторно. Обов'язки, які може бути покладено на особу,

засуджену до пробаційного нагляду, а також затверджені пробаційні програми («Зміна прокримінального мислення», «Попередження вживання психоактивних речовин», «Подолання агресивної поведінки» «Формування життєвих навичок», «Подолання домашнього насильства»), розраховані на осіб, які вчинили умисні кримінальні правопорушення, спрямовані на виправлення соціально дезадаптованих, схильних до девіантної поведінки (які проявляють насилля, агресію, мають алкогольну / наркотичну залежність) осіб, та мають на меті формування з особи-правопорушника соціально корисного (принаймні соціально не шкідливого) члена суспільства через зміну обстановки, середовища перебування, ціннісних орієнтирів таких суб'єктів. Проте у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 325 ККУ, мова йде про недбале ставлення особи до виконання своїх обов'язків стосовно виконання санітарних правил і норм, які здебільшого є для них професійними чи службовими, необережну форму вини до настання наслідків. Такі особи зазвичай не характеризуються девіантною поведінкою, не становлять небезпеку для суспільства поза сферою виконання відповідних обов'язків і потребують коригування свідомості саме стосовно відповідального ставлення до них. Слід зазначити, що в ККУ далеко не в усіх статтях, які передбачають відповідальність за порушення особою службових, професійних чи будь-яких інших, покладених законом обов'язків передбачено покарання у виді пробаційного нагляду, а саме лише у ст. 132, ч. 1 ст. 139, ч. 1 ст. 144, ч. 1 ст. 271, ч. 1 ст. 272, ч. 1 ст. 275, ч. 1 ст. 327 ККУ. Встановлення пробаційного нагляду в санкціях багатьох статей відбулося шляхом заміни покарання у виді арешту на пробаційний нагляд без врахування особливостей вчиненого кримінального правопорушення. Питання доцільності встановлення пробаційного нагляду в санкціях статей за необережні кримінальні правопорушення та правопорушення, пов'язані з виконанням особою, покладених на неї обов'язків є об'єктом окремого наукового дослідження. Однак, якщо таке покарання встановлено у санкціях відповідних статей, повинно бути передбачено обов'язки та програми, які враховують кримінологічну характеристику відповідних осіб та передбачають вплив на криміногенні фактори, які сприяють вчиненню відповідних кримінальних правопорушень.

Аналіз практики призначення покарання за ст. 325 ККУ свідчить, що суди часто призначають покарання на підставі угоди про визнання винуватості (у переважній більшості вироків, постановлених за кримінальні правопорушення, вчинені в період дії карантину). Стосовно врахування обставин, які пом'якшують покарання, то зазвичай суди враховують таку обставину, як щире каяття. У більшості вироків вказівки на обтяжуючі обставини немає. У вирокі Московського районного суду м. Харкова від 27.09.2021 р., постановленому за порушення карантинних обмежень, обставиною, що обтяжує покарання суд визнав вчинення злочину повторно [13]. Проте така обставина жодним способом не відобразилась на призначеному покаранні у виді штрафу в мінімальному розмірі. Обставини повторності та рецидиву не є кваліфікуючими в цьому кримінальному правопорушенні, проте обов'язково повинні встановлюватися та належно враховуватися у призначенні покарання, адже умисне систематичне невиконання особою покладених

на неї обов'язків свідчить про підвищену суспільну небезпеку особи.

Санкцією ч. 1 ст. 325 ККУ не передбачено жодного додаткового покарання. Відсутність в санкції такого виду покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю стало підставою для висловлення думок стосовно загального суб'єкта такого кримінального правопорушення. Проте обов'язок виконувати санітарні правила і норми зазвичай покладається на осіб у зв'язку зі здійснюваною ними діяльністю чи займаною посадою. Тому в доктрині висловлено пропозицію доповнення санкції ч. 1 ст. 325 ККУ додатковим покаранням у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [10, с. 89]. Така пропозиція видається актуальною, якщо мова йде про умисне систематичне порушення санітарних правил і норм, що призвело до настання суспільно-небезпечних наслідків.

Питання посилення відповідальності за ст. 325 ККУ піднімалося і до змін, внесених 17.03.2020 р. Зокрема, редакція статті 2009 р. також спрямовано на посилення юридичної відповідальності за вчинення діянь, що внаслідок недодержання встановлених санітарних і проти-епідемічних норм та правил спричинили виникнення реальної загрози життю і здоров'ю осіб, їх загибель, масове поширення інфекційних захворювань або інші тяжкі наслідки [4, с. 88].

На сайті ВРУ стосовно змін, внесених до ст. 325 ККУ зазначено: «*зміни до ст. 325 додатково див. в Законі № 2617-VIII від 22.11.2018 р.*». Вказаним ЗУ внесено зміни до низки нормативно-правових актів, зокрема ККУ, про спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. В санкції ч. 1 ст. 325 ККУ штраф мало бути збільшено від 2 до 5 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та доповнено позбавленням волі на строк до трьох років. ЗУ набрав чинності 01.07.2020 р. Проте зміни до ст. 325 ККУ чинності не набрали, очевидно у зв'язку з наведеними вище темпоральними проблемами редакції відповідної норми від 17.03.2020 р.

Вважаємо, що кримінальна відповідальність за порушення санітарних правил і норм повинна бути співмірною з суспільною небезпекою діяння та з відповідальністю за порушення інших спеціальних правил, які потягли подібні наслідки. Оскільки поширення інфекційних та масових неінфекційних хвороб становить загрозу національній безпеці у сфері громадського здоров'я, а також може спричинити тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, санкції за ці правопорушення повинні бути співмірними із санкціями, встановленими

за кримінальні правопорушення у сфері громадської безпеки та життя і здоров'я особи, які характеризуються необережною формою вини щодо наслідків.

ВИСНОВКИ

Санкції ст. 325 КК України за період карантину та після нього зазнали численних змін, що призвело до значної правової невизначеності і темпоральних проблем застосування цієї норми в судовій практиці. Редакція цієї статті, викладена ЗУ № 530-IX від 17.03.2020 р., втратила чинність уже 18.06.2020 р., але на офіційних ресурсах її дотепер відображають як чинну, що створює підстави для нелегітимного призначення покарань на її основі.

Судова практика підтверджує, що найчастіше покарання за ст. 325 ККУ призначають у вигляді мінімального штрафу, а арешт практично не застосовувався. Запровадження з 23.08.2023 р. пробачіного нагляду замість арешту є позитивним кроком, проте цей вид покарання ще не надбав практичного застосування, а механізми його реалізації в контексті ст. 325 ККУ потребують доопрацювання та адаптації.

Особи, які вчиняють правопорушення за ст. 325 ККУ, зазвичай не є соціально небезпечними поза сферою службових обов'язків, тому застосування пробачіного нагляду вимагає врахування специфіки таких правопорушень та розроблення відповідних пробачіних програм.

Запропоноване в доктрині доповнення санкції ст. 325 ККУ додатковим покаранням у вигляді позбавлення права займати певні посади або здійснювати певну діяльність є актуальним, особливо для запобігання умисному і систематичному порушенню санітарних правил особами, відповідальними за їх дотримання.

Загалом відсутність на сьогодні чинного і зрозумілого законодавчого регулювання ст. 325 ККУ ускладнює ефективне застосування кримінальної відповідальності за порушення санітарних норм. Для подолання цих проблем необхідне термінове прийняття нової редакції статті, що враховувала б сучасні виклики в сфері охорони громадського здоров'я та відповідала б принципам співмірності покарання суспільній небезпеці діяння.

Отже, кримінальна відповідальність за порушення санітарних правил і норм повинна бути чітко унормованою, співмірною ступеню суспільної небезпеки, відповідати правилам юридичної чіткості, що, зі свого боку, неодмінно сприятиме підвищенню ефективності протидії виникненню та поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб в Україні.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 р. № 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>
3. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань: Закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text>
4. Гацелюк В.О. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень. Київ, 2021. 228 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/3/504226.pdf>

5. Загинеї-Заболотенко З.А., Мельник В.М. Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням (ст. 325 КК України): темпоральні проблеми дії у часі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 521–524. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/126.pdf
6. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси у справі № 523/19719/19 від 8 жовтня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92108625>
7. Вирок Франківського районного суду м. Львова у справі № 465/6894/17 від 20 березня 2017 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72851305>
8. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова у справі № 646/5136/20 від 09 вересня 2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91419670>
9. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова у справі № 646/2261/21 від 07 квітень 2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96129474>
10. Нікіфорова Т.І. Заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням. *Європейські перспективи*. 2024. № 2. С. 87–92. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2024-2/EP_2024_2_087.pdf
11. Вознюк А.А., Чернявський С.С. Порушення правил і норм щодо запобігання COVID-19: актуальні проблеми кримінальної та адміністративної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 8–19.
12. Мазепа С.О. Кримінальна відповідальність за порушення карантину в умовах пандемії COVID-19. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 2. С. 143–149. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/38811>
13. Вирок Московського районного суду м. Харкова від 27 вересня 2021 року у справі № 643/1308/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99893075>

References

1. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Preventing the Emergence and Spread of Coronavirus Disease (COVID-19): Law of Ukraine of March 17, 2020, No. 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text> (in Ukrainian).
2. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Ensuring Additional Social and Economic Guarantees in Connection with the Spread of Coronavirus Disease (COVID-19): Law of Ukraine of March 30, 2020, No. 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (in Ukrainian).
3. On Amendments to the Criminal, Criminal Procedural Codes of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Improvement of Types of Criminal Punishments: Law of Ukraine of August 23, 2023, No. 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text> (in Ukrainian).
4. Hatseliuk V.O. Criminalization of Socially Dangerous Acts During the Validity of the Criminal Code of Ukraine of 2001: The Latest Developments Against the Background of the General Palette of Legislative Decisions. Kyiv, 2021. 228 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/3/504226.pdf> (in Ukrainian).
5. Zahynei-Zabolotenko Z.A., Melnyk V.M. Violation of Sanitary Rules and Regulations on the Prevention of Infectious Diseases and Mass Poisonings (Article 325 of the Criminal Code of Ukraine): Temporal Problems of Application in Time. *Legal Scientific Electronic Journal*. 2024. No. 4. pp. 521–524. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/126.pdf (in Ukrainian).
6. Verdict of the Suvorovskyi District Court of Odesa in Case No. 523/19719/19 of October 8, 2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92108625> (in Ukrainian).
7. Verdict of the Frankivskyi District Court of Lviv in Case No. 465/6894/17 of March 20, 2017. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72851305> (in Ukrainian).
8. Verdict of the Chervonozavodskyi District Court of Kharkiv in Case No. 646/5136/20 of September 9, 2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91419670> (in Ukrainian).
9. Verdict of the Chervonozavodskyi District Court of Kharkiv in Case No. 646/2261/21 of April 7, 2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96129474> (in Ukrainian).
10. Nikiforova T.I. Criminal-Legal Measures Applied for Violations of Sanitary Rules and Regulations on the Prevention of Infectious Diseases and Mass Poisonings. *European Perspectives*. 2024. No. 2. pp. 87–92. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2024-2/EP_2024_2_087.pdf (in Ukrainian).
11. Vozniuk A.A., Cherniavskyi S. S. Violation of Rules and Regulations on the Prevention of COVID-19: Current Problems of Criminal and Administrative Liability. *Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2020. No. 1 (19). pp. 8–19. (in Ukrainian).
12. Mazepa S.O. Criminal Liability for Violation of Quarantine During the COVID-19 Pandemic. *Actual Problems of Jurisprudence*. 2020. Issue 2. pp. 143–149. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/38811> (in Ukrainian).
13. Verdict of the Moskovskyi District Court of Kharkiv of September 27, 2021, in Case No. 643/1308/21. Unified State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99893075> (in Ukrainian).

Anna DANILOVA

Senior Lecturer, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0744-5523>

e-mail: a_danilova@univer.km.ua

PROBLEMS OF APPLICATION OF SANCTIONS UNDER ARTICLE 325 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: PROSPECTS IN MODERN JUDICIAL PRACTICE

The paper examines the problems of applying the sanction under Article 325 of the Criminal Code of Ukraine in contemporary judicial practice. Particular attention is paid to the legislative changes introduced during the COVID-19 quarantine, which significantly altered the sanction three times and created temporal problems regarding its validity. The analysis shows that courts predominantly applied minimum fines, with imprisonment or arrest rarely imposed. After the adoption of the Law of 23.08.2023, probation supervision was introduced as a new type of punishment, but its use in judicial practice remains absent. It is emphasized that the specificity of negligent offenses under Article 325, usually committed by individuals due to improper performance of professional or official duties, does not fully correspond to the content of probation programs aimed at socially maladapted offenders. The absence of additional punishment, such as disqualification from certain positions or activities, is identified as a gap in the sanction, since violations of sanitary rules are often linked to the offender's professional duties. The study concludes that the current version of Article 325 creates inconsistencies in criminal liability, undermines legal certainty, and does not ensure proportionality of sanctions to the public danger of the offense. Therefore, it is proposed to urgently adopt a new version of Article 325 of the Criminal Code of Ukraine that would take into account the nature of the offense, international standards of public health protection, and the necessity of adequate criminal law measures for the prevention of particularly dangerous infectious diseases spread.

Keywords: criminal liability, Article 325 of the Criminal Code of Ukraine, sanction, judicial practice, probation supervision, particularly dangerous infectious diseases, COVID-19

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.9.6>
УДК 349.2:349.6(477)

Вікторія Петрівна РОМАН

к.ю.н., викладач, Карпатський фаховий коледж (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9882-3655>
e-mail: romanvika232008@gmail.com

Богдана Юріївна ЛАВРУК

викладач, директор, Сторожинецький фаховий коледж (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-7123-6822>
e-mail: lavruk.dana@gmail.com

Ірина Юріївна СЛОБОДЯН

старший викладач, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (Івано-Франківська філія)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8217-2997>
e-mail: slobodanirina65@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено аналізу трансформації соціальних стандартів у сфері трудових відносин в Україні в умовах воєнного стану. Розглянуто ключові законодавчі зміни, зокрема вплив Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 р. № 2136-IX та його редакцій на соціальні гарантії працівників. Особливу увагу приділено гнучким умовам праці, новому інституту призупинення трудового договору, обмеженню робочого часу та відпусток, а також заходам зі збереження прав мобілізованих працівників. Проаналізовано баланс між забезпеченням безперервності виробництва та збереженням базових соціальних гарантій. Результати дослідження свідчать про необхідність подальшого правового врегулювання трудових відносин у післявоєнний період та адаптації соціальних стандартів до умов надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: закон України, соціальні стандарти, трудові відносини, воєнний стан, трудове право, робочий час, соціальний діалог

ВСТУП

Сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом в Україні, зумовили суттєві зміни у сфері трудових відносин. Традиційні соціальні стандарти, що є гарантією справедливих і безпечних умов праці, потребували адаптації до екстремальних умов, спричинених збройною агресією. Водночас держава опинилася перед необхідністю забезпечити баланс між інтересами працівників та роботодавців, аби зберегти функціонування підприємств, і мінімізувати соціальні ризики.

МЕТА статті – всебічний аналіз трансформації соціальних стандартів у трудових відносинах під час дії воєнного стану в Україні з особливим акцентом на правові механізми, запроваджені Законом України (ЗУ) «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 р. № 2136-IX (далі – Закон). Статтю спрямовано на з'ясування того, як ці зміни впливають на баланс між правами працівників і інтересами роботодавців, а також на визначення потенційного значення воєнного регулювання для модернізації трудового законодавства України в контексті євроінтеграційних процесів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціально-правових методів. Формально-правовий метод застосовано для вивчення змісту Закону та суміжних нормативно-правових актів. Системно-структурний метод – для розкриття взаємозв'язку між соціальними стандартами, гарантіями прав працівників та потребами національної безпеки в умовах війни. Метод аналізу і синтезу дає змогу узагальнити наукові підходи та сформулювати висновки про транс-

формацію трудового права у воєнний період.

РЕЗУЛЬТАТИ

Соціальні стандарти у сфері трудових відносин становлять систему державних гарантій, які забезпечують мінімально необхідний рівень трудових і соціальних прав громадян. До них відносять: право на працю, мінімальну заробітну плату, безпечні умови праці, обмеження робочого часу, гарантії відпочинку, право на відпустку, соціальне страхування тощо [2].

Зокрема, соціальні стандарти ґрунтуються на положеннях Закону, Кодексу законів про працю України (КЗПУ), ЗУ «Про оплату праці», Міжнародних конвенцій МОП, Європейської соціальної хартії. Вони виконують стабілізуючу функцію та забезпечують соціальну справедливість [3].

Проте в умовах воєнного стану [4] виникла потреба їхнього перегляду з метою гнучкішого регулювання трудових відносин.

Нині ключовим актом у сфері правового регулювання праці нині в умовах війни став Закон [8].

Прийняття Закону стало відповіддю держави на виклики, пов'язані з необхідністю оперативного регулювання трудових відносин в умовах широкомасштабної військової агресії. Положення цього Закону мають винятковий характер і спрямовані на забезпечення гнучкості трудового законодавства у надзвичайних умовах, водночас зберігаючи базові соціальні стандарти для працівників [8].

Цим Законом визначено нові підходи до організації праці, робочого часу та відпочинку, надання відпусток, порядку прийняття і звільнення працівників, а також запроваджено новий інститут призупинення дії трудового договору. Такі зміни дозволили роботодавцям

швидше реагувати на виклики воєнного часу, проте істотно звузили низку традиційних трудових гарантій.

До Закону внесено зміни 1 липня 2022 р., зокрема в частині застосування його положень. Згідно з цим Законом деталізовано деякі винятки в КЗПУ під час воєнного стану (наприклад, порядок обчислення відпусток, порядок роботи у святкові/неробочі дні тощо) [6].

У 2023 р. до Закону внесено окремі правки (оновлення редакцій Закону, технічні й матеріальні доповнення). Зміни до Закону відзначались як редакція 22.11.2023 р., що актуалізували застосування положень в міру продовження воєнного стану [5].

У травні 2025 р. знову внесено зміни до Закону, їх висвітлено у ЗУ № 4412-IX «Про внесення змін до «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», щодо обміну інформацією та призупинення дії трудового договору». Ними встановлено граничний строк призупинення трудового договору – 90 днів (з можливістю продовження лише за згодою сторін), запроваджено обов'язок сторін обмінюватися актуальними контактними даними, уточнено порядок повідомлення про відновлення дії договору (не менш як за 14 днів). Також передбачено автоматичне відновлення трудових відносин після завершення строку призупинення та нові гарантії захисту працівників і роботодавців у надзвичайних умовах [7].

Завдяки прийняттю Закону врегульовано порядок взаємодії між працівником та роботодавцем в умовах воєнного стану та інших загроз, що перешкоджають безпосередньому контакту сторін трудових правовідносин (особливості обміну документами, організації кадрового діловодства та архівного зберігання кадрових документів у роботодавця; призупинення дії трудового договору; відшкодування працівникам та роботодавцям пов'язаних із трудовими відносинами грошових сум, втрачених внаслідок збройної агресії проти України; державний нагляд (контроль) за додержанням законодавства про працю у період дії воєнного стану) [8].

Висвітливо конкретно вплив на соціальні стандарти в трудових відносинах під час воєнного стану:

1. *Гнучкі умови праці.* Допущено винятки з КЗПУ, що дають змогу роботодавцям організувати роботу у святкові та неробочі дні, коригувати порядок обчислення відпусток. Такі зміни знизили жорсткість трудових гарантій, але забезпечило безперервність виробничих процесів.

2. *Актуалізація трудового законодавства.* У 2023 р. уточнено норми з урахуванням продовження воєнного стану, що дало змогу зберегти баланс між потребами економіки та правами працівників.

3. *Посилення захисту працівників і роботодавців (2025 р.).* Введено чіткі строки призупинення трудового договору (90 днів), обов'язок обміну контактними даними, правила повідомлення про відновлення роботи та автоматичне відновлення договору. Зокрема, такі зміни підвищили передбачуваність і захист від зловживань.

4. *Збереження базових соціальних гарантій.* Законодавчо врегульовано електронний документообіг, кадрове діловодство та архівне зберігання документів; пе-

редбачено компенсацію втрат працівників і роботодавців через воєнні дії.

5. *Державний нагляд за дотриманням трудового законодавства.* Попри воєнний стан, збережено контроль за виконанням соціально-трудова стандартів, що забезпечує мінімальний рівень соціальної справедливості.

У контексті динаміки розвитку ситуації в країні, зміни до Закону надали можливість врегулювати питання надання та використання відпусток з урахуванням реалій військового стану та необхідності швидкого післявоєнного відновлення країни, упорядковано колізії у законодавстві про працю між нормами КЗПУ та іншими актами законодавства [5].

З початком запровадження воєнного стану в Україні трудове законодавство неодноразово змінювалося у частині регулювання організації трудових відносин.

Проаналізуємо ключові нововведення Закону:

– *робочий час:* збільшення максимальної тривалості до 60 годин на тиждень;

– *відпочинок:* скорочення щотижневого безперервного відпочинку до 24 годин;

– *відпустки:* можливість обмеження щорічної основної відпустки 24 календарними днями;

– *прийняття та звільнення:* спрощені процедури, розширення підстав для розірвання трудового договору;

– *призупинення дії трудового договору:* новий інститут у трудовому праві, що застосовується у разі неможливості виконання роботи;

– *колективні договори:* обмеження ролі профспілок, можливість прийняття рішень роботодавцем одноосібно;

– *мобілізовані працівники:* гарантія збереження місця роботи і посади, компенсація витрат за рахунок держави.

У табл. 1 здійснено аналіз ключових відмінностей регулювання трудових відносин.

Отже, аналізований Закон трансформувалася класичні соціальні стандарти у сфері праці, створивши особливий режим трудових відносин. З одного боку, це дало змогу підприємствам функціонувати в умовах війни, а з іншого – зменшило обсяг гарантій для працівників, що викликає наукові дискусії та потребує подальшого правового врегулювання у післявоєнний період.

ВИСНОВКИ

У підсумку слід зазначити, що воєнний стан став каталізатором істотних змін у сфері трудових відносин. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 р. № 2136-IX трансформувалася традиційні соціальні стандарти, орієнтуючись на потреби економічної стабільності та гнучкість регулювання. З одного боку, це дало змогу забезпечити функціонування підприємств у кризових умовах, з іншого – призвело до тимчасового звуження гарантій працівників.

Подальший розвиток трудового законодавства України має ґрунтуватися на поєднанні міжнародних стандартів, європейського досвіду та національних потреб, щоб у післявоєнний період відновити й посилити соціальні стандарти у сфері праці.

Таблиця 1 – Ключові відмінності регулювання трудових відносин (складено автором на основі проведених досліджень)

Сфера регулювання	Загальні норми трудового законодавства (до війни)	Особливості під час воєнного стану (згідно із Законом 2022 р.)
Робочий час	Нормальна тривалість – 40 год. на тиждень.	Можливе збільшення до 60 год. на тиждень.
Відпочинок	Мінімум 42 год. на тиждень.	Мінімум 24 год. на тиждень.
Щорічна відпустка	Не менше 24 календарних днів; можливе збільшення за стажем та іншими підставами.	Може бути обмежена 24 календарними днями; роботодавець має право відмовити у відпустці (крім соціальних).
Прийняття/звільнення	Чітко визначені підстави звільнення, переважно з дотриманням гарантій та процедур.	Спрощені процедури; ширші підстави для звільнення у зв'язку з воєнними умовами.
Призупинення трудового договору	Не передбачалося.	Новий інститут: призупинення дії трудового договору у разі неможливості виконання роботи.
Колективні договори	Рішення ухвалювалися за погодженням із профспілками.	Роботодавець може приймати рішення без погодження з профспілкою.
Мобілізовані працівники	Збереження місця роботи та посади, компенсації здійснювалися роботодавцем.	Збереження місця роботи і посади; відшкодування гарантує держава.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів України про працю. Затверджений Законом № 322 – VIII від 10 грудня 1971 р. Відомості Верховної Ради України. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Міщук І.В., Киричук Б.С. Актуальні зміни трудового законодавства України в умовах правового режиму воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. С. 411-415. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.67>
3. Pashko A.M., Lotytska A.I., Shershen D.O. Main trends in the development of labor law in the conditions of martial arts. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2025. Vol. 44. pp. 536-542. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1548>
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань: Закон України від 22 листопада 2023 р. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 134. Ст. 786.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 1 липня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#n2>
7. Про внесення змін до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо обміну інформацією та призупинення дії трудового договору: Закон України № 4412-IX від 01.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4412-20#n2>
8. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

References

1. Labor Code of Ukraine. Approved by Law No. 322–VIII of December 10, 1971. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1971. Supplement to No. 50. Art. 375 (in Ukrainian).
2. Mishchuk I.V., Kyrychuk B.S. Current changes in labor legislation of Ukraine under the legal regime of martial law. *Analytical-Comparative Jurisprudence*. 2024. pp. 411-415. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.67> (in Ukrainian).
3. Pashko A.M., Lotytska A.I., Shershen D.O. Main trends in the development of labor law in the conditions of martial arts. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2025. Vol. 44. pp. 536-542. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1548>
4. On the Introduction of Martial Law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 of February 24, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (in Ukrainian).
5. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Regulation of Leave Provision and Use, as well as Other Issues: Law of Ukraine of November 22, 2023. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2023. No. 134. Art. 786. (in Ukrainian).
6. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Optimization of Labor Relations: Law of Ukraine of July 1, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#n2> (in Ukrainian).
7. On Amendments to the Law of Ukraine “On the Organization of Labor Relations under Martial Law” Regarding Information Exchange and Suspension of Employment Contracts: Law of Ukraine No. 4412-IX of May 1, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4412-20#n2> (in Ukrainian).
8. On the Organization of Labor Relations under Martial Law: Law of Ukraine of March 15, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (in Ukrainian).

Viktoriiа ROMAN

PhD in Legal Sciences, lecturer, Carpathian professional college of Open International University of Human Development "Ukraine"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9882-3655>

e-mail: romanvika232008@gmail.com

Bohdana LAVRUK

lecturer, CEO, Storozhynets Professional College of Open International University of Human Development "Ukraine"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-7123-6822>

e-mail: lavruk.dana@gmail.com

Iryna SLOBODIAN

Senior Lecturer, Ivano-Frankivsk branch of Open International University of Human Development "Ukraine"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8217-2997>

e-mail: slobodanirina65@gmail.com

TRANSFORMATION IN SOCIAL STANDARDS IN LABOR RELATIONS DURING MARTIAL LAW

The paper examines the transformation of social standards in labor relations in Ukraine under martial law conditions. It focuses on legislative changes introduced by the Law of Ukraine "On the Organization of Labor Relations under Martial Law" of March 15, 2022, No. 2136-IX, and its subsequent amendments, analyzing their impact on workers' social guarantees. The study emphasizes how these measures adapt traditional labor protections to extraordinary wartime circumstances while preserving minimum social standards.

Key aspects highlighted include flexible working arrangements, increased maximum weekly working hours up to 60 hours, reduction of minimum weekly rest to 24 hours, restrictions on annual leave, and simplified procedures for hiring and dismissal. The research also addresses the newly introduced institute of suspension of employment contracts, ensuring automatic restoration of labor relations, exchange of contact information between employers and employees, and clear rules for resuming work. Special attention is paid to protections for mobilized employees, guaranteeing retention of positions and state compensation.

The paper further examines modifications in collective agreements, the limited role of trade unions, and state oversight mechanisms ensuring compliance with labor law. Findings demonstrate that these legislative adaptations ensured continuity of labor relations, safeguarded fundamental rights, and increased predictability for both employers and employees in wartime conditions. The study underscores the necessity of post-war legal regulation to restore comprehensive labor guarantees, strengthen social standards, and prepare adaptive frameworks for future emergencies. The results offer practical insights for scholars, legal practitioners, and policymakers regarding labor law resilience during national crises.

Keywords: law of Ukraine, social standards, labor relations, martial law, labor law, working time, social dialogue

Тетяна Вікторівна **ФЕДОРЕНКО**

к.ю.н., доцент, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3447-9078>

e-mail: vixen@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Статтю присвячено аналізу цивільно-правового регулювання сімейних відносин в Україні в умовах війни. Досліджено історичні та сучасні аспекти правового забезпечення шлюбу, розлучення, прав батьків і дітей, а також взаємозв'язок між сімейним і цивільним правом. Особливу увагу приділено ролі Конституції України, Сімейного кодексу України та Цивільного кодексу України у формуванні стабільності та захисту інтересів членів сім'ї. Проаналізовано демографічні та соціально-економічні зміни, що виникли внаслідок війни, зокрема динаміку укладення шлюбів та розлучень у 2022-2024 рр. Встановлено, що повномасштабне вторгнення рф спричинило суттєве зменшення кількості шлюбів, збільшення розлучень та зміни у сімейних рішеннях, що відображає вплив кризових обставин на інститути сім'ї.

Ключові слова: цивільно-правове регулювання, сімейні відносини, шлюб, розлучення, права батьків, права дітей, війна, правове забезпечення

ВСТУП

Сімейні відносини є однією з найважливіших сфер суспільного життя, що безпосередньо впливають на соціальну стабільність та розвиток особистості. Цивільно-правове регулювання сімейних відносин охоплює правові норми, які визначають порядок виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин, а також забезпечують захист прав і обов'язків членів сім'ї.

У сучасних умовах трансформації соціальних норм, глобалізаційних процесів та розвитку цифрових технологій виникає потреба в систематичному аналізі правового регулювання сімейних відносин і визначенні напрямів його вдосконалення.

МЕТА статті – комплексний аналіз особливостей цивільно-правового регулювання сімейних відносин в Україні в умовах війни, визначити проблеми застосування норм Сімейного кодексу України (СКУ) та Цивільного кодексу України (ЦКУ), дослідити динаміку укладення шлюбів у 2022–2024 рр. та окреслити перспективи вдосконалення законодавства і практики захисту прав подружжя, батьків та дітей у кризових умовах.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети у статті застосовано комплекс методів наукового пізнання: аналіз і синтез – для вивчення положень Конституції України (КУ), СКУ та ЦКУ. Порівняльно-правовий метод – для зіставлення норм цивільного та сімейного права, виявлення особливостей їх застосування в умовах війни. Статистичний метод – для аналізу демографічних даних динаміки укладення шлюбів та розлучень у 2022–2024 рр. Історико-правовий метод – для висвітлення еволюції сімейного права та розвитку цивільно-правових норм стосовно сім'ї. Метод логічного узагальнення та системного підходу – для формулювання висновків, визначення проблем і перспектив вдосконалення правового регулювання сімейних відносин.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сім'я є природним та основним осередком суспільства, і має право на захист з боку держави [3].

Регулювання сімейних зобов'язань за допомогою норм цивільного права є наслідком історичного розвитку найдавніших правових традицій та звичаїв у різних народів. Історично первісними формами створення сім'ї були викрадення або купівля дружин, що часто здійснювалось із залученням представниць інших племен. З часом відбувалася поступова трансформація цих практик: сімейні відносини почали ґрунтуватися на добровільному шлюбі, взаємних правах і обов'язках подружжя, а також на захисті прав дітей [6].

Цивільно-правове регулювання сім'ї формувалося як механізм забезпечення стабільності сімейних зв'язків та справедливого розподілу прав і обов'язків між членами родини. Воно охоплює питання укладення та розірвання шлюбу, правового статусу подружжя, батьківські обов'язки стосовно дітей, а також порядок майнових відносин між членами сім'ї. Сучасна цивілістика визнає сімейні зобов'язання як особливу категорію правових відносин, що поєднує приватноправову автономію та суспільний інтерес у забезпеченні гармонійного функціонування родини [2].

КУ – основний закон держави, вона врегульовує питання ієрархії нормативно-правових актів сімейного законодавства, визначає конституційні принципи сімейного права, врегульовує питання шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства [4].

Тому КУ має особливе значення у сфері сімейного та цивільного права, адже встановлює фундаментальні принципи рівності прав і свобод, непорушності сім'ї, захисту дитини та гарантує рівний захист усіх учасників правовідносин. У цьому контексті КУ є базовим орієнтиром для застосування норм ЦКУ та СКУ [1].

Після прийняття ЦКУ (2003) та СКУ (2002) розпочався процес реформування сімейного законодавства України [7, 9].

Сімейні відносини включають як особисті немайнові (виховання, ставлення), так і майнові (спільне майно) аспекти, що регулюються відповідно СКУ та ЦКУ. Однак сімейні відносини, що виникають з шлюбу та сім'ї, є специфічною сферою, яка передусім регулюється нормами сімейного права, що мають пріоритет над цивільним правом у таких питаннях [8].

Саме СКУ регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини стосовно її виховання, розвитку та утримання, між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимою та падчеркою, пасинком. Також СКУ регулює сімейні особисті немайнові та (або) майнові відносини між іншими членами сім'ї, визначеними в ньому.

Адже сімейні відносини регулюються лише у тій частині, в якій це є допустимим можливим з погляду інтересів їхніх учасників та інтересів суспільства. Регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя. Учасник сімейних відносин не може мати привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, матеріального стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками.

Жінка та чоловік мають рівні права та обов'язки у сімейних відносинах, шлюб і сім'я. Дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, установлених КУ, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї.

Актуальним питанням є цивільно-правове регулювання сімейних відносин, нині воно стикається з низкою проблем, що пов'язані як з повномасштабним вторгненням РФ, так із розвитком законодавства, його змінами та з практикою його застосування. Однією з основних проблем є неузгодженість норм різних кодексів і законів, зокрема ЦКУ та СКУ, що іноді створює колізії у вирішенні спірних ситуацій стосовно прав та обов'язків подружжя, дітей або інших членів сім'ї.

Загалом правове регулювання шлюбу, розлучення та права батьків і дітей є центральним елементом цивільно-правового забезпечення сімейних відносин. СКУ визначає порядок укладення шлюбу, умови розірвання шлюбу, а також права та обов'язки батьків і дітей. Додатково норми цивільного права (ЦКУ) і окремі закони забезпечують майновий складник сімейних правовідносин.

Ще одним не менш важливим питанням є правове регулювання шлюбу.

Згідно зі ст. 22 СКУ шлюб – є добровільним союзом чоловіка й жінки, що спрямовано на створення сім'ї та взаємні права й обов'язки. Правове забезпечення шлюбу передбачає три основних аспекти: укладення шлюбу; реєстрація шлюбу; права та обов'язки подружжя.

Розглянемо ці ключові складники детальніше:

1. Укладення шлюбу є необхідною добровільною згодою обох сторін, досягнення шлюбного віку, відсутність законних перешкод (родинні зв'язки, наявний шлюб) (ст. 23, 24 СКУ).

2. Реєстрація шлюбу – це офіційне підтвердження державними органами (відділи ДРАЦС), що надає правовий ефект і захист прав подружжя.

3. Права та обов'язки подружжя – це взаємна повага, обов'язок спільно проживати, матеріальне забезпечення сім'ї, захист сімейного майна (ст. 57-66 СКУ).

Порівняльну характеристику кількості укладених шлюбів в Україні за 2022-2024 р., зокрема після початку повномасштабного вторгнення РФ подано у табл. 1.

У 2022 р. до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україні зареєстровано 222,89 тис. шлюбів. Можемо зробити висновок про стабільний рівень укладання шлюбів до початку війни.

У 2023 р. після початку війни кількість шлюбів зменшилася до 186,05 тис., що на 16,5% менше порівняно з 2022 р. Швидше за все це може бути пов'язано з нестабільною ситуацією в країні та мобілізацією.

Станом на 2024 р. кількість укладених шлюбів знизилася до 150,21 тис., що на 19,3% менше порівняно з 2023 р. Це свідчить про подальше зменшення інтересу до офіційного укладання шлюбів на тлі тривалої війни та її впливу на соціальні процеси [5].

Як бачимо (табл. 2), після відносного «затишшя» у 2022 р. кількість розлучень різко зростає у 2023–2024 рр. У 2025 р. лише за пів року кількість розлучень перевищила показники всього 2024 р. Якщо буде продовжуватись така динаміка, то до кінця року може бути понад 100 тис. розлучень. Зокрема, якщо тенденція 2025 р. збережеться (понад 100 тис. розлучень за рік), то розлучення можуть стати майже такими ж поширеними, як і шлюби. Це означає, що Україна ризикує зіткнутися з кризою традиційної сім'ї та зростанням кількості дітей у неповних сім'ях.

Водночас це може стимулювати розвиток нових соціальних практик: сімейне медіаторство, психологічна підтримка, альтернативні форми партнерства.

Отже, спостерігається стійка тенденція до зменшення кількості укладених шлюбів та збільшення розлучень протягом 2022–2024 рр., що пов'язано з соціально-економічними наслідками війни. Повномасштабне вторгнення РФ значно вплинуло на соціальні процеси в Україні, зокрема на укладання шлюбів. Враховуючи тенденції, важливо розробити стратегії підтримки інституту сім'ї та стимулювання укладання шлюбів в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Аналіз динаміки укладення та розірвання шлюбів саме у 2022–2024 рр. обґрунтовано кількома важливими причинами.

Першою є саме вплив повномасштабної війни. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. стало ключовим соціально-економічним і демографічним фактором, який безпосередньо вплинув на сімейні відносини. В умовах війни зростає нестабільність та невпевненість у майбутньому, що може стримувати бажання укладати шлюб; багато громадян тимчасово залишили місця постійного проживання або виїхали за кордон; військові обставини і мобілізація вплинули на фізичну можливість укласти шлюб. Саме тому початок війни є логічною точкою відліку для аналізу сучасних тенденцій у сімейних правовідносинах.

Другою є соціально-демографічні зміни. Війна змінила структуру населення та демографічні процеси у вигляді зменшення кількості укладених шлюбів може свідчити про відкладення сімейних рішень; зміни у складі сімей (розлучення, поїздки за кордон, втрати членів сім'ї) впливають на статистику шлюбів. Важливо дослідити,

Таблиця 1 – Динаміка укладених шлюбів в Україні (2022–2024) (складено на основі [5])

Рік	Кількість шлюбів (тис.)	Зміна порівняно з попереднім роком
2022	222,89	–
2023	186,05	-16,5%
2024	150,21	-19,3%

Таблиця 2 – Динаміка розлучень сумарно (ДРАЦС + суди) в Україні (2022–2024) (складено на основі [5])

Рік	Кількість (тис.)	Зміна від попереднього року
2022	18	–
2023	24	+ 33%
2024	34	+ 42%
2025 (I півріччя)	51,4	вже + 50% до всього 2024 р.

як війна впливає на інститути сім'ї та державну політику у сфері захисту сім'ї та дітей.

Третя причина – це можливість оцінювання впливу війни на правове регулювання сімейних відносин. Аналіз кількості шлюбів у роки війни дає змогу виявити тенденції та порівняти їх з докризовими періодами; цінити, наскільки законодавство та державні органи забезпечують підтримку сімей у кризових умовах; сформувати рекомендації з удосконалення цивільно-правового регулювання сімейних відносин під час надзвичайних обставин.

У нашому дослідженні ми подали саме період з 2022-2024 рр., бо він є критично важливим для аналізу, оскільки демонструє, як війна змінила демографічну поведінку населення і вплинула на укладення шлюбів, права дітей та сімейну стабільність. Саме такий підхід дає змогу дослідити кореляцію між соціально-політичними подіями та сімейними правовідносинами.

Отже, цивільно-правове регулювання сімейних відносин в Україні охоплює широкий спектр правових норм, спрямованих на забезпечення стабільності сім'ї, рівності прав подружжя, захисту прав дітей та справедливого розподілу майнових і немайнових відносин. Законодавство, зокрема КУ, СКУ та ЦКУ, створюють основу для правового захисту інтересів всіх учасників сімейних правовідносин.

В умовах сучасних викликів, зокрема повномасштабної війни, цивільно-правове регулювання набуває особливого значення, оскільки дає змогу забезпечити захист сім'ї як соціально важливої інституції.

Проведений аналіз за 2022-2024 рр., що стосувався кількості укладених шлюбів, показав стійку тенденцію

до зниження, а кількість розірваних шлюбів у вказаний період збільшилась, що безпосередньо пов'язано з соціально-економічними наслідками війни та змінами у демографічній поведінці населення.

Отже, сучасне цивільно-правове регулювання сімейних відносин потребує постійного вдосконалення з урахуванням нових соціальних реалій, міжнародних стандартів та практики застосування норм права в умовах кризових ситуацій.

ВИСНОВКИ

Цивільно-правове регулювання сімейних відносин в Україні забезпечує стабільність сім'ї, рівність прав подружжя та захист прав дітей, поєднуючи приватноправову автономію з суспільним інтересом. Конституція України та СКУ і ЦКУ створюють фундаментальні правові основи для укладення і розірвання шлюбу, визначення прав і обов'язків батьків та дітей, а також регулювання майнових і немайнових відносин у сім'ї. Що стосується проведеного аналізу динаміки укладення шлюбів у 2022–2024 рр., то він показав стійке зменшення їх кількості, а кількість розірвання шлюбів стрімко зросла, що пов'язано з соціально-економічними і демографічними наслідками повномасштабної війни, мобілізацією населення та змінами у сімейних рішеннях. Сучасне законодавство потребує удосконалення шляхом гармонізації норм ЦКУ та СКУ, посилення захисту прав дітей і непрацевдатних членів сім'ї, розвитку механізмів медіації та адаптації до нових соціальних реалій, що дасть змогу забезпечити ефективне функціонування інституту сім'ї та захист інтересів усіх її учасників.

Список використаних джерел

- Боднар Т. Проблеми застосування норм Цивільного кодексу України та інших нормативно-правових актів до регулювання сімейних відносин. *Право України*. 2019. № 2. С. 119–132.
- Ватрас В.А. Джерела сімейного права: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Тернопіль, 2020. 44 с.
- Загальна декларація прав людини: затверджена і проголошена в резолюції 217 А (III) Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
- Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96 вр#Text>
- Міністерство юстиції України. У січні збільшилась кількість тих, хто укладав шлюби, і зменшилась – тих, хто розлучався. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/u-sichni-zbilshilas-kilkist-tih-hto-ukladav-shlyubi-i-zmenshilas-tih-hto-rozluchavsya-19274>.
- Ромовська З.В. Сімейний кодекс України. Київ, 2009. 432 с.
- Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
- Федоренко Т.В., Рачинський Р.Ю. Аналіз джерел шлюбно-сімейних відносин на прикладі України, Великої Британії (Англії) та Франції. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 11. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/62>
- Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

References

1. Bodnar T. Problems of the application of the norms of the Civil Code of Ukraine and other legal acts to the regulation of family relations. *Law of Ukraine*. 2019. No. 2. pp. 119–132. (in Ukrainian).
2. Vstras V.A. Sources of Family Law: abstract dis. ... Doctor of legal sciences: 12.00.03. Ternopil, 2020. 44 p. (in Ukrainian).
3. Universal Declaration of Human Rights: adopted and proclaimed in UN General Assembly Resolution 217 A (III) on December 10, 1948. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (in Ukrainian).
4. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996. *Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. No. 30. Art. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96_вп#Text (in Ukrainian).
5. Ministry of Justice of Ukraine. In January, the number of people getting married increased, while the number of people getting divorced decreased. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/u-sichni-zbilshilas-kilkist-tih-hto-ukladav-shlyubi-i-zmenshilas-tih-hto-rozluhavsya-19274> (in Ukrainian).
6. Romovska Z.V. Family Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary. Kyiv, 2009. 432 p. (in Ukrainian).
7. Family Code of Ukraine. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2002. No. 21-22. Art. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (in Ukrainian).
8. Fedorenko, T.V., Rachynskyi, R.Yu. Analysis of sources of marriage and family relations on the example of Ukraine, the United Kingdom (England) and France. *Legal Electronic Scientific Journal*. 2022. No. 11. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/62> (in Ukrainian).
9. Civil Code of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (in Ukrainian).

Tetiana FEDORENKO

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Open International University of Human Development "Ukraine"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3447-9078>

e-mail: vixen@ukr.net

FEATURES OF CIVIL LAW REGULATION OF FAMILY RELATIONSHIPS IN WAR CONDITIONS: PROBLEMS AND PROSPECTS

The paper examines the civil-law regulation of family relations in Ukraine under the conditions of full-scale war that began in 2022, with a particular focus on the dynamics of marriage and divorce registrations from 2022 to 2024. It analyzes the legal framework provided by the Constitution of Ukraine, the Family Code, and the Civil Code, highlighting how these instruments ensure the protection of family members' rights, stability of marital relations, and the proper allocation of property and non-property obligations. The study emphasizes the importance of voluntary consent, legal age, absence of prohibitions, and state registration as key elements for ensuring legal effectiveness and the protection of spouses' rights.

Demographic and socio-economic analysis revealed that since the outbreak of full-scale war, the number of marriages has declined significantly, from 222,89 thousand in 2022 to 186,05 thousand in 2023 and 150,21 thousand in 2024, representing a decrease of 16.5% and 19.3% respectively. This trend reflects the influence of crisis conditions, including population mobilization, temporary displacement, and uncertainty about the future, on family formation and decision-making processes.

The paper also discusses problems in resolving family law issues during wartime, such as inconsistencies between Civil and Family Code provisions, limitations on the exercise of children's and dependent members' rights, and delays or reluctance in concluding marriages. The analysis underscores the necessity of harmonizing legislation, developing mediation mechanisms, and strengthening state policies to support families under extraordinary conditions, with consideration of the best interests of children and vulnerable family members. Overall, the study contributes to a better understanding of family law adaptation under extraordinary circumstances and provides recommendations for improving the legal framework, ensuring family stability, and protecting rights in times of crisis and war.

Keywords: *civil-law regulation, family relations, marriage, divorce, parents' rights, children's rights, war, legal protection*

Лоліта Анатоліївна ЗАХАРЧЕНКО

к.е.н., професор, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8771-2729>

e-mail: zakharchenko.l.a@op.edu.ua

Дмитро Георгійович МАКЛЕЦЬКИЙ

здобувач, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5629-9433>

e-mail: makl.dima26@stud.op.edu.ua

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті обґрунтовано роль цифрової трансформації підприємств як ключового драйвера сталого макроекономічного розвитку. Проаналізовано теоретичні засади та сучасні тенденції цифрової трансформації підприємств у контексті глобальних і національних економічних процесів. Досліджено вплив цифровізації бізнес-сектору на показники макроекономічної стійкості, інноваційної активності та ресурсоефективності. Визначено перспективні напрями застосування цифрових технологій для забезпечення інклюзивного та екологічно орієнтованого зростання економіки України у посткризовий період.

Ключові слова: цифрова трансформація, цифровізація, сталий розвиток, чинник, інновації

ВСТУП

Глобальні економічні процеси сьогодення демонструють зростаючу залежність конкурентоспроможності національних економік від рівня їх цифрової зрілості та здатності ефективно інтегрувати цифрові технології у виробничі, управлінські та соціально-економічні системи. Цифрова трансформація підприємств, яка передбачає широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), автоматизацію бізнес-процесів, впровадження штучного інтелекту (ШІ), Великих даних (Big Data) та хмарних рішень, поступово стає фактором зростання продуктивності, з одного боку, та важливим чинником забезпечення сталого макроекономічного розвитку, з іншого. В умовах глобальної невизначеності, загострення конкуренції та викликів, спричинених війною в Україні, світовою енергетичною кризою та кліматичними змінами, цифровізація економіки є інструментом підвищення стійкості національних господарських систем. Вона здатна забезпечити структурну модернізацію промисловості, розвиток інноваційного підприємництва, оптимізацію ресурсного використання та створення нових моделей зайнятості. Водночас цифрова трансформація сприяє розширенню можливостей міжнародної економічної інтеграції та зміцненню позицій країни у глобальних виробничо-інноваційних ланцюгах. Актуальність теми також зумовлена необхідністю системного осмислення ролі цифрових трансформацій на мікро- та макrorівнях, визначення їхнього впливу на довгострокову економічну динаміку, соціальну інклюзивність та екологічну стійкість. Водночас особливий ролі набуває дослідження того, як цифровізація підприємств здатна формувати передумови сталого макроекономічного розвитку України у посткризовий період та в умовах інтеграції до ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та практичні аспекти цифровізації висвітлено у роботах таких науковців, як І. Башинська, К. Зайченко, Л. Некрасова, С. Філіппова та ін. Особливості цифровізації як чинника сталого макроекономічного розвитку висвітлено у роботах таких вчених: Л. Буяк, Н. Гавриленко, І. Тарасенко та ін.

МЕТА роботи – обґрунтування ролі цифрової трансформації підприємств як ключового драйвера сталого макроекономічного розвитку. Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання:

- проаналізувати теоретичні засади та сучасні тенденції цифрової трансформації підприємств у контексті глобальних і національних економічних процесів;
- дослідити вплив цифровізації бізнес-сектору на показники макроекономічної стійкості, інноваційної активності та ресурсоефективності;
- визначити перспективні напрями застосування цифрових технологій для забезпечення інклюзивного та екологічно орієнтованого зростання економіки України у посткризовий період.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення мети дослідження застосовано методи індукції та дедукції, аналізу й синтезу, аналогії та формалізації, а також кореляційний аналіз.

РЕЗУЛЬТАТИ

Цифрова трансформація підприємств являє собою комплексну зміну бізнес-моделей, організаційних структур і виробничо-управлінських процесів на основі широкого впровадження цифрових технологій. Її сутність полягає в двох аспектах: з одного боку, автоматизації окремих операцій, а з іншого – створенні нової цифрової парадигми функціонування, яка забезпечує інтеграцію підприємства у глобальний економічний простір. Теоретичні підходи до визначення цифрової трансформації ґрунтуються на поєднанні концепцій інноваційного розвитку, інформаційної економіки та сталого зростання. У світовому масштабі цифровізація стала ключовим чинником підвищення конкурентоспроможності підприємств, оскільки сприяє оптимізації бізнес-процесів, розширенню ринків збуту, формуванню нових каналів взаємодії зі споживачами та розвитку інноваційних продуктів. Водночас у національному вимірі, зокрема в Україні, цифрова трансформація є інструментом модернізації економіки та важливою умовою інтеграції у світові ланцюги створення доданої вартості.

Л. Буяк відзначає, що цифрові технології, що про-

никають у різні галузі, є основою стратегій продукції та виробництва, взаємодіючи з традиційними бізнес-моделями та сприяючи еволюції виробничих ланцюгів та процесу [1]. Це підтверджує, що підприємства переходять від класичних методів організації діяльності до гнучких цифрових екосистем, де ключову роль відіграють платформи даних, аналітика та автоматизовані управлінські системи.

Цифрова трансформація охоплює кілька взаємопов'язаних напрямів: впровадження технологій Індустрії 4.0/5.0, розвиток електронної комерції та онлайн-послуг, застосування Big Data та ШІ для прогнозування попиту і підвищення ефективності виробництва, а також інтеграцію хмарних сервісів у корпоративні структури. Такі процеси оптимізують виробничі та логістичні операції та формують нові конкурентні переваги, що орієнтовані на швидкість, інноваційність і стійкість бізнесу.

Водночас цифрова трансформація на рівні підприємств не обмежується внутрішніми змінами бізнес-процесів, а має ширший вплив на економічну систему загалом. Технологічні інновації, інтегровані у виробництво, торгівлю та управління, створюють мультиплікативний ефект, що поширюється на суміжні галузі та ринки. Особливої актуальності ці процеси набувають в умовах воєнних викликів для України, коли відновлення інфраструктури, адаптація бізнесу до кризових обставин і забезпечення економічної стійкості напряму пов'язані з рівнем цифровізації.

Поява цифрових технологій відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку держави, а також спрямовує у необхідне русло її інноваційний потенціал, сприяє становленню конкурентоспроможних позицій на глобальному ринку [2]. У цьому контексті цифровізація є інструментом технологічного оновлення та важливим чинником формування нової економічної моделі, заснованої на знаннях, інформації та інноваціях. З одного боку, широке впровадження цифрових рішень забезпечує зростання продуктивності праці, прозорість бізнес-процесів і зниження транзакційних витрат, а з іншого – створює умови для появи нових форм зайнятості, розвитку електронної комерції, цифрових послуг та інтеграції підприємств у глобальні ланцюги створення доданої вартості. Для України це має стратегічне значення, оскільки цифрова трансформація здатна компенсувати

низку структурних дисбалансів економіки, підвищити її гнучкість та сприяти післявоєнному відновленню (табл. 1).

Відповідно до вище відзначеної динаміки, відзначимо неоднорідність процесів та наявність позитивних тенденцій та ознак стагнації, зокрема такі: по-перше, кількість підприємств, що мали доступ до мережі Інтернет, впродовж 2018-2021 рр. поступово зростала: з 43,3 тис. у 2018 р. до 44,5 тис. у 2021 р.; водночас за 2022-2023 рр. відбулось різке скорочення цього показника до 34,2 тис., що зумовлено насамперед воєнними діями, руйнуванням інфраструктури та релокацією бізнесу; по-друге, частка підприємств, які мають у штаті фахівців у сфері ІКТ, знизилася з 22,3% у 2018 р. до 17,7% у 2022 р., що свідчить про кадрові втрати внаслідок міграції висококваліфікованих спеціалістів, зростання невизначеності на ринку праці та обмежені можливості підприємств щодо інвестування в ІТ-персонал; по-третє, динаміка застосування хмарних обчислень характеризується нестабільністю: від зростання до 10,3% у 2019 р. до зниження до 9,8% за 2022-2023 рр., що вказує на те, що хмарні технології поки що не стали масовим інструментом цифровізації бізнесу в Україні, що обмежує потенціал інтеграції у сучасні міжнародні ланцюги створення доданої вартості; по-четверте, лише з 2021 р. у статистиці з'явився показник застосування підприємствами аналітики «великих даних». Його частка залишається вкрай низькою (2,8-2,9%), що свідчить про початкову фазу впровадження технологій data-driven management у національній економіці; по-п'яте, частка підприємств, що використовують соціальні медіа, знизилася з 17,1% у 2019 р. до 10,1% у 2023 р., що може бути наслідком зміни маркетингових стратегій, фінансових обмежень бізнесу та переорієнтації на інші цифрові канали комунікації.

Важливим новим трендом є поява у статистичних даних 2024 р. показника застосування підприємствами технологій ШІ. Його частка становить лише 0,6% у загальній кількості підприємств, що свідчить про початковий етап інтеграції ШІ-рішень у бізнес-середовище. Попри низький рівень поширення, цей показник має стратегічне значення, адже ШІ розглядається як ключовий драйвер конкурентоспроможності у найближче десятиліття.

Таблиця 1 – **Ключові показники цифровізації національної економіки України в динаміці за 2018-2023 рр.** (сформовано авторами на підставі [3])

Показник	Роки						
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1. Кількість підприємств, що мали доступ до мережі Інтернет, од.	43303	43785	-	44508	42785	34204	33547
2. Частка кількості підприємств, що мають найманих фахівців у сфері ІКТ, у загальній кількості підприємств, %	22,3	21,6	-	21,7	-	17,7	-
3. Частка кількості підприємств, що купують послуги хмарних обчислень, у загальній кількості підприємств, %	9,8	10,3	-	10,2	-	9,8	-
4. Частка кількості підприємств, що проводили аналіз «великих даних», у загальній кількості підприємств	-	-	-	2,8	2,8	2,9	-
5. Частка кількості підприємств, що використовують соціальні медіа, у загальній кількості підприємств (блоги/мікроблоги)	-	17,1	-	-	14,9	-	10,1

Тим самим цифровізація українських підприємств за 2018-2024 рр. демонструє суперечливу динаміку: попри поступове впровадження інноваційних рішень, темпи їх поширення залишаються недостатніми. Найбільший виклик пов'язано з воєнними подіями, які уповільнили інтеграцію сучасних цифрових практик та актуалізували потребу в нових механізмах державної підтримки цифрової економіки. Водночас поява у статистиці показників, пов'язаних з великими даними та ШІ, свідчить про поступовий рух у напрямі переходу до більш зрілої моделі цифрової економіки.

Цифровізація бізнес-сектору є ключовим де терміном здатності національної економіки підтримувати структурну модернізацію. Її вплив реалізується через три взаємопов'язані напрями:

1) зниження транзакційних витрат і прискорення координації виробничих та логістичних процесів підвищує макроекономічну стійкість;

2) цифрові інструменти досліджень і розробок, платформи спільного розроблення та управління на основі даних активують інноваційну діяльність підприємств;

3) автоматизація й алгоритмічна оптимізація сприяють ресурсоефективності, що проявляється у скороченні енерго- й матеріаломісткості.

Аналітичним відображенням впливу цифровізації бізнес-сектору на макроекономічні показники є узагальнена модель:

$$Impact_t = \alpha * Digit_t + \beta * X_t + \varepsilon_t$$

де $Impact_t$ – інтегральний показник макроекономічної стійкості, інноваційної активності чи ресурсоефективності у період t ; $Digit_t$ – індикатор рівня цифровізації бізнес-сектору (частка підприємств із ІКТ-фахівцями, застосування хмарних сервісів, Big Data, ШІ, доступ до Інтернету, застосування соціальних медіа, електронної комерції тощо); X_t – набір контрольних змінних (структура економіки, обсяги зовнішньої торгівлі, інвестиційна активність, рівень безпеки, макроекономічна політика); α , β – коефіцієнти чутливості, що відображають силу впливу цифровізації та супутніх факторів;

ε_t – випадкова похибка.

Запропонована модель визначає логіку впливу цифровізації бізнес-сектору на макроекономічні показники та створює підґрунтя для формування робочих гіпотез, які конкретизують очікувані ефекти цифровізації на рівні стійкості економіки, інноваційної динаміки та ресурсоефективності:

– *Гіпотеза 1*: цифровізація знижує волатильність ВВП і прискорює відновлення після криз;

– *Гіпотеза 2*: цифровізація сприяє перерозподілу зайнятості у високотехнологічні сектори;

– *Гіпотеза 3*: поширення цифрових технологій стимулює R&D, інновації та патентну активність;

– *Гіпотеза 4*: цифровізація підвищує сукупну факторну продуктивність;

– *Гіпотеза 5*: цифровізація знижує енергоємність і матеріаломісткість економіки.

Визначимо взаємозв'язок між окремими показниками цифровізації та ключовими макроекономічними індикаторами шляхом побудови матриці кореляції (рис. 1).

Відповідно до рис. 1 більшість факторів цифровізації мають позитивну кореляцію зі зростанням ВВП та високотехнологічним експортом, а також негативний зв'язок з енергоємністю економіки, що підтверджує *Гіпотезу 1* та *Гіпотезу 5* про роль цифровізації у підвищенні стійкості та ресурсоефективності. Водночас зв'язок із витратами на НДР є відносно слабким, що вказує на необхідність інституційних і фінансових стимулів для активізації інноваційної діяльності (*Гіпотеза 3*). Застосування кореляційного аналізу підтверджує, що цифровізація бізнес-сектору формує синергетичний ефект: підвищуючи ефективність на мікрорівні, вона створює умови для макроекономічної стійкості, інноваційної динаміки та раціонального використання ресурсів, що є особливо важливим для України в аспекті післявоєнного відновлення та інтеграції до глобальних ринків.

Відповідно до проведеного аналізу цифровізація бізнес-сектору формує не лише нові умови для економічної стійкості та ресурсоефективності, але й відкриває соціальний вимір розвитку. Вона забезпечує дос-

Матриця кореляцій факторів цифровізації та макроекономічних показників (Україна, 2018–2023)

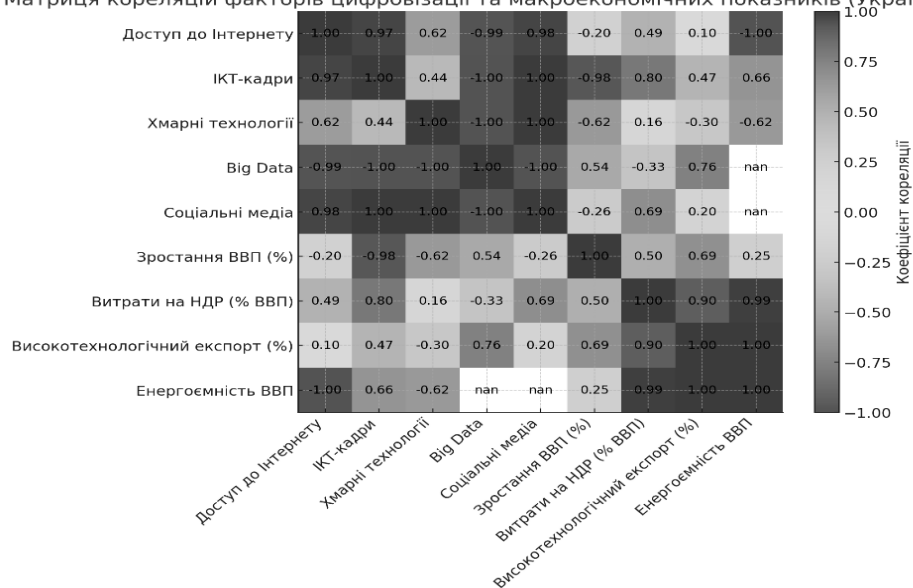

Рис. 1. Матриця кореляцій факторів цифровізації та макроекономічних показників України за 2018-2023 рр. (побудовано авторами)

тупність технологій для різних категорій підприємств і населення, сприяє подоланню регіональних та соціальних бар'єрів, створює нові можливості для зайнятості та професійної мобільності. Тим самим цифрові технології стають важливим чинником інклюзивного розвитку, що у поєднанні з екологічно орієнтованими практиками формує основу нової моделі економічного зростання України у посткризовий період, [4-7]:

– важливим завданням є цифрова модернізація малого та середнього бізнесу, яка передбачає ширше застосування ERP- та CRM-систем, розвиток електронної комерції та цифрових платформ збуту, що сприятиме розширенню доступу підприємств до ринків, створенню робочих місць у регіонах та зменшенню логістичних витрат;

– ключову роль відіграватиме впровадження рішень на основі даних та ШІ у промисловості, зокрема застосування цифрових двійників, систем предиктивного обслуговування та алгоритмів енергооптимізації дасть змогу підвищити продуктивність, зменшити матеріаломісткість виробництва та скоротити викиди;

– перспективним напрямом є розвиток розумної енергетики та систем енергоменеджменту, зокрема впровадження смарт-лічильників, локальних мікромереж на базі відновлюваних джерел енергії та інструментів гнучкого попиту, що не лише забезпечить прозорість і справедливість тарифоутворення для споживачів, а й сприятиме зниженню навантаження на енергосистему та підвищенню частки «зеленої» енергії;

– цифрові технології мають бути активніше інтегровані в логістику та аграрний сектор, адже застосування транспортно-логістичних платформ, систем транспортування та точного землеробства сприятиме націоналізації транспортних потоків, скороченню втрат у ланцюгах постачання та зменшенню негативного впливу на довкілля;

– розвиток Gov-Tech-рішень і цифрових соціальних сервісів дасть змогу розширити доступ населення до державних послуг, підвищити їхню прозорість і знизити адміністративні бар'єри, що особливо важливо для вразливих груп населення, які у посткризовий період

потребують адресної підтримки;

– цифрова освіта та перекваліфікація (EdTech), а саме цифрові навчальні платформи та мікропрограми з розвитку ІКТ-компетентностей дадуть змогу розширити можливості працевлаштування, забезпечити мобільність робочої сили та підготувати кадри до нових вимог «зеленої» і цифрової економіки;

– посилення кібербезпеки та критичної інфраструктури, адже цифровізація супроводжується зростанням кіберзагроз, шляхом застосування сервісів кіберзахисту, політик Zero Trust та страхування ризиків, що дасть змогу мінімізувати ризики збоїв, які можуть мати як економічні, так і екологічні наслідки.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно оцінити теоретичні засади та практичні аспекти цифрової трансформації підприємств у контексті глобальних і національних економічних процесів. Встановлено, що цифровізація є визначальним чинником підвищення макроекономічної стійкості, активації інноваційної діяльності та формування ресурсоефективної моделі розвитку. Апробація моделі на основі кореляційного аналізу підтвердила наявність стійких взаємозв'язків між рівнем цифровізації бізнес-сектору та ключовими макроекономічними показниками. Водночас виявлено низький рівень поширення технологій Big Data та ШІ, а також недостатні інвестиції у R&D, що обмежує масштаб інноваційного ефекту цифрової трансформації, що актуалізує потребу в державних і корпоративних стратегіях, спрямованих на стимулювання цифрових компетентностей та зміцнення інституційної підтримки інноваційного середовища. У посткризовий період цифрові технології мають стати стратегічною основою інклюзивного та екологічно орієнтованого зростання економіки України, адже вони здатні забезпечити як підвищення конкурентоспроможності підприємств, так і модернізацію виробничих процесів, а також створити передумови для соціально справедливого та сталого розвитку держави загалом.

Список використаних джерел

1. Буюк Л. Сучасні тенденції та основні теоретичні підходи до цифрової трансформації агробізнесу. *Проблеми розвитку економіки*. 2023. №6(17), С. 50-62. URL: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.6.5>
2. Гавриленко Н.Г., Тарасенко І.О. Сучасні тенденції цифровізації економіки: проблеми та перспективи розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Економічні науки»*. 2021. №3(47), т. 1, С. 36-46.
3. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємства. Держстат. URL: <https://stat.gov.ua/uk/datasets/vykorystannya-informatsiyno-komunikatsiynikh-tekhnologiy-na-pidpryemstvakh>
4. Зайченко К.С. Діджиталізація економік та суспільства: світові тенденції. *Актуальні проблеми економіки*. 2023. №9 (267). URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2023/09/09.23_topic_Kateryna-S.-Zaichenko-21-30.pdf
5. Bashynska I., Prokopenko O. Innovative Technologies and Digital Platforms: AI's Role in a Sustainable Circular Economy. *Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law*. Bielsko-Biala, 2024. №28(3). URL: <https://doi.org/10.19192/wsfip.sj3.2024.10>
6. Niekrasova L., Polishchuk A., Denysiuk O. Innovative Technologies of the Digital Economy as a Direction of Investment in the Development of Ukraine. *Economic Journal of Odessa Polytechnic University*. 2022. № 4(22). С. 14-20. URL: <https://economics.net.ua/ejopu/2022/No4/14.pdf>
7. Zhavoronok A., Filyppova S., Tochylyna Yu., Ozarko K., Neykov S., Krylov D. The impact of artificial intelligence on the development of the digital business ecosystem. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology (JATIT)*. 2025. №103. pp. 3945-3958.

References

1. Buiak L. Modern trends and main theoretical approaches to digital transformation of agribusiness. *Problems of economic development*. 2023. №6(17). pp. 50–62. URL: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.6.5> (in Ukrainian).
2. Havrylenko N.H., Tarasenko I.O. Modern trends of digitalization of the economy: problems and development prospects.

International scientific journal "Internauka". Series "Economic sciences". 2021. №3(47). Vol. 1. pp. 36–46. (in Ukrainian).

3. Use of information and communication technologies in enterprises. State Statistics Service of Ukraine. URL: <https://stat.gov.ua/uk/datasets/vykorystannya-informatsiyno-komunikatsiynykh-tekhnologiy-na-pidpryyemstvakh> (in Ukrainian).

4. Zaichenko K.S. Digitalization of economies and societies: global trends. *Actual problems of economics*. 2023. №9(267). pp. 21–30. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2023/09/09.23._topic_Kateryna-S.-Zaichenko-21-30.pdf (in Ukrainian).

5. Bashynska I., Prokopenko O. Innovative Technologies and Digital Platforms: AI's Role in a Sustainable Circular Economy. *Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law*. Bielsko-Biala, 2024. №28(3). URL: <https://doi.org/10.19192/wsfip.sj3.2024.10>

6. Niekrasova L., Polishchuk A., Denysiuk O. Innovative Technologies of the Digital Economy as a Direction of Investment in the Development of Ukraine. *Economic Journal of Odessa Polytechnic University*. 2022. № 4(22). C. 14-20. URL: <https://economics.net.ua/ejopu/2022/No4/14.pdf>

7. Zhavoronok A., Filyppova S., Tochylina Yu., Ozarko K., Neykov S., Krylov D. The impact of artificial intelligence on the development of the digital business ecosystem. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology (JATIT)*. 2025. №103. pp. 3945-3958.

Lolita ZAKHARCHENKO

PhD in Economics, Professor, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8771-2729>

e-mail: zakharchenko.l.a@op.edu.ua

Dmytro MAKLETSKYI

applicant, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5629-9433>

e-mail: makl.dima26@stud.op.edu.ua

DIGITAL TRANSFORMATION OF ENTERPRISES AS A FACTOR OF SUSTAINABLE MACROECONOMIC DEVELOPMENT

The paper substantiates the role of digital transformation of enterprises as a key driver of sustainable macroeconomic development. Globally, digitalization has become a crucial factor in enhancing enterprise competitiveness, as it contributes to the optimization of business processes, the expansion of sales markets, the creation of new channels of interaction with consumers, and the development of innovative products. At the national level, particularly in Ukraine, digital transformation serves as a tool for economic modernization and an important prerequisite for integration into global value chains. Theoretical foundations and current trends of enterprise digital transformation in the context of global and national economic processes have been analyzed. The digitalization of Ukrainian enterprises in 2018–2024 demonstrates contradictory dynamics: despite the gradual implementation of innovative solutions, their diffusion rates remain insufficient. The greatest challenge is associated with the impact of war, which has slowed down the integration of modern digital practices and highlighted the need for new mechanisms of state support for the digital economy. At the same time, the emergence of statistical indicators related to big data and artificial intelligence indicates a gradual shift towards a more mature model of the digital economy. The study examines the impact of business sector digitalization on macroeconomic resilience, innovation activity, and resource efficiency. Digitalization not only creates new conditions for economic stability and resource efficiency but also opens up the social dimension of development. It ensures technology accessibility for different categories of enterprises and the population, helps overcome regional and social barriers, and creates new opportunities for employment and professional mobility. Prospective directions for the use of digital technologies to ensure inclusive and environmentally oriented economic growth of Ukraine in the post-crisis period have been identified. In this context, digital technologies should become a strategic foundation for inclusive and environmentally oriented growth, as they are capable of enhancing enterprise competitiveness, modernizing production processes, and creating prerequisites for socially just and sustainable development of the state as a whole.

Keywords: digital transformation, digitalization, sustainable development, factor, innovations

Євген Анатолійович **ІВАНОВ**

д.геогр.н., професор, Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6847-872X>
e-mail: yevhen.ivanov@lnu.edu.ua

Володимир Любомирович **ОСТАП'ЮК**

аспірант, Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8116-8257>
e-mail: volodymyr.ostapiuk@lnu.edu.ua

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ПОСТМАЙНІНГОВИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Ефективне використання природних ресурсів постмайнінгових територій та об'єктів передбачає організацію обґрунтованої ліквідації гірничодобувних підприємств, проведення рекультивациі і ревіталізації земель, використання залишкових ресурсів мінеральної сировини, розроблення і вторинне перероблення гірничопромислових відходів, реорганізацію виробництва на вивільнених і новозбудованих об'єктах, створення рекреаційних зон та об'єктів природно-заповідного фонду, розвиток активного туризму та застосування відновлюваної енергетики. Розглянуто специфіку впровадження оптимізаційних заходів в межах Західного регіону України.

Ключові слова: постмайнінгові території, регіон, регіональний розвиток, природні ресурси, ефективність використання ресурсів, природно-ресурсний потенціал, продуктивність і конкурентоспроможність ресурсів, енергозабезпечення

ВСТУП

Сучасні постмайнінгові території та об'єкти виникають на місці гірничопромислових після завершення видобування чи збагачення корисних копалин та ліквідації або тривалої консервації гірничодобувного підприємства [14]. Їхню появу, функціонування і розвиток зумовлено суттєвим зменшенням або повним припиненням техногенного впливу підприємств на гірничопромислові території. Виникнення і формування постмайнінгових територій та об'єктів має супроводжувати рекультивациа і фітомеліорація, однак здебільшого стається шляхом відмови підприємця від експлуатації гірничопромислових об'єктів, їхньої консервації чи ліквідації, що призводить до активації небезпечних морфодинамічних процесів [15]. У таких випадках постмайнінгові території нерідко перетворюються у пустища та покинуті людьми землі. Розвиток цих територій є складним, різновекторним, а часом й непрогнозованим. Якщо для рекультивованих площ закладають сценарії їх подальшого використання як лісо- чи сільськогосподарські землі, природоохоронні чи урбанізовані об'єкти, то пустищні мають непередбачуваний, неконтрольований людиною розвиток та можуть бути замінені на нові, невластиві для природного середовища геосистеми [17].

В межах Західного регіону України в різні історичні періоди видобували або продовжують розробляти нині, але у суттєво менших обсягах, такі види корисних копалин як кам'яне вугілля, нафта, газ, озокерит, самородна сірка, натрієві, калійні і магнієві солі тощо. Відмінності у технології їх видобування і збагачення зумовили специфіку і різний рівень антропогенного перетворення природного середовища. Варто також зазначити, що більшість гірничодобувних і гірничозбагачувальних підприємств Західного регіону України перебувають у критичному, нерідко аварійному стані, на межі ліквідації. Власне в їхніх межах виникають і формуються постмайнінгові території та об'єкти. Постає нагальне питання ефективності використання природних

ресурсів таких новостворених просторів.

Водночас на заході України збережено чимало постмайнінгових територій, які утворилися давно, нерідко понад 100–300 років тому та мають значну історико-культурну цінність [2]. Візуально ці об'єкти мають вигляд наближено до природних, але продовжують зберігати ознаки гірничодобувного походження. Це виражено у збережених будівлях чи руїнах підприємств, спрямлених контурах антропогенних форм рельєфу кар'єрів чи шахт, залишках інфраструктури тощо.

Підвищення продуктивності використання різних природних ресурсів постмайнінгових територій та об'єктів здебільшого зумовлене зростанням в їхніх межах третинного сектору економіки, частки вторинного перероблення гірничопромислових відходів у загальній структурі споживання мінеральних ресурсів та валового обсягу відновлюваної енергії, появою новітніх або вдосконалення вже наявних технологій, а також зниженням енергомісткості виробництва та скороченням мінерально-сировинного експорту.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Питання постмайнінгових територій перебуває на початковому етапі їх визначення і недостатньо розкрито в Україні. У доробку є лише окремі публікації, що присвячено питанням формування і розвитку цих територій [1, 5, 11, 14, 22]. Значно ширше розкрито питання з ефективності використання мінеральних ресурсів і гірничопромислових відходів [4, 6, 8-10, 23, 24] та розвитку відновлюваної енергетики [12, 21].

МЕТА роботи – обґрунтування комплексу оптимізаційних заходів, які спрямовано на ефективне використання природних ресурсів постмайнінгових територій та об'єктів. На прикладі Західного регіону України розглянуто специфіку впровадження цих заходів для районів в межах яких видобували кам'яне вугілля, нафту, газ, озокерит, самородну сірку, натрієві, калійні і магнієві солі.

РЕЗУЛЬТАТИ

Постмайнінгові території та об'єкти продовжують володіти значним природно-ресурсним потенціалом. Це й мінеральні, земельні, водні, лісові, біотичні, кліматичні, бальнеологічні ресурси. В межах цих територій нерідко розміщено залишки мінеральної сировини, накопичено значні об'єми гірничопромислових відходів, адміністративні та виробничі площі колишніх підприємств. Поряд з ними знаходяться поселення, різні природні та господарські об'єкти і навіть цінні природоохоронні об'єкти. Розглянемо шляхи підвищення ефективності використання та підняття продуктивності і конкурентоспроможності природних ресурсів цих новостворених природно-антропогенних утворень.

Зростання повноти та ефективності використання природних ресурсів постмайнінгових територій та об'єктів можливо очікувати за умови:

- організації обґрунтованої ліквідації гірничодобувних підприємств;
- проведення рекультивації і ревіталізації земель;
- використання залишкових ресурсів мінеральної сировини;
- розроблення і вторинного перероблення гірничопромислових відходів;
- реорганізації виробництва на вивільнених і новозбудованих об'єктах;
- створення рекреаційних зон та об'єктів природно-заповідного фонду;
- розвитку активного туризму;
- застосування відновлюваної енергетики.

Усі ці напрями тісно взаємозв'язано між собою і вони матимуть специфіку, яка залежатиме від виду корисної копалини, що розроблялася та технологій її видобування і збагачення. Слід також відзначити всезростаюче значення постмайнінгових територій у регіональному розвитку через появу нових і розширення вже існуючих просторів.

Організація ліквідації гірничодобувних підприємств.

Згідно з Гірничим Законом України [3] порушені під час розроблення корисних копалин території та об'єкти слід привести в стан, безпечний для людей і майна та придатний для господарського використання. Водночас згідно з вимогами природоохоронного законодавства, усі постмайнінгові території підлягають відновленню, що є результатом взаємодії комплексу ліквідаційних робіт. Є три варіанти ліквідації гірничодобувного підприємства [19]: планова, аварійна та тимчасове закриття (консервація). У Західному регіоні України є приклади всіх трьох варіантів. Так, більшість вугільних шахт закриті планово, сірчані кар'єри зникли аварійно і через економічний занепад, а соляний рудник № 1 у Стебнику – законсервовано та використовують як екскурсійний об'єкт.

У процесі консервації гірничодобувного підприємства слід враховувати можливість повторної експлуатації родовища. У таких випадках фактично продовжується робота окремих життєво необхідних ділянок підприємств або об'єктів, що ліквідуються (перекачуючих установок, утримання гідроспоруд, комунікацій і станцій нейтралізації). Для кожного варіанту ліквідації шахти чи кар'єру характерні власний перелік ліквідаційних робіт, зокрема здійснення рекультивації земель.

Водночас варто зазначити, що ліквідацію шахт і

кар'єрів у Західному регіоні України здебільшого проводять у разі виникнення аварійних і катастрофічних ситуацій. Програму закриття гірничодобувних підприємств нерідко створюють нашвидкуруч і вже після неодноразового виникнення небезпечних (інколи навіть катастрофічних) ситуацій та прийняття рішення про припинення гірничодобувної діяльності. Переважно ліквідація шахт і кар'єрів відбувається шляхом їх некерованого затоплення атмосферними, поверхневими і підземними водами [20]. Наслідком такого неадекватного підходу до вирішення питань ліквідації підприємства стають проблеми неналежної рекультивації і небезпеки подальшого розвитку морфодинамічних процесів та явищ. Стан постмайнінгових територій залежить від рівня реалізації програми відновлення території. За умов відсутності належного фінансування рекультиваційних робіт важливою умовою є питання впровадження процесів самовідновлення цих територій, які активуються за умов врівноваження їх стану з природним середовищем. Водночас боротися з цими процесами необхідно лише тоді, якщо вони загрожують життю людей або їх майну.

Аналогічними є зміни, зумовлені реалізацією ліквідаційних заходів, які спрямовано на ефективне використання природних ресурсів (сільсько- чи лісогосподарського напрямку), утворення рекреаційних зон, природоохоронних об'єктів із збільшенням їхнього ландшафтного і біотичного різноманіття або поверненням у наближений до природного стану.

Проведення рекультивації і ревіталізації земель.

Рекультивація земель є комплексом інженерних, гірничотехнічних, санітарно-гігієнічних, меліоративних, біологічних та інших заходів, які спрямовано на повернення постмайнінгових територій у різні види природо-користування: сільсько-, лісо- і водогосподарське, рекреаційне, природоохоронне, будівельного тощо. Об'єкти рекультивації є різноманітними. Ними можуть бути кар'єрні виїмки, терикони, відвали, хвостосховища і відстійники, а також території, порушені під час видобування та збагачення корисних копалин (мульди деформації, карстові провали, ерозійні виїмки тощо) [7]. Такий поділ порушених земель дає змогу підходити до їх рекультивації диференційовано. Технологічні процеси, в ході яких відбувається порушення земель, призводять до винесення на земну поверхню порід різного складу, генезису, літології та властивостей. Нерідко гірські породи містять сполуки, токсичні для рослин, або вони утворюються в процесі їх окислення на земній поверхні.

Процеси рекультивації постмайнінгових територій зазвичай поділяють на два основні етапи [16]: гірничотехнічний і біологічний. Обґрунтування виду рекультивації і подальшого використання земель проводиться для кожного окремого випадку на основі сукупного врахування комплексу природних та економічних чинників: географічного розташування, кліматичних умов, складу розкритих порід, вартості землі та її господарського призначення, соціально-економічних чинників і перспективи розвитку району. Найпопулярнішими методами рекультивації постмайнінгових територій залишаються залуження і заліснення з нанесенням ґрунтового шару.

В Західному регіоні України поступово розв'язують складні проблеми рекультивації більшості постмайнінгових територій, сформованих унаслідок попереднього

екстенсивного розвитку промислових галузей та ресурсомістких технологій. Значний обсяг рекультивационних робіт втілено в життя в межах Передкарпатського сірконосного басейну, зокрема вже завершено заповнення Яворівської і Роздільських водойм, які виникли на місці сірчанних кар'єрів. Однак темпи рекультивационних робіт в окремих районах видобування корисних копалин з різних причин залишаються недостатніми для вчасного відтворення, що й затримує повернення їх колишнім чи новим власникам і землекористувачам для ефективного використання природних ресурсів.

В останні роки популярною стає ревіталізація постмайнінгових територій, яку розглядають як реконструкцію зі зміною їх функціонального використання [17]. Наприклад, формування в межах кар'єру Яворівського ДГХП «Сірка» зони рекреації і відпочинку, а на території гідровідвалу – орнітологічного заказника. Одним з основних завдань ревіталізації є соціалізація простору, розроблення елементів соціальної інфраструктури, що упорядковують рекреацію і туризм, забезпечують розвиток виробництва і покращення екологічного стану природно-господарських систем, а як наслідок – залучення нових інвестицій та отримання привабливіших постмайнінгових територій. Вкладаючи кошти у ревіталізацію, отримуємо віддачу від продажу відновлених земель, вартість яких наближена до вартості земель у містах, а іноді їх перевищує.

Використання залишкових ресурсів мінеральної сировини. Для України актуальною є проблема забезпечення комплексного використання мінеральної сировини, утилізації відходів та організації виробничо-територіальних комплексів з мало- чи безвідходним виробництвом. Характерною рисою сучасного гірничого виробництва залишається недостатня повнота видобування перероблюваної сировини. На сьогоднішній день в комплексному й більш повному використанні мінеральної сировини є неприємним марнотратством. Водночас спостерігаємо тенденції зі скорочення й стабілізації рівня втрат корисних копалин у процесі їхнього видобування [18].

Суттєвий, а іноді вирішальний вплив на економіку гірничодобувних галузей в Україні справляє зниження якості мінеральної сировини та швидке зростання обсягів гірничопромислових відходів. Власне це призвело до появи складних постмайнінгових територій із відвалами, хвостосховищами і відстійниками. Накопичення значних обсягів гірничопромислових відходів є також наслідком нераціонального використання корисних компонентів. За умови комплексного використання мінерально-сировинних ресурсів кількість накопичених відходів зменшиться практично вдвічі. Водночас це дає змогу збільшити кількість отриманої промислової сировини, що має велике економічне значення.

Економічну ефективність комплексного використання мінеральної сировини виявляють у різних напрямках. Передусім супутнє вилучення цінних компонентів значно розширює мінерально-сировинну базу – будівельна сировина, кольорові метали, рідкоземельні елементи тощо. Більшість супутніх компонентів вважають дуже цінними і навіть неповне вилучення їх з мінеральної сировини дає змогу розширити сировинну базу промисловості, зменшити відходи виробництва, підвищити його

економічну ефективність і покращити екологічну ситуацію.

У регіоні було чимало проектів отримання рідкоземельних елементів (головно германію) із відходів вуглевидобування і вуглезбагачення, але далі геологічного оцінювання покладів справи не дійшли.

В останні роки в Західному регіоні України фіксують численні випадки нелегального використання надр та інші порушення законодавства у цій сфері. В межах постмайнінгових територій нерідко видобувають будівельний камінь, пісок, глини чи суглинки без відповідних спеціальних дозволів. Відбувається й несанкціоноване розроблення покладів кам'яного вугілля, нафти і бурштину, а також геологічне вивчення надр. Необхідно посилити геологічний контроль за вивченням та використанням мінеральних ресурсів.

З метою повнішого використання мінерально-сировинних ресурсів слід впроваджувати ресурсозберігаючі технології і техніку. Зниження матеріало- й енергомісткості гірничодобувної і гірничозбагачувальної промисловості призведе до зниження собівартості мінеральних ресурсів і кінцевої продукції. Для цього варто залучати у гірничу справу іноземні інвестиції й технологічні розробки.

Розроблення і вторинне перероблення гірничопромислових відходів. Найсерйознішою проблемою функціонування постмайнінгових територій стала проблема комплексного використання відходів гірничого виробництва, які включають розкривні породи за відкритого способу розроблення корисних копалин і відвали порід за освоєння родовищ підземним способом. На жаль, у господарстві використовують до 2–4 % гірничопромислових відходів, хоча їх значна частина придатна для виробництва різноманітних будівельних матеріалів.

Накопичення значних обсягів гірничопромислових відходів у регіоні є наслідком нераціонального використання окремих корисних компонентів. За умови комплексного використання мінеральних ресурсів кількість накопичених відходів зменшиться практично вдвічі. Таке використання мінеральних ресурсів дає змогу збільшити кількість отриманої промислової сировини, що має велике економічне значення. Водночас за величезних обсягів видобування корисних копалин в надрах утворилися великі пустоти (вироблені гірничі простори), правильне використання яких стає важливим господарським питанням. Здобутий досвід зі створення газосховищ, лікарень, заховання небезпечних речовин, розміщення допоміжних чи навіть основних виробництв (наприклад, підземних заводів) є недостатнім порівняно з наявними можливостями. З метою повнішого використання мінеральних ресурсів слід впроваджувати нові ресурсозберігаючі технології і техніку. Зниження матеріало- й енергомісткості гірничодобувної і гірничозбагачувальної промисловості призведе до зниження собівартості мінеральних ресурсів і кінцевої продукції. Для цього варто залучати у гірничу справу іноземні інвестиції й технологічні розробки.

Розглянемо на прикладі постмайнінгових територій Червоноградського ГПР. Мінеральний і хімічний склад породи, нагромадженої у териконах, відвалах і хвостосховищах, впливає як на природне середовище, так і на здоров'я мешканців району, оскільки мікроелементи, що накопичені у відвалах й перевищують ГДК, утворюють сполуки, що можуть призвести до отруєння рос-

линного й тваринного світу та людей. У зв'язку із кризовою геоекологічною ситуацією у районі і відсутністю додаткових площ для розміщення вуглевідходів ПАТ «Львівська вугільна компанія» у 1990-х рр. виникла потреба у виїманні мулів з переповнених хвостосховищ та їхнього введення у повторну експлуатацію. У 1999 р. розпочате розроблення відходів вуглезбагачення, яке з різною інтенсивністю продовжується й сьогодні. Водночас технології видобування сировини різна: на хвостосховищі № 1 – екскаваторами та автотранспортом; на хвостосховищі № 2 – земснарядом, а потім брандспойтами. Це дало змогу повністю або частково очистити карти хвостосховищ і продовжити роботу фабрики. У 2015 р. припинено перероблення і відвантаження вугілля та розпочато процедуру банкрутства ПАТ «Львівська вугільна компанія». Однак розроблення і продаж відходів підприємства продовжено, а в останні роки активовано. Вугільних шламів у хвостосховищах накопичено стільки, що його вистачить на 10–15 років існування причетних до продажу осіб і фірм, навіть після повної зупинки фабрики. У 2019 р. робили спроби «реанімувати» роботу компанії за рахунок постачання російського вугілля для розубоження високозольним вугіллям Донбасу і Львівсько-Волинського басейну. Ще одна незаконна схема мала на меті знищити вугільні шахти басейну, економічно підтримувала приватні енергетичні компанії і країну-агресора.

Використання застарілих й малоєфективних технологій накопичення, розроблення і транспортування гірничо-промислових відходів, відсутність дієвого екологічного контролю, слабка реалізація рекультивацийних заходів посилює трансформацію і забруднення природного середовища довкола териконів, відвалів і хвостосховищ. Загалом економічна ефективність комплексного використання відходів можлива у різних напрямках. Передусім це й супутнє вилучення цінних компонентів (здебільшого германію), які наявні у породі відвалів і хвостосховищ. Ці гірничо-промислові об'єкти є техногенними родовищами корисних копалин. Відходи вуглезбагачення у хвостосховищах придатні для спалювання у котельних установках теплових електростанцій. Однак здебільшого гірничо-промислові відходи використовують для виробництва будівельних матеріалів чи відсіпання основ автошляхів, дамб і підтоплених ділянок. Останні два напрями мають досвід успішної реалізації, а обговорення стосовно першого – періодично відновлюють, є відповідні проекти майбутнього виконання.

Реорганізації виробництва на вивільнених і новозбудованих об'єктах. Під час ліквідації гірничодобувних і гірничозбагачувальних підприємств нерідко необгрунтовано руйнують адміністративні будівлі, виробничі приміщення, гаражі, ангари тощо. Вивільнені будівлі та оточуючі проммайdanчики, під'їзні шляхи і комунікації, придатні для ефективної реорганізації або організації нового виробництва. Водночас на постмайнінгових територіях можливе створення підприємств у новозбудованих приміщеннях. Таких досвід вже реалізовано на окремих ліквідованих вугільних шахтах Львівсько-Волинського басейну та виробничих площах сірчанних підприємств.

Створення рекреаційних зон та об'єктів природно-заповідного фонду. У світовій практиці екологічної реабілітації постмайнінгових територій помітно

нові принципи, пов'язані з максимальним використанням регенераційних можливостей оточуючих природних угруповань з метою відновлення їхнього природно-ресурсних та екологічних функцій, тобто їхня екологічна реставрація. Використання потенціалу природного середовища, що полягає в адаптації рослинних угруповань до умов постмайнінгових територій, дає змогу знизити інтенсивність розвитку морфодинамічних процесів та сприяє ґрунтоутворенню. Так, розвиток концепції ренатуралізації цих територій є не лише екологічно обґрунтованим, але й економічно виправданим. Під ренатуралізацією слід розуміти контрольоване людиною повернення природного режиму функціонування антропогенно трансформованих геосистем із домінуванням використання природних механізмів виробництва їх природно-ресурсного потенціалу у рамках економічно обґрунтованого проєкту.

Такі проєкти повинні бути спрямовані на створення рекреаційних зон та об'єктів природно-заповідного фонду. Одним з прикладів використання постмайнінгових територій в Західному регіоні України як рекреаційної зони є територія гірничого відводу ВАТ «Бориславський озокерит». Після завершення видобування озокериту (1993 р.) у м. Борислав залишилися постмайнінгові об'єкти (копальні, відвали, нафтові ями і свердловини тощо), які займають значні простори у центральній частині міста та є атракційними для рекреантів і туристів. Пропонуємо включити у схему геопросторової організації м. Борислав нову рекреаційну зону для короткострокового відпочинку і туристичної діяльності. Вся територія повинна бути доступною як для місчан, так і туристів. Зі свого боку, прикладом природоохоронної території є Чолгинський орнітологічний заказник, що виник у 1997 р. на площах гідровідвалу і тимчасового хвостосховища Яворівського ДГХП «Сірка».

Розвиток активного туризму. Поєднання різноманітних за природними ресурсами постмайнінгових територій та об'єктів із специфічними, багато у чому неповторними літологічними відкладами, формами рельєфу, гідро- і мікрокліматичними умовами, ґрунтами і рослинністю створюють атракційний потенціал для туристів та викликають інтерес у шанувальників рекреації і відпочинку. Західний регіон України багатий на постмайнінгові місцевості, що придатні для впровадження туристичної діяльності, зокрема активного туризму.

Постмайнінгові ландшафти стають доступними туристам. Після закриття тих чи інших гірничо-промислових підприємств ці території стають відкритими для відвідувачів, знімається режим постійної охорони, ліквідовуються огорожі, відбувається рекультивация чи ревіталізації антропогенно-порушених земель. Це супроводжують проєкти ліквідації гірничо-промислових підприємств в яких зазначено подальшу «долю» їх територій. На жаль, але не усі проблеми у них розглянуто. Зазначимо на потребі охорони та музеєфікації об'єктів гірництва в межах постмайнінгових територій, що суттєво посилять до них інтерес туристів.

Розглянемо перспективні види активного туризму у Західному регіоні України, що формуються в межах постмайнінгових ландшафтів. Перелік цих видів може бути дуже довгим – від дайвінгу чи рафтингу й аж до стрибків зі скель. Сформовані постмайнінгові ландшафти у регіоні надаються до різних видів активного

туризму, тому зупинимося лише на окремих з них.

Пішохідний і велосипедний туризм є одними із найпоширеніших видів активного туризму, головною метою яких є подолання маршруту туристами за визначений час. Різноманіття природних умов і форм рельєфу постмайнінгових геосистем робить ці маршрути складними і цікавими. Реалізація цих маршрутів можлива у районах Шептицького, Нововолинська, Новояворівська, Нового Роздолу, Борислава, Трускавця, Стебника, Дрогобича і Калуша [13].

Водний туризм є видом активного туризму, заснованим на подоланні маршрутів на водній поверхні. Цей вітрильний туризм, віндсерфінг, водні лижі і вейкбордінг. Ці види туризму дають змогу використовувати одночасно дві стихії: повітря і воду. Перспективними є водойми, що сформувалися у кар'єрах із видобування самородної сірки, калійної солі і будівельної сировини. Яхт-клуби організують подорожі вздовж прибережних маршрутів у водоймах регіону, які стають популярними, наприклад Яворівська яхтова школа.

Дайвінг є підводним видом активного туризму. Наявність багатьох великих і водночас глибоких водойм, що утворилися у кар'єрах родовищ різних видів корисних копалин сприятиме розвитку дайвінгу в Україні. Перспективними є кар'єрні виїмки із екстремальними умовами занурення, зокрема Яворівський, Роздільський і Великий Подороженський сірчані кар'єри чи Домбровський соляний кар'єр (м. Калуш), що мають глибину до 90 м. Водночас у Західному регіоні України є чимало глибоких кар'єрів будівельної сировини на які варто звернути увагу. Згадаємо лише водойму Задорожнє (Байкал) глибиною 48 м, що виникла у піщаному кар'єрі Миколаївського цементного заводу [13].

Каньйонінг нині є популярним в Японії. Поєднання скелелазіння, плавання, піших прогулянок і навіть спуску на канаті вздовж водних шляхів крізь скельні утворення. Це поєднання різних видів активного туризму і сімейного заняття.

Загалом постмайнінгові ландшафти Західного регіону України володіють більш ніж достатнім потенціалом для розвитку активного туризму. В останні роки відбуваються позитивні зрушення у цій сфері, з'являються спеціалізовані туроператори, виникають нові об'єкти активного відпочинку, пункти прокату і сервісу туристичного спорядження тощо. На жаль, у туристів немає значного попиту на активний відпочинок, він носить індивідуальний характер в межах туристичних клубів або гуртків. Однак нині вже реалізовано перші ініціативи, зокрема в межах Червоноградського гірничопромислового району, на річках Західний Буг і Рата регулярно організують сплави на байдарках.

Розвиток відновлюваної енергетики. Для появи і формування станцій відновлюваної енергетики (вітрових, сонячних, водневих) необхідні сприятливі природні, соціально-економічні та екологічні умови. Водночас на перше місце виходять питання взаємодії людини і довкілля, а також пошуку компромісів між інвесторами і громадами. Придатні соціально-економічні умови будівництва об'єктів відновлюваної енергетики у Західному регіоні України сприяють пошуку інвесторами придатних територій [21]. Серед головних вимог до таких територій є їх цільове призначення земель, серед яких перевагу мають ділянки поза межами населених пунктів,

землі несільськогосподарського призначення із розвинутою енергетичною інфраструктурою: трансформаторними підстанціями, лініями електропередач, наявністю споживачів електроенергії та об'єктів енергетики, які б підтримали енергетичний баланс у разі нестабільної роботи об'єктів відновлюваної енергетики.

Найкраще під такі вимоги підходять постмайнінгові території. Певною специфікою володіють сонячні електростанції, що заповнюють значні ділянки, що зайняті сонячними панелями. Для їх будівництва необхідні відносно рівні або помірно нахилені у сонячний бік поверхні. Після завершення видобування самородної сірки і кам'яного вугілля на Львівщині залишилися чималі території (кар'єри, відвали і відстійники), які потребували реалізації рекультивацийних заходів та ефективного використання природних ресурсів.

У Львівській області найбільші за площею і потенціалом постмайнінгові території виникли у районах впливу сірчанних гірничо-хімічних підприємств. Власне вони стали основою для появи найбільших у регіоні сонячних електростанцій, які виникли у районі ліквідованого Яворівського ДГХП «Сірка» (біля Яворівської водойми), де розташовані три потужні сонячні електростанції загальною площею 335 га. Ці станції займають домінуючі висоти на зовнішніх відвалах і північно-східних бортах затопленого найбільшого у світі сірчаного кар'єру. Довкола Роздільських водойм зведено ще дві сонячні електростанції на переважаючих у рельєфі гідровідвалах загальною площею 72 га. Проектування і будівництво сонячних електростанцій у цих та інших постмайнінгових об'єктах продовжується [12].

Поряд із сонячними електростанціями в межах Львівсько-Волинського кам'яновугільного і Передкарпатського сірконосного басейнів є проекти спорудження об'єктів вітрової, водневої та біоенергетики. У перспективі можна очікувати збільшення виробництва електроенергії на станціях відновлюваної енергетики, що розміщено на постмайнінгових територіях.

ВИСНОВКИ

На основі викладеного можна зробити такі висновки.

1. Ефективне використання природних ресурсів постмайнінгових територій та об'єктів передбачає організацію обґрунтованої ліквідації гірничодобувних підприємств, проведення рекультивації і ревіталізації земель, використання залишкових ресурсів мінеральної сировини, розроблення і вторинне перероблення гірничопромислових відходів, реорганізацію виробництва на вивільнених і новозбудованих об'єктах, створення рекреаційних зон та об'єктів природно-заповідного фонду, розвиток активного туризму та застосування відновлюваної енергетики.

2. В Західному регіоні України видобували і продовжують розробляти такі види корисних копалин, як кам'яне вугілля, нафта, газ, озокерит, самородна сірка, натрієві, калійні і магнієві солі тощо. Відмінності у технології їх видобування і збагачення зумовили специфіку і різний рівень антропогенного перетворення природного середовища. Більшість гірничодобувних підприємств регіону перебувають в аварійному стані, на межі ліквідації. Власне в їхніх межах виникають і формуються постмайнінгові території та об'єкти.

3. Сьогодні впроваджуються нові проекти з підви-

щення ефективності використання природних ресурсів постмайнінгових територій, однак вони носять головно локальний характер. Варто окремо відзначити старання зі створення зон рекреації і відпочинку, природоохоронних об'єктів, використання гірничопромислових відходів та розвитку альтернативної енергетики.

4. В межах досліджуваного регіону продовжують формуватися нові постмайнінгові території та об'єкти. Їхній стан залежить від рівня реалізації програми відновлення антропогенно-трансформованого простору, проведення рекультиваційних робіт, розроблення гірничопромислових відходів тощо.

Список використаних джерел

1. Гайдин А.М., Зозуля І.І. Ревіталізація і постмайнінг. *Форум гірників-2006*: матер. міжнарод. конф. Дніпропетровськ, 2006. С. 180–200.
2. Гайко Г.І., Білецький В. С. Історія гірництва. Київ-Алчевськ, 2013. 542 с.
3. Гірничий закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 50. С. 433.
4. Іванов Є.А. Накопичення і використання гірничопромислових відходів у Львівській області: актуальні екологічні проблеми і шляхи їх вирішення. *Розроблення та реалізація регіональних Програм поводження з відходами: проблемні питання та країні практики*: зб. мат. Національного форуму “Поводження з відходами в Україні: законодавство, економіка, технології” (м. Івано-Франківськ, 8–10 жовтня 2020 р.). Київ, 2020. С. 77–81.
5. Іванов Є.А., Андрейчук Ю.М., Пилипович О.В. Постмайнінгові ландшафти Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну, їх формування і розвиток. *Ландшафтознавство*. 2024. № 6(2). С. 25–40. URL: <https://doi.org/10.31652/2786-5665-2024-6-25-40>
6. Іванов Є.А., Біланюк В.І. Ефективність використання мінеральної сировини і гірничопромислових відходів в Україні. *Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування*: матер. 2-ої міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Трускавець, 5–8 жовтня 2015 р.). Київ, 2015. С. 344–351.
7. Іванов Є.А., Біланюк В.І. Проблеми рекультивації і ревіталізації земель, порушених гірничими роботами. *Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування*: матер. 4-ої міжнарод. наук.-практ. конф. (6–10 листопада 2017 р., м. Трускавець): у 2-х т. Київ, 2017. Т. 2. С. 257–265.
8. Іванов Є.А., Ковальчук І.П. Накопичення гірничопромислових відходів у Львівсько-Волинському кам'яновугільному басейні: сучасний стан, проблеми і перспективи поводження. *Український журнал природничих наук*. 2024. № 7. С. 75–84. URL: <https://doi.org/10.32782/naturaljournal.7.2024.1>
9. Іванов Є.А., Сивий М.Я. Проблеми раціонального використання гірничопромислових відходів у контексті сталого розвитку регіонів України. *Дорожня карта реалізації Закону України “Про управління відходами”*: зб. матер. Національного форуму “Поводження з відходами в Україні: законодавство, економіка, технології” (м. Київ, 24–25 листопада 2022 р.). Київ, 2022. С. 158–162.
10. Іванов Є. Геоекологічні проблеми використання відходів ПАТ “Львівська вугільна компанія”. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*: матер. 77-ої Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (16 лютого 2022 р.). Переяслав, 2022. Вип. 77. С. 8–12.
11. Іванов Є. Гірничопромислові ландшафти та особливості їх розвитку, динаміки і функціонування. *Ландшафтознавство: наук.-теорет. журн.* 2023. № 3 (1). С. 14–28. URL: <https://doi.org/10.31652/2786-5665-2023-3-14-28>
12. Іванов Є., Лопушанська М., Остап'юк В. Відновлювана енергетика в Україні у повоєнний період: взаємодія людини та енергетичного ландшафту. *Theoretical and applied aspects of sustainable development of Ukrainian regions: scientific monograph*. Vol. 1. Riga, 2025. pp. 79–105. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-539-6-4>
13. Іванов Є., Остап'юк В. Перспективи розвитку активного туризму в межах постмайнінгових ландшафтів. *Контексти активного туризму*: матер. наук.-практ. конф., присвяченій світлій пам'яті Михайла Гамкала (м. Львів, 11 листопада 2024 р.). Львів, 2024. С. 29–31.
14. Іванов Є., Остап'юк В. Постмайнінгові ландшафти Західного регіону України, їх функціонування і перспективи використання. *Наукові ландшафтні читання, присвячені пам'яті д.геогр.н., проф. Л.Л. Малишевої*: матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 листопада 2024 р.). Київ, 2024. С. 45–49.
15. Морфодинамічні процеси у Західному регіоні України: розвиток та екологічні наслідки: монографія / Р.М. Гнатюк та ін.; за ред. Р. М. Гнатюка, Л. Ф. Дубіс. Львів, 2024. 292 с.
16. Панас Р.М. Рекультивація земель. Львів, 2005. 224 с.
17. Рудько Г.І., Іванов Є.А., Ковальчук І.П. Гірничопромислові геосистеми Західного регіону України: монографія. Київ–Чернівці, 2019. Т. 1. 464 с.; Т. 2. 376 с.
18. Сивий М., Паранько І., Іванов Є. Географія мінеральних ресурсів України: монографія. Львів, 2013. 684 с.
19. Шкіца Л.С. Трансформація гірничих комплексів після завершення експлуатації. *Вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2006. Вип. 2 (37). Ч. 2. С. 113–115.
20. Яковлев Є.О. Теоретичні основи оцінки часу затоплення шахт і кар'єрів. *Мінеральні ресурси України*. 2010. № 3. С. 35–39.
21. Ivanov Eu., Krychevska D., Lopushanska M., Pylypovych O. Geography, current state, and perspectives of renewable energy facilities development of western Ukraine, on the example of Lviv region. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 2022. Vol. 31 (1). pp. 59–70. URL: <https://doi.org/10.15421/112206>
22. Ivanov Ye. Formation and Development of Post-Mining Geosystems in the Lviv-Volyn Coal Basin. *Managing the Change: Tasks of Post-Mining in Ukraine* / ed.: C. Melchers, P. Goerke-Mallet, N. Lubenska; Technische Hochschule Georg Agricola. Bochum: Selbstverlag der Technischen Hochschule Georg Agricola, 2023. pp. 153–166. URL: <https://doi.org/10.48771/c2d6-2060>
23. Syvyj M.J., Ivanov Y.A., Demyanchuk P.M., Panteleeva N.B., Havryshok B.B. Efficient Use of Mineral Raw Resources and Mining and Industrial Waste in the Regional Aspect. *Chemical and Materials Sciences: Developments and Innovations*. 2024. Vol. 6. pp. 132–150. URL: <https://doi.org/10.9734/bpi/cmsdi/v6/2231>
24. Syvyj M. J., Ivanov Ye. A., Panteleeva N. B., Varakuta O. M. The problem of rational use of mineral resources and mining waste in the context of sustainable development of regions. *ICSF 2023: 4th International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters*. (May 23-26, 2023, Kryvyi Rih). Kryvyi Rih, 2023. Vol. 1254. URL:

<https://doi.org/10.1088/1755-1315/1254/1/012134>

References

1. Haidyn A. M., Zozulya I. I. Revitalization and post-mining. *Miners' Forum-2006: materials of the international conference*. Dnipropetrovsk, 2006. pp. 180–200. (in Ukrainian).
2. Haiko H.I., Biletskyi V.S. History of Mining. Kyiv-Alchevsk, 2013. 542 p. (in Ukrainian).
3. Mining Law of Ukraine. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1999. No. 50. P. 433. (in Ukrainian).
4. Ivanov Ye.A. Accumulation and use of mining waste in Lviv region: current environmental problems and ways to solve them. *Development and implementation of regional waste management programs: problematic issues and best practices: materials of the National Forum «Waste Management in Ukraine: Legislation, Economics, Technologies»* (Ivano-Frankivsk, October 8-10, 2020). Kyiv, 2020. pp. 77–81. (in Ukrainian).
5. Ivanov Ye.A., Andreychuk Yu.M., Pylypovych O.V. Post-mining landscapes of the Lviv-Volyn coal basin, their formation and development. *Landscape science*. 2024. No. 6(2). pp. 25–40. URL: <https://doi.org/10.31652/2786-5665-2024-6-25-40> (in Ukrainian).
6. Ivanov Ye.A., Bilaniuk V.I. Efficiency of use of mineral raw materials and mining waste in Ukraine. *Subsoil use in Ukraine. Investment prospects: materials of the 2nd international scientific and practical conference* (Truskavets, October 5-8, 2015). Kyiv, 2015. pp. 344–351. (in Ukrainian).
7. Ivanov Ye.A., Bilaniuk V.I. Problems of reclamation and revitalization of lands disturbed by mining operations. *Subsoil use in Ukraine. Investment prospects: materials of the 4th international scientific-practical conference* (November 6-10, 2017, Truskavets): in 2 volumes. Kyiv, 2017. Vol. 2. pp. 257–265. (in Ukrainian).
8. Ivanov Ye.A., Kovalchuk I.P. Accumulation of mining waste in the Lviv-Volyn coal basin: current state, problems and prospects of management. *Ukrainian Journal of Natural Sciences*. 2024. No. 7. pp. 75–84. URL: <https://doi.org/10.32782/naturaljournal.7.2024.1> (in Ukrainian).
9. Ivanov Ye.A., Syvyi M.Ya. Problems of rational use of mining waste in the context of sustainable development of regions of Ukraine. *Roadmap for the implementation of the Law of Ukraine «On Waste Management»: materials of the National Forum «Waste Management in Ukraine: Legislation, Economics, Technologies»* (Kyiv, November 24–25, 2022). Kyiv : All-Ukrainian Ecological League, 2022. pp. 158–162. (in Ukrainian).
10. Ivanov Ye. Geoecological problems of waste utilization of PJSC «Lviv Coal Company». *Domestic science at the turn of the era: problems and development prospects: materials of the 77th All-Ukrainian Scientific-Practical Internet Conference* (February 16, 2022). Pereyaslav, 2022. Issue 77. pp. 8–12. (in Ukrainian).
11. Ivanov Ye. Mining landscapes and features of their development, dynamics and functioning. *Landscape science: scientific-theoretical journal*. 2023. No. 3(1). pp. 14–28. DOI: <https://doi.org/10.31652/2786-5665-2023-3-14-28> (in Ukrainian).
12. Ivanov Ye., Lopushanska M., Ostapyuk V. Renewable energy in Ukraine in the post-war period: the interaction of man and the energy landscape. *Theoretical and applied aspects of sustainable development of Ukrainian regions: scientific monograph*. Vol. 1. Riga, 2025. pp. 79–105. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-539-6-4> (in Ukrainian).
13. Ivanov Ye., Ostapiuk V. Prospects for the development of active tourism within the framework of post-mining landscapes. *Contexts of active tourism: materials of the scientific-practical conference dedicated to the memory of Mykhailo Hamkalo* (Lviv, November 11, 2024). Lviv, 2024. pp. 29–31. (in Ukrainian).
14. Ivanov Ye., Ostapyuk V. Post-mining landscapes of the Western region of Ukraine, their functioning and prospects for use. *Scientific landscape readings* dedicated to the memory of prof. L. Malysheva: materials of the scientific-practical conference (Kyiv, November 15, 2024). Kyiv, 2024. pp. 45–49. (in Ukrainian).
15. Morphodynamic processes in the Western region of Ukraine: development and ecological consequences : monograph / R.M. Hnatiuk et al.; ed. R. M. Hnatiuk, L.F. Dubis. Lviv, 2024. 292 p. (in Ukrainian).
16. Panas R.M. Land reclamation. Lviv, 2005. 224 p.
17. Rudko H I., Ivanov Ye. A., Kovalchuk I. P. Mining Geosystems of the Western Region of Ukraine: monograph. Kyiv-Chernivtsi, 2019. Vol. 1. 464 p.; Vol. 2. 376 p. (in Ukrainian).
18. Syvyi M., Paranko I., Ivanov Ye. Geography of Mineral Resources of Ukraine: monograph. Lviv, 2013. 684 p. (in Ukrainian).
19. Shkitsa L. E. Transformation of mining complexes after the end of exploitation. *Bulletin of the Krivoy Rog State Pedagogical University*. 2006. Issue 2(37). Part 2. pp. 113–115. (in Ukrainian).
20. Yakovliev Y.O. Theoretical foundations of estimating the time of flooding of mines and quarries. *Mineral resources of Ukraine*. 2010. No. 3. pp. 35–39. (in Ukrainian).
21. Ivanov Eu., Krychevska D., Lopushanska M., Pylypovych O. Geography, current state, and perspectives of renewable energy facilities development of western Ukraine, on the example of Lviv region. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 2022. Vol. 31 (1). pp. 59–70. URL: <https://doi.org/10.15421/112206>
22. Ivanov Ye. Formation and Development of Post-Mining Geosystems in the Lviv-Volyn Coal Basin. *Managing the Change: Tasks of Post-Mining in Ukraine* / ed.: C. Melchers, P. Goerke-Mallet, N. Lubenska; Technische Hochschule Georg Agricola. Bochum: Selbstverlag der Technischen Hochschule Georg Agricola, 2023. pp. 153–166. URL: <https://doi.org/10.48771/c2d6-2060>
23. Syvyj M.J., Ivanov Y.A., Demyanchuk P.M., Panteleeva N.B., Havryshok B.B. Efficient Use of Mineral Raw Resources and Mining and Industrial Waste in the Regional Aspect. *Chemical and Materials Sciences: Developments and Innovations*. 2024. Vol. 6. pp. 132–150. URL: <https://doi.org/10.9734/bpi/cmsdi/v6/2231>
24. Syvyj M. J., Ivanov Ye. A., Panteleeva N. B., Varakuta O. M. The problem of rational use of mineral resources and mining waste in the context of sustainable development of regions. *ICSF 2023: 4th International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters*. (May 23-26, 2023, Kryvyi Rih). Kryvyi Rih, 2023. Vol. 1254. URL: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1254/1/012134>

Yevhen IVANOV

Doctor of Geography, Professor, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6847-872X>

e-mail: yevhen.ivanov@lnu.edu.ua

Volodymyr OSTAPIUK

postgraduate student, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8116-8257>

e-mail: volodymyr.ostapiuk@lnu.edu.ua

EFFICIENCY OF USE OF NATURAL RESOURCES OF POST-MINING TERRITORIES AND OBJECTS OF THE WESTERN REGION OF UKRAINE

Effective use of natural resources of post-mining territories and objects involves the organization of justified liquidation of mining enterprises, land recultivation and revitalization, use of residual mineral resources, development and secondary processing of mining waste, reorganization of production on vacated and newly built objects, creation of recreational zones and objects of the nature reserve fund, development of active tourism and use of renewable energy. The specifics of the implementation of optimization measures within the Western region of Ukraine are considered. The purpose of the work is to substantiate a set of optimization measures aimed at effective use of natural resources of post-mining territories and objects. Using the example of the Western region of Ukraine, the specifics of implementing these measures for areas within which coal, oil, gas, ozokerite, native sulfur, sodium, potassium and magnesium salts were mined are considered. Today, new projects are being implemented to improve the efficiency of the use of natural resources in post-mining areas, but they are mainly of a local nature. It is worth noting the efforts to create recreation and leisure areas, nature conservation sites, use of mining waste, and the development of alternative energy. New post-mining territories and objects continue to form within the studied region. Their condition depends on the level of implementation of the program for the restoration of anthropogenic transformed space, the implementation of recultivation works, the development of mining waste.

Keywords: *post-mining territories, region, regional development, natural resources, resource efficiency, natural resource potential, productivity and competitiveness of resources, energy supply*

Ярослав Михайлович **КОГУТ**

к.ю.н., професор, зав. кафедри, Львівський державний університет внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8027-0171>

e-mail: ykogut@ukr.net

ЗМІСТ І ПРИНЦИПИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ НАСЕЛЕННЯМ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито взаємозв'язок між правовими та соціально-психологічними чинниками у питаннях формування безпечного середовища для життєдіяльності населення. Стверджено, що сприйняття безпеки людьми залежить від ефективності поліцейської діяльності, яка базується на дотриманні принципів демократичного суспільства. В реалізації функцій поліцейської діяльності відчуття безпеки формується під впливом усвідомлення наявності гарантій дотримання прав і свобод людини, гуманізму, необхідності та пропорційності застосування сили, розподілу та ефективного забезпечення виконання правоохоронних функцій, взаємодії з населенням, врахуванням традицій, соціального та економічного рівня розвитку суспільства.

Ключові слова: безпечне середовище, демократія, поліція, поліцейська діяльність, права людини, психологія, сприйняття

ВСТУП

Сприйняття власної безпеки населенням у контексті поліцейської діяльності може бути досить складним явищем і залежати від культурних та соціальних аспектів розвитку суспільства. Наприклад, в деяких країнах світу громадяни можуть довіряти поліції та сприймати її як головне джерело безпеки, тоді як у інших державах може бути дефіцит такої довіри через корупцію або інші проблеми.

Поліції слід активно співпрацювати з громадськістю, проводити профілактичні заходи та надавати чітку інформацію про свою діяльність, щоб підвищити та тримати на відповідному рівні довіру населення. Водночас важливо, щоб поліція була відкритою для звернень громадян та діяла згідно з встановленими демократичними принципами, стандартами та законами.

В кінцевому підсумку сприйняття безпечного середовища для життєдіяльності населення значно буде залежати від ефективності та прозорості роботи правоохоронних органів, а також від атмосфери довіри до поліції.

МЕТА статті – пошук взаємозв'язку дотримання принципів демократичного суспільства у поліцейській діяльності та психологічними факторами сприйняття населенням безпечного середовища для життєдіяльності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано як загальнонаукові методи емпіричного дослідження, на кшталт спостереження та опису, так і теоретичні, які базуються на аналізі нормативно-правового регулювання поліцейської діяльності поліції. Також застосовано порівняльні методи дослідження у визначенні причин забезпечення ефективності діяльності правоохоронної системи різних країн світу. Результатом дослідження є висновки, що базуються на спробі застосування системного підходу до означеної проблеми, із врахуванням психологічного складника у питаннях формування безпечного середовища для життєдіяльності населення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поліцейська діяльність – це особливий вид соціальної,

державно-управлінської діяльності, що здійснюється на основі закону і в інтересах суспільства, спрямована на охорону та підтримку громадського порядку, забезпечення громадської безпеки заходами примусу [1, с.13].

Розділ II Закону України «Про Національну поліцію» визначив принципи її діяльності, зокрема:

– верховенство права (права та свободи людини визнаються найвищими цінностями);

– дотримання прав і свобод людини (поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, а їх обмеження має бути визначено законом, нагальною необхідністю і пропорційністю);

– законність (заборона виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази);

– відкритість та прозорість (доступ до публічної інформації, володільцем якої є поліція);

– політична нейтральність (незалежність від політичних переконань та партійної належності);

– взаємодія з населенням на засадах партнерства (співпраця та взаємодія з населенням, спрямована на задоволення його потреб, а також оцінювання ним ефективності діяльності поліції) [2].

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 58 «Про затвердження Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції» таку функцію виконує незалежна соціологічна служба (під час дії правового режиму воєнного стану таке оцінювання не проводиться) [3]. Звісно, що до критеріїв такого оцінювання включаються питання сприйняття рівня безпеки населенням окремих регіонів, так і загалом в Україні.

Як вважає А. Десятник, рівень довіри населення до Національної поліції має бути допоміжним критерієм як відносно конкретного поліцейського, так й органу та підрозділу поліції загалом та мати прикладний характер до оцінки, яке дає керівництво поліції. Водночас треба враховувати, що оцінка рівня довіри населення може суттєво відрізнятись від дійсного рівня довіри внаслідок рівня правосвідомості, законслухняності опитаних, рівня сприймання поліції внаслідок стереотипів, закладених у свідомість особи через ЗМІ, Інтернет, а також помилок (викривлень) результатів

опитувань [4].

Частково погоджуємось з таким твердженням. Тому у цьому контексті показовими є результати досліджень платформи даних Numbeo (найбільшої у світі бази даних та глобального ресурсу краудсорсингу з інформації про вартість життя, показники цін на житло, рівень сприйняття злочинності, якість охорони здоров'я, якість транспорту та різні інші ключові статистичні дані, одержані у вигляді понад 9 млн оцінок, з понад 12 тис. міст, які надали понад 800 тис. респондентів). В результаті складено список країн світу за рівнем безпеки для подорожей у 2025 р. Критеріями оцінювання рівня безпеки стосовно злочинності та сприйняття безпеки стали:

- сприйняття рівня злочинності;
- зміни рівня злочинності з часом;
- сприйняття безпеки в денний час;
- сприйняття безпеки в нічний час;
- побоювання стосовно пограбування або крадіжки;
- побоювання стосовно крадіжки автомобіля або проникнення зі зломом;
- занепокоєння стосовно фізичних нападів з боку незнайомих;
- занепокоєння стосовно образ або домагань у громадських місцях;
- занепокоєння стосовно нападів, мотивованих упередженнями;
- сприйняття проблем, пов'язаних з наркотиками;
- тяжкість майнових злочинів;
- тяжкість насильницьких злочинів [5].

В результаті визначено десять найбезпечніших країн: 1) Андорра (індекс безпеки: 84,7); 2) Об'єднані Арабські Емірати (84,5); 3) Катар (84,2); 4) Тайвань (82,9); 5) Оман (81,7); 6) Острів Мен (79,0); 7) Гонконг (Китай) (78,5); 8) Вірменія (77,9); 9) Сінгапур (77,4); 10) Японія (77,1). Та десять найнебезпечніших країн: 1) Венесуела (індекс безпеки: 19,3); 2) Папуа-Нова Гвінея (19,7); 3) Гаїті (21,1); 4) Афганістан (24,9); 5) Південна Африка (25,3); 6) Бразилія (35,5); 7) Колумбія (39,1); 8) Перу (32,9); 9) Еквадор (37,5); 10) Нігерія (33,4).

Подібними опитуваннями збираються цінні дані, які дають змогу зрозуміти, зокрема, рівень злочинності та стан публічної безпеки і порядку на території населених пунктів цих країн у незалежний спосіб. Порівнюючи та аналізуючи таку інформацію, люди приймають обґрунтовані рішення про особисту безпеку під час подорожей.

Що об'єднує безпечні чи найбільш небезпечні країни? Такі держави, як Об'єднані Арабські Емірати та Катар, посідають високі позиції завдяки своїй міцній політичній стабільності та низькому рівню злочинності. Вони отримують вигоду від значного багатства, яке перетворюється на покращення поліцейських органів, інфраструктури та соціальних програм, що сприяють безпеці. Ці країни відомі своїми суворими законами, ефективними правоохоронними органами.

Тайвань має низький рівень злочинності та ефективні державні служби. Оман відає перевагу підтримці громадського порядку та має мирне суспільство. Гонконг (Китай) славиться ефективною поліцейською діяльністю та низьким рівнем насильницької злочинності. Сінгапур відомий суворими законами та ефективними правоохоронними органами. Японія має ефек-

тивну поліцію та суспільні норми, які підкреслюють повагу та порядок.

Натомість, такі країни, як Венесуела та Папуа-Нова Гвінея постійно перебувають у стані політичної нестабільності, економічних проблем і соціальних заворушень. Криза у Венесуелі, наприклад, призвела до надзвичайної інфляції та дефіциту, підвищуючи рівень злочинності [6].

Розглянемо різні аспекти забезпечення публічної безпеки та порядку в окремих державах світу, визначених небезпечними чи безпечними у рейтингу Numbeo, щоб знайти акцентуації змісту методів поліцейської діяльності, які застосовуються в цих країнах для формування сприйняття населенням безпечного середовища для своєї життєдіяльності, та співставимо їх із принципами функціонування поліції в демократичному суспільстві, задекларованими у Законі України «Про Національну поліцію».

На прикладі Афганістану під час правління режиму Талібан можемо спостерігати значні порушення прав людини, зокрема стосовно жінок та національних меншин. Жінок обмежено у правах на працю, освіту, свободу пересування, встановлені жорсткі вимоги до одягу і поведінки в публічних місцях. Жінкам заборонено займатись спортом, відвідувати визначені місця, заборонено взагалі виходити на вулицю без супроводу окремих категорій чоловіків, найчастіше родичів. Факти дискримінації етнічних і релігійних меншин, а також обмеження свободи слова, тортури, незаконні затримання, обмежений доступ до правосуддя роблять Афганістан одним із найбільш небезпечних місць на земній кулі. Водночас – парадокс, але багато туристів, навіть із США, які відвідують країну, відчувають себе в Афганістані дуже безпечно [7]. Чому так? Насамперед завдяки жорстким вимогам наявних соціальних норм поведінки (норм моралі, традицій ісламу), а також правових норм (котрі ґрунтуються на суворому тлумаченні шариату, виходячи з ханафітського мазхабу), наявністю силових структур, які постійно контролюють стан громадського порядку та намаганні влади створити позитивний образ режиму Талібан в очах іноземців (наприклад, дозволяючи іноземкам-жінкам самостійний туризм в країні). А жителі країни підтверджують той факт, що рівень вуличної злочинності суттєво знизився після приходу до влади цього режиму.

Ефективність роботи правоохоронних органів безпечного Сінгапуру тісно пов'язано із суворими правовими нормами, які регламентують громадський порядок та створюють підстави для того, щоб називати цю країну – «країною штрафів». Викидання сміття на вулиці, вживання продуктів чи напоїв у метро, паління у невідведених для цього місцях та інші правопорушення передбачають величезні суми штрафів. За порушення закону про образу гідності (усна образа, образа вчинком, торкання без дозволу тощо), під дію якого можуть потрапити будь-які вчинки, котрі «жертва» розцінюватиме як образу, передбачено покарання ув'язненням терміном до двох років або тілесним покаранням, або штрафом (інколи поєднанням цих видів покарань). Обсяг грошової компенсації потерпілій стороні, до якої вдаються правопорушники для уникнення ув'язнення, складає зазвичай не менше кількох тисяч дол. США. Наприклад, за нелегальне перебування на

території Сінгапуру передбачено ув'язнення строком до 6 місяців та покарання у формі биття палицями (мінімум 3 удари, застосовується до чоловіків) або штрафом у розмірі до шести тисяч сінгапурських доларів (застосовується до жінок) у разі, якщо період нелегального перебування перевищив 90 днів. Такі покарання як биття палицями є сумнівним видом санкцій, в сенсі дотримання принципу гуманності під час виконання покарання за проступок, а також стосовно демократичних принципів дотримання прав людини [8].

Для забезпечення громадського порядку в Китайській Народній Республіці застосовується система відеоспостереження, яка є однією з найрозвинутіших у світі та активно застосовується для моніторингу стану публічної безпеки, боротьби зі злочинністю. Камери з функцією розпізнавання обличчя аналізують зображення та порівнюють їх з базами даних, що дає змогу швидко ідентифікувати людей та знаходити їх у разі потреби. Незважаючи на те, що система відеоспостереження в Китаї, насамперед, має на меті забезпечити безпеку та контроль, вона викликає занепокоєння з приводу посягання на права і свободи людини, через її застосовується для формування системи «соціальних рейтингів», яка буде автоматично фіксувати окремі дії громадян, а зниження цих рейтингів призводитиме до соціальних обмежень у суспільстві [9].

Неурядова організація «Amnesty International», заснована у Великій Британії, досліджує та запобігає грубим порушенням прав людини, а також допомагає тим, чий права порушено. Вона провела аналіз стану поліцейської діяльності у Бразилії, країні з високим рівнем злочинності. Разом з поліцейськими підрозділами для ефективності забезпечення публічного порядку та безпеки населення функціонує військова поліція. Цей правоохоронний орган не є частиною збройних сил, але підпорядковується їм. Ця структура виконує функції охорони громадського порядку, патрулюючи вулиці та запобігаючи злочинам. Проте система військової поліції Бразилії викликає безліч суперечок, оскільки її методи часто супроводжуються жорсткістю та порушеннями прав людини. Ними здійснюється забезпечення безпеки у неблагополучних районах (фавелах), придушення масових заворушень та контроль за мітингами, боротьба з організованою злочинністю та наркокартелями, а також підтримка цивільної поліції у спецопераціях, затриманнях та рейдах. Вона проводить операції у фавелах, де впливові злочинні угруповання контролюють території. Розслідування випадків перевищення меж повноважень поліцією проводяться не часто, а винні практично не несуть відповідальності за жорстокість і позасудові страти. У розвинених країнах поділ військових та цивільних функцій поліції є ключовим принципом правопорядку. У Бразилії цей баланс порушений, що веде до регулярних конфліктів між правоохоронцями та цивільним населенням [10].

Республіка Гаїті є найбіднішою державою регіону. В країні дуже поширені випадки озброєних нападів. Міністерство закордонних справ України, наприклад, рекомендує утриматись від відвідання околиць Порт-о-Пренс, Кап-Аїт'єн та області Нор-Уєст через фактичне

захоплення влади злочинними угрупованнями, які також влаштовують розбірки і між собою, часто викрадають туристів чи місцевих громадян з метою викупу. Настійливо рекомендовано пересуватися на орендованому автомобілі з місцевим водієм, не виїжджаючи з найважливіших вулиць столиці; утриматись від піших прогулянок чи подорожей наодинці, а також від обміну валюти на вулиці. Рекомендовано виявляти підвищену пильність та обачність під час відвідання місць масового скупчення людей [11]. У більш безпечних регіонах Гаїті, не довіряючи поліції питання власної безпеки, населення самостійно може проводити самосуд над представниками банд, ліквідовуючи їх та спалюючи тіла злочинців на вулицях міст.

ВИСНОВКИ

Проблеми психологічних особливостей сприйняття власної безпеки населенням є дуже актуальними, особливо в умовах воєнного стану, соціальної нестабільності чи підвищеного рівня злочинності. Це сприйняття формується не лише на основі фактів, реальних загроз, але й під впливом психологічних, соціальних і культурних чинників. Люди оцінюють власну безпеку не стільки за реальними показниками (рівнем злочинності, кількістю надзвичайних подій), скільки через власні відчуття, досвід та інформаційний вплив. Дві особи в однакових умовах можуть мати абсолютно різне відчуття безпеки. Загалом сприйняття безпеки залежить від рівня довіри до інституцій (поліції, армії, держави). Важливу роль відіграє також думка близького оточення людини. Крім цього, ЗМІ та соціальні мережі здатні як підвищувати, так і знижувати відчуття безпеки. Люди часто перебільшують рідкісні, але яскраві загрози (наприклад, терористичний акт), і недооцінюють буденні ризики (ДТП, побутові травми). Рівень освіти, життєвий досвід, вік та стан здоров'я впливають на сприйняття небезпеки. Національні та культурні особливості визначають толерантність суспільства до ризику і навпаки. У демократичному суспільстві поліція повинна діяти не лише як правоохоронний, але й як соціальний інститут, що формує довіру громадян і сприяє підвищенню їхнього відчуття особистої безпеки.

Отже, як бачимо, країни з високим рівнем безпеки переважно відрізняються політичною стабільністю, наявністю суворих вимог закону, ефективною поліцейською структурою, високим рівнем правосвідомості населення. Чи ці чотири критерії функціонують самостійно як запобіжники виникнення небезпечних соціальних явищ та впливають на сприйняття безпеки? Чи є додаткові фактори, котрі повинні бути присутніми для забезпечення належного стану правопорядку та безпечного середовища?

На нашу думку, в реалізації функцій поліцейської діяльності відчуття безпеки для життєдіяльності населення формується під впливом усвідомлення наявності гарантій дотримання прав і свобод людини, гуманізму, необхідності та пропорційності застосування сили, розподілу та ефективного забезпечення виконання правоохоронних функцій, взаємодії з населенням, врахуванням традицій, соціального та економічного рівня розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Поліцейська діяльність: адміністративно-правове регулювання / Ю.А. Хатнюк та ін.; за ред. Ю. С. Назара. Львів, 2023. 640 с.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. Про затвердження Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58-2018-п#Text>
4. Десятник А.А. Рівень довіри населення до поліції: чи об'єктивний критерій оцінки ефективності діяльності поліції? *Морська безпека та оборона*. 2025. № 1(5). URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1bd788d3-d0cf-4e12-86e0-b910a981cb3a/content>
5. NUMBEO. Crime. URL: <https://www.numbeo.com/crime/>
6. Озвучили список країн світу за рівнем безпеки у 2025-му. *BusinessUA*. URL: <https://businessua.com/suspilstvo/105082ozvuchili-spisok-krai776n-svitu-za-rivnem-bezpeki-u-2025-mu.html>
7. Yi-Pin Lin. Ignoring Warnings, a Growing Band of Tourists Venture to Afghanistan. URL: <https://www.nytimes.com/2024/12/29/world/asia/afghanistan-taliban-tourism.html>
8. Рекомендації МЗС громадянам України, які планують поїздку до Сінгапуру. URL: <https://mfa.gov.ua/news/118-rekomendatsii-mzs-gromadyanam-ukraini-yaki-planuyut-poizdku-do-singapur>
9. Калініна Л., Малога М. Система соціального кредиту як широкомасштабний проєкт побудови гармонійного суспільства в цифрову епоху. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 4. С. 5-17
10. Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/08/brazil-must-cessate-investigate-lethal-police-operations/>
11. Рекомендації МЗС громадянам України, які планують поїздку до Гаїті. URL: <https://tripadvisor.mfa.gov.ua/?p=416>

References

1. Khatniuk Yu.A. et al. Police activity: administrative and legal regulation / ed. Yu.S. Nazar. Lviv, 2023. 640 p. (in Ukrainian).
2. On the National Police: Law of Ukraine dated 02.07.2015 No. 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (in Ukrainian).
3. On approval of the Procedure for assessing the level of public trust in the National Police: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 07.02.2018 No. 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58-2018-n#Text> (in Ukrainian).
4. Desiatnyk A.A. The level of public trust in the police: is it an objective criterion for assessing the effectiveness of police activity? *Maritime Security and Defense*. 2025. No. 1(5). URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1bd788d3-d0cf-4e12-86e0-b910a981cb3a/content> (in Ukrainian).
5. NUMBEO. Crime. Available at: <https://www.numbeo.com/crime/> (in English).
6. Announced the list of countries of the world by the level of security in 2025. *BusinessUA*. URL: <https://businessua.com/suspilstvo/105082-ozvuchili-spisok-krai776n-svitu-za-rivnem-bezpeki-u-2025-mu.html> (in Ukrainian).
7. Yi-Pin Lin. Ignoring Warnings, a Growing Band of Tourists Venture to Afghanistan. URL: <https://www.nytimes.com/2024/12/29/world/asia/afghanistan-taliban-tourism.html>
8. Recommendations of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine for citizens planning a trip to Singapore. URL: <https://mfa.gov.ua/news/118-rekomendatsii-mzs-gromadyanam-ukraini-yaki-planuyut-poizdku-do-singapur> (in Ukrainian).
9. Kalinina L., Maliuha M. The social credit system as a large-scale project for building a harmonious society in the digital age. *Ukrainian Pedagogical Journal*. 2019. no. 4. pp. 5–17. (in Ukrainian).
10. Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/08/brazil-must-cessate-investigate-lethal-police-operations/>
11. Recommendations of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine for citizens planning a trip to Haiti. URL: <https://tripadvisor.mfa.gov.ua/?p=416> (in Ukrainian).

Yaroslav KOHUT

PhD in Legal Sciences, Professor, Head of department, Lviv State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8027-0171>

e-mail: ykogut@ukr.net

THE ESSENCE AND PRINCIPLES OF POLICE ACTIVITY IN A DEMOCRATIC SOCIETY AND THE PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PUBLIC PERCEPTION OF A SAFE LIVING ENVIRONMENT

The paper reveals the interrelation between legal and socio-psychological factors in the context of forming a safe environment for the population. It is argued that people's perception of security depends on the effectiveness of police activity, which is based on the principles of a democratic society. In the process of exercising police functions, the sense of security is shaped under the influence of awareness of guarantees for the observance of human rights and freedoms, humanism, the necessity and proportionality of the use of force, the distribution and effective implementation of law enforcement functions, interaction with the population, as well as the consideration of traditions, and the social and economic development of society.

The perception of personal security by the population, in the context of police activity, can be a rather complex phenomenon and may depend on cultural and social aspects. For instance, in some countries, citizens may trust the police and perceive it as the main source of security, whereas in other states, such trust may be lacking due to corruption or other problems.

The issues of psychological peculiarities of the population's perception of their own security are highly relevant. Security is shaped not only on the basis of facts and real threats but also under the influence of psychological, social, and cultural factors. In general, the perception of security depends on the level of trust in institutions (police, army, state). The level of education, life experience, age, and health condition influence the perception of danger. National and cultural characteristics determine the tolerance of society to risk, and vice versa.

Ultimately, the perception of a safe environment for the population will largely depend on the effectiveness and transparency of law enforcement agencies, as well as on the atmosphere of trust in the police.

Keywords: safe environment, democracy, police, police activity, human rights, psychology, perception

Інна Геннадіївна ЛЕСІВ
аспірант, Запорізький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1735-9020>
e-mail: inna.lesiv@ukr.net

КОНДИТЕРСЬКА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ – СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Статтю присвячено дослідженню проблемних питань кондитерської промисловості. Розглянуто виробництво цукру і пшеничного борошна в областях України за 2013-2024 рр. Проаналізовано показники цукрової промисловості: врожай цукрового буряку (площа, врожайність, врожай), виробництво цукру (виробництво, споживання, експорт, імпорт) за 2013-2024 рр. Досліджено ринок цукрової і борошномельної промисловості. Проаналізовано економічні показники основних виробників цукру і борошна. Встановлено вплив середньомісячної ціни на борошно і цукру на виробництво кондитерських виробів. Обґрунтовано вплив ціни сировини, сезонності, кліматичних умов на вартість кондитерських виробів. Розглянуто вплив сезонності на обсяг виробництва. Запропоновано продовжити спостереження і дослідження за факторами впливу на кондитерську промисловість і розробити модель операційного планування виробничо-господарською діяльністю промислового підприємства.

Ключові слова: харчова промисловість, кондитерська галузь, фактори впливу, борошно, цукор, операційне планування

ВСТУП

Кондитерська галузь – це галузь, яка швидко розвивається. На сьогодні ринок кондитерських виробів досить розвинено і структуровано. Перелік кондитерських виробів налічує понад 1 тис. найменувань та поділяються на три категорії:

- борошняні вироби;
- шоколадні вироби;
- цукрові вироби.

В поточних умовах кондитерська галузь стикається з викликами: постійне зростання конкуренції, мінливість глобальних тенденцій, нестабільна економічна і політична ситуації в Україні і всьому світі, втрата територій, підприємств і вимушена міграція населення через воєнні дії в країні, зміна курсу валют, зміна споживчих пріоритетів (зниження загальної купівельної здатності), Тому найважливішим питанням для кондитерської галузі стає питання адаптування до мінливих умов [17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Стратегічна важливість розвитку харчової промисловості сприяє проведенню наукових досліджень за цим напрямом. Питанням ефективності функціонування підприємств харчової промисловості присвятили свої праці такі науковці як В. Голюк [3], В. Євстахевич [8], О. Зборовська [18], О. Римар [12], Т. Грицько [4], С. Савченко [13], А. Сорокіну [14]. Значний внесок у дослідництві розвитку ринку питань сировини цукрового і борошняного виробництва присвятили свої роботи відомі зарубіжні і вітчизняні вчені такі, як В. Борса [2], В. Івченко [9], О. Еренстейн [16], Т. Кузьменко [10], Н. Пітель [11], С. Щербакова [15] та ін. Однак, попри численні дослідження, питання розвитку кондитерської промисловості, ефективного функціонування підприємств, вивченню мінливих умов співіснування підприємств залишається актуальним в умовах сьогодення.

МЕТА статті – спроба проаналізувати основні фактори впливу на ефективність кондитерської промисловості, що допоможе глибше зрозуміти перспективи подальшого розвитку кондитерських підприємств.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано комплекс наукових методів, що забезпечили системність аналізу та достовірність отриманих результатів. Методи дослідження: *статистичний аналіз* – для вивчення, групування, порівняння, оцінки та інтерпретації фактичних даних результатів виробництва цукру і борошна харчових підприємств; *метод таксономії* – для аналізу узагальнюючих показників підприємств на основі їхніх спільних ознак; *методи аналізу і синтезу* для дослідження факторів впливу на кондитерську промисловість

Джерельну базу склали:

- державні стандарти України (ГСТУ і ДСТУ);
- статистичні звіти кондитерської, цукрової і борошняної галузей (YouControl, Державна служба статистики України);
- наукові публікації українських і зарубіжних дослідників.

РЕЗУЛЬТАТИ

Кондитерський ринок України має декілька особливостей, зокрема:

- ринок є матеріаломістким, тому що більш значні затрати направлено на придбання сировини;
- сезонне коливання цін на сировину (какао продукти, борошно, цукор, молокопродукти та інша сировина);
- кондитерський ринок – це сезонне виробництво, котре залежить від наявності свят та від температури навколишнього середовища.

Борошно, цукор – головна сировина для кондитерських виробів. Борошно та цукровий буряк історично вирощують в Україні.

Основні районні вирощування: південні степи: Херсонська, Запорізька і Миколаївська області; східні області: Харківська і Дніпропетровська; центральний район: Одеська, Черкаська, Кіровоградська і Полтавська області; західна частина: Вінницька, Хмельницька і Тернопільська області; північні райони: Київська і Чернігівська.

Цукровий буряк – найважливіша технічна культура, що дає сировину для цукрової промисловості [7]. Зве-

дену інформацію про цукровий буряк та цукор відносно років, площі, врожайності, виробництві, експорту та імпорту подано у табл. 1.

За обсягами виробництва лідери такі області: Вінницька, Полтавська, Волинська, Тернопільська, Львівська області.

З 1 тони цукрового буряка отримують від 10-15% цукру. Врожай буряка і виробництво цукру порівняно з діючими підприємствами цієї галузі наведено на рис. 1.

Основні виробники цукру в Україні є ТОВ «Астарта-Київ», ТЗОВ «Радехів-цукор», ТОВ «Укрпромінвест-Агро». Інші помітні виробники – АФГ «СВІТАНОК», ТОВ «Панда», ТОВ «Аспік Груп» [1].

ТОВ «Астарта-Київ» – агропромисловий комплекс в Україні. Основні напрями агропромхолдінгу: рослинництво, тваринництво переробка сої, біоенергетика, логістика, елеваторі послуги, виробництво цукру. Потужності з виробництва складаються з восьми цукрових заводів, розташованих в різних областях України:

– Полтавська: філія «Глобинський цукровий завод» ТОВ «Цукоагропром»; філія «Яреськівський цукровий завод» ТОВ "Цукоагропром"; філія «Кобеляцький цукровий завод» ТОВ «Цукоагропром»; ТОВ «Новооржицький цукровий завод»;

– Вінницька: філія «Жданівський цукровий завод» ТОВ «Цукоагропром»;

– Хмельницька: ТОВ «Наркевицький цукровий завод»;

– Харківська: ТОВ «Новооржицький цукровий завод»; Савинський цукровий завод.

Два цукрові заводи в Харківській області: ТОВ

«Новооржицький цукровий завод»; Савинський цукровий завод вимушено припинили свою роботу через посушливі погодні умови в Харківській області. У 2020 р. заводи продано.

Другий за розміром виробник цукру ТОВ «Укрпромінвест-Агро» входить до складу групи ТОВ «Укрпромінвест». Активи групи ТОВ «Укрпромінвест» поділяються на чотири напрями: харчова промисловість (кондитерська корпорація ДП «КК "Рошен"», ПРАТ «ВКФ»), ЗАТ «Клайпедська кондитерська фабрика»; виробництво крохмальних продуктів: ТОВ «Інтерстарч Україна», ПРАТ «Інтеркорн», ТОВ «Асоціація "Крахмалопродукт"», ПРАТ «Дніпровський КПК» тощо), фінансові, послуги, машинобудування.

Потужності з виробництва цукру складаються з ПРАТ «Крижопільський цукровий завод» і ТОВ «Гайсинський завод продтоварів» знаходяться в Вінницькій області.

ТЗОВ «Радехів-цукор» – один з найбільших виробників цукру у Львівській та Тернопільській областях. Засновник компанії входить до складу міжнародної групи компаній Pfeifer & Langen Investments (Польща).

До складу компанії входять цукрові підприємства: «Радехівський цукровий завод»; «Чортківський цукровий завод»; «Збаразький цукровий завод»; «Казівський цукровий завод»; «Хоростківський цукровий завод».

Друга важлива сировина, що використовується на кондитерських підприємствах це – борошно. Пшениця (лат. *Triticum*) – рід трав'янистих, переважно однорічних, рослин сімейства Злаки, або Мятликові (*Poaceae*), провідна зернова культура в багатьох країнах.

Таблиця 1 – Зведена інформація щодо цукрового буряка та цукру відносно років, площі, врожайності, виробництві, експорту та імпорту за 2013-2024 рр. (складено автором на основі [1, 6])

Рік	Цукровий буряк			Цукор			
	Площа, тис. га	Врожайність, т/га	Врожай, тис. т	Виробництво, тис. т	Споживання, тис. т	Експорт, тис. т	Імпорт, тис. т
2013	280	38.5	10789	1263	1686	163	1,44
2014	331	47.5	15734	2053	1559	6	0,92
2015	237	43.6	10331	1459	1600	115	1,72
2016	292	48.2	14011	2010	1450	465	47,06
2017	316	47.5	14882	2140	1450	599	1,83
2018	276	50.9	13 968	1820	1350	585	1,7
2019	222	46.1	10234	1480	1350	237	1,72
2020	220	41.6	9152	1110	1300	151	1,88
2021	226	47.9	10854	1420	1210	25	163,72
2022	180	49.8	9017	1250	900	181	5,17
2023	249,9	46,2	13300	1612	936	506	1,35
2024	258	47,1	1353	1893	950	746	1,27

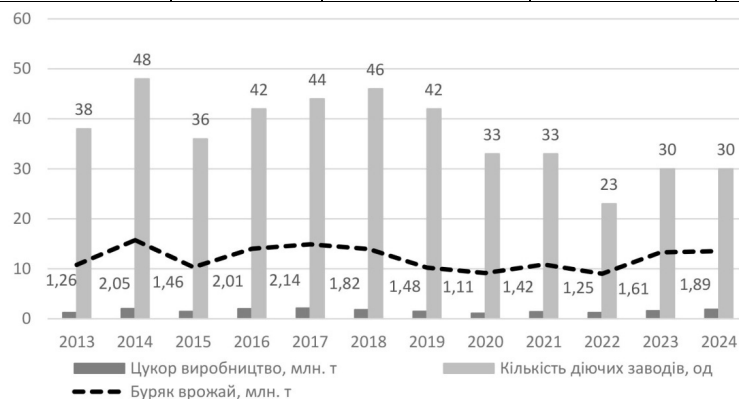

Рис. 1 Врожай цукрового буряка, виробництво цукру і кількість діючих заводів, млн т за 2013-2024 рр. (складено автором на основі [6])

Одержане із зерен пшениці борошно використовується у випіканні хліба, виготовленні макаронних і кондитерських виробів [5].

Виробництво борошна залежить від якості зерна, технічної оснащеності, прогресивного технологічного процесу, компетентності персоналу. Майже всі названі чинники в зернопереробній промисловості України перебувають на належному рівні, але в окремі періоди бракує зерна високої якості через складні погоднокліматичні умови вирощування [10,12].

За обсягами виробництва борошна лідери такі області: Вінницька, Харківська, Дніпропетровська, Київська, Хмельницька і Черкаська області (рис. 2).

Основні виробники борошна пшеничного є ТОВ «ВКХП № 2», ТОВ «ДМК «Дніпромлин», ТОВ ПКФ «Рома». Інші помітні виробники: ТОВ «Столичний млин», ДП «Новопокровський КХП», ТОВ «ГД Ельдорадо». «ТОВ «Вінницький комбінат хлібопродуктів № 2» (далі – ТОВ «ВКХП № 2») – лідер борошномельної промисловості, входить до структури «Укрпромінвест-Агро» [1].

ТОВ «ДМК «Дніпромлин» – одне з найбільших і перших зернопереробних підприємств в Україні. Бренд компанії – ТМ «Дніпромлин». Продукція компанії: борошно пшеничне з сухою пшеничною клейковиною, борошно пшеничне вищого гатунку, борошно пшеничне 1-го гатунку, борошно пшеничне 2-го гатунку, борошно житнє обдирне хлібопекарське, крупа манна, висівки харчові пшеничні та житні, висівки кормові пшеничні та житні гранульовані.

ТОВ ПКФ «Рома» – група компаній, одне з найбільших підприємств Харківщини, яке спеціалізується на виробництві борошна та хлібобулочних виробів, зберіганні та переробці зернових, зерно торгівля.

Важливий складник собівартості кондитерських виробів – це ціна на сировину. Коливання цін на сировину впливає на виробництво кондитерських виробів

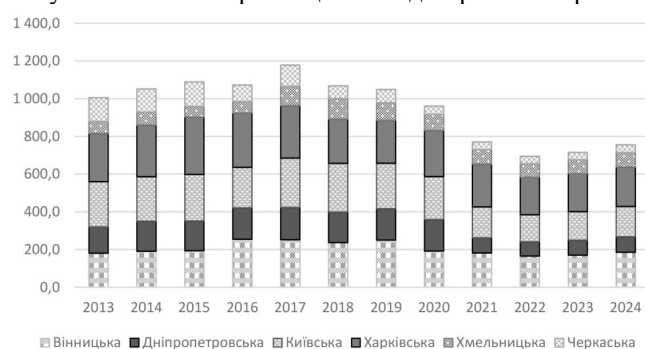

Рис. 2. Обсяги виробництва борошна за областями України за 2013-2024 рр., тис. т (складено автором на основі [6])

Список використаних джерел

1. Аналіз кондитерської галузі. *YouControl: онлайн-сервіс перевірки компаній*. 2025. URL: <https://youcontrol.com.ua/>
2. Борса В.В., Гричина М.І. Аналіз ринку експорту цукру України: сучасний стан, перспективи управління та розвитку. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2025. Т. 1, № 15. URL: <https://doi.org/10.32750/2025-0119>
3. Голюк В.Я., Мегель Х.О. Сучасний стан та перспективи розвитку підприємств харчової промисловості України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 10/1. С. 32–36 URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/25393>
4. Гринько Т.В., Лесів І.Г. Сучасний стан та проблеми розвитку кондитерських підприємств в Україні. *Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference: Athens, Greece, 2020*. С. 190–193. URL: <https://isgkonf.com/wp-content/uploads/2020/03/VI-Conference-02-03-Athens-Greece.pdf#page=191>
5. ГСТУ 46.004-99. Борошно пшеничне. Технічні умови [Чинний від 1999-07-20]. Київ, 1999.

(рис. 3).

Розрахунок коефіцієнту кореляції (0,735) між цінами на борошно і обсягами виробництва кондитерських виробів доводить, що зі зростанням ціни на борошно виробництво кондитерських виробів зменшується у періоді 2013-2024 рр. Тобто ці два значення сезонно залежні (рис. 4).

Аналіз іншої головної сировини кондитерської промисловості – цукру дає змогу зробити висновки також за сезонними коливаннями цін на цукор: зі зростанням значення середньої ціни на цукор друге значення – виробництво кондитерських виробів зменшується (коефіцієнт кореляції -0,794). Розрахунок наведено на рис. 5.

Зазначимо, що виробництво кондитерських виробів знижується з травня до вересня, і збільшується в часи свят. Саме ці, вищепераховані фактори, впливають на сезонність роботи кондитерських виробництв.

ВИСНОВКИ

На підставі одержаних результатів дослідження можна зробити висновки. Коливання цін на сировину залежать від: врожаю (минулого і наступного року); якості та об'єму зібраного врожаю; кліматичних умов; коливань мирового ринку сировини.

Найбільша ціна на борошно та цукор припадає напередодні нового врожаю (коли старий врожай закінчується, а новий ще не з'явився); коли неврожай (маленький та неякісний, з великими втратами); за причини жорстоких кліматичних умов (висока температура або великі опади) в період росту пшениці та цукрового буряка. Найменша ціна на сировину після збору та переробки врожаю, коли в наявності великий врожай. А вартість ціни на сировину впливає на собівартість кондитерських виробів, що вносить зміни на обсяг виробництва. Також можна стверджувати, що на обсяги виробництва впливає сезон і свята в Україні.

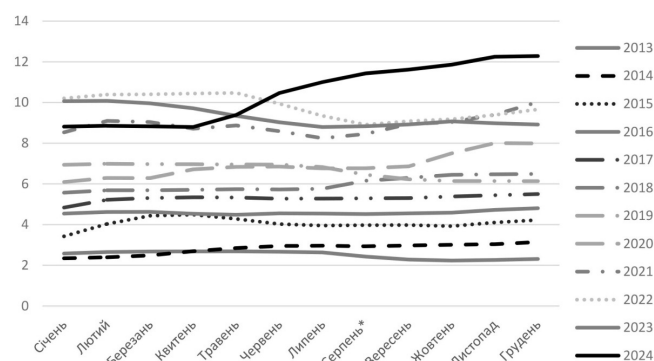

Рис. 3. Середньомісячна ціна на борошно в Україні за 2013-2024 рр. (складено автором на основі [6])

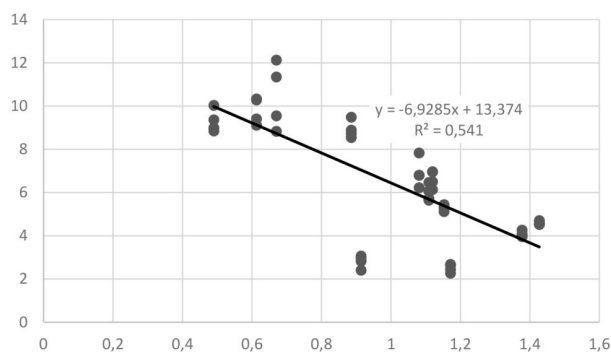

Рис. 4. Взаємозв'язок середньомісячної ціни на борошно і виробництвом кондитерських виробів в Україні за 2013-2024 рр, од. (складено автором на основі [6])

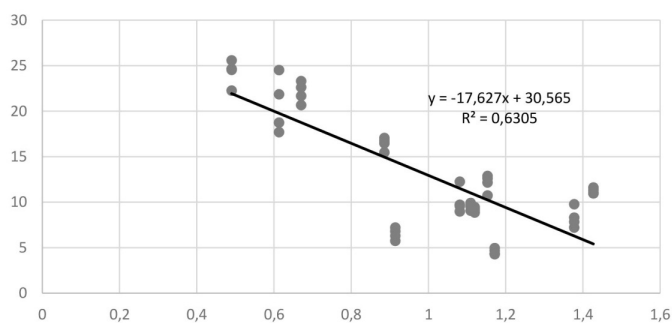

Рис. 5. Взаємозв'язок середньомісячної ціни на цукор і виробництвом кондитерських виробів в Україні за 2013-2024 рр, од. (складено автором на основі [6])

6. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. ДСТУ 4623:2023. Цукор. Технічні умови. [Чинний від 2023-11-01]. Офіц. вид. Київ, 2023.

8. Євстахевич В.Л. та ін. Ключові ризики функціонування підприємств харчової промисловості в умовах війни. *Академічні візії*, 2023. № 27. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13481699>

9. Івченко В.М. та ін. Сучасний стан ринку зернових та продуктів їх переробки в Україні. *Proceedings of the 4th International scientific and practical conference*. Київ, 2023. С. 817–823. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-19-21-06-2023-kiyiv-ukrayina-arhiv/>

10. Кузьменко С.В., Мельниченко В.В. Тенденції та перспективи розвитку ринку цукру України. *Інноваційна економіка*. 2024. № 2 (98). URL: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2024.2.7>

11. Пітель Н.Я. Аграрний експорт України в умовах війни. *Економіка та управління АПК*, 2023. № 2. С. 45–56. URL: <https://economneneg.btsau.edu.ua/uk/content/agrarnyy-eksport-ukrayiny-v-umovah-viyny>

12. Римар О.Г., Мазуркевич І.О. Проблеми та перспективи розвитку харчової промисловості України. *Економіка та держава*, 2021. № 3. С. 66–70. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.3.66>

13. Савченко С.С., Колесник Л.В. Наслідки підвищення цін на кондитерські вироби та автоматизація розрахунку цінової еластичності попиту. *Modern science: innovations and prospects: Proceedings of the 16th International scientific and practical conference*, Stockholm, 2022. С. 176–182. URL: <https://sci-conf.com.ua/xvi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-science-innovations-and-prospects-11-13-12-2022-stokholm-shvetsiya-arhiv/>

14. Сорокіна А.М. Проблеми розвитку кондитерської промисловості України в сучасних умовах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. № 47-4. С. 27–32. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2023-47-4>

15. Щербакова Т., Шипнівська А. Діагностика стану конкурентного середовища на ринку цукру. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-167>

16. Erenstein O., Jaleta M., Mottaleb K., Sonder K., Donovan J., Braun H. Global trends in wheat production, consumption and trade. *Wheat Improv*. 2022. Vol. 5. pp. 47–66. https://doi.org/10.1007/978-3-030-90673-3_4

17. Lesiv I., Datsun V., Kremena R., Shakhovets A., Onysiuk S. Adaptive management systems for enhancing production enterprise efficiency. *African Journal of Applied Research*. 2025. № 11 (1). pp. 484–497. <https://doi.org/10.26437/ajar.v11i1.865>

18. Zborovska O., Datsii N., Abuselidze G., Zborovskyy R., Mishchenko D. Public administration of de-shadowing of the economic system in the conditions of globalization. *E3S Web of Conferences*. 2023. Vol. 371. URL: <https://www.econstor.eu/handle/10419/268846>

References

1. Analysis of the confectionery industry. YouControl: online company verification service. 2025. URL: <https://youcontrol.com.ua/> (in Ukrainian).

2. Borsia V.V., Hrychyna M.I. Analysis of the sugar export market of Ukraine: current state, prospects for management and development. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations*. 2025. Vol. 1, No. 15. URL: <https://doi.org/10.32750/2025-0119> (in Ukrainian).

3. Holiuk V.Ya., Mehel H.O. Current state and prospects for the development of food industry enterprises in Ukraine. *Economics. Finances. Law*. 2022. No. 10/1. pp. 32–36 URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/25393> (in Ukrainian).

4. Hrynko T.V., Lesiv I.H. Current status and problems of development of confectionery enterprises in Ukraine. *Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference: Athens, Greece, 2020*. pp. 190–193. URL: <https://isgkonf.com/wp-content/uploads/2020/03/VI-Conference-02-03-Athens-Greece.pdf#page=191> (in Ukrainian).

5. DSTU 46.004-99. Wheat flour. Technical conditions [Valid from 1999-07-20]. Kyiv, 1999. (in Ukrainian).

6. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).

7. DSTU 4623:2023. Sugar. Technical conditions. [Valid from 2023-11-01]. Kyiv, 2023. (in Ukrainian).

8. Yevstakhevich V.L. et al. Key risks of functioning of food industry enterprises in wartime. *Academic Visions*, 2023. No. 27. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13481699> (in Ukrainian).

9. Ivchenko V.M. et al.. Current status of the grain market and its processing products in Ukraine. *Proceedings of the 4th International scientific and practical conference*: Kyiv, 2023. pp. 817–823. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-19-21-06-2023-kiyiv-ukrayina-arhiv/> (in Ukrainian).

10. Kuzmenko S.V., Melnychenko V.V. Trends and prospects for the development of the sugar market in Ukraine. *Innovative economy*. 2024. No. 2 (98). URL: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2024.2.7> (in Ukrainian).

11. Pitel N.Ya. Agrarian export of Ukraine in wartime. *Economics and management of the agricultural complex*, 2023. No. 2. pp. 45–56. URL: <https://economneneg.btsau.edu.ua/uk/content/agrarnyy-eksport-ukrayiny-v-umovah-viyny> (in Ukrainian).

12. Rymar O.H., Mazurkevych I.O. Problems and prospects for the development of the food industry of Ukraine. *Economy and*

State, 2021. No. 3. pp. 66–70. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.3.66> (in Ukrainian).

13. Savchenko S.S., Kolesnyk L.V. Consequences of increasing prices for confectionery products and automation of calculating price elasticity of demand. *Modern science: innovations and prospects*: Proceedings of the 16th International scientific and practical conference. Stockholm, 2022. pp. 176–182. URL: <https://sci-conf.com.ua/xvi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-science-innovations-and-prospects-11-13-12-2022-stokholm-shvetsiya-arhiv/> (in Ukrainian).

14. Sorokina A.M. Problems of development of the confectionery industry of Ukraine in modern conditions. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. 2023. No. 47-4. pp. 27–32. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2023-47-4> (in Ukrainian).

15. Shcherbakova T., Shypnivska A. Diagnostics of the state of the competitive environment in the sugar market. *Economy and Society*, 2024. No. 62. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-167> (in Ukrainian).

16. Erenstein O., Jaleta M., Mottaleb K., Sonder K., Donovan J., Braun H. Global trends in wheat production, consumption and trade. *Wheat Improv.* 2022. Vol. 5. pp. 47–66. https://doi.org/10.1007/978-3-030-90673-3_4

17. Lesiv I., Datsun S., Kremena R., Shakhovets A., Onysiuk S. Adaptive management systems for enhancing production enterprise efficiency. *African Journal of Applied Research*. 2025. № 11 (1). pp. 484–497. <https://doi.org/10.26437/ajar.v11i1.865>

18. Zborovska O., Datsii N., Abuselidze G., Zborovskyy R., Mishchenko D. Public administration of de-shadowing of the economic system in the conditions of globalization. *E3S Web of Conferences*. 2023. Vol. 371. URL: <https://www.econstor.eu/handle/10419/268846>

Inna LESIV

postgraduate student, Zaporizhzhia National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1735-9020>

e-mail: inna.lesiv@ukr.net

CONFECTIONERY INDUSTRY OF UKRAINE – MODERN CHALLENGES

Introduction. In the current conditions, the confectionery industry faces challenges: constant growth of competition, variability of global trends, unstable economic and political situation in Ukraine and the whole world, loss of territories, enterprises and forced migration of the population due to military operations in the country, change in exchange rates, change in consumer priorities (decrease in overall purchasing power). Therefore, the most important issue for the confectionery industry is the issue of adaptation to changing conditions.

The purpose of the paper is an attempt to analyze the main factors influencing the efficiency of the food industry, which will help to better understand the prospects for the further development of confectionery enterprises.

Results. Sugar production and wheat flour production by regions of Ukraine for 2013-2024 are considered in comparison with operating plants. The indicators of the sugar industry were analyzed: sugar beet harvest (area, yield, yield), sugar production (production, consumption, export, import) in 2013-2024. The market of the sugar and flour milling industries was studied. The economic indicators of the main sugar and flour producers were analyzed. The influence of the average monthly price of flour and sugar on the production of confectionery products was established. The influence of the price of raw materials, seasonality, climatic conditions on the cost of confectionery products was substantiated. The influence of seasonality on the volume of production was considered. It was proposed to continue observations and research on the factors influencing the confectionery industry and to develop a model of operational planning of the production and economic activities of an industrial enterprise.

Conclusion. Based on the results of the study, the following conclusions can be drawn: that fluctuations in raw material prices depend on: the harvest (last and next year); the quality and volume of the harvested crop; climatic conditions; fluctuations in the world market for raw materials, exchange rates; political conditions. It can also be argued that production volumes are affected by seasonality and holidays in Ukraine. Therefore, it is important to propose a model of operational planning of production and economic activities of an industrial enterprise to reduce the impact of the above factors.

Keywords: food industry, confectionery industry, influencing factors, flour, sugar, operational planning

Ельміра Гудрат кизи **МАМЕДОВА**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4194-4654>

e-mail: mamedova777sap@gmail.com

ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Статтю присвячено комплексному аналізу положень ст. 368 Кримінального кодексу України (ККУ). Розглянуто проблемні аспекти, пов'язані з кваліфікацією діянь службових осіб за ст. 368 ККУ у випадках перебування на лікарняному або після звільнення з посади. Особливу увагу приділено відмежуванню складу злочину, передбаченого ст. 368 ККУ від подібних кримінальних правопорушень: незаконного збагачення (ст. 368-5 ККУ), зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ) та шахрайства (ст. 190 ККУ). У результаті дослідження сформульовано чіткі критерії для надання правильної кримінально-правової оцінки та відмежуванню зазначених складів кримінальних правопорушень на основі аналізу судової практики.

Ключові слова: *судова практика, корупційні кримінальні правопорушення, загальна характеристика, суміжні склади кримінальних правопорушень*

ВСТУП

Корупція є однією з найбільших проблем для демократичного розвитку будь-якої держави, і Україна не є винятком. В умовах сьогодення актуальність дослідження цієї теми набуває важливого значення, тому що корупція проникає в усі сфери державного управління, системно підриваючи його основи. Насамперед це послаблює здатність держави до належного виконання своїх функцій і ефективного протистояння як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам. Боротьба з корупцією є пріоритетним напрямом у правовій політиці України, що вимагає комплексного підходу до аналізу та вдосконалення наявного законодавства та механізмів правозастосування.

Визначення корупційних кримінальних правопорушень, їх класифікація, особливості, а також оцінювання ефективності наявних правових норм, що регулюють боротьбу з корупцією, стають невід'ємною частиною наукових досліджень у сфері кримінального права.

У своїх наукових дослідженнях питання кримінально-правової кваліфікації та відмежування корупційних кримінальних правопорушень від подібних складів кримінальних правопорушень досліджували такі науковці, як О.С. Бондаренко, О.О. Дудоров, В.І. Дюрдь, О.В. Кришевич, Д.Г. Михайленко, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк та ін. Водночас, незважаючи на вагомий внесок зазначених науковців, це питання є актуальним та потребує подальшого комплексного наукового опрацювання та вдосконалення.

Так, у ст. 368 Кримінального кодексу України (ККУ) передбачено кримінальну відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди. Такий злочин відповідно до примітки ст. 45 ККУ є корупційним та розміщено у розд. XVIII Особливої частини ККУ.

У зв'язку з тим, що прослідковується значна різноманітність форм вчинення злочину, передбаченого ст. 368 ККУ, виникає питання про правильність на-

дання кримінально-правової кваліфікації дій за цією статтею. Крім того, є проблемні питання з відмежування від суміжних кримінальних правопорушень. Так, проаналізувавши розд. XVIII Особливої частини ККУ, можна дійти висновку, що цей розділ містить інші види кримінальних правопорушень, які мають схожі ознаки зі злочином, передбаченим ст. 368 ККУ. Зокрема це стосується ст.ст. 368-5 (незаконне збагачення), 369-2 (зловживання впливом) тощо. Крім того, на практиці виникають питання стосовно розмежування ст. 368 ККУ від ст. 190 ККУ (шахрайство).

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи дослідження: аналіз нормативно-правової бази (ККУ), аналіз актуальної судової практики в Єдиному державному реєстрі судових рішень, опрацювання наукових досліджень.

МЕТА роботи – проведення комплексного аналізу актуальної судової практики стосовно правильності кваліфікації кримінальних правопорушень за ст. 368 ККУ та відмежування від подібних складів кримінальних правопорушень: (ст.ст. 368-5, 369-2 та 190 ККУ).

Наукова новизна полягає у системному аналізі актуальної судової практики стосовно кримінальної відповідальності за одержання неправомірної вигоди службовою особою в умовах, які виходять за межі типових – після звільнення та під час перебування на лікарняному. У роботі вперше узагальнено такі випадки на підставі судових рішень, встановлено їхній вплив на кваліфікацію та окреслено орієнтири для відмежування від подібних кримінальних правопорушень.

РЕЗУЛЬТАТИ

Злочин, передбачений ст. 368 ККУ, має формальний склад. Об'єктивна сторона полягає у вчиненні таких дій: 1) прийняття пропозиції неправомірної вигоди; 2) прийняття обіцянки такої вигоди; 3) одержання неправомірної вигоди; 4) прохання надати таку вигоду. Варто підкреслити, що всі перераховані діяння об'єктивної сторони здійснюється у зв'язку із вчиненням чи невчи-

ненням дій, що безпосередньо пов'язано зі службою цієї особи в інтересах надавача неправомірної вигоди або третьої особи.

Відтак, на практиці виникає питання про те, чи утворює склад злочину, передбаченого ст. 368 ККУ одержання службовою особою неправомірної вигоди під час перебування на лікарняному або після звільнення з посади. Так, у постанові від 18 березня 2020 р., справа № 760/1788/16-к [2], обвинувачений стверджував, що не є суб'єктом інкримінованого йому кримінального правопорушення, оскільки він перебував на лікарняному, не приступив до виконання службових обов'язків. Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду (ККС ВС) зазначив, що у разі, коли службова особа, перебуваючи на лікарняному, одержала неправомірну вигоду за вчинення або невчинення дій, які входять в коло його службових повноважень, є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 368 ККУ у разі встановлення того, що дії обумовлено домовленістю з особою, яка надала неправомірну вигоду, може бути виконано службовою особою після завершення лікарняного.

Зі свого боку, показовою є справа № 175/935/19 [3], в якій сторона захисту стверджувала, що обвинуваченого на момент вчинення ним кримінального правопорушення звільнено із займаної ним посади, а тому не може бути суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 368 ККУ. З цього приводу ККС ВС у постанові від 14 липня 2021 р. висловив таку позицію: вчинення службовою особою дій (обумовленого домовленістю з особою, яка надала неправомірну вигоду) з використанням службового становища в інтересах цієї особи або третьої особи саме під час перебування на займаній посаді, а безпосереднє отримання неправомірної вигоди після звільнення становить склад злочину, передбаченого ст. 368 ККУ.

Також варто відзначити, що ККС ВС у постанові від 12.09.2022 р., справа № 516/32/17 [4] відокремив обставини, які не впливають на наявність складу злочину, передбаченого ст. 368 ККУ: 1) момент отримання неправомірної вигоди; 2) факт попередньої домовленості про отримання неправомірної вигоди; 3) чи вчиняла службова особа дії (чи бездіяльність) на користь надавача неправомірної вигоди або в інтересах третьої особи.

Вище розглянуто особливості кваліфікації дій за ст. 368 ККУ. Проте у правозастосовній практиці, зважаючи на наявність певної подібності між окремими видами кримінальних правопорушень, виникають складнощі у процесі кваліфікації діянь за ст. 368 ККУ.

Відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 ККУ від незаконного збагачення (ст. 368-5 ККУ) здійснюється так: по-перше, у разі незаконного збагачення законодавець не вимагає, щоб набуття активів було пов'язане з активною або пасивною поведінкою особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. А у ст. 368 ККУ законодавець передбачає, що одержання неправомірної вигоди особою відбувається за вчинення або невчинення певних дій в інтересах надавача неправомірної вигоди або в інтересах третьої особи, з використанням наданої особі влади або службового становища [6]; по-друге, ключовою відмінністю є ознаки їх об'єктивної сторони:

у першому випадку незаконне збагачення вважається закінченим з моменту фактичного набуття активів, а злочин, передбачений ст. 368 ККУ, має формальний склад, тобто визнається завершеним вже з моменту прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою хоча б частини неправомірної вигоди [5; 6].

Що стосується кваліфікації діянь за ст.ст. 368 та 369-2 ККУ. Критерієм відмежування є суб'єкт кримінального правопорушення, адже суб'єктом за ст. 369-2 є будь-яка фізична особа, а за ст. 368 суб'єктом є службова особа. Так, згідно з постановою ККС ВС від 9 липня 2024 р. у справі №464/233/22 [7] обвинувачена (лікар-рентгенолог) здійснила вплив на прийняття рішення особами, уповноваженими на виконання функцій держави – посадовими особами територіального центру комплектування та соціальної підтримки, медико-соціальної експертної комісії за грошову винагороду, використовуючи певні професійні зв'язки серед медичних працівників. Так, суб'єкт злочину, передбаченого ст. 369-2 ККУ, є загальним, а отже, ним можуть бути будь-які фізичні особи, які мають певні зв'язки (родинні, сімейні, дружні, професійні, колективні тощо) і можуть здійснити вплив.

Ще однією суттєвою відмінністю є те, що у ст. 369-2 законодавець не вимагає, щоб факт отримання неправомірної вигоди було безпосередньо пов'язано з конкретним виконанням чи невиконанням службових обов'язків. В цьому разі особа лише використовує свої зв'язки та здійснює вплив. Так, у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду (ОП ККС ВС) від 17 жовтня 2022 р., справа № 686/13801/16-к [8], зазначено, якщо особа використовує не своє службове становище або владу, а особисті зв'язки, наприклад, дружні або родинні стосунки, навіть з іншими службовими особами, то в такому разі не має складу злочину за ст. 368 ККУ. Подібна позиція також міститься у вироку Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 28.09.2022 р. у справі № 456/3980/19. У цьому провадженні первісне обвинувачення висувалося за ч. 3 ст. 368 ККУ. Під час судового розгляду прокурор змінив правову кваліфікацію діяння на ч. 2 ст. 369-2 ККУ. Такий підхід відрізняє склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369-2 від ст. 368 ККУ, де одержання неправомірної вигоди безпосередньо пов'язане з вчиненням або невчиненням дій у межах службових повноважень.

Відмежування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди (ст. 368 ККУ) від шахрайства (ст. 190 ККУ). З цього приводу ВС у постанові від 26.03.2015 (справа № 5-Зкс15), висловив таку правову позицію: у разі якщо обвинувачений отримує від іншої особи гроші, майно або інші цінності, під приводом передачі іншій службовій особі в якості неправомірної вигоди, водночас особа переслідує мету не передавати їх, а привласнити майно, гроші, то вчинене підлягає кримінально-правовій оцінці, як шахрайство (ст. 190 ККУ).

Аналогічна позиція міститься у постанові від 17 жовтня 2022 р., справа № 686/13801/16-к [8]. ОП ККС ВС у цій постанові визначив критерії для розмежування ст.ст. 368 та 190 ККУ. Зокрема: 1) якщо службова особа використовує не своє службове становище або владу, а особисті зв'язки, наприклад, дружні або родинні сто-

сунки, навіть з іншими службовими особами, то в такому разі не має складу злочину за ст. 368 ККУ; 2) коли службова особа, не маючи належних повноважень, отримує чуже майно, нібито для передачі іншій особі, а насправді заволодіває ним шляхом обману, дії мають кваліфікуватися за ст. 190 ККУ.

У контексті аналізованої проблематики заслуговує на увагу вирок Черкаського районного суду від 29.08.2016 р., №710/151/16-к [9] зі змісту якої слідує, що голова сільської ради одержав неправомірну вигоду за розміщення рекламної інформації у приміщенні сільської ради, діяння кваліфіковано за ч. 3 ст. 368 ККУ. Під час розгляду справи встановлено, що обвинуваченого як посадову особу місцевого самоврядування не наділено повноваженнями одноосібно приймати рішення про надання дозволу на розміщення реклами. Крім того, з матеріалів справи слідує, що обвинувачений не мав наміру розміщувати відповідну рекламу в приміщенні сільської ради, а натомість неправомірно заволодів грошовими коштами. Відтак, висновок суду ґрунтується на тому, що ч. 3 ст. 368 ККУ не знайшло свого підтвердження, а тому діяння особи перекваліфіковано на ч. 1 ст. 190 ККУ.

Цікавим з погляду правової кваліфікації є постанова ККС ВС від 27.08.2024 р., справа № 303/3590/20 [10]. Так, відповідно до змісту рішення суду обвинувачений, виконуючи обов'язки директора державного підприємства, будучи наділеним управлінськими повноваженнями, висунув вимогу до підлеглого про передачу неправомірної вигоди, погрожуючи незаконним звільненням останнього із займаної посади. Судом дії обвинувачених з ч. 3 ст. 368 ККУ перекваліфіковано на ч. 3 ст. 190 ККУ. Мотиви місцевого та апеляційного суду зводилися до того, що обвинувачений не мав повноваження особисто приймати рішення про звільнення підлеглого з займаної ним посади. Висунувши перед підлеглими вимогу про надання коштів, обвинувачений ввів його в оману.

ККС ВС зазначив, що суд апеляційної інстанції не врахував принципову різницю між шахрайством і одержанням неправомірної вигоди: у першому випадку заволодіння майном відбувається шляхом обману, коли потерпілий не усвідомлює протиправності передачі майна, тоді як під час вимагання особа усвідомлено надає неправомірну вигоду під тиском шкідливих наслідків. У цьому випадку підлеглий діяв не через обман, а під примусом – на тлі погроз звільнення, будучи обізнаним, що обвинувачений спеціально створює умови для його звільнення, за яких він вимушений надати неправомірну вигоду. Крім того, положення ст. 368 ККУ, забороняє службовим особам отримувати будь-яку неправомірну

вигоду, якщо її пов'язано з використанням їх посадових повноважень, а особа, яка надає неправомірну вигоду усвідомлює, що звертається саме до службовця, наділеного владними повноваженнями.

Так, неможливість кваліфікації дій за ч. 3 ст. 190 ККУ у цьому разі зводиться до того, що: 1) у діях обвинуваченого не встановлено кваліфікуючої ознаки «введення в оману», оскільки підлеглого ознайомлено з порядком його звільнення з посади; 2) у діях обвинуваченого немає елементу обману, оскільки обман передбачає створення у потерпілого хибного уявлення шляхом погроз вчинити дії, які особа насправді не має наміру реалізовувати, тоді як у цьому разі обвинувачений фактично вжив заходів для звільнення підлеглого з посади; 3) обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача коштів обвинуваченому, а в цьому разі грошові кошти передавалися у зв'язку з погрозами зі сторони обвинуваченого стосовно звільнення підлеглого у разі ненадання неправомірної вигоди. Цей факт підтверджується встановленням обставини вимагання. Так, аналіз судової практики надає змогу сформулювати висновки, які є визначальними для відмежування одержання службовою особою неправомірної вигоди від шахрайства, сприяючи забезпеченню єдності судової практики.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди (ст. 368 ККУ) має формальний склад та характеризується широким спектром проявів, що обумовлює складність правильної кримінально-правової кваліфікації. Особливого значення набуває врахування того, що навіть у випадках перебування службовою особою на лікарняному чи після звільнення з посади можлива кримінальна відповідальність за цією статтею, якщо дії обумовлено попередньою домовленістю та пов'язано зі службовими повноваженнями, якими особа фактично користувалася.

Аналіз судової практики дозволяє виокремити чіткі критерії відмежування складу злочину, передбаченого ст. 368 ККУ від суміжних кримінальних правопорушень. Зокрема:

- від незаконного збагачення (ст. 368-5 ККУ): за предметом і моментом закінчення кримінального правопорушення;
- від зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ): за суб'єктом та суб'єктивною стороною;
- від шахрайства (ст. 190 ККУ): за ознаками об'єктивної сторони.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2341-14#Text>
2. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18.03.2020 р., у справі № 760/1788/16-к // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88401437>
3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14.07.2021 р. у справі № 175/935/19 // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98368364>
4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.09.2022 р., у справі № 516/32/17 19 // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106454487>
5. Дюрдь В.І. Проблемні питання відмежування зловживання впливом від суміжних складів злочинів (ст. 368, 368-3, 368-4 КК України). Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Харків, 2019. С. 73-75.

6. Кришевич О.В., Задніченко С.І., Відмежування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою від суміжних складів кримінальних правопорушень та шахрайства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. С. 71-76.

7. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09.07.2024 р. у справі №464/233/22 URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=120426246&red=100003e56c0cd88d5cd936730f0596cf641b4c&d=5>

8. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17.10.2022 р. у справі № 686/13801/16-к // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940469>

9. Вирок Черкаського районного суду від 29.08.2016 р., у справі №710/151/16-к // URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59993099>

10. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27.08.2024 р. справа № 303/3590/20 // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121472493>

References

1. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of 05.04.2001 No. 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2341-14#Text> [in Ukrainian].

2. Resolution of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of March 18, 2020 in case No. 760/1788/16-к // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88401437> [in Ukrainian].

3. Resolution of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court of July 14, 2021 in case No. 175/935/19 // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98368364> [in Ukrainian].

4. Decision of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of 12.09.2022, in case No. 516/32/17 19 // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106454487> [in Ukrainian].

5. Durd V.I. Problematic issues of distinguishing between the abuse of influence and related corpus delicti (Articles 368, 368-3, 368-4 of the Criminal Code of Ukraine). Law enforcement function of the state: theoretical and methodological, historical and legal problems. Kharkiv, 2019. pp. 73-75. [in Ukrainian].

6. Kryshevych O.V., Zadnichenko S.I., Distinguishing the acceptance of an offer, promise or receipt of an undue benefit by an official from related criminal offenses and fraud. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 2024 [in Ukrainian].

7. Resolution of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court of 09.07.2024 in case No. 464/233/22 URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=120426246&red=100003e56c0cd88d5cd936730f0596cf641b4c&d=5> [in Ukrainian].

8. Resolution of the Joint Chamber of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court of October 17, 2022 in case No. 686/13801/16-к // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940469> [in Ukrainian].

9. The verdict of the Cherkasy District Court of 29.08.2016, in case No. 710/151/16-к // URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59993099> [in Ukrainian].

10. Resolution of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of 27.08.2024, case No. 303/3590/20 // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121472493> [in Ukrainian].

Elmira MAMEDOVA

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4194-4654>

e-mail: mamedova777sap@gmail.com

ACCEPTANCE OF AN OFFER, PROMISE OR RECEIPT OF AN UNLAWFUL BENEFIT BY AN OFFICIAL: GENERAL CHARACTERISTICS AND DISTINCTION FROM RELATED CRIMINAL OFFENSES

The paper examines the criminal law qualification of acts under Article 368 of the Criminal Code of Ukraine (acceptance of an offer, promise or receipt of an undue benefit by an official). In this regard, the author draws considerable attention to the complexity of qualification of acts given the various forms of their commission, as well as to the need to correctly establish the subject and objective side of the criminal offense under Article 368 of the Criminal Code of Ukraine. Within the framework of the study, the author analyzes the current case law, in particular, the issue of liability of an official for obtaining an unlawful benefit during sick leave or after dismissal from office. The author focuses on the distinction between this criminal offense and related types of criminal offenses provided for in Chapter XVIII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine: illicit enrichment (Article 368-5 of the Criminal Code of Ukraine), abuse of influence (Article 369-2 of the Criminal Code of Ukraine), and fraud (Article 190 of the Criminal Code of Ukraine). The methodological basis of the study is an analysis of the regulatory framework, court decisions from the Unified State Register of Court Decisions and relevant scientific works. As a result, the author identifies the criteria which should be applied when establishing the essential circumstances of cases for the correct criminal law qualification. The paper is aimed at improving the understanding and practice of application of Article 368 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: *judicial practice, corruption criminal offenses, general characteristics, related corpus delicti of criminal offenses*

Ольга Вікторівна **КЛЕПІКОВА**

д.ю.н., доцент, Науково-навчальний інститут права (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5166-215X>

e-mail: klepikova@ukr.net

Дмитро Максимович **МЕЛЬНИЧУК**

студент, Науково-навчальний інститут права (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1566-9864>

e-mail: dmitriy.melnychuk12@gmail.com

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: АНАЛІЗ ДОСВІДУ ШВЕЙЦАРІЇ

У статті досліджено швейцарський досвід правового регулювання логістики та можливості його імплементації в Україні. Авторами проаналізовано ключові елементи транспортної системи Швейцарії, зокрема проєкт NRLA/NEAT, податок на важкі вантажівки (LSVA), функціонування інтермодальних вузлів та портів, а також цифрові митні сервіси. Особливу увагу приділено формуванню стратегічних резервів та інтеграції сучасних цифрових технологій у логістичні процеси. Зроблено висновок, що впровадження найкращих практик Швейцарії дасть Україні змогу посилити правову основу економічного права у сфері транспорту, розвинути ефективну логістичну інфраструктуру, забезпечити стійкість постачання та інтеграцію у європейські транспортні коридори.

Ключові слова: економічна система, логістика, транспортна інфраструктура, перевезення, транспортне право, транспортне законодавство, господарська діяльність, господарське право, господарське законодавство, сталий розвиток, цифровізація, євроінтеграція, післявоєнне відновлення

ВСТУП

Здійснення транспортної діяльності, як власне і функціонування транспортної системи загалом будь-якої країни, завжди пов'язане із використанням транспортної інфраструктури. В цій системі визначено окремий вид інфраструктурного внутрішньосистемного господарського зв'язку, й інфраструктурний складник є спеціальною ознакою сучасної транспортної системи. У попередніх дослідженнях зазначено, що питання правової регламентації порядку використання транспортної інфраструктури відповідно до вимог ЄС, мають отримати закріплення у спеціальних нормативних актах, що регулюють господарські відносини на різних видах транспорту. Такий висновок про становлення в Україні інституту інфраструктурного права, його ролі та місця у системі транспортного права являється актуальним, а на тепер – як ніколи [1]. За мету ми ставимо вирішення питань ефективного та інноваційного функціонування такої важливої галузі для економіки України, як логістика. Саме правове регулювання та гармонізація наявних законів та норм права на прикладі Швейцарії після закінчення військової агресії пропонується застосувати для модернізації економічного розвитку за рахунок якісної інтеграції в європейські транспортні коридори і покращення бізнес-клімату для виробників і підприємців за умов професійного правового забезпечення.

Стан опрацювання проблематики

Швейцарія має одну з найбільш ефективних логістичних систем Європи, яка поєднує високоякісну залізничну мережу, інтермодальні вузли, цифрові митні сервіси та стратегічні резерви. Така важлива державна галузь має свою постійну значимість і водночас – проблематику. Саме якісне і професійне багатопрофільне вирішення на сьогодні як ніколи актуально для нашої держави. В Україні вже приведено певні експериментальні дані в юридичних питаннях й певних модерні-

зацій та інновацій безпосередньо в логістичному забезпеченні. Так, наприклад, авторами запропоновано раціональний варіант плану формування вагонних і групових відправок з прив'язкою до ниток графіка руху та маршрутів прямування вагонних відправок на довільному графіку. Відмічено про якісне забезпечення прозорості і доступності сервісів з перевезення вагонних відправок і адаптацію технологій до зростаючих вимог логістики [2]. Відомо, що, незважаючи навіть на військові дії, тільки у 2022 р., Україна змогла експортувати до ЄС та Швейцарії 225 тис. тонн органічної продукції, що на 13% більше, ніж у 2021 р. Проте, знаючи про наявні проблеми з логістичним забезпеченням і гармонізацією стандартів між країнами ЄС і Швейцарією, цей показник для України міг би бути набагато кращим [3]. Згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності серед провідних країн у 2018-2024 рр. в лідерах знаходиться, зокрема й Швейцарія, що розвиває свою національну економіку на основі інноваційного розвитку, створення передової цифрової інфраструктури і стимулювання розвитку логістики та ланцюгів постачання продукції, розвитку транспортної інфраструктури тощо. Порівняно з провідними країнами світу, зі Швейцарією зокрема, показники України залишаються на досить низькому рівні протягом досліджуваного періоду [4]. Саме інтеграція ключових бізнес-процесів, наприклад, в ланцюгах логістичних поставок, на сьогодні потребує адекватної інформаційної та юридичної підтримки, яку може бути забезпечено за допомогою впровадження кращих наявних практик і, наприклад, технології блокчейн, що якісно забезпечує прозорість та простежуваність актуальної інформації, інтелектуальне програмне забезпечення і доступ до хмарної інформаційної системи, дає змогу логістичному об'єкту приймати самостійні рішення з поточних логістичних операцій та вибору маршруту транспортування [5].

Для України вкрай важливо забезпечення диферен-

ціації транспортних правовідносин та визначення їх правової природи. Слід говорити про галузевий правовий об'єктивізм. Він забезпечує детермінування транспортних правовідносин, послуговуючись загально-теоретичним підходом, відмежовуючи їх від інших правовідносин за галузевою ознакою. Останнє зумовлює визначення транспортних правовідносин з огляду на внутрішню та зовнішню абстракції [6].

РЕЗУЛЬТАТИ

В Швейцарії надзвичайно ефективно реалізовано логістичну стратегію «Залізничний хребет», що передбачає перенесення вантажів з доріг на рейки. З 1990-х рр. Швейцарія має спеціальну політику переходу на інші види транспорту для міжальпійських вантажних перевезень. Сьогодні понад 72% міжальпійських вантажних перевезень у Швейцарії здійснюється залізницею. Це показує, що перехід на залізничні вантажі можливий. Більш детальний розгляд швейцарського досвіду для України може дати нові ідеї та натхнення. Зі створенням Нового залізничного сполучення через Альпи (NRLA) Швейцарія зробила значні інвестиції в залізничну інфраструктуру, яка задовольняє потреби залізничних вантажних перевезень. Паралельно запроваджено систему, яка з раннього етапу планує та захищає пропускну здатність для залізничних вантажних перевезень. Сьогодні пасажирські та вантажні поїзди мають однакові права на швейцарській залізничній мережі. Забезпечено більш справедливую конкуренцію між автомобільним та залізничним транспортом шляхом запровадження збору за важкі вантажні транспортні засоби (HGVC). Із середнім розміром 3,4 швейцарських цента (близько 3,12 євроцентів) за тонно-км цей збір є відносно високим. А втім, розрахунки показують, що все ще недостатньо зрівняти автомобільний та залізничний транспорт стосовно інтерналізації зовнішніх витрат, і відповідний збір становитиме від 5 до 5,4 швейцарських франків (близько 4,6 до 5 євроцентів) за тонно-км [7].

Так, проєкт NRLA/NEAT (Готтардський та Лютшберзький базові тунелі), забезпечує швидке та масове переміщення вантажів через Альпи. Нова залізнична магістраль через Альпи (NRLA) – це найбільший будівельний проєкт в історії Швейцарії. Він передбачав розширення двох залізничних маршрутів з півночі на південь. Нахили та радіуси кривих цих нових маршрутів гармонізовані з залізничними коліями в низовинах. Отримані маршрути є оптимізованими та мінімально короткими та дадуть змогу поїздам рухатися з вищими максимальними швидкостями. Крім того, конфігурацію поїздів більше не потрібно змінювати. Такий реалізований проєкт дає змогу довшим і важчим вантажним поїздам перетинати Альпи швидше, та з меншою кількістю локомотивів, скорочуючи час і витрати на транспортування. Пасажирські поїзди тепер можуть розвивати швидкість до 200 км/год, а час подорожі між великими містами німецькомовної Швейцарії та туристичними напрямками кантону Вале та північної Італії скоротився до години [8].

Також важливо проаналізувати і визначити корисні досвіди з положення про податки на важкі вантажівки (LSVA). Так, слід зазначити, що за інформацією від Федеральної митної служби Швейцарії вантажівки

сплачують збір залежно від кілометражу, маси та екологічного класу. Ці кошти спрямовуються на інфраструктуру та стимулюють інтермодальність [9]. Також у Швейцарії проводиться постійний аналіз екологічного сліду важких транспортних засобів, й порівнюють показники критеріїв екологічного сліду з критеріями LSVA. Останнє є корисним для розуміння, наскільки LSVA корелює з реальною екологічною ефективністю [10]. Різні варіанти політики часто порівнюються на основі їхньої сукупної вартості. З боку екологічної політики це може включати не лише вибір основного інструменту політики для корекції зовнішнього впливу на навколишнє середовище, але й механізми компенсації додаткових витрат (у разі субсидій на екологічно безпечну поведінку) або доходів (у разі податків на забруднюючу діяльність) уряду від основного інструменту [11].

Якщо говорити про інтермодальні вузли та порти, то тут слід розглянути приклад функціонування Базельських та Рейнських портів – найбільших швейцарських логістичних центрів, де поєднуються суднові, залізничні та автомобільні перевезення [12]. Приблизно 10–12 млн тонн вантажів на рік перевалюються через ці структури (переважно нафтопродукти, хімікати, зерно, контейнери тощо). Дуже важливо визначати і досліджувати подальшу інтеграцію внутрішнього водного транспорту в інтермодальний ланцюг поставок. Досвід Швейцарії показує, що інтермодальний транспорт можна інтерпретувати як ланцюг учасників, які надають транспортні послуги. Внутрішнє судноплавство може відігравати вирішальну роль у підвищенні ефективності послуг ланцюга поставок. Першою групою дослідницьких завдань є розвиток взаємозв'язку між транспортною географією та логістичною діяльністю. Наступний набір дослідницьких завдань має на меті заохочення ефективної діяльності у внутрішньому водному транспорті: розроблення загальносистемної моделі для внутрішнього водного транспорту, інтеграція систем операційного планування та аналіз мереж об'єднання. Третя група дослідницьких зусиль спрямовується на відправників та одержувачів, які використовують інтермодальний транспортний ланцюг для відправлення або отримання своїх товарів. В подальшому розвитку моделей стосується рішень стосовно інтермодальних перевезень з рішеннями стосовно ланцюга поставок та створення зелених ланцюгів поставок. Четвертий кластер дослідницьких завдань стосується проблемної області розрахунку зовнішніх витрат. Нарешті, для підтримки цих майбутніх дослідницьких напрямків слід зібрати детальні дані часових рядів про вантажні перевезення [13].

Одним із самих досконалих досвідів Швейцарії для України у плані правового регулювання логістичних питань слід називати систему «Цифрова митниця» та «Єдине вікно». Безпосередньо програма «DaziT» та система «Passar» забезпечують повністю електронні митні декларації. Для України однозначно важливо інтегруватись з системою NCTS та впорядкувати розвиток цифрового «Єдиного вікна» [14]. Дуже важливо оцінити наявну в Україні систему обліку резервів та стійкості постачання. На прикладі Швейцарії за даними Федерального відомства національних економічних постачань (BWL) можна сказати, що Конфедерація має ефективно працюючу систему стратегічних резервів (NESA) для па-

лива, медикаментів, продовольства. В Україні, на наше глибоке переконання, впровадження подібної уніфікованої практики може стати ключовим елементом післявоєнної економічної безпеки.

Відомо, що стратегічний запас (резерв) – це матеріальні ресурси, готові до використання в критичних ситуаціях. У своїй функціональній основі вони забезпечують безпеку постачання, стабільність цін, підтримку функціонування інфраструктури. Водночас цифрові технології як супутники логістичного процесу займають одне із самих значущих позицій стосовно успіху загалом. Серед них ключовими технологіями слід називати застосування Інтернет речей (IoT), таких як різноманітні датчики, трекери, що забезпечують моніторинг у реальному часі. Також широко застосовуються великі дані (Big Data) та їх аналітика з метою прогнозування попиту і виявлення дисбалансів запасів, зокрема й блокчейн (Blockchain) як гарантію прозорості, захисту від шахрайства й чіткого відстеження походження продукції. Наявні також технології контролю за цифровими двійниками дають змогу контролювати системи запасів і логістики в тісному переплітанні з автоматизацією і роботизацією, наприклад, складів, чи у забезпеченні процесів автоматичного сортування тощо. Звідси поєднання стратегічних резервів і цифрових технологій на прикладі саме Швейцарії має великий потенціал. Можна досягнути значного покращення реагування на кризу, оптимізації запасів та прозорості ланцюгів постачання, застосовуючи таку практику [15, 16].

ВИСНОВКИ

Україна може запозичити з швейцарського досвіду й імплементувати у практику застосування такі інструменти: якісне правове регулювання для пришвидшення надходження інвестицій у розбудову логістики України, акцентуючись на проблемні «вузькі місця». Також можна розглянути запровадження справедливого податку на вантажівки і надати пріоритет розвитку інтермодальних хабів. Активна позиція України як одного з лідерів у цифровізації має не обійти й питання цифровізації митниці й створення стратегічних резервів, але з чіткою уніфікованою юридичною підтримкою з боку економічного права. Однак, слід констатувати, що впровадження таких пропозицій потребує комплексного підходу: технології + управлінські зміни + регуляторне середовище + адаптація до локальних умов. За таких принципів це допоможе зробити українську логістичну систему ефективною, збалансованою та інтегрованою в європейський простір та Швейцарську Конфедерацію – як потенційно стратегічного логістичного хабу для України в ближньому майбутньому зокрема. Для України, що буде відбудовуватись і модернізуватись після закінчення військової агресії, цей досвід може стати основою для модернізації економіки за рахунок якісної інтеграції в європейські транспортні коридори, вдосконалення правового регулювання і покращення бізнес-клімату для виробників і підприємців загалом.

Список використаних джерел

1. Клепікова О.В. Правова організація транспортної системи України: монографія. Київ, 2019. 444 с.
2. Удосконалення технології перевезень вагонних і групових відправок на основі бронювання місць у вантажних поїздах / Н.С. Бантюкова та ін. *Збірник наукових праць Українського державного університету залізничного транспорту*. 2020. Вип. 189. С. 60-69.
3. Висоцький Т. Попри війну Україна експортувала до ЄС та Швейцарії на 13% більше органічної продукції, аніж у 2021 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/popry-viinu-ukraina-eksportovala-do-ies-ta-shveitsarii-na-13-bilshe-orhanichnoi-produktsii-anizh-u-2021-mu-rotsi-taras-vysotskyi>
4. Marynenko N.Y., Kytko T.I. The role and place of Ukraine in global supply chains. *The Actual Problems of Regional Economy Development*. 2025. № 1(21). pp. 204–219. URL: <https://doi.org/10.15330/apred.1.21.204-219>
5. Керничний Б. Зарубіжний та вітчизняний досвід застосування технології блокчейн в транспортно-логістичному обслуговуванні. Соціально-економічні проблеми і держава. 2020. Вип. 2(23). С. 46-56. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2020/20kbytlo.pdf>
6. Клепікова О.В. Методологія дослідження ролі та місця транспортного права в системі права. Методологія в праві: монографія / І. Безклубий, І. Грищенко, М. Козюбра та ін.; за заг. ред. І. Безклубого. Серія «Про українське право». Київ, 2017. С. 607–615.
7. Bundesamt für Verkehr (BAV). Alpenquerender Güterverkehr durch die Schweiz: Kennzahlen 2020 und Interpretation der Entwicklung. Eidgenössisches Departement für Umwelt, Verkehr, Energie und Kommunikation UVEK. Bern, 2021. URL: <https://www.news.admin.ch/news/message/attachments/65969.pdf>
8. AlpTransit Schweiz AG. URL: <https://www.alptransit-portal.ch/en/>
9. Bundesamt für Zoll und Grenzsicherheit (BAZG). LSVA. URL: <https://www.bazg.admin.ch/lsva>
10. Poulidakos L.D., Heutschi K., Soltic P. Environmental footprint of heavy vehicles phase III: comparison of footprint and heavy vehicle fee (LSVA) criteria. Umweltfussabdruck von Schwerverkehrsfahrzeugen Phase III: Vergleich von Footprint und Schwerverkehrs-abgabe (LSVA) Kriterien. Eidgenössisches Departement für Umwelt, Verkehr, Energie und Kommunikation UVEK. 2013. URL: <https://www.dora.lib4ri.ch/empa/islandora/object/empa:32511>
11. Landis, F. Cost distribution and equity of climate policy in Switzerland. *Swiss J Economics Statistics* 2019. 155, 11. URL: <https://doi.org/10.1186/s41937-019-0038-2>
12. Bundesamt für Zoll und Grenzsicherheit (BAZG). Bundesverwaltung der Schweiz. URL: <https://www.bazg.admin.ch/>
13. Caris A, Limbourg Sabine, Macharis Cathy, van Lier Tom, Cools Mario. Integration of inland waterway transport in the intermodal supply chain: a taxonomy of research challenges. *Journal of Transport Geography, Elsevier*. 2014. vol. 41(C). pp. 126-136.
14. Bundesamt für wirtschaftliche Landesversorgung (BWL). Bundesverwaltung der Schweiz. URL: <https://www.bwl.admin.ch/>
15. Khan Y., Su'ud M.B.M., Alam M.M., Ahmad S.F., Bani Ahmad A.Y., Khan N. Application of Internet of Things (IoT) in Sustainable Supply Chain Management. *Sustainability*. 2023. № 15(1). URL: <https://doi.org/10.3390/su15010694>
16. Shoomal A., Jahanbakht M., Componation P.J., Ozay D. Enhancing supply chain resilience and efficiency through Internet of Things integration: Challenges and opportunities. *Internet of Things*, 2024. URL: <https://doi.org/10.1016/j.iot.2024.101324>

References

1. Klepikova, O.V. Legal Organization of the Transport System of Ukraine: Monograph. Kyiv: Lira-K Publishing House, 2019. 444 p. (in Ukrainian).
2. Improvement of the technology of transporting wagon and group shipments based on seat reservations in freight trains. N. S. Bantukova et al. *Collection of scientific works of the Ukrainian State University of Railway Transport*. 2020. Issue 189. pp. 60-69. (in Ukrainian).
3. Vysotskyi T. Despite the war, Ukraine exported 13% more organic products to the EU and Switzerland than in 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/popry-viinu-ukraina-eksportuvala-do-ies-ta-shveitsarii-na-13-bilshe-orhanichnoi-produktsii-anizh-u-2021-mu-rotsi-taras-vysotskyi> (in Ukrainian).
4. Marynenko N.Y., Kytko T.I. The role and place of Ukraine in global supply chains. *The Actual Problems of Regional Economy Development*. 2025. № 1(21). pp. 204–219. URL: <https://doi.org/10.15330/apred.1.21.204-219>
5. Kernychnyi B. Foreign and domestic experience in applying blockchain technology in transport and logistics services. *Socio-economic problems and the state*. 2020. Issue 2(23). pp. 46-56. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2020/20kbytlo.pdf> (in Ukrainian).
6. Klepikova O.V. Methodology for researching the role and place of transport law in the legal system. Methodology in law: monograph / I. Bezklubyi, I. Hrytsenko, M. Kozubra et al.; edited by I. Bezklubyi. Series “On Ukrainian law.” Kyiv, 2017. pp. 607–615. (in Ukrainian).
7. Bundesamt für Verkehr (BAV). Alpenquerender Güterverkehr durch die Schweiz: Kennzahlen 2020 und Interpretation der Entwicklung. Eidgenössisches Departement für Umwelt, Verkehr, Energie und Kommunikation UVEK. Bern, 2021. URL: <https://www.news.admin.ch/news/message/attachments/65969.pdf>
8. AlpTransit Schweiz AG. URL: <https://www.alptransit-portal.ch/en/>
9. Bundesamt für Zoll und Grenzsicherheit (BAZG). LSVA. URL: <https://www.bazg.admin.ch/lsva>
10. Poulidakos L.D., Heutschi K., Soltic P. Environmental footprint of heavy vehicles phase III: comparison of footprint and heavy vehicle fee (LSVA) criteria. Umweltfussabdruck von Schwerverkehrsfahrzeugen Phase III: Vergleich von Footprint und Schwerverkehrs-abgabe (LSVA) Kriterien. Eidgenössisches Departement für Umwelt, Verkehr, Energie und Kommunikation UVEK. 2013. URL: <https://www.dora.lib4ri.ch/empa/islandora/object/empa:32511>
11. Landis, F. Cost distribution and equity of climate policy in Switzerland. *Swiss J Economics Statistics* 2019. 155, 11. URL: <https://doi.org/10.1186/s41937-019-0038-2>
12. Bundesamt für Zoll und Grenzsicherheit (BAZG). Bundesverwaltung der Schweiz. URL: <https://www.bazg.admin.ch/>
13. Caris A, Limbourg Sabine, Macharis Cathy, van Lier Tom, Cools Mario. Integration of inland waterway transport in the intermodal supply chain: a taxonomy of research challenges. *Journal of Transport Geography, Elsevier*. 2014. vol. 41(C). pp. 126-136.
14. Bundesamt für wirtschaftliche Landesversorgung (BWL). Bundesverwaltung der Schweiz. URL: <https://www.bwl.admin.ch/>
15. Khan Y., Su'ud M.B.M., Alam M.M., Ahmad S.F., Bani Ahmad A.Y., Khan N. Application of Internet of Things (IoT) in Sustainable Supply Chain Management. *Sustainability*. 2023. № 15(1). URL: <https://doi.org/10.3390/su15010694>
16. Shoomal A., Jahanbakht M., Componation P.J., Ozay D. Enhancing supply chain resilience and efficiency through Internet of Things integration: Challenges and opportunities. *Internet of Things*, 2024. URL: <https://doi.org/10.1016/j.iot.2024.101324>

Olha KLEPIKOVA

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5166-215X>

e-mail: klepikova@ukr.net

Dmytro MELNYCHUK

student, Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1566-9864>

e-mail: dmitriy.melnychuk12@gmail.com

LEGAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF LOGISTICS INFRASTRUCTURE: ANALYSIS OF SWITZERLAND'S EXPERIENCE

The paper explores in detail the Swiss experience in the legal regulation of logistics and evaluates the potential for its adaptation in Ukraine. Particular attention is paid to the principles and mechanisms that underpin Switzerland's highly efficient transport and logistics system, which is widely regarded as a model within Europe. The authors provide an in-depth analysis of the key components of this system, including the large-scale NRLA/NEAT infrastructure project aimed at optimizing transit through the Alps, the ecological heavy vehicle tax (LSVA) that ensures fair distribution of transport costs and environmental sustainability, as well as the functioning of intermodal hubs, inland ports, and their role in connecting different modes of transport into a seamless network. The paper also considers the digitalization of customs procedures and related e-services, which significantly accelerate the movement of goods and reduce administrative barriers for international trade. A separate section addresses the legal framework governing the creation and maintenance of strategic reserves, demonstrating how Switzerland balances economic security with supply chain stability. Furthermore, the study highlights the integration of advanced digital technologies—such as automated logistics management systems, tracking platforms, and data-driven decision-making tools—into the daily operation of the sector. The research concludes that the selective adoption of Switzerland's best practices could considerably enhance Ukraine's economic law and logistics regulation, improve the efficiency and sustainability of its transport infrastructure, strengthen resilience to external shocks, and accelerate the country's integration into the broader network of European transport corridors.

Keywords: economic system, logistics, transport infrastructure, transportation, transport law, transport legislation, economic activity, commercial law, commercial legislation, sustainable development, digitalization, European integration, post-war reconstruction

Василь Якович **НАСТЮК**

д.ю.н., професор, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4977-4181>

e-mail: v.ya.nastyuk@nlu.edu.ua

ДЕЯКІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН ВІД ЗВИНУВАЧЕНЬ У КОЛАБОРАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті запропоновано цілісну адміністративно-правову модель захисту громадян від звинувачень у колабораційній діяльності, що спирається на теоретико-методологічні засади інституту захисту та уточнює його понятійні межі у співвідношенні з суміжними категоріями. Обґрунтовано засадничі принципи захисту та показано їх імплементацію в адміністративні процедури. Визначено місце адміністративного законодавства у системі протидії колабораціонізму. Проаналізовано чинне законодавство щодо визначення та кваліфікації колабораційної діяльності. Висвітлено організаційно-правові механізми й систему суб'єктів. Узагальнено зарубіжний досвід, виокремлено ключові проблеми та запропоновано напрями їх подолання.

Ключові слова: адміністративно-правовий захист, колабораційна діяльність, принцип, адміністративна процедура, процесуальні гарантії, громадяни, адміністративна юстиція

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлено наслідками збройної агресії та окупаційних практик, які винесли на передній план звинувачення громадян у колабораційній діяльності й поставили завдання поєднання імперативів національної безпеки з конституційними стандартами прав людини. У межах цієї проблематики саме адміністративне право має забезпечити швидке та процесуально впорядковане реагування (превентивні заходи, корекція індивідуальних адміністративних актів, ефективний судовий контроль). Водночас наявний інструментарій залишається фрагментарним: немає уніфікованої процедури розгляду звинувачень, неусталені стандарти доказування й доступу до матеріалів справи, спостерігається нерівномірний розподіл компетенцій між органами публічної влади, що породжує ризики свавільного та політизованого правозастосування.

Серед багатьох науковців, які досліджували питання адміністративно-правового захисту громадян від звинувачень у колабораційній діяльності, можна виокремити таких, як: С. Bell, N. Frei, L. Stan, Ю.А. Голодник, Л.С. Гулак, С.С. Єсімов, Г.М. Зайкіна, М.В. Ковалів, Г.Ю. Лук'янова, О.І. Остапенко, В.С. Політанський, Р.В. Шаповал. Проте, незважаючи на наявність окремих теоретичних і прикладних досліджень, питання адміністративно-правового захисту громадян від звинувачень у колабораційній діяльності, потребує подальшого наукового розроблення з урахуванням сьогодення. У цьому контексті невизначеним залишається питання про межі інституту адміністративно-правового захисту та його співвідношення з суміжними категоріями (охороною, гарантіями, забезпеченням прав). Воєнний стан розширює дискрецію публічної влади, але не нівелює базових процесуальних гарантій (презумпції невинуватості, доступу до суду, права на правничу допомогу). В цих умовах наукова проблема полягає у виробленні цілісної моделі, а саме єдиної адміністративної процедури з чіткими стадіями та строками, дієвого механізму судового перегляду, узгодженої взаємодії суб'єктів, інструментів громадського й міжнародного моніторингу та цифровізації провадження за умови збереження належної якості процесуальних гарантій.

МЕТА роботи – обґрунтувати теоретико-методологічні засади й надати авторське визначення адміністративно-правового захисту громадян від звинувачень у колабораційній діяльності, розкрити його принципи та процесуальні гарантії, визначити місце адміністративного законодавства й систематизувати нормативно та конституційно-правові основи, проаналізувати чинне регулювання, окреслити організаційні механізми та систему суб'єктів, узагальнити зарубіжний досвід, виділити проблеми та запропонувати напрями вдосконалення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові, спеціально-юридичні та міждисциплінарні методи, які забезпечили комплексний, системний і критичний підхід до аналізу правової природи й механізмів адміністративно-правового захисту громадян від звинувачень у колабораційній діяльності. Діалектичний метод застосовано для осмислення еволюції інституту захисту в динаміці воєнного стану та змін публічного адміністрування. Системно-структурний підхід дав змогу репрезентувати сферу протидії колабораціонізму як багаторівневу адміністративну систему із взаємодією органів виконавчої влади, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, адміністративних судів, омбудсмана та інститутів громадянського суспільства. Формально-юридичний метод слугував базисом для аналізу Конституції України, Кодексу адміністративного судочинства (КАС) України, Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), законодавства про воєнний стан, санкції та суміжних підзаконних актів. Герменевтичний метод застосовано для тлумачення поняття. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення українських підходів із післявоєнними практиками очищення у Франції, Німеччині, Ізраїлі тощо. Емпіричні методи, насамперед аналіз й узагальнення практики адміністративних судів та офіційних актів органів публічної влади, забезпечили перевірку реальності процесуальних гарантій.

Комплексне застосування зазначених методів забезпечило наукову валідність висновків і слугувало основою практичних пропозицій з уніфікації процедур, посилення

гарантій та гармонізації з європейськими стандартами.

РЕЗУЛЬТАТИ

Адміністративно-правовий захист доцільно розуміти як спеціалізовану підсистему загального механізму захисту прав і свобод, в межах якої засоби, процедури та суб'єкти детермінуються нормами адміністративного права та інших галузей публічного права [1, с.118–119]. Методологічно він спирається на системний підхід: у публічно-правовій сфері відновлення порушеного статусу особи та запобігання повторним порушенням забезпечуються узгодженою дією інститутів, процедур і повноважень органів влади.

Адміністративно-правовий захист слід відрізнити від суміжних понять (охорона права, гарантії прав, забезпечення прав). Ці терміни перетинаються, але мають власну семантику та функціональне навантаження:

1. Охорона права – це широка категорія, яка охоплює сукупність правових і фактичних заходів, спрямованих на охорону права від порушень та на реагування у разі їх настання. Охорона має як превентивний (профілактичний), так і санкційний (репресивний) вимір; у державному контексті охорона здійснюється через політику, законодавство, адміністративні заходи й правоохоронну діяльність.

2. Гарантії прав – це нормативно встановлені способи, що забезпечують ефективність реалізації прав (процедурні, матеріальні, організаційні гарантії). Гарантійні механізми включають процесуальні процедури доступу до адміністративних послуг, право на оскарження адміністративних рішень, доступ до правової допомоги тощо. Гарантії є нормативною основою для реалізації як АП-захисту, так і інших видів захисту прав.

3. Забезпечення прав – більш прикладна категорія, що відображає конкретні дії держави або її органів для створення умов реалізації прав: створення інституцій, надання послуг, фінансові та організаційні заходи. Забезпечення прав часто постає як матеріально-організаційний «фрейм» для застосування гарантій і заходів охорони [2, с. 44].

Виходячи з цього, можна констатувати, що адміністративно-правовий захист – це поєднання процедурних гарантій і матеріально-організаційних засобів, притаманних адміністративному праву, що реалізуються переважно не через кримінально-правові механізми, а через адміністративні акти, перегляд рішень органів влади, наглядові процедури, адміністративні оскарження, адміністративні преференції та субсидії, а також через судовий контроль адміністративних рішень у формі адміністративного судочинства.

Зі свого боку, колабораційна діяльність – це один з найчутливіших та суперечливих соціально-правових феноменів, який постає на перетині моралі, політики та права. У періоди військових конфліктів, окупації або політичної кризи ставлення суспільства й органів державної влади до колабораційної поведінки змінюється драматично. Дослідження цього явища вимагає глибокого теоретичного осмислення з урахуванням його правових, соціальних та морально-психологічних вимірів.

У національних правових системах до колабораційної поведінки застосовуються різні види юридичної відповідальності – кримінальні, цивільні, адміністративні.

Найчастіше колаборація класифікується як кримінальний злочин (наприклад, державна зрада, сприяння окупанту). Проте з огляду на труднощі доказування, потребу швидкого реагування й дотримання прав, з'являються адміністративно-правові механізми реагування – попередження, штрафи, блокування доступу до публічних послуг тощо [3, с. 234].

Також варто відзначити важливість принципів адміністративного права, які виконують функцію правового компасу, що спрямовує суб'єктів до обґрунтованої, законної, справедливої дії. У контексті звинувачень у колабораційній діяльності, ці принципи набувають особливої значущості, адже така діяльність, це явище надзвичайно чутливе як суспільно, емоційно та правове. Адміністративно-правовий захист вимагає чіткого дотримання принципів законності, об'єктивності, презумпції невинуватості, недискримінації аби уникнути свавілля влади та захистити права громадян. Так наприклад:

1. Законність – це фундаментальний принцип, що визначає межі діяльності органів публічної влади. У справах про звинувачення в колабораційній діяльності він вимагає, щоб усі дії органів базувалися на чітко встановлених нормах.

2. Принцип об'єктивності передбачає, що у вирішенні справи органи влади повинні керуватися виключно фактами, доказами та чіткими процедурними стандартами. У ситуації звинувачень у колабораційній діяльності це означає: а) незалежність уповноважених органів і відсутність упередженості до особи; б) застосування сталих процедур оцінювання доказів; в) мотивованість рішень – адміністративні рішення мають містити аргументоване обґрунтування, чому особу вважають причетною, на основі чого прийнято відповідне рішення.

3. Презумпція невинуватості – це ключовий правовий стандарт, який зобов'язує трактувати звинувачення як непідтверджені, доки відповідна вина не доведена законним порядком.

4. Принцип недискримінації – це засадничий принцип, що забезпечує рівне ставлення до всіх громадян незалежно від їх походження, національності, політичних переконань тощо. У контексті колабораційної діяльності органи не повинні піддавати дискримінації або переслідуванню осіб за етнічними, регіональними чи індивідуальними ознаками.

Ми вважаємо, що ці принципи не діють ізольовано, вони утворюють комплексну систему, що забезпечує справжній захист громадян у надчутливій сфері звинувачень у колабораційній діяльності. Саме поєднання цих принципів створює дієву адміністративно-правову систему захисту, яка є стійкою до екстремальних випробувань і здатна зберігати баланс між державними інтересами та правами особи.

На нашу думку, адміністративне законодавство України посідає особливе місце в системі заходів протидії колабораціонізму, адже воно виконує як регулятивну, так і захисну функції. На відміну від кримінального права, яке зосереджене на каральному аспекті, адміністративне право забезпечує оперативне реагування, превентивність та гарантії прав громадян від свавільних дій органів влади. Його роль проявляється у кількох взаємопов'язаних напрямках.

Адміністративне законодавство дає державі змогу швидко нейтралізувати потенційні ризики колабораційної

діяльності ще до того, як вони набудуть кримінального характеру. Це проявляється в: а) обмеженні доступу до державної служби чи місцевого самоврядування для осіб, які підозрюються у співпраці з окупаційними структурами (закон «Про очищення влади») [4]; б) запровадженні санкцій адміністративного характеру, що блокують економічні або інформаційні канали, які можуть використовуватися на користь агресора; в) запобіганні поширенню пропаганди через адміністративні механізми контролю у сфері інформації та медіа. Так, адміністративне право виконує фільтраційну функцію, відсікаючи ті форми діяльності, які становлять небезпеку, але ще не підпадають під кримінальну відповідальність.

Важливою є й охоронна роль адміністративного законодавства, що забезпечує громадянам інструменти для захисту від безпідставних звинувачень у колабораціонізмі. Цей аспект реалізується через: а) можливість оскарження адміністративних актів в порядку адміністративного судочинства; б) застосування принципу презумпції невинуватості та обов'язку доказування з боку органів публічної влади; в) контрольні механізми з боку омбудсмана та інших інституцій громадського контролю. Так, адміністративне законодавство не лише стримує можливості колабораційної діяльності, а й створює баланс між безпекою та правами людини.

Визначення компетенції суб'єктів протидії (Національної поліції, органів місцевого самоврядування й військових адміністрацій, омбудсмана) кореспондує з процесуальними запобіжниками: правом на адвоката, правом бути вислуханим до ухвалення рішення, судовим контролем адміністративних актів, вимогою пропорційності втручання. Сукупно це формує адміністративно-правовий захист, який відрізняється від кримінального процесу швидкістю, доступністю та акцентом на відновлювальній і коригуючій функції рішень публічної адміністрації.

Узагальнюючи, адміністративно-правовий захист громадян від звинувачень у колабораційній діяльності можна визначити як врегульовану нормами адміністративного права систему правових, організаційних та процедурних заходів, що здійснюються уповноваженими органами публічної влади з метою забезпечення дотримання конституційних прав і свобод особи, недопущення безпідставного чи неправомірного притягнення до юридичної відповідальності, своєчасного та ефективного оскарження рішень і дій суб'єктів владних повноважень, а також відновлення порушених прав у разі неправомірного звинувачення у колабораційній діяльності.

На нашу думку, складниками адміністративно-правового захисту у справах зі звинувачень у колабораційній діяльності є нормативний, інституційний, процедурний, ремедіальний, інформаційно-доказовий, превентивно-обмежувальний та контрольний, що утворюють взаємозалежну систему. Її ефективність визначається не суворістю обмежень, а якістю процедури: реальним правом бути почутим, доступом до доказів, професійною правничою допомогою, мотивованістю рішень і своєчасним судовим контролем, що спирається на тест пропорційності. Саме така, процедурно добросовісна конструкція дає змогу одночасно захистити державу від деструктивних практик співпраці з окупаційними структурами і зберегти гідність, права та свободи людини у

надчутливих, конфліктогенних ситуаціях.

Зі свого боку, становлення організаційно-правового механізму захисту громадян від звинувачень у колабораційній діяльності є складним завданням, оскільки вимагає балансу між інтересами національної безпеки та гарантіями прав людини. В умовах воєнного стану цей баланс набуває ще більшої ваги, адже, з одного боку, держава повинна ефективно протидіяти загрозам з боку окупаційних адміністрацій, а з іншого – не допустити безпідставних звинувачень чи дискримінаційних практик.

У цьому контексті організаційно-правові механізми постають важливим елементом правової системи. Вони визначають процедури, компетенцію органів, порядок оскарження та реалізації гарантій прав людини. Організаційно-правові механізми можна визначити як сукупність норм, інституцій, процедур та форм діяльності органів публічної влади, спрямованих на реалізацію та захист прав громадян у процесі адміністративного провадження. Вони охоплюють: а) нормативну базу; б) органи адміністративної юрисдикції (суди, омбудсман, військові адміністрації, поліція); в) інструменти адміністративного процесу (оскарження рішень, забезпечення доказів, тимчасові заходи). Саме завдяки цим механізмам адміністративне право трансформується з абстрактних норм у реальний інструмент захисту особи

Нормативно-правові засади адміністративно-правового захисту в Україні мають багаторівневу структуру: Конституція, спеціальні закони, кодифіковані акти, підзаконні рішення, а також міжнародні договори, інтегровані у національний правопорядок. Конституція України є первинним джерелом гарантій прав і свобод; у справах про звинувачення у колабораціонізмі її приписи забезпечують поєднання охорони суверенітету з обов'язком держави поважати права людини навіть у період надзвичайного правового режиму. Так, ст. 24 встановлює рівність громадян і забороняє будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, етнічного походження, політичних або релігійних переконань [5].

Ст.ст. 55 і 59 гарантують право на судовий захист і професійну правничу допомогу, що в контексті колабораціонізму означає: (а) можливість адміністративного чи судового оскарження рішень органів публічної влади; (б) право на участь адвоката; (в) процесуальну рівність сторін. ЄСПЛ у справі *Mikhaylova v. Ukraine* наголосив, що доступ до суду й належне представництво є невід'ємними елементами справедливого процесу [6].

У ст. 62 закріплено презумпцію невинуватості; попри її кримінально-правове походження, цей стандарт поширено й на адміністративні рішення, що обмежують права (заборона обіймати посади, призупинення виплат тощо): вони повинні ґрунтуватися на перевірених доказах, а не на припущеннях. Конституційний Суд України у своїй практиці неодноразово наголошував, що презумпція невинуватості є універсальним принципом, який не може бути обмежений навіть за умов воєнного стану [7].

Зі свого боку, варто відзначити, що 3 березня 2022 р. Верховна Рада України ухвалила Закон № 2108-IX, яким доповнено Кримінальний кодекс України новою ст. 111-1 «Колабораційна діяльність». Закон офіційно набрав чинності з 15 березня 2022 р. [8]. Ця стаття мала на меті заповнити законодавчий пробіл щодо відповідальності за співпрацю з окупантом в умовах повно-

масштабної війни, – зокрема за дії, які формально не підпадали під статті про державну зраду чи пособництво державі-агресору.

Крім того, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» дозволяє вводити обмеження з певних прав (наприклад, свободи пересування або зібрання), але ці обмеження повинні відповідати принципам необхідності, пропорційності й законності. В адміністративному контексті це означає: обмеження через звинувачення у колаборації має бути чітко врегульовано в правовому акті, а не покладатися на вольове рішення посадовця [9].

Закон України «Про санкції» передбачає застосування адміністративних обмежень (видавництво санкційних списків, блокування активів, обмеження економічної діяльності) проти суб'єктів, що співпрацюють з державою-агресором. Цей акт надає адміністративний інструментарій реагування швидко, до ухвалення кримінального вироку [10].

Також варто відзначити, що хоч КУпАП не містить самостійної статті про «колабораційну діяльність», низку його положень застосовують для негайного реагування на суміжні діяння, зокрема ст. 185-1 (порушення порядку організації і проведення зібрань, мітингів, вуличних походів і демонстрацій), ст. 212-2 (порушення режиму державної таємниці) тощо [11]. Судова практика свідчить, що ці статті іноді застосовуються як тимчасовий правовий інструмент тоді, коли є ознаки співпраці з окупаційними структурами, але кримінально-правова кваліфікація ще не завершена. Ключова вимога адміністративного права водночас незмінна: рішення мають бути належно мотивовані, спиратися на верифіковані докази і підлягати ефективному судовому контролю.

Що стосується питання системи суб'єктів адміністративно-правового захисту у сфері звинувачень у колабораційній діяльності, то під нею доцільно розуміти впорядковану сукупність органів публічної влади, інституцій судового та квазісудового контролю, органів спеціальної компетенції, а також суб'єктів громадянського суспільства й міжнародних структур, які реалізують захисні функції через адміністративні процедури, нагляд і судовий перегляд. Система є багаторівневою та охоплює: (а) органи публічної влади; (б) інститути судового контролю; (в) органи спеціальної компетенції; (г) громадські та міжнародні організації. Так, зокрема:

1. *Міністерство юстиції України* є головним координатором у сфері формування нормативно-правових засад протидії колабораціонізму, а також у процедурі застосування санкцій.

2. *Міністерство внутрішніх справ та Національна поліція* забезпечують оперативне реагування на правопорушення та складають адміністративні протоколи, які можуть стосуватися пропаганди, незаконних зібрань, поширення забороненої символіки. Їхні рішення та дії підлягають судовому контролю.

3. *Військові адміністрації* в умовах воєнного стану виконують особливі повноваження: приймають рішення про обмеження діяльності юридичних осіб, контроль за органами місцевого самоврядування, регулювання соціальних виплат. У зв'язку з цим вони є активними суб'єктами у сфері захисту від неправомірних звинувачень.

4. *Адміністративні суди* – центральна ланка захисту, що перевіряють законність індивідуальних актів, дот-

римання принципів необхідності й пропорційності та відновлюють порушені права. КАС України (ст.ст. 2, 5) гарантує право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, що прямо кореспондує захистові у справах з колабораціонізму [12].

5. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини* є квазісудовим суб'єктом, який може реагувати на скарги громадян, проводити перевірки та ініціювати судові процеси. Його роль важлива тоді, коли громадянин стикається з безпідставними адміністративними обмеженнями;

6. *Служба безпеки України* є органом кримінально-правового переслідування, у практиці адміністративного права вона виконує контрольні та координаційні функції, зокрема у сфері доступу до державної таємниці, а також під час перевірок осіб, що підозрюються у співпраці з окупантом.

7. *Центральна виборча комісія* у контексті колабораціонізму здійснює перевірку кандидатів та має повноваження відмовляти у реєстрації тоді, коли встановлено ознаки співпраці з окупаційними адміністраціями. Це превентивний адміністративний інструмент.

8. *Громадянське суспільство та міжнародні інституції* – правозахисні організації (УГСПЛ, ЦППР тощо) надають правову допомогу й здійснюють моніторинг, а ЄСПЛ, ОБСЄ, Рада Європи формують зовнішні стандарти та орієнтири практики.

Зі свого боку, варто відзначити, що однією з наважливіших у демократичному суспільстві є проблематика процедурних гарантій прав особи в адміністративному процесі. Особливої актуальності вона набуває у зв'язку зі звинуваченнями у колабораційній діяльності, адже такі звинувачення не лише зачіпають честь та гідність людини, а й можуть мати довгострокові наслідки у вигляді обмеження соціальних прав, доступу до державної служби чи участі у публічному житті. Саме тому ефективні процедурні гарантії мають стати інструментом протидії свавільним адміністративним рішенням та засобом забезпечення верховенства права.

На нашу думку, основними видами процедурних гарантій у сфері захисту від звинувачень у колабораціонізмі є:

1. *Право бути вислуханим*: адміністративні органи перед ухваленням рішень зобов'язані надати особі можливість висловити свою позицію, надати пояснення та докази. Це кореспондує з принципом «audi alteram partem (вислухай іншу сторону)», закріпленим у практиці ЄСПЛ.

2. *Право на адвоката та правову допомогу*: згідно зі ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. Це особливо актуально тоді, коли громадянина може бути піддано адміністративним санкціям чи обмеженням, що фактично мають квазікримінальний характер [5].

3. *Презумпція невинуватості*: усі сумніви у доведеності звинувачення трактуються на користь особи. Орган публічної влади зобов'язаний довести правомірність своїх рішень, а не навпаки.

4. *Право на ознайомлення з матеріалами справи*: особі має бути забезпечено доступ до всіх доказів, що використовуються проти неї, включно з матеріалами перевірок, свідченнями та висновками експертів. Обмеження доступу можливе лише у разі охорони державної таєм-

ниці, але навіть тоді має бути наявним механізм незалежного контролю.

5. *Мотивованість рішень*: будь-яке адміністративне рішення, що стосується звинувачень у колабораційній діяльності, повинно містити чітке правове та фактичне обґрунтування. ЄСПЛ неодноразово наголошував (справа *Karácsony and Others v. Hungary*, 2016), що відсутність мотивованого рішення є порушенням права на справедливий суд [13].

6. *Право на ефективний засіб юридичного захисту* означає, що особа повинна мати можливість оскаржити будь-яке адміністративне рішення у незалежному суді, а також у разі вичерпання національних засобів – у міжнародних інституціях (ЄСПЛ).

Крім того, варто констатувати, що в умовах збройної агресії та запровадження воєнного стану правовий режим в Україні зазнав суттєвих змін. Це закономірно вплинуло на реалізацію процедурних гарантій громадян, зокрема тих, які пов'язано із захистом від звинувачень у колабораційній діяльності. Особливість полягає в тому, що баланс між інтересами національної безпеки та правами людини зміщується у бік захисту державності, однак навіть за таких обставин основоположні гарантії залишаються чинними.

Зокрема, Конституція України передбачає можливість обмеження певних прав у воєнний час, але не дозволяє скасування фундаментальних: права на життя, презумпції невинуватості, заборони катувань і права на судовий захист. Це означає, що навіть за умов надзвичайної небезпеки для держави громадянина не може бути позбавлено права на справедливую процедуру, а будь-які звинувачення у колабораціонізмі повинні мати правове підґрунтя.

В умовах воєнного стану органи публічної влади отримують розширені повноваження: блокування активів, заборона діяльності організацій, обмеження свободи пересування. Проте такі заходи мають бути пропорційними. ЄСПЛ у справі *Lawless v. Ireland* (1961) наголосив, що навіть під час надзвичайних обставин держава зобов'язана застосовувати лише ті обмеження, які є необхідними для захисту демократії [14]. Це правило є релевантним і для України у контексті звинувачень у колабораціонізмі.

Практика показує, що в умовах війни доступ до судів ускладнено, особливо на тимчасово окупованих територіях. Водночас КАС України гарантує можливість звернення до адміністративного суду навіть дистанційно (електронні подання, відеоконференції). Так, збереження функціонування судової системи є ключовим елементом процедурних гарантій.

Військові адміністрації наділено широкими повноваженнями, зокрема з перевірки громадян, тимчасового обмеження їхніх прав або припинення діяльності установах. Це створює додаткові ризики свавілля, тому судовий і парламентський контроль за їх діяльністю є необхідним механізмом захисту. В іншому разі адміністративні процедури можуть перетворитися на інструмент політичних переслідувань.

До того ж Україна, навіть під час воєнного стану, залишається стороною міжнародних договорів з прав людини. Ст. 15 Європейської конвенції з прав людини дозволяє дерогацію окремих прав у разі надзвичайних ситуацій, але встановлює заборону обмеження фунда-

ментальних гарантій: права на життя, заборони катувань, презумпції невинуватості [15]. Так, українське законодавство має бути узгоджене з європейськими стандартами, що посилює правову захищеність громадян.

Отже, реалізація процедурних гарантій у воєнний час характеризується подвійністю: держава розширює межі своїх повноважень для захисту безпеки, але водночас зобов'язана зберігати фундаментальні права та забезпечувати ефективні механізми захисту громадян від необґрунтованих звинувачень у колабораціонізмі.

Зі свого боку, варто наголосити на важливості дослідження зарубіжного досвіду реалізації механізмів адміністративно-правового захисту громадян від звинувачень у колабораційній діяльності, що є важливим для вдосконалення українського законодавства. Більшість демократичних країн після Другої світової війни, а також сучасні держави, що переживали збройні конфлікти чи окупацію, стикалися з проблемою: як одночасно забезпечити відповідальність колаборантів і не допустити порушення фундаментальних прав людини.

У зарубіжній практиці спостерігається певна закономірність, кримінальні механізми завжди поєднуються з адміністративними процедурами, що спрямовано на люстрацію, обмеження доступу до посад, контроль за політичною та інформаційною сферою. Саме адміністративні механізми дають державам змогу діяти швидко, не чекаючи довготривалих кримінальних процесів.

Показовим є французький досвід *épuration* (очищення) після визволення 1944 р., де кримінальне переслідування поєднувалося з адміністративними заходами, а саме позбавленням права обіймати державні посади, анулюванням ліцензій журналістів та видавців, діяльністю комісій перевірки [16]. Ключовою гарантією була можливість судового оскарження та доведення вимішеного характеру поведінки.

У Федеративній Республіці Німеччина запроваджено систему денацифікаційних комісій (*Spruchkammern*) – органів адміністративно-правової природи, що класифікували осіб за ступенем причетності та застосовували заходи від заборони на посади до майнових обмежень. Водночас їхні рішення підлягали судовому перегляду [17, с. 110–112].

Ізраїль, перебуваючи у стані постійних воєнних загроз, застосовує адміністративні інструменти для запобігання співпраці громадян з ворожими структурами, зокрема: а) тимчасове затримання та перевірка осіб; б) обмеження на пересування; в) анулювання дозволів на діяльність організацій, що підозрюються у співпраці з терористичними угрупованнями [18]. Водночас Верховний суд Ізраїлю здійснює активний контроль за пропорційністю таких заходів, визнаючи їх допустимими лише за наявності реальної загрози безпеці.

У правопорядку Туреччини найбільш показовим для українського дискурсу є період надзвичайного стану (ОНАЛ), запровадженого після подій липня 2016 р., коли держава паралельно з кримінально-правовими інструментами розгорнула широкі адміністративні механізми реагування на підозри співпраці з ворожими структурами – від масових звільнень до закриття інституцій та обмежень у сфері місцевого самоврядування [19, с. 349]. Саме в цих умовах вибудовано специфічну модель адміністративно-правового захисту, яка поєднала внутрішньо-адміністративний перегляд, спеціалізований квазісудовий

орган, судовий контроль у адміністративних судах та конституційну скаргу. Центральним вузлом цієї моделі стала Комісія з розгляду актів надзвичайного стану, створена нормативним актом КНК № 685 і згодом інституціалізована Законом № 7075, що визначив процедуру, склад і маршрути судового оскарження її рішень [20].

Країни Центральної та Східної Європи (Польща, Чехія, Угорщина та інші постсоціалістичні країни) після падіння комуністичних режимів прийняли закони про люстрацію. Основні риси цих законів: а) заборона на зайняття посад у державному секторі для колишніх співробітників спецслужб чи осіб, які співпрацювали з окупаційними структурами; б) створення адміністративних органів, що перевіряли біографічні дані та ухвалювали рішення про доступ до посад; в) право особи оскаржити таке рішення в суді [21, с. 95]. ЄСПЛ у справі *Matuszek v. Poland* (2007) визнав люстраційні закони такими, що не суперечать Конвенції, за умов наявності ефективних гарантій судового контролю та права на захист [22].

У Балканських країнах (Хорватія, Боснія і Герцеговина, Косово) після етнополітичних конфліктів впроваджено адміністративні перевірки для осіб, що займали посади в окупаційних чи сепаратистських структурах. Такі процедури проводилися комісіями з перевірки, і лише після їх висновків особа могла бути поновлена на державній службі чи отримати право балотуватися до органів влади [23, с. 7].

Виходячи з аналізу зарубіжного досвіду реалізації механізмів адміністративно-правового захисту громадян від звинувачень у колабораційній діяльності, варто відзначити, що у зарубіжних країнах застосовано спільні елементи, зокрема: а) адміністративні комісії чи органи перевірки, які швидко ухвалювали рішення про підозрюваних у колабораціонізмі; б) обмеження доступу до посад та соціальних прав як основний адміністративний захід; в) право на судове оскарження рішень адміністративних органів; г) принцип пропорційності – обмеження застосовувалися лише до тих осіб, чия діяльність дійсно створювала загрозу державності; ґ) Міжнародний моніторинг у перехідних суспільствах (Балкани, Східна Європа). Для України цей досвід є надзвичайно цінним, адже він підтверджує, адміністративні механізми здатні бути ефективними у протидії колабораціонізму лише тоді, коли їх поєднано з реальними гарантіями судового та суспільного контролю.

Крім того, важливо відзначити, що, попри наявність у національному праві норм з кваліфікації та відповідальності за співпрацю з окупаційною владою, механізми адміністративно-правового захисту осіб, яким інкримінується колабораційна діяльність, залишаються фрагментарними. Це породжує ризики порушення прав людини, особливо коли звинувачення є необґрунтованими або підживлюються політичними чи соціальними упередженнями [24, с. 155].

На нашу думку, основними проблемами адміністративно-правового захисту громадян від звинувачень у колабораційній діяльності є:

1. *Недостатня визначеність правових норм*: законодавство України не містить чіткого визначення «колабораційної діяльності» у контексті адміністративного права. Є ризик надмірно широкого тлумачення цього поняття, що відкриває простір для зловживань.

2. *Відсутність уніфікованої адміністративної процедури*: на практиці перевірки та розгляд звинувачень здійснюють різні органи (військові адміністрації, поліція, СБУ, органи місцевого самоврядування), але єдиного адміністративного регламенту не розроблено. Це призводить до фрагментарності та суперечливості у підходах.

3. *Обмеженість процесуальних гарантій*: не завжди забезпечується повний доступ особи до матеріалів перевірки, можливість залучення адвоката або право бути Отже, гарантії, закріплені у Конституції та міжнародних договорах, на практиці реалізуються не повністю.

4. *Перевантаженість судової системи*: адміністративні суди, які є ключовою ланкою у системі захисту, стикаються з великим навантаженням у зв'язку зі зростанням кількості справ, пов'язаних із воєнним станом [25, с. 129]. Це сповільнює розгляд скарг і відновлення прав громадян.

5. *Ризики політичного зловживання*: колабораціонізм є чутливою політичною темою, тому в окремих випадках звинувачення можуть використовуватися як інструмент політичного тиску чи дискредитації опонентів [26, с. 669]. Це підриває принципи верховенства права та довіру громадян до органів влади.

Виходячи з наведених проблем, вважаємо що основними напрямками вдосконалення системи адміністративно-правового захисту громадян від звинувачень у колабораційній діяльності можуть бути:

1. *Чітке нормативне визначення*: необхідно ухвалити спеціальний закон або внести зміни до чинних нормативних актів з метою чіткого розмежування понять «колабораційна діяльність», «вимушена співпраця» та «громадянська поведінка в умовах окупації». Це дасть змогу уникнути правової невизначеності.

2. *Розроблення єдиної адміністративної процедури*: важливим завданням є створення уніфікованого адміністративного регламенту, який визначав би: а) стадії перевірки та розгляду звинувачень; б) права та обов'язки органів влади і громадян; в) процесуальні строки та гарантії. Подібний підхід застосовувався у країнах Центральної Європи в рамках люстраційних законів.

3. *Посилення процесуальних гарантій*: необхідно закріпити у законодавстві обов'язкові гарантії: а) право на адвоката в будь-якій адміністративній процедурі, пов'язаній зі звинуваченням у колабораціонізмі; б) доступ до матеріалів справи; в) обов'язок органу надавати мотивоване рішення.

4. *Оптимізація судового захисту*: потрібно вдосконалити механізми швидкого судового розгляду скарг громадян на адміністративні акти. Можливим рішенням є створення спеціалізованих судових палат або прискорених процедур у справах, що стосуються воєнного стану.

5. *Залучення інститутів громадянського суспільства*: правозахисні організації, омбудсман та міжнародні моніторингові місії можуть забезпечити додатковий контроль за дотриманням прав людини під час розгляду адміністративних справ про колабораціонізм. Це відповідає європейській практиці, коли громадський нагляд стає частиною гарантійного механізму.

6. *Гармонізація з міжнародними стандартами*: Україна повинна забезпечити повну відповідність своїх адміністративних процедур стандартам Ради Європи та ЄСПЛ. Це підвищить легітимність державної політики та дасть змогу уникнути масових звернень до міжна-

родних судових інституцій

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати, встановлено, що адміністративно-правовий захист громадян від звинувачень у колабораційній діяльності має функціонувати як цілісна система, в якій доктринально уточнене поняття «адміністративно-правовий захист» чітко відмежоване від охорони, гарантій і забезпечення прав, а колабораційна діяльність осмислюється як соціально-правовий феномен з розрізненням добровільної співпраці та вимушеної поведінки цивільних. Доведено визначальність принципів законності, об'єктивності, презумпції невинуватості та недискримінації, а також конституційних гарантій доступу до правосуддя і правової допомоги як критеріїв допустимості будь-яких адміністративних втручань. Місце адміністративного законодавства у системі протидії полягає у забезпеченні швид-

кого, але процесуально впорядкованого реагування за наявності уніфікованої процедури, чітких стандартів доказування, мотивованості рішень, реального доступу до матеріалів і ефективного судового контролю. Належний захист можливий лише за скоординованої взаємодії суб'єктів, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, військових адміністрацій, адміністративних судів, омбудсмана, адвокатури й громадських організацій, з прозорим розподілом компетенцій і відповідальності. Зіставлення із зарубіжними підходами підтвердило перевагу моделей, де швидкі адміністративні заходи поєднані з надійними процесуальними гарантіями та судовим переглядом. Саме такий баланс забезпечує правову визначеність, передбачуваність рішень публічної адміністрації й реальне відновлення порушених прав особи у справах про звинувачення в колабораціонізмі.

Список використаних джерел

1. Остапенко О.І. та ін. Адміністративне право України (загальна частина). Львів, 2021. 618 с.
2. Захист прав людини адміністративно-правовими засобами : законодавство. Судова практика. Зразки документів / за заг. ред. С. В. Петкова. Київ, 2024. 456 с.
3. Голодник Ю.А. Методологія наукового дослідження теоретико-правових засад адміністративно-правового забезпечення діяльності правоохоронних органів. *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. № 13. С. 232–235. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/241/239>
4. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 № 1682-VII: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text>
5. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
6. HUDOC – European Court of Human Rights. Case of Mikhaylova v. Ukraine. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/%7B%7Ditemid%7B%7D%7D%7D>
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України: Рішення Конституц. Суду України від 20.10.2011 № 12-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11#Text>
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>
9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
10. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII: станом на 1 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 1 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
12. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 8 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
13. HUDOC - European Court of Human Rights. Case of Karácsony and others v. Hungary. (Applications nos. 42461/13 and 44357/13) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/%7B%7Ditemid%7B%7D%7D%7D>
14. HUDOC – European Court of Human Rights. Case of lawless v. Ireland (no. 3), (application no 332/57)URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/%7B%7Ditemid%7B%7D%7D%7D>
15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
16. Франція в Другій світовій війні – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Франція_в_Другій_світовій_війні
17. Frei N. Adenauer's Germany and the Nazi Past: The Politics of Amnesty and Integration. New York, 2002. pp. 109-115. <https://dokumen.pub/adenauers-germany-and-the-nazi-past-the-politics-of-amnesty-and-integration-9780231507905.html>
18. The legality of the israeli occupation of the occupied palestinian territory, including east jerusalem. United Nations Digital Library System. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4025075/files/1386796EN.pdf>
19. Шаповал Р.В. Сучасний погляд на адміністративно-правовий досвід Туреччини щодо попередження колабораційної діяльності. *Держава і регіони. Серія Право*. 2024. № 4 (86). С. 343-353.
20. 7075 sayılı Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Kurulması Hakkında... - Konsolide metin | LEXPERA. LEXPERA. URL: <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/olaganustu-hal-islemleri-inceleme-komisyonu-kurulmasi-hakkinda-kanun-hukmunde-kararnamenin-1>
21. Stan L. Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union: Reckoning with the Communist Past. London, 2009. pp. 90–98.
22. HUDOC - European Court of Human Rights. CASE OF MATYJEK v. POLAND (Application no. 38184/03). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre/%7B%7Ditemid%7B%7D%7D%7D>
23. Bell C. Transitional Justice, Interdisciplinarity and the State of the 'Field' or 'Non-Field'. *International Journal of Transitional Justice*. 2009. Vol. 3 (1). P. 5–27. (in English).

24. Зайкіна Г.М., Дрозд О.Ю., Політанський В.С. Класифікація дій осіб, які під час окупації виконували функції з забезпечення життєдіяльності громади, крізь призму адміністративного законодавства України та норм міжнародного гуманітарного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 8. 150-159. URL: <http://lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv>.

25. Шаповал Р.В. Деякі питання розгляду малозначних справ, пов'язаних з колабораційною діяльністю адміністративними судами. *Juris Europensis Scientia*. 2025. N 2. С.127-133.

26. Шаповал Р.В. Прогалини адміністративного-правового законодавства щодо правової оцінки колабораційної діяльності, в контексті норм Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 667-671.

References

- Ostapenko O.I. et al. Administrative law of Ukraine (general part). Lviv, 2021. 618 p. (in Ukrainian).
- Protection of human rights by administrative and legal means: legislation. Judicial practice. Sample documents / ed. S.V. Petkova. Kyiv, 2024. 456 p. (in Ukrainian).
- Holodnyk Yu.A. Methodology of scientific research of theoretical and legal principles of administrative and legal support of law enforcement agencies. Scientific notes. Series: Law. 2022. No. 13. pp. 232–235. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/241/239>. (in Ukrainian).
- On the Purification of Power: Law of Ukraine dated 16.09.2014 No. 1682-VII: as of March 31, 2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text> (in Ukrainian).
- Constitution of Ukraine: dated 28.06.1996 No. 254к/96-ВР: as of January 1, 2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).
- HUDOC – European Court of Human Rights. Case of Mikhaylova v. Ukraine. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-181381%22%7D>
- Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Security Service of Ukraine on the official interpretation of the provisions of part three of Article 62 of the Constitution of Ukraine: Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated 20.10.2011 No. 12-пн/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11#Text> (in Ukrainian).
- On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the establishment of criminal liability for collaboration activities: Law of Ukraine dated 03.03.2022 No. 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (in Ukrainian).
- On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated 12.05.2015 No. 389-VIII: as of May 14, 2025 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (in Ukrainian).
- On sanctions: Law of Ukraine dated 14.08.2014 No. 1644-VII: as of 1 Aug. 2025 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (in Ukrainian).
- Code of Ukraine on Administrative Offenses (Articles 1 - 212-24): Code of Ukraine dated 07.12.1984 No. 8073-X: as of 1 Sep. 2025 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (in Ukrainian).
- Code of Administrative Procedure of Ukraine: Code of Ukraine dated 06.07.2005 No. 2747-IV: as of 8 Aug. 2025 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (in Ukrainian).
- HUDOC - European Court of Human Rights. Case of Karácsony and others v. Hungary. (Applications nos. 42461/13 and 44357/13) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-162831%22%7D>
- HUDOC – European Court of Human Rights. Case of lawless v. Ireland (no. 3), (application no 332/57)URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-57518%22%7D>
- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Council of Europe Convention of 04.11.1950: as of 1 Aug. 2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (in Ukrainian).
- France in World War II – Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/France_during_World_War_II
- Frei N. Adenauer's Germany and the Nazi Past: The Politics of Amnesty and Integration. New York, 2002. pp. 109-115. <https://dokumen.pub/adenauers-germany-and-the-nazi-past-the-politics-of-amnesty-and-integration-9780231507905.html>
- The legality of the israeli occupation of the occupied palestinian territory, including east jerusalem. United Nations Digital Library System. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4025075/files/1386796EN.pdf>
- Shapoval R.V. Modern view of the administrative and legal experience of Turkey in preventing collaborative activities. *State and Regions. Law Series*. 2024. No. 4 (86). P. 343-353. (in Ukrainian).
- 7075 sayılı Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Kurulması Hakkında... - Konsolide metin | LEXPERA. LEXPERA. URL: <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/olaganustu-hal-islemleri-inceleme-komisyonu-kurulmasi-hakkinda-kanun-hukumunde-kararnamenin-1>
- Stan L. Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union: Reckoning with the Communist Past. London, 2009. pp. 90–98.
- HUDOC - European Court of Human Rights. CASE OF MATYJEK v. POLAND (Application no. 38184/03). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-80219%22%7D>
- Bell C. Transitional Justice, Interdisciplinarity and the State of the 'Field' or 'Non-Field'. *International Journal of Transitional Justice*. 2009. Vol. 3 (1). P. 5–27. (in English).
- Zaikina H M., Drozd O.Yu., Politanyskiy V.S. Classification of actions of persons who performed functions to ensure the life of the community during the occupation, through the prism of the administrative legislation of Ukraine and the norms of international humanitarian law. *Legal scientific electronic journal*. 2025. No. 8. pp. 150-159. URL: <http://lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv>. (in Ukrainian).
- Shapoval R. V. Some issues of consideration of minor cases related to collaboration activities by administrative courts. *Juris Europensis Scientia*. 2025. N 2. pp.127-133. (in Ukrainian).
- Shapoval R. V. Gaps in administrative and legal legislation regarding the legal assessment of collaboration activities, in the context of the norms of the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. *Legal Scientific Electronic Journal*. 2024. No. 12. pp. 667-671. (in Ukrainian).

Vasyl NASTIUK

Doctor of Legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4977-4181>

e-mail: v.ya.nastyuk@nlu.edu.ua

SOME ISSUES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF CITIZENS FROM ACCUSED IN COLLABORATIVE ACTIVITIES

The paper proposes a holistic administrative-legal model of protecting citizens from accusations of collaborationism, which is based on the theoretical and methodological principles of the institution of protection and clarifies its conceptual boundaries in relation to related categories - protection, guarantees and ensuring rights. Within the framework of the study, the author's definition of "administrative-legal protection of citizens from accusations of collaborationism" is formulated. The theoretical characteristic of collaborationism as a socio-legal phenomenon is revealed, taking into account the distinction between voluntary cooperation and forced behavior of civilians. The basic principles of administrative protection of a person against accusations of collaborationism are substantiated and their implementation in administrative procedures is shown. The methodological toolkit combines comparative law, systemic, historical-legal and law enforcement approaches, which allows harmonizing doctrine with practice. The place of administrative legislation in the general system of countering collaborationism is determined and the regulatory and legal foundations of administrative legal protection in Ukraine are systematized in connection with constitutional guarantees of rights and freedoms. An analysis of the current legislation on the definition and qualification of collaboration activities is carried out and organizational and legal mechanisms of response are highlighted, including internal administrative review. The system of protection subjects with the distribution of competencies is outlined. Key procedural guarantees of individual rights are highlighted - the right to appeal, access to evidence, the right to legal aid as a condition for the legitimacy of any restrictive measures. Based on foreign experience, proportionality criteria, standards of proof and models of judicial control have been formulated, and areas of improvement have been proposed: unification of administrative procedure, strengthening the role of administrative justice, development of electronic tools for proceedings and harmonization with European standards.

Keywords: administrative legal protection, collaborative activity, principle, administrative procedure, procedural guarantees, citizens, administrative justice

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.9.15>
УДК 338.24

Наталія Ярославівна ПЕТРИШИН

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>
e-mail: natalia.y.petryshyn@lpnu.ua

Любов Степанівна НОДЖАК

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9406-4846>
e-mail: liubov.s.nodzhak@lpnu.ua

Надія Василівна ЛЕВИЦЬКА

студентка, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0269-8910>
e-mail: nadiia.levytska.me.2022@lpnu.ua

СТРАТЕГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ДЛЯ СТАРТАПІВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті досліджено стратегії залучення фінансування стартапами в умовах економічної та політичної нестабільності. Проаналізовано ключові виклики, з якими стикаються стартапи в Україні, зокрема зниження інвестиційної активності, відтік талантів та перебої з енергопостачанням. Розглянуто динаміку позицій України в глобальних рейтингах стартап-екосистем. Запропоновано адаптацію традиційних методів, таких як SMART-цілі та CRM-інструменти, до кризових умов, а також застосування цифрових платформ для залучення фінансування. Наведено практичні рекомендації для стартапів з аналізу ризиків, використання грантових програм та адаптації до умов воєнного часу для забезпечення сталого розвитку.

Ключові слова: стартапи, екосистема стартапів, фінансування, венчурні угоди, фандрайзинг, SMART-цілі

ВСТУП

У сучасних умовах глобальних трансформацій інноваційні екосистеми є важливим чинником економічного розвитку, здатним підтримувати прогрес навіть в періоди політичної та соціально-економічної нестабільності. Незважаючи на виклики, пов'язані з війною та політичними турбулєнціями, інноваційні стартапи продовжують відігравати ключову роль у формуванні нових напрямів розвитку та конкурентоспроможності національної економіки. Глобальні рейтинги стартап-екосистем демонструють, що навіть в умовах кризових явищ інноваційна діяльність може залишатися драйвером зростання, що підкреслює актуальність дослідження стратегій фінансування стартапів у таких складних обставинах.

Водночас економічна та політична нестабільність створює суттєві перешкоди для залучення інвестицій в українські стартапи. У 2023 р. вартість венчурних угод знизилася, що свідчить про зниження інвестиційної активності на фоні мобілізації персоналу, відтоку талантів та перебоїв з енергопостачанням. Ці фактори ускладнюють операційну діяльність і знижують довіру інвесторів, що підтверджується результатами опитувань стартап-спільноти та статистичними даними про ризики і обмеження, з якими стикаються підприємці у воєнний час.

Теоретико-методичні підходи й актуальні питання формування та розвитку стартап-екосистем знайшли відображення у численних наукових доробках вітчизняних і зарубіжних вчених. В Україні вчені, такі як І. Губарева, досліджують теоретичні засади функціонування стартапів та проблеми розвитку екосистеми стартапів в Україні, застосовуючи міжнародні індекси та рейтинги, такі як Global Innovation Index та Global Startup Ecosystem Index [1].

Окремі дослідники зосереджуються на специфічних аспектах стартап-діяльності. Т. Астербо, Н. Базаян,

С. Брагунський [2] дослідили вплив стартапів на формування підприємницької політики навчальних закладів. С. Шавалік, Мунгіла Гіллемане [2] проаналізували критерії вибору джерел фінансування технологічних стартапів на різних етапах їхнього життєвого циклу. Л. Мулик, С. Солонцев [4] та К. Фукс [3] дослідили особливості маркетингових стратегій стартапів, враховуючи динаміку їх розвитку.

Значний науковий інтерес викликає саме концепція екосистем стартапів. Цьому присвячено праці Т. Сака, Л. Шостак, Ю. Вознюк [5], Г. Швець [6], Н. Ситник [7], О. Левковець [8] та ін. У контексті українського досвіду М. Кохан та А. Мазур [10] дослідили регіональні особливості екосистем підтримки стартапів, тоді як М. Кизим, В. Хаустова та О. Решетняк [9] запропонували механізми інтеграції освіти, науки та бізнесу для їх ефективного функціонування.

Та, попри велику кількість досліджень, ця тема є актуальною й сьогодні, оскільки потребує подальшого вивчення адаптивних стратегій залучення фінансування, які враховують специфіку воєнного часу, високі ризики та обмежені ресурси.

МЕТА роботи – дослідити та систематизувати стратегії залучення фінансування для стартапів в умовах економічної та політичної нестабільності; розглянути особливості впливу воєнних дій та економічних криз на можливість залучення інвестицій, проаналізувати виклики та ризики, з якими стикаються стартапи в Україні; на основі аналізу даних та наявних досліджень запропонувати практичні рекомендації для адаптації методів фандрайзингу до специфічних умов нестабільності, з метою забезпечення сталого розвитку та конкурентоспроможності українських стартапів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед методів дослідження, що застосовано для реалізації зазначеної мети, можна виокремити такі. Теоретичний аналіз та узагальнення використано для визначення ключових факторів, що впливають на залучення фінансування стартапами в умовах невизначеності. Метод порівняльного аналізу дав змогу зіставити особливості фінансування українських стартапів, виокремити причинно-наслідкові зв'язки між геополітичними подіями та динамікою венчурних угод. Системний підхід застосовано для вивчення взаємозв'язків між факторами, що впливають на стійкість стартап-екосистеми. Емпіричне моделювання застосовано для формування рекомендацій з адаптації фандрайзингових стратегій. Кількісний аналіз даних включав аналіз результатів опитування та візуалізацію за допомогою інструментів Excel та оцінку статистики венчурних угод.

РЕЗУЛЬТАТИ

З початком повномасштабного вторгнення в Україну засновники стартапів змушені працювати під постійною загрозою обстрілів, зіткнулися з відключеннями електроенергії, масовим переміщенням людей, обмеженнями на міжнародні поїздки та раптовою мобілізацією ключових співробітників.

У світі, де інновації та технології стають основним драйвером економічного розвитку, глобальні рейтинги стартап-екосистем, оцінюють та порівнюють стартап-екосистеми у різних країнах і містах світу. Global Startup Ecosystem Index щорічно оновлюється з 2017 р., відображає вибірку з понад 150 тис. стартапів, що охоплює понад 1000 міст і 100 країн, надає ключові інсайти про конкурентоспроможність країн. Індекс кожної екосистеми має загальний бал, який складається з суми трьох підіндексів, які вимірюють кількість, якість і бізнес-середовище. На рис. 1 можна побачити порівняння динаміки рейтингу екосистем стартапів України з регіональним рейтингом в Європі.

На рис. 1 спостерігаємо певну нестабільність позицій. У 2020 р. Україна посідала 19 місце в регіональному рейтингу Європи та 29 місце у глобальному рейтингу, що вказувало на досить сильні позиції української стартап-екосистеми. Однак у 2021 р. спостерігався незначний спад обох показників, а саме Україна почала займати 21 місце в Європі та 34 місце у світі.

Найбільш суттєве падіння позицій України припало на 2022 р., коли регіональний рейтинг знизився до 30 місця, а глобальний – до 50 місця. Причиною зниження глобального рейтингу на 16 позицій вважаємо вплив повномасштабного вторгнення, що призвів до відтоку інвестицій та міграції талановитої робочої сили. У 2023 р. Україна почала займати 49 місце у глобальному рейтингу, тобто

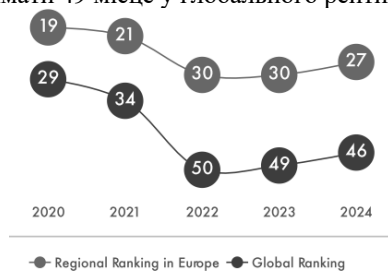

Рис. 1. Динаміка рейтингу екосистем стартапів України за період 2020 – 2024 рр. [11]

відбулось зовсім незначне покращення позицій, регіональний рейтинг залишився незмінним. У 2024 р. відзначаємо позитивну динаміку, Україна піднялася на 27 місце в регіональному рейтингу Європи та на 46 місце у глобальному рейтингу. Припускаємо, що таке покращення позицій демонструє адаптацію української стартап-екосистеми до нових умов, відновлюється інвестиційна активність та починають реалізуватись нові можливості.

В умовах динамічного та мінливого бізнес-середовища, особливо в Україні, стартапи стикаються з численними викликами та ризиками, які можуть вплинути на їхній успіх і стійкість. Щоб краще зрозуміти ці виклики, дослідницька компанія Gradus Research реалізувала масштабне опитування серед представників стартап-спільноти, застосовуючи свою інноваційну методологію самозаповнення анкет через мобільний додаток [12]. На рис. 2 детально зображено результати відповідей на вище зазначене питання.

Найбільшою загрозою, з якою стикаються стартапи є мобілізація персоналу, вона призводить до втрати ключових працівників та ускладнює операційну діяльність. Перебої з електропостачанням також є серйозною проблемою, оскільки впливає на безперервність бізнес-процесів та можливість надання послуг. Виїзд персоналу за кордон також є значним викликом, оскільки він призводить до втрати цінних кадрів та інтелектуального капіталу. Крім того, стартапи стикаються з ризиком втрати контрактів через нестабільність, втрати партнерів і постачальників, обмеження доступу до фінансування та перебої зі зв'язком та Інтернетом. Все це створює складне середовище для розвитку стартапів в Україні.

У процесі розвитку стартапів особливе значення мають не лише потенційні ризики, а й реальні труднощі та обмеження, з якими вони стикаються у повсякденній діяльності. Проведене опитування серед представників стартап-спільноти дало змогу виявити ключові виклики, які суттєво ускладнюють їхній шлях до успіху (рис. 3).

Рис. 2. Топ-10 найбільших ризиків у 2023 р. для українських стартапів під час війни [12]

Рис. 3. Труднощі та обмеження для українських стартапів [12]

На однаковому рівні для опитаної стартап-спільноти є проблема пошуку клієнтів та ринків збуту та високі фінансові ризики. На другому місці за обмеженням стосовно успішного функціонування стартапів є потреба у стартовому капіталі та інвестиціях.

З отриманих результатів варто проаналізувати показник вартості українських венчурних угод, оскільки він є ключовим показником, який покаже, скільки інвестицій надходить у стартапи та інноваційні проекти України за конкретний період. Ця цифра відображає не лише суму грошей, вкладених через фонди чи приватних інвесторів, а й стан венчурної екосистеми країни загалом. Чим вищі значення цього індикатора, тим активніше інвестори довіряють українським технологіям, ризикуючи капіталом заради майбутніх проривів.

Вартість угод дає змогу оцінити динаміку ринку: зростання свідчить про здорову конкуренцію, привабливість проектів і зрілість бізнес-середовища, тоді як спад може сигналізувати про системні виклики, які потребують уваги з боку держави та бізнесу. Цей показник також стає інструментом для аналізу інвестиційного апетиту – він показує, чи готові фонди та бізнес-ангели підтримувати стартапи на ранніх етапах, що критично важливо для розвитку інновацій.

На рис. 4 зображено вартість та кількість українських венчурних угод з 2017-2023 рр.

Український венчурний ринок за останні сім років нагадує американські гірки: поступовий підйом змінився різким падінням. Спочатку здавалося, що все йде добре, адже між 2017-2019 рр. інвестори поступово почали вкладати гроші в стартапи. Загальна вартість угод тоді зросла з 235 до 673,9 млн. дол. США. Це був період, коли такі проекти, як Grammarly та Reface, стали відомими за кордоном, привертаючи увагу міжнародних фондів. Кількість угод протягом 2017-2019 рр. збільшилась з 57 до 77 угод.

У 2020 р. спостерігалася парадоксальна ситуація: кількість угод зросла на 86 угод, але загальна вартість навпаки зменшилась на 140,4 млн дол. США. Найімовірніше, інвестори перейшли до фінансування більшої кількості проектів на ранніх стадіях, де суми інвестицій традиційно менші. Це дало їм змогу диверсифікувати ризики, особливо на тлі економічної невизначеності, пов'язаної з пандемією COVID-19.

За 2021-2022 рр. вартість угод збільшилась, та в 2022 р. набула найбільшого значення серед аналізованих років. Здавалося, Україна поступово стає частиною глобальної інноваційної карти. Однак почалась жорстока війна, економічна нестабільність, відтік ІТ-фахівців за кордон – все це вдарило по довірі інвесторів і тому в 2023 р. кількість та вартість угод різко скоротилась до 82 угод та до 228,8 млн дол. США. Вартість угод у цьому році набула найменшого значення, порівнюючи з усіма аналізованими роками.

Геополітична нестабільність, викликана повномасштабною війною, спровокувала масовий відтік іноземного

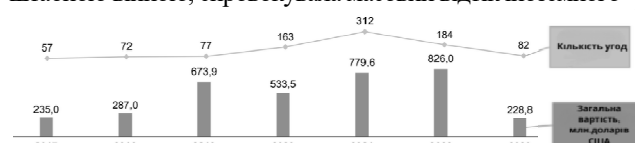

Рис. 4. Вартість українських венчурних угод за 2017-2023 рр. [13]

капіталу: міжнародні фонди (зокрема з ЄС та США), які раніше фінансували українські AI-стартапи, переоприями інвестиції в Польщу та країни Балтії – регіони з аналогічною вартістю ресурсів, але передбачуванішими умовами [11].

Додатковим ударом стало блокування російського капіталу через санкції, що позбавило ринок до 30% інвестицій у сегменті глибоких технологій (англ. deep tech), де фонди країни-агресора традиційно домінували. Конкурентний тиск з боку сусідніх юрисдикцій загострив ситуацію. Точніше Польща, Литва та Естонія запровадили податкові канікули для венчурних фондів, спростили візову політику для ІТ-фахівців, що прискорило міграцію капіталу [11].

Різке падіння середнього чека угод на -44% підтвердило перехід інвесторів до стратегії малих ступінчастих вкладень, яка дає змогу диверсифікувати ризики в умовах невизначеності.

Незважаючи на найменшу вартість укладених угод у 2023 р., можна навести 5 успішних угод, які змогли укласти українські стартапи (рис. 5).

Ці угоди демонструють, що, попри виклики, українські стартапи продовжують розвиватися та залучати інвестиції, а інвестори бачать потенціал в українській екосистемі та готові підтримувати інноваційні проекти.

Отже, з наведеного вище розуміємо, що одним з ключових викликів для українських бізнесів є залучити фінансування для свого проекту, особливо гостро це проявляється в умовах війни та політичної напруги у світі. Деякі традиційні джерела, як грантові програми USAID, тимчасово призупинено з кінця січня 2025 р. Це пов'язано з тим, що Державний департамент США розпочав 90-денний аудит зовнішньої допомоги, включно з невійськовими програмами, щоб оцінити ефективність використання коштів і прозорість їх розподілу.

В таких умовах для успішного залучення фінансування надзвичайно важливо мати продуману і чітку стратегію. Нижче наведено десять ключових кроків, які допоможуть системно підійти до фандрайзингу та значно підвищити шанси на успіх:

1. *Проаналізувати минулий досвід.* Варто здійснити аналіз попередніх кампаній з урахуванням теорії експериментального навчання Девіда Колба, яка наголошує на важливості рефлексії на основі практичного досвіду. У разі коли стартап не досягає запланованих цілей зі збору коштів, необхідно не лише констатувати цей факт, а й виявити ключові закономірності, зокрема чи недостатньо враховано час, потрібний для підготовки грантових заявок, або чи не враховано специфіку локальних донорів. Для українських стартапів особливо важливо впроваджувати аналіз помилок у культуру безперервного вдосконалення.

2. *Визначити SMART-цілі.* Формулювання цілей має базуватися на методі SMART, який передбачає, що мета повинна бути конкретною, вимірюваною, досяжною,

Рис. 5. П'ять найбільших угод 2023 р. за обсягом інвестицій на тлі загального зниження ринкової активності (сформовано автором на основі [13])

актуальною та обмеженою у часі. Водночас для українських стартапів важливо враховувати особливості соціального капіталу країни та суспільні очікування стосовно прозорості.

3. *Обрати оптимальні канали комунікації.* Канали повинні відповідати структурі бізнес-моделі, зокрема блоку ключові партнери, що описано у канві бізнес-моделі О. Остервальдера. Важливо уникати розпорошення ресурсів і зосереджуватися на тих каналах, де команда має найбільшу експертизу, якщо команда спеціалізується на підготовці грантових заявок, варто розвивати цей напрям, а не розподіляти зусилля між багатьма джерелами одночасно.

4. *Здійснити чітку ідентифікацію цільових донорів.* Комплексно картувати зацікавлені сторони та проаналізувати їхні інтереси на основі класичної концепції стейкхолдерів Фрімена. В українському інноваційному середовищі важливо враховувати різноманітність фінансових партнерів: міжнародні фонди, які орієнтуються на прозорість і соціальний вплив; локальні бізнеси, які прагнуть підвищити репутацію або лояльність співробітників; діаспору, що підтримує конкретні регіони чи галузі.

5. *Оцінити наявні ресурси та обмеження.* Оцінювання має базуватися на принципі виявлення вузьких місць, сформульованому Голдраттом, який підкреслює, що саме обмежені ресурси визначають загальну продуктивність системи. У контексті українських інноваційних команд, де часто працюють невеликі колективи, спроба одночасно опрацювати значну кількість грантових заявок може призвести до швидкого вигорання та зниження ефективності.

6. *Здійснити пріоритизацію каналів фінансування.* Ефективність діяльності інноваційних проєктів часто визначається законом Парето, який свідчить, що близько 20% зусиль приносять 80% результату. У контексті стартапів це означає, що фокусування на ключових каналах залучення ресурсів чи клієнтів значно підвищує шанси на успіх. Важливо усвідомлювати, що відмова від менш продуктивних напрямів, навіть якщо вони здаються швидкими або легкими, дає змогу сконцентрувати ресурси на пріоритетних завданнях і досягти більшої ефективності.

7. *Необхідно забезпечити гнучке планування.* Доцільно здійснювати планування через поєднання традиційної методології Waterfall із гнучкими підходами Agile, що дає змогу поєднати чітке дотримання дедлайнів із можливістю оперативного тестування та корекції гіпотез. У практичному вимірі це може означати, що перший місяць присвячено розробленню детальної презентації проєкту для інвесторів (англ. pitch deck), другий місяць – активним переговорам із п'ятьма ключовими донорами, а третій місяць – адаптації стратегії на основі отриманого зворотного зв'язку. В умовах українського ринку інновацій особливо важливо передбачати резервні сценарії, зокрема паралельний пошук інвесторів, як план Б, що забезпечує гнучкість і знижує ризики у разі непередбачуваних змін.

8. *Застосувати цифрові інструменти.* Впровадження CRM-систем, таких як HubSpot, стане важливим інструментом для ефективного управління взаємодією з донорами та оптимізації робочих процесів у стартапах. Водночас особливістю українського ринку є висока

цифрова грамотність, що дає змогу значно зекономити на дороговартісних SaaS-рішеннях.

9. *Сформувати бренд на основі передісторії успіху.* Підвищення впізнаваності інноваційних проєктів вимагає формування нарративів, які глибоко резонують із актуальними суспільними потребами та цінностями. Стартап в аграрній сфері може сфокусуватися на відновленні сільських громад в постконфліктний період, що не лише відповідає пріоритетам міжнародних донорських організацій, але й відображає національну ідентичність та прагнення суспільства. Активне використання соціальних мереж для поширення історій успіху та конкретних кейсів є надзвичайно важливим, адже дослідження венчурних інвесторів показують, що більшість з них ретельно аналізують онлайн-присутність проєкту в оцінюванні потенційних інвестицій.

10. *Адаптувати потребу.* Ефективна стратегія розвитку стартапу повинна базуватися на циклі безперервного вдосконалення «плануй – виконуй – перевіряй – коригуй», концепцію якого вперше сформульовано Демінгом у 1950 р. У практичному застосуванні це означає, що якщо кампанія з краудфандингу не досягає навіть половини запланованої мети протягом перших двох тижнів, це має стати сигналом для оперативного внесення змін, таких як оновлення візуального контенту або акцентування на історіях реальних бенефіціарів. В українському контексті особливо важливо зберігати гнучкість, адже воєнний стан, постійні законодавчі зміни та економічна нестабільність вимагають швидкої адаптації і можливості перепрофілювання проєктів.

Отже, до основних викликів належать ризики, пов'язані з війною, відтік мізків, зміна пріоритетів уряду, зниження місцевого попиту та довіри до українських фахівців, а також зосередження на виживанні. Водночас є значні можливості, такі як нові перспективи для реконструкції та відновлення України, досягнення в оборонній сфері, статус кандидата в ЄС, відкриття нових програм фінансування, перетворення України на виробничий центр та лідера інновацій в різних галузях.

ВИСНОВКИ

У статті проведено комплексний аналіз функціонування стартап-екосистеми України в умовах війни. З'ясовано, незважаючи на значні виклики, такі як мобілізація персоналу, перебої з електропостачанням та відтік фахівців, українські стартапи демонструють вражаючу стійкість та здатність адаптуватися до складних умов. Аналіз динаміки місця України в регіональному та глобальному рейтингах стартап-екосистем виявив як періоди падіння, зумовлені повномасштабним вторгненням, так і відновлення позицій, що свідчить про адаптацію та відновлення інвестиційної активності. Результати опитування серед представників стартап-спільноти дали змогу виокремити ключові ризики та труднощі, з якими стикаються підприємці, серед яких пошук клієнтів, високі фінансові ризики та потреба у стартовому капіталі.

Аналіз вартості українських венчурних угод показав значне зниження інвестиційної активності у 2023 р., проте навіть в цих умовах окремі компанії, такі як Preply, Fintech Farm, DRESSX, Go IT, та Caroola, зуміли залучити значне фінансування, що свідчить про наявність

значного потенціалу в українській інноваційній екосистемі та готовність інвесторів підтримувати перспективні проєкти, навіть в умовах невизначеності. Особливу увагу приділено визначенню ключових кроків для успішного залучення фінансування, таких як аналіз минулого досвіду, визначення SMART-цілей, вибір оптимальних каналів та ідентифікація цільових донорів. Наголошено на важливості адаптації фандрайзингових

стратегій до умов воєнного стану, гнучкості та безперервного вдосконалення.

Загалом результати дослідження підкреслюють, що для успішного розвитку стартапів в Україні необхідні не лише продумані стратегії та ефективні інструменти, але й здатність до швидкої адаптації, креативний підхід до вирішення проблем та тісна співпраця між представниками стартап-екосистеми.

Список використаних джерел

1. Губарева І. Екосистеми стартапів в Україні: проблеми, тенденції, перспективи. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-95>
2. Asterbo T., Bazzazian N., Bragunskiy S. Startups by recent university graduates and their faculty: Implications for university entrepreneurship policy. *Research Policy*. 2023. № 41(4). pp. 663–677. URL: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2012.01.004>
3. Фукс К.В. Особливості маркетингу стартапу крізь його життєвий цикл. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2023. № 2(39). С. 47–52. URL: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.39-8>
4. Мулик Л.І., Солнцев С.О. Маркетинг незалежних та афілійованих стартапів. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2017. № 14. С. 336–342.
5. Сак Т.В., Шостак Л.В., Вознюк Ю.С. Розвиток стартапів в Україні: теоретичні аспекти, тенденції, можливості. *Інфраструктура ринку*. 2022. № 65. С. 43–48. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/65_2022/9.pdf
6. Shvets G. Startup as a new of business line. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2018. № 35. С. 26–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2018_35_6
7. Ситник Н.І. Екосистема стартапів як складова інноваційної екосистеми. *Бізнес Інформ*. 2017. № 8. С. 89–94. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-8_0-pages-89_94.pdf
8. Левковець О.М. Стартап-екосистема України в контексті завдань збереження та розвитку інноваційного потенціалу. *Економічна теорія та право*. 2022. № 3(50). С. 59–85. URL: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-59>
9. Кизим М.О., Хаустова В.Є., Решетняк О.І. Організаційно-економічний механізм інтеграції освіти, науки та бізнесу: модель сучасного університету. *Проблеми економіки*. 2021. № 4. С. 29–41. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-4-29-41>
10. Кухан М.О., Мазур А.В. Регіональні детермінанти розвитку екосистеми стартапів у місті Львові. *Регіональна економіка*. 2019. № 4. С. 74–86. URL: https://re.gov.ua/re201904/re201904_074_KokhanMO,MazurAV.pdf
11. Uncover the Global Innovation Economy Winners. StartupBlink | Uncover the Global Innovation Economy Winners. URL: <https://www.startupblink.com/>
12. Як розвиваються стартапи в Україні в умовах війни? Worldwide online and smartphone surveys. Gradus. URL: <https://gradus.app/ru/open-reports/ukrainian-startups-feel-more-optimistic-compared-traditional-businesses/>
13. M&A Radar 2023: Україна. KPMG в Україні. Київ, 2024. 52 с. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2024/02/ma-radar-2023-ukraine-ua.pdf>

References

1. Hubareva I. Ecosystems of startups in Ukraine: Problems, Trends, Prospects. *Economy and society*. 2023. № 55. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-95> (in Ukrainian).
2. Asterbo T., Bazzazian N., Bragunskiy S. Startups by recent university graduates and their faculty: Implications for university entrepreneurship policy. *Research Policy*. 2023. № 41(4). pp. 663–677. URL: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2012.01.004>
3. Fuks K.V. Features of startup marketing through its life cycle. Eastern Europe: economy, business and management. 2023. № 2(39). pp. 47–52. URL: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.39-8> (in Ukrainian).
4. Mulyk LI, Solntsev SO. Marketing of independent and affiliated startups. *Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*. 2017. № 14. pp. 336–342 (in Ukrainian).
5. Sak T.V., Shostak L.V., Vozniuk Y.S. Development of startups in Ukraine: theoretical aspects, trends, opportunities. Market infrastructure. 2022. № 65. pp. 43–48. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/65_2022/9.pdf (in Ukrainian).
6. Shvets G. Startup as a new of business line. *Bulletin of the Priazovsky State Technical University. Series: Economic Sciences*. 2018. № 35. pp. 26–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2018_35_6
7. Sytnyk NI. Ecosystem of startups as a component of the innovation ecosystem. *Business Inform*. 2017. № 8. pp. 89–94. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-8_0-pages-89_94.pdf (in Ukrainian).
8. Startup ecosystem of Ukraine in the context of the tasks of preserving and developing innovative potential. *Economic theory and law*. 2022. № 3(50). pp. 59–85. URL: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-59> (in Ukrainian).
9. Organizational and economic mechanism of integration of education, science and business: a model of a modern university. *Problems of Economics*. 2021. № 4. pp. 29–41. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-4-29-41> (in Ukrainian).
10. Regional determinants of the development of the startup ecosystem in the city of Lviv. *Regional economy*. 2019. № 4. pp. 74–86. URL: https://re.gov.ua/re201904/re201904_074_KokhanMO,MazurAV.pdf (in Ukrainian).
11. Uncover the Global Innovation Economy Winners. StartupBlink. Uncover the Global Innovation Economy Winners. URL: <https://www.startupblink.com/>
12. How are startups developing in Ukraine in the context of war? Worldwide online and smartphone surveys. Gradus. URL: <https://gradus.app/ru/open-reports/ukrainian-startups-feel-more-optimistic-compared-traditional-businesses/> (in Ukrainian).
13. M&A Radar 2023: Ukraine. KPMG in Ukraine. Kyiv, 2024. 52 p. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2024/02/ma-radar-2023-ukraine-ua.pdf> (in Ukrainian).

Nataliia PETRYSHYN

PhD in Economics, Associate Professor, Acting Head of the Department, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>

e-mail: natalia.y.petryshyn@lpnu.ua

Liubov NODZHAK

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9406-4846>

e-mail: liubov.s.nodzhak@lpnu.ua

Nadiia LEVYTSKA

student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0269-8910>

e-mail: nadiia.levytska.me.2022@lpnu.ua

STRATEGIES FOR RAISING FUNDS FOR STARTUPS IN THE FACE OF ECONOMIC AND POLITICAL INSTABILITY

Economic and political instability in Ukraine has made fundraising for startups increasingly challenging. Traditional sources like venture capital have declined, and startups face additional barriers such as talent outflow and infrastructure disruptions. The purpose of the paper is to outline practical funding strategies for startups operating in unstable environments, emphasizing adaptation and diversification of financial sources. To secure funding, Ukrainian startups are advised to: leverage grant programs, utilize crowdfunding and digital platforms, adapt traditional methods, seek partnerships and accelerators, focus on crisis-resilient sectors, risk analysis and transparency. Despite significant obstacles, Ukrainian startups can improve their fundraising prospects by diversifying funding sources, leveraging digital tools, and targeting grants and international programs. Flexibility, transparency, and a focus on high-demand sectors are key to sustaining innovation and growth in times of instability.

Keywords: startups, startup ecosystem, financing, venture capital deals, fundraising, SMART goals

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.9.16>
УДК 336.764.1:331.25

Владислав Володимирович УСТИМЕНКО

аспірант, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1111-7907>

e-mail: ustymenko.v.v@gmail.com

Олексій Анатолійович ДЖУСОВ

д.е.н., професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8600-4122>

e-mail: ukrcredit@yahoo.com

СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

У статті розглянуто сучасні підходи управління активами недержавних пенсійних фондів задля ефективного функціонування пенсійного забезпечення у довгостроковій перспективі, які включають стратегії залежно від: віку вкладників; типів фондів (*defined benefits, defined contributions*); типів поведінки фонду (консервативна, поміркована, агресивна). Встановлено, що управління активами недержавного пенсійного фонду повинно включати диверсифікацію, що дасть змогу суттєво знизити ризик вкладення. Встановлено, що до детермінант формування стратегій управління активами недержавних пенсійних фондів у довгостроковій перспективі віднесено: структуру вкладників; періодичність внесків і виплат; розширення можливостей ІКТ; захист прав учасників; ризикоутворюючі чинники; стан законодавчих обмежень; податкові пільги; можливість створення специфічних фінансових інструментів; організацію та якість інвестиційного процесу; стан та тенденції фондового, інвестиційного, валютного ринків, а також ринку нерухомості.

Ключові слова: стратегії, управління активами, недержавний пенсійний фонд, довгострокова перспектива

ВСТУП

У сучасних умовах в Україні під впливом введення воєнного стану, економічної нестабільності, втрати довіри до фінансових інститутів, особливої актуальності набуває проблема пенсійного забезпечення населення. Нині суттєво зменшилися чисельність працюючого населення, а отже, й обсяги відрахувань у пенсійні фонди. Таку ситуацію пов'язано з такими факторами, як: окупація частини території, проведення мобілізації військово-зобов'язаних осіб, еміграція частини працездатного населення, старіння населення, депопуляція та інші соціально-демографічні проблеми. Зараз як ніколи постає питання ефективного функціонування недержавних пенсійних фондів, які є фінансовими й соціальними суб'єктами національної економіки. В умовах дефіциту кадрів та високої їх плинності саме недержавне пенсійне забезпечення є визначальною складовою мотивації співробітників. На рівні економічно-розвинутих країн світу успішно реалізуються соціальні програми недержавного довгострокового пенсійного забезпечення. Крім того, у багатьох країнах (зокрема ЄС) діє правило обов'язкової участі у пенсійному фонді за вибором громадянина, що підвищує попит на послуги недержавних пенсійних установ.

Питаннями недержавного пенсійного забезпечення присвячено праці В. Криклія, Л. Алексеєнко, М. Леонова, І. Приймака, М. Гапонюка, А. Федоренка, В. Фединої, В. Міщенко, С. Черкасової, С. Брагіна, Н. Приказюк, С. Онишко, Н. Ткаченко, О. Шабанова, Н. Ковальової, М. Змієнко, Ю. Коваленко, В. Федосова та ін. вітчизняних науковців.

У сучасному світі основним трендом розвитку соціального забезпечення є перехід від солідарної до накопичувальної недержавної пенсійної системи. Отже, виникає гостра потреба у розробленні стратегій управління активами недержавних пенсійних фондів з урахуванням новітніх можливостей інформаційно-комунікаційних тех-

нологій та необхідності адаптації до турбулентного оточуючого середовища, що підвищить зацікавленість у участі й стабільність пенсійних виплат.

МЕТА статті – визначення стратегічних напрямів управління активами недержавних пенсійних фондів задля ефективного функціонування пенсійного забезпечення у довгостроковій перспективі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу дослідження складають методи наукового пізнання: методи індукції, дедукції, синтезу, а також контент-аналіз.

РЕЗУЛЬТАТИ

В. Федина [1] пропонує розглядати різні персональні стратегії управління активами недержавних пенсійних фондів залежно від віку вкладників. Так, для осіб, в яких період здійснення пенсійних заощаджень є більшим за 15 років, вона рекомендує агресивну інвестиційну стратегію; для осіб, в яких період здійснення пенсійних заощаджень 10-15 років – помірковану; для осіб, в яких період накопичень становить менше 5-8 років – консервативну. Такий підхід дає змогу врахувати особисті вимоги учасників пенсійного фонду. Зокрема, активна стратегія передбачає ризиковані вкладення в недооцінені ринком активи зі значним потенціалом зростання, а також зміну об'єктів інвестування. Пасивний підхід засновано на диверсифікації інвестиційного портфеля, що не передбачається реформувати тривалий час [1].

У вивченні питання управління активами В. Федина розділяє й певні пенсійні схеми [1]:

– *defined benefits* або DB (встановлені пенсійні виплати), коли пенсійний фонд гарантує певний розмір пенсійних виплат залежно, наприклад, від рівня зарплатної плати (Японія, Нідерланди, Велика Британія);

– *defined contributions* або DC (визначені пенсійні внески), коли гарантуються встановлені в договорі розміри та періодичність сплати внесків залежно від при-

бутковості вкладень (Австралія, США).

Вона наголошує, що для цих типів фондів повинно бути розроблено відповідні інвестиційні стратегії. Зокрема, інвестиційна стратегія DC-фонду відповідатиме інтересам учасників до моменту виплати або одноразовій суми, або регулярних щомісячних платежів. Водночас як для DB-фонду інвестиційну стратегію обмежено необхідністю здійснювати велику кількість пенсійних виплат на тлі кризи фінансового ринку [1].

Ще одним актуальним питанням управління активами недержавного пенсійного фонду є необхідність диверсифікації активів, що дасть змогу суттєво знизити вплив несистемних фінансових ризиків у здійсненні інвестицій. Зокрема, йдеться про інвестиції у цінні папери (акції, облігації, деривативи, векселі), депозити, валюту, а також нерухомість й інфраструктуру (які набувають популярності). Пенсійний фонд може бути як забудовник або здійснювати іпотечне фінансування. В Україні надійними об'єктами інвестування вважаються державні та муніципальні боргові цінні папери, а також банківські депозити у надійних банках.

Дослідники І. Румик, В. Кузьмінський та В. Костилюва [2] наголошують на виборі сторонньої компанії для управління активами, яка б обирала й розробляла інвестиційну стратегію з урахування законодавчих вимог, аналізувала б і обирала активи для інвестування, формувала б інвестиційний портфель та управляла ним, оцінювала б ефективність інвестиційної стратегії.

З. Маук [3] виявила тенденцію зниження прибутковості інвестиційних портфелів вітчизняних пенсійних фондів протягом 2015–2020 рр. Ця ситуація погіршилася на початку 2022 р. Накопичення фондів інвестуються переважно у державні цінні папери України (47,4%) та банківські депозити (27,4%).

На думку З. Маук [3], на формування структури інвестиційного портфеля недержавного пенсійного фонду найбільше впливають такі фактори: вік, демографічні характеристики вкладника, обсяг та мінімальний розмір пенсійних накопичень, наявність програм соціального страхування, розмір доходів тощо. Вона констатує, що щоби більше горизонт інвестування, тим прийнятлівішою є волатильність вартості портфелю та схильність до більш ризикованих інструментів, що входять до його складу [3].

Дослідники К. Побоча та М. Ходаківська [4] відзначають, що управління фінансовими ресурсами (зокрема активами) недержавних пенсійних фондів повинно здійснюватися за допомогою: інструментів регулювання (закони, нормативно-правові документи); стимулюючих інструментів (податкові пільги та знижки, звільнення від сплати податків, податкові канікули).

Н. Ткаченко [5] також наголошує на наявності трьох типів інвестиційних стратегій недержавних пенсійних фондів: консервативна (для надійності інвестицій); поміркована (поєднання прибутковості й надійності); агресивна (орієнтована на максимальну прибутковість вкладень). Вона пропонує поділ інвестиційного портфеля пенсійних накопичень на складники: стратегічний (інструменти з фіксованою дохідністю, зокрема, облігації та депозити) та ризикову (з ринковою дохідністю). Отже, для успішного управління інвестиційним портфелем необхідно оптимізувати співвідношення його параметрів ризику та дохідності.

Н. Ткаченко [5] для вдосконалення управління акти-

вами недержавних пенсійних фондів пропонує розширити напрями їх розміщення: в державні інвестиційні фонди, цінні папери міжнародних фінансових організацій, інфраструктурні облігації, а також для реалізації проєктів будівництва доступного житла в Україні. Для гнучкості портфеля й диференціації його складників пропонується встановити законодавчі обмеження для інвестиційних портфелів з різним рівнем ризику. Дослідниця пропонує знизити частку консервативних фінансових активів (депозитів, облігацій) та збільшити більш прибуткові (акції, деривативи). На її думку, вибір стратегії інвестування коштів повинен здійснюватися учасниками на добровільних засадах.

Загалом більшість науковців перспективним напрямом вдосконалення управління активами недержавних пенсійних фондів вважають регулювання за принципом «розумного інвестора», тобто рішення про розподіл активів приймається залежно від інвестиційних цілей і ринкових обмежень. Саме цей підхід дає змогу адаптуватися до ринкових змін й турбулентності оточуючого середовища та зберігати безпеку й надійність пенсійних накопичень.

Так, серед детермінант формування стратегій управління активами недержавних пенсійних фондів у довгостроковій перспективі необхідно виділити:

- структуру вкладників-учасників, періодичність внесків і виплат;
- розширення можливостей інформаційно-комунікаційних технологій;
- захист прав учасників недержавних пенсійних фондів;
- ризикоутворюючі чинники та необхідність врахування ризику в інвестиційному менеджменті;
- стан законодавчих обмежень (зокрема, на обсяг коштів, що може бути внесено в акції; обмеження у формі мінімальної частки інвестування в державні цінні папери; можливості іноземного інвестування);
- податкові пільги в оподаткуванні внесків;
- можливість створення специфічних фінансових інструментів для пенсійних фондів;
- організацію та якість здійснення пенсійним фондом інвестиційного процесу, яка залежить від: досвіду, життєвого циклу, фінансового стану, частки ринку;
- стан та тенденції фондового, інвестиційного, валютного ринків, а також ринку нерухомості.

Слід зазначити, що чим стабільніше політико-економічна ситуація у країні й вище її рівень економічного розвитку, тим більше пенсійні фонди віддають перевагу внутрішнім інвестиціям. Враховувати водночас необхідно й законодавчі обмеження на зарубіжні інвестиції. Крім того, стратегія управління активами недержавних пенсійних фондів повинна забезпечувати повне й постійне збереження пенсійних заощаджень вкладників.

ВИСНОВКИ

Недержавне довгострокове пенсійне забезпечення є невід'ємною частиною соціального забезпечення економічно-розвинутих країн світу, а їх суб'єкти – потужними інституційними інвесторами. Щоб така система ефективно працювала, необхідно забезпечити довіру вкладників шляхом ефективного управління активами недержавних пенсійних фондів. Вітчизняна практика цих установ (вкладення в низькоризикові й низькодохідні

активи) не виправдовує себе. Стратегічно важливим у сучасних умовах є розроблення відповідної стратегії управління активами недержавних пенсійних фондів, яка б відповідала сучасним реаліям життя, ринковій ситуації та забезпечувала б максимізацію доходу вкладників й розвиток національної економіки. Зокрема, під

час вибору стратегії інвестування доцільно враховувати: законодавчо визначений розподіл пенсійних активів, стан фінансових ринків й ринку інвестиційної нерухомості, а також довгостроковий горизонт інвестиційного планування.

Список використаних джерел

1. Федина В.В. Управління активами недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 118-123.
2. Румик І., Кузьмінський В., Костильова В. Особливості функціонування недержавних пенсійних фондів. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. №2(70). С. 29-37.
3. Мацук З. Недержавні пенсійні фонди: прагматика та проблематика діяльності в Україні. *Вісник економіки*. 2021. № 3. С. 41-52.
4. Побочка К.П., Ходаківська М.Ю. Управління фінансовими ресурсами недержавних пенсійних фондів в Україні. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2019. № 1. С. 189-199.
5. Ткаченко Н. Вектори розвитку інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 1 (17). С. 200-206.
6. Замковий О.І. Портфельні теорії інвестування: методичні рекомендації для самостійної підготовки до практичних занять. Дніпро, 2020. 70 с.
7. Скулиш Ю., Фатхутдінов В. Аналіз динаміки доходів і витратів Пенсійного фонду України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 3(44). С. 72-81.
8. Апальков С.С. та ін. Глобальна економіка: актуальні проблеми та вектори розвитку: монографія. Дніпро, 2021. 426 с.
9. Борисюк О. Роль недержавних пенсійних фондів у забезпеченні соціально-економічного розвитку України. *Сучасна економіка*. 2022. № 32(1). С.16-23.

References

1. Fedyna V.V. Management of non-state pension fund assets: foreign experience and domestic practice. *Economy and State*. 2019. № 5. pp. 118-123. (in Ukrainian).
2. Rumik I., Kuzminsky V., Kostylova V. Features of the functioning of non-state pension funds. *Scientific Notes of KROK University*. 2023. № 2(70). pp. 29-37. (in Ukrainian).
3. Matsuk Z. Non-state pension funds: pragmatics and problems of activity in Ukraine. *Bulletin of Economics*. 2021. № 3. pp. 41-52. (in Ukrainian).
4. Pobochka K.P., Khodakivska M.Yu. Management of financial resources of non-state pension funds in Ukraine. *Collection of scientific works of the University of the State Fiscal Service of Ukraine*. 2019. № 1. pp. 189-199. (in Ukrainian).
5. Tkachenko N. Vectors of development of investment activities of non-state pension funds in Ukraine. *Problems and prospects of economics and management*. 2019. № 1 (17). pp. 200-206. (in Ukrainian).
6. Zamkovyi O. Portfolio Theories of Financing: Methodological recommendations for independent preparation for practical classes. Dnipro, 2020. 70 p. (in Ukrainian).
7. Skulysh Y., Fatkhutdinov V. Analysis of the dynamics of revenues and expenditures of the Pension Fund of Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. № 3(44). pp. 72-81. (in Ukrainian).
8. Apalkov S. et al. Global Economy: Current Issues and Development Vectors: monograph. Dnipro, 2021. 426 p. (in Ukrainian).
9. Borysiuk O. The role of non-state pension funds in ensuring the socio-economic development of Ukraine. *Modern Economics*. 2022. № 32(1). pp. 16-23. (in Ukrainian).

Vladyslav USTYMENKO

postgraduate student, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1111-7907>

e-mail: ustymenko.v.v@gmail.com

Oleksii DZHUSOV

Doctor of Economics, Professor, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8600-4122>

e-mail: ukrcredit@yahoo.com

ASSET MANAGEMENT STRATEGIES OF NON-STATE PENSION FUNDS

Introduction. In today's world, the main trend in social security development is the transition from a solidarity-based to a funded non-state pension system. Therefore, there is an urgent need to develop strategies for managing the assets of non-state pension funds, taking into account the latest opportunities offered by information and communication technologies and the need to adapt to a turbulent environment, which will increase interest in participation and improve the stability of pension payments.

The purpose of the paper is to define strategic directions for managing the assets of non-state pension funds to ensure the effective functioning of non-state pension provision in the long term.

Results. The paper discusses modern approaches to managing the assets of non-state pension funds for the effective functioning of non-state pension provision in the long term, which include personal strategies depending on: the age of contributors; types of funds (defined benefits, defined contributions); types of behavior (conservative, moderate, aggressive). It has been established that the management of non-state pension fund assets should include asset diversification, which will significantly reduce investment risk. It is shown that key determinants shaping asset management strategies for non-state pension funds in the long term include: the structure of contributors-participants, the frequency of contributions and payments; the expansion of ICT capabilities; the protection of participants' rights; risk factors; the state of legislative restrictions; tax incentives; the possibility of creating specific financial instruments; the organization and quality of the investment process; the state and trends of the stock, bond, currency, and real estate markets.

Conclusion. Non-state long-term pension provision is an integral part of social security in economically developed countries, where pension funds act as powerful institutional investors. For this system to work effectively, it is necessary to ensure the trust of contributors through effective management of the assets of non-state pension funds. The domestic practice of investing in low-risk and low-yield assets is not justified. In the current environment, it is strategically important to develop an appropriate strategy for managing the assets of non-state pension funds that would correspond to the realities of life and the market situation and would ensure the maximization of investors' income and the development of the national economy. In particular, when choosing an investment strategy, it is advisable to take into account: the legally defined distribution of pension assets, the state of financial markets and the investment real estate market, as well as the long-term horizon of investment planning.

Keywords: strategies, asset management, private pension fund, long-term perspective

Сергій Андрійович ЦИГАНОВ

д.е.н., професор, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9032-7829>

e-mail: S_Tsyganov@knu.ua

Богдан Віталійович ХИЖНЯК

аспірант, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9252-5830>

e-mail: khyzhnyakbohdan@gmail.com

ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ БЛОКЧЕЙНУ У МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЯХ

Міжнародні фінансові операції є одним із ключових елементів функціонування будь-якої сучасної економіки. Однак, методи та ефективність їх проведення сьогодні не є найбільш оптимальними, і все більше зростає інтерес до їх модернізації. Блокчейн – технологія розподілених реєстрів, може стати саме тим рішенням, яке допоможе вивести міжнародні фінансові операції на новий рівень ефективності завдяки потенційним перевагам блокчейну: нижчій вартості операцій, підвищеній ефективності операцій, вищій швидкості їх проведення, а також вищому рівню прозорості, відстежуваності, та безпечності. Водночас, для більш повного розуміння потенціалу цієї технології варто дослідити і її відповідні недоліки: слабка регуляторно-правова база, проблема масштабованості та стабільності функціонування, а також питання кібербезпеки.

Ключові слова: блокчейн, децентралізація, транскордонні операції, кібербезпека, технологія розподіленого реєстру, цифрові активи, міжнародні фінансові операції, грошові перекази, економічна ефективність міжнародних платежів, автоматизація фінансових процесів, цілодобові транскордонні транзакції

ВСТУП

Важко уявити функціонування будь-якої економіки сьогодні без здійснення міжнародних фінансових операцій. Вони роблять можливими проведення ефективної торгівлі товарами та послугами між різноманітними країнами світу. Однак сучасна система є недосконалою, з відносно високим рівнем комісій та не дуже високою швидкістю проведення операцій [13]. Блокчейн – технологія, про застосування якої все більше чути сьогодні з різних сфер. У сфері міжнародних фінансових операцій ця технологія є особливо цікавою, оскільки її впровадження може трансформувати те, як функціонує ця сфера – від інфраструктурного складника до безпосередньої взаємодії контрагентів [10].

Застосування блокчейну активно досліджується останніми роками, оскільки все більше організацій розглядають впровадження цієї технології як необхідне рішення для забезпечення конкурентних переваг та впевненого положення на ринку. Досліджується як вартість впровадження технології, так і потенційні матеріальні та нематеріальні вигоди.

Цю статтю спрямовано на більш детальний аналіз потенційних переваг застосування блокчейну у міжнародних фінансових операціях, а також на загальний огляд пов'язаних ризиків. У висновку також запропоновано теми для подальших досліджень.

МЕТА статті – дослідження потенційних переваг застосування блокчейну у міжнародних фінансових операціях. Основну увагу зосереджено на аналізі перспектив застосування блокчейну для підвищення ефективності міжнародних фінансових операцій та порівнянні з традиційними методами проведення таких операцій. Дос-

лідження також спрямоване на виявлення відповідних потенційних ризиків, пов'язаних з інтеграцією блокчейну, зокрема у контексті кібербезпеки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети у статті проаналізовано літературу: детальний огляд наукових публікацій та досліджень у сфері застосування блокчейну у міжнародних фінансових операціях. Це дало змогу сформулювати теоретичну базу, оцінити переваги, а також ідентифікувати відповідні потенційні недоліки. Крім цього, цей метод дає змогу не лише визначити переваги та окреслити потенційні ризики, а й запропонувати напями для подальших досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ

Міжнародні фінансові операції є одним з тих ключових елементів, на яких будується сучасна фінансова система, сприяючи веденню підприємницької діяльності та забезпечуючи ефективне переміщення капіталу. В них залучено велику кількість контрагентів з різних країн світу, що може бути причиною високих транзакційних витрат, довгих термінів виконання, а також складного процесу врегулювання проблемних питань, а зі зростанням світової економіки зростає й потреба в кількості та швидкості здійснення міжнародних фінансових операцій. Міжнародні фінансові операції – від транскордонних платежів до інвестиційних потоків сьогодні може бути суттєво трансформовано за допомогою технології блокчейну. Нині більшість операцій проходить через централізованих посередників, таких як банки чи депозитарії. На відміну від них блокчейн – розподілена база даних, яка підтримується мережею учасників (їх також називають «нодами»), а не єдиним центром управління, й

внесення змін до якої можливе лише за рахунок консенсусу більшості нодів. Ключовими характеристиками блокчейну є децентралізованість, прозорість, а також високий рівень безпеки [2]. І хоча технологія за історичними мірками щойно з'явилась, перша її реалізація стала в 2008 р. завдяки людині під псевдонімом «Сатоші Накамото» у формі всім відомої криптовалюти Bitcoin – потенціал її застосування у міжнародних фінансових операціях вартий подальшого дослідження [3].

Спершу варто виділити основні потенційні переваги застосування блокчейну у міжнародних фінансових операціях, перш ніж перейти до більш детального розгляду кожної із них. Отже, до них можна віднести:

- нижча вартість операцій;
- підвищена ефективність операцій;
- вища швидкість проведення операцій;
- прозорість, відстежуваність, безпечність.

Після розгляду вказаних потенційних переваг буде також виділено відповідні ризики, дослідження яких також варте уваги для більш повного розуміння справжнього потенціалу технології.

Нижча вартість операцій. Однією з найбільш привабливих переваг застосування блокчейну є його потенціал до зниження вартості проведення операцій за рахунок вилучення посередників та забезпечення більш прямої взаємодії між контрагентами. Комісії за міжнародні операції у блокчейн мережах також є нижчими за ті, які властиві традиційним методам. Варто окремо розглянути кожен із аспектів зниження вартості транзакцій. **Виключення посередників:** як зазначалося, у традиційних міжнародних фінансових операціях зазвичай приймає участь банк-кореспондент, а іноді й декілька, кожен з яких бере власну комісію за проведення операції. Банки нині залишаються найбільш дорогими надавачами послуг міжнародних переказів, як зазначено у дослідженні Світового банку, тоді як цифрові засоби переказу є менш вартісними [13]. Блокчейн, за рахунок консенсусу учасників, які підтримують функціонування мережі і схвалюють проведення транзакцій, дає змогу обійтись без посередників у вигляді банків чи депозитаріїв. Результатом є зниження витрат у проведенні таких міжнародних операцій [4]. Це також сприятиме глобальним цілям зі зниження витрат на перекази до 3% до 2030 р., що також є важливим, адже станом на 2024 р. прогрес виглядав так (рис. 1).

Рис. 1. Прогрес досягнення глобальних цілей зі зниження вартості переказів [13]

Згідно з даними Світового банку для досягнення глобальних цілей 2030 р. необхідно знизити вартість переказів з 6,35 % до 3 %. Застосування технології блокчейну є одним із потенційних способів досягнення цієї мети.

Підвищена ефективність операцій. Застосування блокчейну здатне підвищити ефективність розрахунків, узгодження проблемних ситуацій, а також перевірок на відповідність умовам контрагента для проведення операції. Ці процеси можуть бути навіть автоматизовано за рахунок застосування смарт контрактів: програм, які

функціонують за логікою «якщо X, то Y» і які гарантують виконання функції згідно зі встановленими заздалегідь правилами, які неможна змінити після їх встановлення [6]. Так, наприклад, операція зможе бути завершеною лише за умови, що обидві сторони завантажили до мережі необхідні документи / виконали інші необхідні умови [11]. Згідно з дослідженням Boston Consulting Group застосування цифрових технологій, враховуючи блокчейн, може знизити операційні витрати та витрати, пов'язані з комолаєнсом, на 10-15 % порівняно з «паперовим» варіантом проведення операцій [1, 4].

Вища швидкість проведення операцій. Важко переоцінити перевагу швидкого проведення міжнародних операцій. Це допомагає знизити як інфраструктурні ризики, так і ризики коливання валютних курсів (у відповідних транзакціях). Традиційні міжнародні операції можуть займати кілька днів через різницю у часових поясах, різній швидкості оброблення та пропускну здатності посередників. Застосування блокчейну може знизити цей час до хвилин чи навіть секунд. Передусім це досягається за рахунок того, що блокчейн в усьому світі функціонує 24/7, що вже надає йому перевагу над традиційними методами. Мережі блокчейну не зачиняються на вихідні чи свята – операцію може бути ініційовано та проведено в будь-який час, відкриваючи шлях до справді миттєвих операцій, що є особливо важливим для бізнесів, які мають потребу у швидкому обертанні коштів та працюють на різних континентах. Також швидкість оброблення операції є коротшою, оскільки фактично операція підтверджується одразу після формування нового «блоку» у блокчейні, що відбувається швидше, ніж оброблення великої кількості запитів наприкінці дня у банках чи депозитаріях. Також не потрібно очікувати переведення коштів з однієї установи до іншої. Усе це може зробити міжнародні операції набагато швидшими [5, 9]. Прикладом компанії, яка вважає за необхідне впроваджувати блокчейн для здобуття конкурентної переваги є Shopify, яка об'єднується з Coinbase та Stripe для подальшої адаптації стейблкоїнів у свій бізнес. Компанія вважає, що це дасть змогу забезпечити більш швидку та оптимальну взаємодію бізнесів з клієнтами [12].

Три вищезгадані переваги підсилюються також за рахунок економії на масштабі: за рахунок таких рішень, як Layer-2 у мережі Ethereum блокчейн здатен швидко обробити велику кількість транзакцій за відносно короткий проміжок часу і з невисокою вартістю за кожну операцію [7]. Загалом потенційно блокчейн може бути інфраструктурою для проведення міжнародних операцій, в якій комісії та конфліктні ситуації зведені до мінімуму. Особливо це важливо для операцій з малими сумами, де стандартні банківські комісії фактично знищують сенс у проведенні таких операцій. Блокчейн же здатен відкрити нові можливості для економічного зростання за рахунок більш дешевого процесу розрахунків. Це, наприклад, дасть змогу мікропідприємствам більш активно виходити на світові ринки.

Прозорість, відстежуваність, безпечність. У світі міжнародних фінансових операцій довіра є одним із ключових елементів, через що використання посередників і є таким поширеним. У блокчейні ж довіра забезпечується не центральним посередником(-ами), а кількома аспектами:

- Консенсус більшості учасників, які забезпечують

функціонування мережі. У такій системі для зміни якогось із вже записаних блоків транзакцій зловмиснику необхідно контролювати більше половини мережі – що на сьогодні є неймовірно складним завданням [3, 7].

– *Відкритий реєстр.* У блокчейнах кожна транзакція записується у реєстр, який може переглянути кожен з учасників мережі (це може бути як в повністю публічних блокчейнах, так й в закритому консорціумі – залежно від моделі). Після запису ці транзакції, як зазначалося раніше, є фактично незмінними. Такий реєстр постає в ролі основного джерела надійної інформації, до якого може звернутись кожен з учасників, що зменшить кількість непорозумінь та відповідно суперечок. Крім цього, доступ може бути надано додатковим регуляторним органам для ще вищого рівня захисту [11]. Подібний рівень відкритості різко контрастує з часто незовсім зрозумілими структурами банківських мереж, в яких деталі окремого платежу важко відслідкувати серед багатьох інституцій.

– *Відстежуваність операцій.* Структура блокчейну дає змогу відслідкувати кожну транзакцію, що допомагає у протидії відмиванню грошей та дотриманню встановлених санкцій, оскільки підозрілі транзакції та пов'язані з ними гаманці легше виявляти [8]. Парадоксально, але блокчейн хоча й пропонує «анонімність» своїм користувачам, робить усі транзакції видимими, що сприяє слідуванню встановленим регуляціям.

Так, відкритість блокчейну створює довіру через прозорість функціонування, та дає змогу учасникам ринку обходитись без більш дорогих способів побудови довіри, таких як механізми ескроу, акредитиви, або ж сторонні гарантії.

Безпечність. У банківських мережах кожний окремий банк є потенційною вразливою точкою, яку хакери або шахраї можуть використати з метою зміни транзакції, тоді як блокчейн є децентралізованою структурою, де зміна в одній з нод не призведе до змінення усього ланцюга транзакцій – такий підроблений ланцюг буде відкинуто рештою мережі, які мають справжній ланцюг транзакцій. Хоча блокчейн і не повністю нівелює ризики, притаманні централізованим системам, однак він здатен значно їх знизити [3].

Хоча перераховані потенційні переваги застосування блокчейну і є привабливими, не варто забувати і про пов'язані ризики та обмеження. Першим важливим обмеженням є недосконалість відповідної регуляторно-правової бази, яка б забезпечувала відповідне функціонування блокчейну [10]. І хоча нещодавно прийняті у США закони, такі як Genius Act, і сприяють адаптації блокчейну та криптовалют, до глобальної адаптації ще довгий шлях.

Другим важливим ризиком є проблема масштабованості та стабільності функціонування. Публічні блокчейни можуть оброблювати лише певну кількість транзакцій у визначений проміжок часу, і надмірна кількість запитів призводить до «забивання» мережі – зростає рівень комісій та час виконання операцій. І хоча й є засоби часткового вирішення проблеми, наприклад, згаданий вище Layer-2, фундаментально вони не вирішують «трилему» блокчейну – баланс між децентралізацією, безпекою, та масштабованістю [11].

Третім важливим ризиком є вразливість смарт-контрактів – хоча їх і дуже важко зламати, після їх розгортання їх часто вже не може бути змінено, що потенційно означає втрату усіх коштів для користувача у разі, якщо контракт буде недосконалий чи «зламаний». На відміну від банків, у децентралізованих протоколах немає того, хто міг би виправляти помилкові транзакції [11].

Дослідження перерахованих недоліків допоможе більш точно оцінити потенціал та можливі наслідки впровадження блокчейну у міжнародних фінансових операціях.

ВИСНОВОК

Дослідження показує, що застосування блокчейну в міжнародних фінансових операціях має потенціал до їх трансформації за рахунок таких переваг як нижча вартість операцій, підвищена ефективність, вища швидкість, а також прозорість, відстежуваність, та безпечність. Блокчейн досягає цього не за рахунок централізованого контролю та посередників, а навпаки, через децентралізацію та виключення посередників. Ці переваги можуть зробити міжнародні фінансові операції швидшими, безпечнішими та доступнішими, сприяючи розвитку міжнародної торгівлі товарами і послугами.

Однак застосування блокчейну в міжнародних фінансових операціях має певні ризики. Основні проблеми пов'язано з недосконалістю регуляторно-правової бази, масштабованістю і стабільністю функціонування, а також кібербезпекою.

Перспективи подальших досліджень

Глобальна доступність міжнародних фінансових операцій. Завдяки технологіям DeFi доступність здійснення міжнародних операцій має перспективу виходу на абсолютно новий рівень доступності, оскільки для доступу до глобальної мережі потрібен лише смартфон з відповідним програмним забезпеченням.

Кібербезпека. Розроблення більш захищених і досконаліх алгоритмів допоможе мінімізувати пов'язані ризики. Дослідження може бути зосереджено як на посиленні наявного рівня безпеки для протидії новим загрозам (прикладом є квантові комп'ютери), так і на вдосконаленні смарт-контрактів для більш «дружньої» взаємодії з користувачами.

References

1. American Express. How blockchain could accelerate payment processing services. American Express — Foreign Exchange Articles. URL: <https://www.americanexpress.com/us/foreign-exchange/articles/blockchain-to-accelerate-payment-processing-services>
2. Aquilina M., Cornelli G., Frost J., Gambacorta L. Cryptocurrencies and decentralised finance: functions and financial stability implications. BIS Papers No. 156, Bank for International Settlements. URL: <https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap156.pdf>
3. Bitcoin.org. Bitcoin — an innovative payment network and a new kind of money. Official website. URL: <https://bitcoin.org>
4. Dab S. et al. Embracing Digital in Trade Finance. Working Paper. SWIFT / The Boston Consulting Group, 2015. URL: <https://www.swift.com/node/17246>
5. Ekberg J. et al. Unlocking \$120 Billion Value in Cross-Border Payments — How banks can leverage central bank digital currencies for corporates. Oliver Wyman & J.P. Morgan (Kinexys/Onyx), 2021. URL: <https://www.jpmorgan.com/kinexys/documents/mCBDCs-Unlocking-120-billion-value-in-cross-border-payments.pdf>

6. Ethereum.org. Smart contracts. Official website. URL: <https://ethereum.org/smart-contracts/>
7. Ethereum.org. What is Ethereum? Official website. URL: <https://ethereum.org/en/what-is-ethereum/>
8. Higginson, M., Spanz G. The stable door opens: How tokenized cash enables next-gen payments. McKinsey & Company, 2025. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/the-stable-door-opens-how-tokenized-cash-enables-next-gen-payments>
9. Morgan J.P. Digital innovation transforming cross-border payments. J.P. Morgan – Insights: Payments. URL: <https://www.jpmorgan.com/insights/payments/cross-border-payments/digital-innovation-transforming-cross-border-payments>
10. Liao R. How decentralized finance will transform business financial services – especially for SMEs. World Economic Forum, 19 July 2021. URL: <https://www.weforum.org/stories/2021/07/decentralized-finance-transaction-banking-smes/>
11. Schär F. DeFi's Promise and Pitfalls. Finance & Development, International Monetary Fund, September 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/09/Defi-promise-and-pitfalls-Fabian-Schar>
12. Shopify. Stablecoins on Shopify – Introducing USDC on Shopify: Simple, borderless payments for merchants. URL: <https://www.shopify.com/news/stablecoins-on-shopify>
13. World Bank Group. Remittance Prices Worldwide – Issue 49, March 2024. Main Report and Annex (Q1 2024). URL: https://remittanceprices.worldbank.org/sites/default/files/rpw_main_report_and_annex_q124_final.pdf

Serhii TSYHANOV

Doctor of Economics, Professor, Educational and Scientific Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9032-7829>

e-mail: S_Tsyganov@knu.ua

Bohdan KHYZHNIAK

postgraduate student, Educational and Scientific Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9252-5830>

e-mail: khyzhnyakbohdan@gmail.com

ADVANTAGES OF USING BLOCKCHAIN IN INTERNATIONAL FINANCIAL TRANSACTIONS

The paper is aimed at a more detailed analysis of potential advantages of blockchain technology in international financial operations. The main focus is on researching advantages and comparing them with traditional methods of conducting international financial operations, and the secondary focus is to identify respective drawbacks and provide their short overview. The paper concludes with a couple of suggestions for future research. International financial operations are one of the key elements of the functioning of any modern economy. However, methods and efficiency of their implementation today are not the best, and there is an increasing interest in their modernization. Digital methods of conducting international transactions are usually cheaper than traditional ones. Blockchain – a distributed ledger technology, may be the solution that will help bring international financial operations to a new level of efficiency thanks to its potential advantages: lower costs, increased efficiency, lower carry out time, as well as a higher level of transparency, traceability, and security. These advantages can both improve the quality of conducting international financial operations, but also provide additional benefits for businesses, that will be able to reach more client on international markets. At the same time, for a more complete understanding of this technology's potential, it is worth exploring its corresponding shortcomings: weak regulatory framework, the problem of scalability and stability of operation, and cybersecurity. Weak regulatory framework doesn't allow for a faster adoption of the technology, scalability and stability of operation are issues that can be solved mainly via evolution of the technology, and cybersecurity in this case is partially inherent to the feature of the technology – absence of the central managing institution.

Keywords: *blockchain, decentralization, cross-border operations, cybersecurity, distributed ledger technology, digital assets, international financial operations, remittances, cost efficiency in international payments, automation of financial processes, 24/7 borderless transactions*

Vadym **KHYRBU**

postgraduate student, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3472-5299>

e-mail: v.khyrbu@ukma.edu.ua

THE ROLE OF PUBLIC POLICY IN DEVELOPING UNDERPERFORMING CAPITAL MARKETS: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND IMPLICATIONS FOR UKRAINE

Introduction. Capital markets are important for economic growth because they help savers and investors share their money in a way that makes the most sense. For rising economies, especially those that are having trouble rebuilding after a war, it is important to have strong capital markets to attract both domestic and foreign investment.

The purpose of the paper is to look at how public policy can help improve capital markets that aren't doing well. It does this by looking at what has happened in other countries and drawing conclusions about what Ukraine must do to improve its capital market while the war is still going on and, in the future, when it needs to rebuild.

Results. It has been shown that successful capital market development needs broad policy frameworks that include things like harmonizing regulations, building up institutions' capacity, changing the pension system, and protecting investors. Public policy changes need to deal with both supply-side issues (like institutional frameworks and market infrastructure) and demand-side issues (like investor confidence and financial literacy). This has been shown to be true in the European Union, Asian emerging markets, and economies that have been through a conflict. Ukraine's capital market has certain specific problems, including as prohibitions during warfare, a small market capitalization, and gaps in regulation.

Conclusion. For the capital market in Ukraine to flourish, the government should focus on making sure that investments are secure, aligning legislation with EU norms, setting properly funded pension systems, and strengthening market infrastructure. All these things should be done while simultaneously satisfying the special needs for funding during war and rebuilding.

Keywords: capital markets, public policy, market development, Ukraine, emerging markets, financial regulation

INTRODUCTION

Capital markets constitute a core component of contemporary financial architecture, operating not only as platforms for the exchange of capital but also as multifaceted socio-economic systems. Their effectiveness is shaped by the dynamic interaction between legislative and regulatory structures, the stability of the macroeconomic environment, and the prevailing confidence of market participants. Empirical research in the field of institutional economics has consistently demonstrated that these factors collectively determine the depth, efficiency, and resilience of capital markets [11].

Over time, our ideas about how capital markets expand have changed a lot. E.g., classical economic theories have given way to modern endogenous growth frameworks that stress how vital financial markets are to economic growth [10]. Romer and Lucas came up with the endogenous growth theory in the late 1980s. This theory revolutionized the way we think about how capital markets assist the economy grow over time by treating technical advancement and human capital accumulation as internal factors instead of external ones [33]. The Solow-Swan neoclassical growth model predicted that returns on capital would fall over time and that long-term growth patterns could only be justified by technical development that couldn't be described [34]. This change in theory is a huge move away from that. In the endogenous growth model, capital markets are vital for turning savings into investments that create money. They also help resources be employed more efficiently in sectors with varied levels of productivity [35]. The premise is that capital markets that perform well have good effects on the outside by sharing information, distributing risk, and sending money to enterprises that need a lot of new ideas [33]. These markets allow technology development to have increasing returns to scale. This means that the economy can keep de-

veloping without the restrictions that result from capital's diminishing marginal productivity [34].

North was the first to write about institutional economics, and La Porta et al built on his work. This approach implies that we can't fully comprehend how capital markets have grown by only looking at economic fundamentals. We also need to think about how good the legal systems, regulatory bodies, and enforcement systems are [10]. This theoretical approach looks at route dependencies and institutional complementarities that modify how markets work overtime. It says that for the capital market to grow, changes need to be made in a lot of different parts of institutions at the same time [11]. The financial development hypothesis helps us understand the two-way link between the growth of the economy and the sophistication of the financial market. For instance, as the market grows, the economy grows, which creates a need for more advanced financial tools and institutions [35].

More and more, modern theories consider capital markets as complex adaptive systems that have non-linear dynamics, emergent features, and processes that change over time [38]. This point of view knows that the market grows when a lot of diverse players, such as investors, issuers, intermediaries, and regulators, work together. Looking at each person's activities alone won't tell you what will happen on a system level [40]. The complexity theory method looks at feedback loops, which are situations where changes to policy can initiate processes that either speed up or slow down market development, depending on when and where the changes happen [41].

Applying system theory to capital markets reveals key boundaries and turning points in the trajectories of market growth [38]. Even when the economy is performing well, markets can be underdeveloped for a long time until there are enough institutional changes, market participants, and

liquidity. After that, it is possible for things to expand quickly [40]. This theoretical discovery has a huge impact on how policies should be formed. It shows that little modifications might not succeed until they are big enough and coordinated enough to get the system moving again [41]. The network effects that are incorporated into capital markets make agglomeration economies quite strong. In these economies, the depth and liquidity of the market work together. This is why some financial centers can regulate global capital flows while others can't even though they have comparable rules [35].

The political economics of capital market development adds more theoretical issues to think about when judging how well policies operate [9]. Putting the right economic policies into place can be tricky because of political variables like the dynamics of interest groups, the risk of regulatory capture, and how market development affects distribution [22]. Regulatory competition means that when governments set rules for the capital market, they must find a balance between bringing in foreign capital and preserving high regulatory standards to safeguard home investors [9]. This theory helps us understand why regulatory fragmentation a concern is still, even in regions like the European Union where economies are increasingly connected. Even if it would be helpful for the economy, national interests still get in the way of having financial markets entirely unified [22].

Capital markets are complicated systems that do more than just let people trade capital. They are also social and economic systems that work best when laws, macroeconomic stability, and the trust of market players all change and interact with each other [10]. Businesses in emerging countries have been using capital markets more and more since the turn of the century. This movement is bringing in fresh money, increasing sales, and making more jobs [21]. These markets let people with excess money offer it to firms that need it, which is particularly crucial for long-term economic growth, especially in emerging nations where traditional banks can't always meet their enormous development finance needs [38]. The amount of GDP that came from companies in low- and middle-income countries issuing stocks and bonds doubled from 2000 to 2022 [21].

It is becoming more and more vital for developing countries to have capital markets that work properly. These markets help allocate resources efficiently, enhance economic growth, and make it easier to invest in profitable industries for the long term [21, 31]. When the economy is transforming or reconstructing after a war, capital market expansion is even more crucial because traditional banks can't normally handle the massive quantities of money needed for these kinds of transformations [30]. Ukraine's capital market has had several issues and missed chances since it became an independent country [7, 8]. Since Ukraine became independent in 1991, its capital market has always been behind similar markets in the region. It has low market capitalization levels and boom-bust cycles that don't happen in a steady way [20, 37].

The full-scale Russian invasion in February 2022 fully shut down Ukraine's capital markets, changing the country from a rising market into an emergency economy [2, 4]. However, the fact that \$524 billion will be needed for reconstruction over the next ten years indicates that capital market growth must be the top priority right away so that

resources may be gathered from both inside and outside the country [37]. Public policy is highly essential, especially when you think about it in terms of endogenous growth theory. This theory suggests that acts taken by the state can correct problems in the market, speed up the accumulation of capital, and create conditions better for capital market growth by increasing total factor productivity [30]. International examples illustrate that capital markets don't just grow on their own; they need policy reforms that are planned of time and deal with topics like regulatory frameworks, institutional capacity, investor protection, and market infrastructure [38].

The **PURPOSE** of the paper is to analyze the role of public policy in developing underperforming capital markets, with specific focus on deriving actionable implications for Ukraine. The study aims to: examine international experiences in capital market development through public policy interventions; identify key policy instruments and mechanisms that have proven effective in different contexts; assess Ukraine's current capital market status and policy initiatives; and formulate policy recommendations suited to Ukraine's specific circumstances including wartime constraints and reconstruction needs.

METHODS

This research employs a comparative institutional analysis approach, examining capital market development experiences across multiple jurisdictions to identify patterns and derive policy insights. The methodology combines qualitative analysis of policy frameworks with quantitative assessment of market development indicators. Official government records, regulatory frameworks, reports from international organizations, and scholarly publications are all examples of primary data sources. The study looks at what has happened in countries who are members of the European Union and are working toward Capital Markets Union, as well as in Asian emerging markets and countries that have rebuilt after a war. The time runs from 1990 to 2025 and focuses on current changes in the law and trends in the market. The territories covered include developed markets like the US and the EU, rising markets like China, India, and Indonesia, and transition economies like Poland and the Czech Republic. Countries that have effectively built capital markets from low bases through targeted policy interventions attract a lot of attention. The analytical framework is based on institutional economics theory, which says that market development depends on more than just economic fundamentals. It also depends on the quality of institutions, the efficiency of regulations, and the credibility of policies. The study uses this approach to look at how public policies affect market outcomes by changing transaction costs, information asymmetries, and investor trust.

RESULTS

Regulatory quality and consistency are important for the growth of capital markets in all the places we looked at [30, 31]. The Capital Markets Union plan of the European Union, which started in 2015 and was later changed, shows how important it is for market integration to have the same rules across all countries [9]. Even though there have been many action plans and legislative suggestions, progress is still slow since national insolvency and tax systems are still broken apart and there is no real Single Rulebook for financial institutions [22]. European capital markets are still

not fully integrated. The overall market equity capitalization is only 81% of GDP, compared to 227% in the United States. This shows how regulatory differences can hurt the economy [9]. The EU's struggles to make rules consistent across the board teach us important things about the limits of political economics. Several smaller EU member states, especially Ireland, are worried about the creation of powerful EU-level supervisory institutions. They are afraid that centralization could lead to the relocation of financial services firms [22]. This opposition shows how complicated regulatory reform can be from a political economy point of view, where what people think is best for their country may not be best for the whole market. Asian markets show that there are many ways to build regulations. In February 2025, Singapore's Monetary Authority started the Equity Market Development Programme, which promised \$5 billion to make the fund management ecosystem better and make the market more liquid [28]. This focused intervention shows how regulatory bodies can directly fix certain problems in the market by making financial promises instead of just giving orders.

South Korea's capital market reforms are a good example of a whole reorganization of regulations. They include temporary bans on short selling, the creation of new trading venues, and better governance systems to deal with the fact that Korean stocks are often undervalued [28]. These steps show how developing economies can make big changes to their rules to fix problems with how their markets work. The regulatory experiences of transition economies are very useful for Ukraine. The expansion of Poland's capital market since 1989 is an example of a successful transformation. By 2018, GDP had grown by 826.96%, the best performance in Europe [28]. This success came from extensive privatization programs, the growth of private businesses, quick gains in productivity, and a willingness to accept foreign direct investment [32].

Strong institutions are what make capital markets work. This has been shown repeatedly by cross-country economic studies that show strong links between measures of institutional quality and measures of market depth and liquidity [31, 38]. Solid capital markets need solid legal and institutional frameworks, clear and consistent rules, market structures that can grow, enough liquidity, and business models that can be copied [31, 38]. Experiences from throughout the world show that institutional growth needs to happen in several areas at the same time.

The National Securities and Stock Market Commission (NSSMC) oversees Ukraine's capital market, although it hasn't always been financially or operationally independent, which has made it less effective [37]. In February 2024, changes to the law were made to provide the NSSMC more power, independence, and institutional capability, in line with the principles of the International Organization of Securities Commissions [30]. In July 2024, the Ukrainian government authorized plans to improve infrastructure. These plans included building a new stock exchange and modernizing important financial institutions [25]. These projects are important steps toward creating the necessary conditions for market growth, but they are still very difficult to carry out because of the war. It is very important for institutions to be credible. Thousands of people get together through our committees, forums, and roundtables to take part in our top-notch executive education and events [11]. This shows how

institutional networks help the market grow by exchanging expertise and defining standards. Successful jurisdictions have put a lot of money into developing not only regulatory bodies but also the infrastructure that supports them, such as professional groups, educational programs, and industry standards. Together, these things make an ecosystem that is good for market expansion [11].

Modernizing market infrastructure is another important policy area that comes up in all the situations looked at. Financial institutions must replace old systems because of technological limitations, changing rules, and the need for cybersecurity. New trading platforms, clearing and settlement systems, and digital infrastructure are all necessary for the market to work and for investors to trust it [11, 12]. Companies that have strong fundamentals and are ready to act will be better able to take advantage of market chances when they arise [8]. This shows how important it is for infrastructure to be ready to take advantage of market opportunities. The experience in Asia shows how modernizing infrastructure may change things. Vietnam's joining of global supply chains and significant trade agreements, along with improvements to its infrastructure, puts it on track for 6.1% growth in 2025. It is also set to get a FTSE upgrade to emerging market classification in the first quarter of 2025 [7]. The Philippines is expected to grow at a comparable rate while keeping attractive prices at 10x 2025 P/E ratios. This is because investments in infrastructure boost domestic consumption and remittance flows [7]. These examples show how updating infrastructure can help the market grow by lowering transaction costs and making it easier to get to the market.

Pension changes are especially effective in getting capital markets to grow in many different places. Empirical research shows that there are strong links between fully funded, individually owned, collectively managed, mandated or incentivized (FICMI) pension schemes and the growth of the local stock market [20]. Countries with larger pension fund assets compared to GDP always have more developed equity markets. This happens through several channels, such as providing a stable base of institutional investors, developing complementary financial services, and changing how people save [20]. To get the most out of pension reforms, though, you must meet certain very strict requirements. To work well, pension systems need to have a critical mass, follow the right investment rules that balance caution with maximizing returns, make sure that professionals can manage the funds, and keep a wide range of assets [20]. Germany's experience shows some possible problems: a pension system that is heavily regulated, fragmented, and decentralized and manages almost EUR 4 trillion is nonetheless risk-averse and has low equity allocations, which limits its ability to help grow the capital market [9]. This example shows that pension reform alone isn't enough; it needs other measures that encourage people to take risks and get involved in the market. Ukraine's capital market is facing huge problems because of the prolonged war and the need for a lot of rebuilding [2, 4]. By 2025, the market capitalization was just \$ 0.94 billion, which is very small compared to the size of the economy and the demands for reconstruction [20]. Since 2014, security issues have slowed down economic and financial growth. The full-scale invasion in 2022 effectively stopped capital market activities [4, 37]. In 2023, 93% of all trading volume will

be in government bonds. Most of the trade will happen on two platforms, and there will be very little trading in corporate securities [16].

Even with these problems, important policy changes are being made. In 2020, Ukraine passed a law that attempts to bring its rules in line with important EU capital markets directives as MiFID II, MiFIR, EMIR, and the Settlement Finality Directive [30, 37]. Since issuing its June 2023 Strategy for lowering restrictions, the National Bank of Ukraine has slowly loosened foreign exchange controls. However, there are still a lot of restrictions in place to keep the economy stable during warfare [2]. International efforts show new ways to get people to invest money even when there is a risk of war. BlackRock and JPMorgan set up the Ukraine Development Fund to bring in \$2 billion in private investment by putting up \$500 million to \$1 billion in catalytic capital. Projects will start in 2025 [37]. The European Commission gave out investment agreements totaling EUR 2.3 billion in EU guarantees and grants during the Ukraine Recovery Conference in Rome in July 2025. The goal was to get more than 10 billion in investments [21]. Even with the limits of conflict, the rules and regulations are still changing.

Ukraine promised to fully implement EU capital markets laws by the end of December 2025, which is a very short time frame considering the current situation [37]. The National Securities and Stock Market Commission has come up with detailed plans for reform that meet EU standards but putting them into action will be difficult [20]. There are still big holes in the market infrastructure, like old trading systems, not enough clearing capabilities, and not enough depository infrastructure, which are all holding back market growth [19].

Analysis of international experiences reveals a consistent set of policy instruments critical for capital market development, though their specific implementation must be tailored to national contexts. Table 1 synthesizes these instruments, providing examples from various jurisdictions and assessing their relevance for Ukraine's specific circumstances.

Establishing quantitative benchmarks provides essential guidance for policy formulation and progress assessment. Table 2 presents key market development indicators for Ukraine and selected comparator countries, along with proposed targets for Ukraine's market development through 2035.

Table 1 – Key Policy Instruments for Capital Market Development (compiled by author based on [9, 11, 20, 22, 28, 30, 31, 38])

Policy Area	Instruments	International Examples	Relevance for Ukraine
Regulatory Framework	Harmonization with international standards, Single rulebook development, Regulatory sandbox initiatives	EU Capital Markets Union, IOSCO principles adoption, Singapore fintech sandbox	EU accession requirements drive regulatory convergence, opportunity for leapfrogging legacy systems
Institutional Capacity	Independent regulators, Professional development programs, International cooperation agreements	Singapore MAS autonomy, UK FCA reforms, IOSCO multilateral MoU	NSSMC independence crucial for market credibility, technical assistance through EU programs
Pension Reform	Funded pension systems, Prudent investment regulations, Professional asset management	Chile's AFP system, Poland's OFE reform, Australia's superannuation	Potential catalyst for domestic institutional investors, requires post-conflict stability
Market Infrastructure	Modern trading platforms, Central clearing systems, Digital settlement infrastructure	Asian markets modernization, NASDAQ Nordic integration, T+1 settlement adoption	Legacy system replacement needed, opportunity for modern architecture
Investor Protection	Disclosure requirements, Market surveillance systems, Compensation schemes	US SEC framework, EU regulations, Singapore investor protection	Building confidence for domestic and foreign investors essential
Tax Incentives	Capital gains treatment, Transaction tax optimization, Investment account structures	UK ISA accounts, US 401(k) provisions, Japanese NISA	Balancing revenue needs with market development objectives

Table 2 – Capital Market Development Indicators: Comparative Analysis and Ukraine Targets (National regulatory authorities, World Bank data [27, 29, 31], author's calculations)

Indicator	Ukraine (2024)	Poland (2023)	Czech Republic (2023)	Vietnam (2024)	Romania (2023)	Ukraine Target 2030	Ukraine Target 2035
Market Capitalization (% of GDP)	0.4%	42.3%	24.5%	35.2%	18.7%	15%	35%
Share of Institutional Investors in GDP	<1%	18.5%	12.3%	8.4%	9.2%	8%	20%
Number of Listed Companies	89	428	59	382	84	250	500
Corporate Bond Market (% of GDP)	0.1%	2.8%	15.2%	3.1%	1.9%	3%	8%
Daily Trading Volume (USD million)	3.2	485	78	892	125	100	350
Foreign Investor Participation (%)	<5%	52%	31%	28%	45%	25%	40%
Pension Assets (% of GDP)	0.1%	8.9%	9.8%	1.2%	5.6%	5%	15%
IPOs per Year	0	12	3	18	5	10	25

Table 3 – Regulatory Roadmap for Ukraine's Capital Market Development (compiled by author based on regulatory analysis and international benchmarks)

Phase	Period	Priority Actions	Key Milestones	Success Metrics
Phase I: Foundation Building	2025-2027	Complete institutional reform Implement EU capital markets acquis Establish central counterparty Launch digital infrastructure Create war risk insurance framework	IOSCO MoU signatory status MiFID II/MiFIR compliance CCP operational T+2 settlement standard First corporate bond issuance	Regulatory independence index >70% System availability >99% Settlement efficiency >95% 5 new corporate issuers
Phase II: Market Activation	2028-2031	Introduce pension reform legislation Launch SME market segment Implement derivatives framework Establish investor compensation fund Create green finance standards	• Mandatory pension pillar operational Alternative trading venue licensed First derivative products traded Compensation scheme funded Green bond standards adopted	• Pension assets reach 5% GDP 100+ SME listings Derivatives volume >10% cash market Investor confidence index >60 EUR 1bn green bonds issued
Phase III: Market Maturation	2032-2035	Achieve full EU regulatory alignment Integrate with EU market infrastructure Develop regional financial hub capacity Launch innovation sandbox Establish commodity derivatives market	EU passporting rights obtained TARGET2-Securities connection Regional listing venue status Fintech regulatory framework Agricultural derivatives platform	Market cap reaches 35% GDP Cross-border listings >20% Foreign participation >40% Innovation index top 30 globally Commodity derivatives liquidity

These targets reflect ambitious yet achievable objectives considering Ukraine's reconstruction trajectory and EU accession timeline. The 2030 targets represent recovery to emerging market standards, while 2035 targets align with lower-tier EU member state levels. Achievement requires sustained policy commitment, macroeconomic stability, and successful reconstruction implementation.

Based on international best practices and Ukraine's specific circumstances, Table 3 presents a comprehensive regulatory roadmap for capital market development through 2035, organized in three phases accounting for wartime constraints, reconstruction priorities, and EU integration requirements.

The comparison study demonstrates that there are several key success factors that have an impact on the results of capital market development. Two of the most critical things that need to happen are political stability and a long-term commitment to change. Policies in successful jurisdictions stay the same from one election cycle to the next [30]. Controlling inflation and making currency rates predictable are two things that macroeconomic stability is vital for when it comes to getting long-term investment [12]. The court system's ability to enforce contracts and protect property rights has a substantial impact on how many people are willing to invest and how many people are in the market [31]. Ukraine needs to take concrete steps to lower its own risks. We need innovative ways to deal with security issues, such as political risk insurance, international assurances, and phased geographical implementation that starts in safe areas [37]. There needs to be a lot of technical assistance programs, twinning partnerships with regulators in developed markets, and faster professional training programs because institutions don't have the resources [30]. The government needs to adopt regulations that encourage people to learn

about money, give regular investors reasons to invest, and alter pensions and insurance to make it easier for institutional investors [20]. International cooperation agreements can help the market grow a lot faster. The European Commission put out the first Call for Expressions of Interest from businesses in the EU/EEA to invest in Ukraine in line with EU priority areas of interest [21]. This indicates that there are practical ways to help. Bilateral agreements with developed markets can make it easier to acquire technical aid, share information, and get into new markets. Joining international organizations that set standards provides you both technical know-how and a reputable name, both of which are vital for attracting foreign investment. Looking at how other countries have built their financial markets supports and adds to present theoretical frameworks. It also demonstrates big distinctions that should be considered when making decisions about policy. According to the endogenous growth hypothesis, economic growth is caused by things that happen inside the economy. We looked at some situations that suggest this is true. Even when things were hard, policy changes that were undertaken on purpose helped the market flourish [33, 34]. The study also indicates that economic models alone don't work because they don't consider the political economy restrictions and path dependencies that shape the paths of transformation [9, 22].

The complexity theory point of view is quite helpful for understanding the non-linear patterns of growth that can be noticed in different regions. Even when things are going well, markets can stay underdeveloped for a long time until they reach certain crucial points. After it, rapid growth keeps going on its own [40]. This new information has a huge impact on how policies should be set up. It seems that big reform packages might be more effective than small ones that don't gain adequate support [41]. These things work in the

same way as what is going on in Ukraine. For decades, only small changes that didn't happen all at once didn't lead to long-term market growth. But now, full efforts to embrace EU integration could bring quite huge changes.

The institutional economics paradigm helps us figure out why the same policy tools might work differently in different settings [10, 11]. The success of the reforms seems to depend on how successfully they are put into action, how trustworthy the promises are, and how well they integrate with existing institutions. This hypothesis shows why just adopting effective policies from more developed markets doesn't work in emerging economies that don't have the proper institutional structure [31]. This means that Ukraine will need to spend a lot of money on building up institutions and enforcement mechanisms to attain the results it desires from adopting EU rules.

The study demonstrates that there are several crucial things to think about when developing rules to help the capital market grow. First, it's highly necessary to coordinate policies because measures made in one area alone almost never have long-term effects [30]. Countries that do well make major reforms to all these areas at once: investor protection, regulatory frameworks, institutional capability, and market infrastructure [38]. This all-encompassing approach stops bottlenecks that could slow down overall market growth and makes different policy tools operate together.

Second, the order in which changes are made is crucial for how well they work. International experience demonstrates that solid regulatory frameworks and institutional skills should be in place before opening markets to keep things steady and protect investors [31]. But having too many rules before markets get big enough will slow down growth, so it's crucial to make sure that the rules are set at the right level for the market's maturity [28]. This means that Ukraine should first focus on making simple adjustments to its institutions and market infrastructure before adopting more complicated tools and laws. Third, the influence of international integration on speeding up market growth is always important in the cases we looked at. The share of the global equity market that comes from emerging markets will rise from roughly 27% presently to 35% in 2030 [9]. This shows that markets that can connect to global financial systems have a lot of space to grow. Integration not only offers people access to money, but it also helps them learn new things, follow the rules, and build their reputation, all of which accelerate up advancement [21]. Ukraine's EU membership process offers a legal mechanism for this kind of integration to happen, but the country must achieve severe regulatory and institutional conditions to obtain the benefits.

Ukraine's capital market growth is distinct from that of most emerging nations because it has its own issues. The ongoing battle makes things even less clear, which makes it difficult to create infrastructure and inhibits long-term investment [2, 4].

When economic assets are destroyed, fewer people can make them. On the other side, the need to rebuild produces significant funding needs that the current financial systems can't meet [37]. Moving people and human capital around makes it even tougher for people to join the market and for institutions to grow [32]. But Ukraine has certain unique traits that could help the market flourish faster if the correct laws are put in place. Reconstruction is needed so that new market infrastructure may be constructed without the compli-

cations that old systems cause in many existing marketplaces [19]. Strong support from other countries, including big EU and bilateral aid pledges, gives emerging markets access to money and technical know-how that they usually can't acquire [21]. Joining the EU is a dependable approach to make pledges that can help define goals for reform and shape expectations. This could make development go faster than in countries that don't have these kinds of outside frameworks [30].

The capital market could grow further if the enormous Ukrainian diaspora were used more. Expatriates may make a lot of money with diaspora bonds and investment instruments, and investors would have more ways to get money [28]. There are good policies and investment tools in place that prove that diaspora involvement in capital market growth can work, especially in India and Israel [31]. Many of the highly educated people from Ukraine live abroad and work in major financial hubs throughout the world. They could assist the market grow by giving money and information.

Rebuilding a country after a war and developing capital markets can work together and against each other. This means that people who make decisions need to be very careful. Capital markets can assist raise money for rebuilding, make sure that resources are used wisely across competing needs, and make sure that there are ways to be open that minimize the risk of corruption [30]. But the need for speedy repair can get in the way of the slow, steady growth of institutions that is needed for long-term market growth. This means that there needs to be a careful balance between short-term finance demands and long-term ambitions for expanding the market [37].

Ukraine may learn a lot from what other countries have done after going through conflict. Successful experiences suggest that keeping an eye on the growth of financial markets early on, even during a war, can help the country recover faster after the war by building institutional frameworks and market infrastructure that make it simpler to quickly scale up once calm comes [31]. The Marshall Plan is an example from history of how to include market expansion in larger rebuilding efforts. It focused on fixing both the physical infrastructure and the financial system [38]. Recent developments in the Balkans indicate how EU integration laws may assist rebuild financial markets after a war by giving them both structure and trust [30].

"Building back better" is especially important for the infrastructure of financial markets since rebuilding allows you the ability to employ new technology and rules without having to worry about how they operate with the systems that are already in place [19]. If Ukraine makes digital technology the most important part of its market infrastructure, it might become a pioneer in financial innovation. This would give it an edge in areas like digital assets, green finance, and fintech integration [20]. People need to be committed to both innovation and basic market development to take advantage of these opportunities. They need to find a way to make their ambitions work with the fact that they don't have enough resources. This in-depth look at how public policy has helped capital markets flourish around the world includes a lot of key lessons that will directly affect Ukraine's road to reform. First, for the capital market to grow in a way that lasts, policy adjustments must be made in a coordinated and comprehensive approach that deals with all the following at once: regulatory frameworks, institutional

capacity, market infrastructure, and investor protection [30, 31]. No one policy tool is enough on its own. Instead, long-term market growth happens when policies work together to make each other stronger [38].

The second most important thing that affects how well policies work is the quality of institutions. For instance, regulatory independence, enforcement capacity, and legitimacy are more significant than having formal regulatory knowledge [10, 11]. If the institutions are of high quality, markets can perform successfully with numerous kinds of regulations. But even the best rules don't function if they can't be enforced [31]. This analysis reveals how crucial it is for Ukraine's market to keep collecting money to build up its institutions and change its regulations.

Third, the results of changes are greatly affected by political economy issues. Successful places retain their policies the same no matter what happens in the political world, and they deal with the problems that come up when the market grows [9, 22]. There is even resistance to capital market harmonization within the EU. This indicates that safeguarding incumbents and putting national interests first can stand in the way of reforms that would be helpful for the economy [22]. So, Ukraine needs to get a lot of people on board with market growth and make sure that reforms keep happening even when the administration changes.

Based on the analysis, several strategic recommendations emerge for Ukraine's capital market development:

Immediate Priorities (2025-2027). Ukraine should focus on foundational reforms that can proceed despite wartime constraints. Completing NSSMC institutional reform to achieve operational and financial independence represents the highest priority, as regulatory credibility underpins all other market development efforts [37]. Simultaneously, implementing core EU capital markets legislation, particularly MiFID II/MiFIR frameworks, provides structure for market development while advancing EU accession objectives [30]. Establishing basic market infrastructure, including central counterparty clearing and modern settlement systems, creates technical prerequisites for market expansion once conditions permit [19].

Medium-term Objectives (2028-2031). As reconstruction progresses, Ukraine should expand market development efforts to include pension system reform, recognizing its catalytic potential for creating domestic institutional investors [20]. International experiences demonstrate that pension reforms require several years from legislation to meaningful market impact, necessitating early initiation even if full implementation awaits post-conflict stability. Developing specialized market segments for SMEs and green finance can channel reconstruction financing while building market depth [28]. Creating derivative markets, initially focused on foreign exchange and interest rate hedging, provides risk management tools essential for attracting international investment [31].

Long-term Vision (2032-2035). Ukraine should aspire to establish itself as a regional financial hub leveraging reconstruction experience, EU membership, and geographic position between Europe and Asia [7]. This ambitious objective requires world-class market infrastructure, regulatory framework aligned with global best practices, and deep, liquid markets attractive to international participants [38]. Achieving such status would position Ukraine's capital markets as drivers of broader economic development, facilitating not only domestic growth but also serving regional

capital allocation needs.

To successfully carry out these suggestions, several important factors must be taken into account. First, it's very important to sequence reforms correctly, with basic investments in institutions and infrastructure coming before more complex market development projects [31]. Bringing in complicated tools or rules too soon, before the market is ready to handle them, might make it hard for businesses to develop [28]. Second, keeping realistic expectations about how long it will take to build something stops people from saying it failed too soon and keeps political support even when things go wrong [30]. Because there are other important things to rebuild, getting resources for market development needs imaginative solutions. EU initiatives and bilateral partners can help make up for inadequate domestic resources, and public-private partnerships could speed up the building of infrastructure [21]. Putting self-financing methods like transaction fees and licensing revenues first can help regulatory bodies find long-term ways to fund themselves that don't rely on budget allocations [11]. The backing of international financial organizations, especially the EBRD and World Bank Group, gives both money and technical know-how that are important for making big changes [30]. Change management is an often-overlooked problem in market development. It involves changing the cultures, professional practices, and market behaviors that have built up over decades [38]. Comprehensive training programs for regulatory staff, market professionals, and judicial personnel are necessary for the successful implementation of new frameworks [20]. Financial literacy programs that help people understand and support the issues build demand-side foundations for market development and make it less likely that politicians will oppose reforms that are seen as benefiting the wealthy [26].

CONCLUSIONS

This study of how other countries have developed their capital markets through public policy gives Ukraine vital ideas for how to move forward. To establish a successful capital market, policies must be comprehensive and coordinated, addressing legal frameworks, institutional capacity, market infrastructure, and investor protection all at once. No one policy tool is enough; instead, a combination of tools that work together makes the market grow in a way that lasts. For Ukraine, the need for capital market growth goes beyond typical economic concerns to include rebuilding the country and gaining economic independence. Even though conditions during conflict are very difficult, work can still be done on the basic building blocks of regulatory frameworks, institutional capacity, and market infrastructure. Joining the EU puts pressure on other countries and gives them the technical help they need to make changes. Some of the most important policy goals that come out of this analysis are: speeding up the process of aligning regulations with EU standards while still allowing for Ukraine-specific needs; setting up institutional frameworks for future pension system reform to create a base of domestic institutional investors; using international partnerships and diaspora connections to create new financing mechanisms; investing in modern market infrastructure even though there are currently problems; and creating investor protection mechanisms that protect investors from both short-term risks and long-term market development needs. The experiences of other emer-

ging markets show that developing the capital market is a long-term goal that needs ongoing political support and policy consistency. Ukraine's situation is unique since it has a mix of post-Soviet history, war damage, and the chance to join the EU. This makes things both very hard and very easy. To be successful, you will need to modify worldwide best practices to fit the needs of your area while keeping your focus on the basic concepts of market integrity, investor

protection, and institutional excellence. Future study should look into how to put important reforms into action, how to plan policy changes when there is dispute, and how to measure progress toward capital market development goals. As Ukraine rebuilds after the war, capital markets will become more and more important for getting the money needed for economic change. Now is the time for public policy to set the stage for markets that can meet this historic challenge.

References

1. Budget: what the country spent on and how it earned in the 1st quarter. Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3703732-budzet-na-so-vitracala-ta-ak-zaroblala-kraina-u-1-kvartali.html> (in Ukrainian).
2. Berg J. From a Capital Markets Union towards a robust Savings and Investment Union. CEPS. 2024. URL: <https://www.ceps.eu/from-a-capital-markets-union-towards-a-robust-savings-and-investment-union/>
3. Danylyshyn B. Realities of wartime: the situation in the economy and financial markets of Ukraine. LB.ua. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/568138_realii_voennogo_chasu_situatsiya.html (in Ukrainian).
4. Druhov O.O., Vavzheniak D. Post-war development of the stock market of Ukraine: problems and directions of. Collection of scientific works "Strategy of economic development of Ukraine". 2023. № 5. pp. 111-114. URL: <http://sedu.kneu.edu.ua/article/view/296752/289745> (in Ukrainian).
5. Kravchuk N., Lutsyshyn O. Financial market of Ukraine during the war: realities of functioning. The World of Finance. 2022. № 4(73). pp. 112-128. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1564/1572> (in Ukrainian).
6. Kremen O.I., Shvydka V. Military bonds as a tool for financing the state budget expenditures of Ukraine in wartime. *Problems of integration of education, science and business in the context of globalization: materials of the International scientific-practical conference*. Kyiv, 2022. pp. 98-100. (in Ukrainian).
7. Minfin. Expenditures of the state budget of Ukraine. <https://www.google.com/search?q=Minfin.com.ua>. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/> (in Ukrainian).
8. National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic". Development of the financial market in Ukraine: threats, problems, prospects. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua> (in Ukrainian).
9. Tataryn, N. B., Bednarchuk, V. V., & Mlintoova, A. O. Prospects for the development of the financial market in Ukraine. *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Economics and Management*. 2020. № 31(70). pp. 147-152. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/4-1-1.pdf> (in Ukrainian).
10. North D.C., Alt J. Institutions, institutional change, and economic performance. *University of Illinois at Urbana Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship*. URL: <https://ssrn.com/abstract=1496212>
11. La Porta, R., Lopez de Silanes, F., Shleifer, A., Vishny R.W.. *Law and finance. Journal of Political Economy*, 106(6), 1113–1155. <https://doi.org/10.1086/250042>
12. Cambridge Associates. 2025 Outlook: Public Equities. URL: <https://www.cambridgeassociates.com/insight/2025-outlook-public-equities/>
13. Capco. Capital Markets 2025. URL: <https://www.capco.com/intelligence/capco-intelligence/capital-markets-2025>
14. Capgemini. Capital markets top trends 2025. URL: <https://www.capgemini.com/us-en/insights/research-library/capital-markets-top-trends-2025/>
15. Deloitte 2025 banking and capital markets outlook. URL: <https://www.deloitte.com/us/en/insights/industry/financial-services/financial-services-industry-outlooks/banking-industry-outlook.html>
16. Deloitte. 2025 Capital Markets Regulatory Outlook. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/regulatory/articles/securities-regulatory-outlook.html>
17. European Central Bank. Financial literacy and monetary policy transmission. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2025/html/ecb.sp250327~4f9c298d91.en.html>
18. FCA. FCA statement on market reforms and what's to come. URL: <https://www.fca.org.uk/news/statements/fca-statement-market-reforms-and-whats-come>
19. Federal Reserve Bank of San Francisco. 2025 Fintech Conference: Bank-Fintech Partnerships. URL: <https://www.frbsf.org/news-and-media/events/fintech/2025/04/fintech-conference-bank-fintech-partnerships-distributed-ledger-technology-regulation-and-fintech-innovation/>
20. Federal Reserve Bank of St. Louis. 2024. Stock Market Capitalization to GDP for Ukraine (DDDM01UAA156NWDB). St. Louis: FRED. URL: <https://fred.stlouisfed.org/series/DDDM01UAA156NWDB> (дата звернення: 05.08.2025).
21. IFC. Rise in Capital-Market Financing Powers Investment and Employment in Developing Countries. 2025. URL: <https://www.ifc.org/en/pressroom/2025/rise-in-capital-market-financing-powers-investment-and-employment-in-developing-co>
22. IMF. Pension Reform and Stock Market Development. IMF Working Papers 2025/049. 2025. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2025/02/28/Pension-Reform-and-Stock-Market-Development-562026>
23. International Monetary Fund. (2024). World Economic Outlook, April 2024: Steady but Slow: Resilience amid Divergence. Washington: IMF. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2024/04/16/world-economic-outlook-april-2024>
24. Irish Times. EU takes another crack at capital markets reform. 2025. URL: <https://www.irishtimes.com/business/financial-services/2025/03/19/eu-takes-another-crack-at-capital-markets-reform/>
25. Kyiv Post. Ukraine Promises to Create Capital Markets Infrastructure – Again. 2025. URL: <https://www.kyivpost.com/post/56311>
26. Lanka Business Online. Capital Market Content to Be Integrated into Proposed Financial Literacy Curriculum. URL: <https://www.lankabusinessonline.com/capital-market-content-to-be-integrated-into-proposed-financial-literacy-curriculum/>
27. McKinsey. Global Private Markets Report 2025: Braced for shifting weather. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/private-capital/our-insights/global-private-markets-report>
28. OCC. Financial Literacy Update: First Quarter 2025. URL: <https://www.occ.treas.gov/publications-and-resources/publications/community-affairs/financial-literacy-updates/financial-literacy-1st-quarter-2025.html>

29. OECD. Asia Capital Markets Report 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2025/06/asia-capital-markets-report-2025_8c82611c.html
30. OECD. Mapping Ukraine's Financial Markets and Corporate Governance Framework for a Sustainable Recovery. URL: https://www.oecd.org/en/publications/mapping-ukraine-s-financial-markets-and-corporate-governance-framework-for-a-sustainable-recovery_866c5c44-en.html
31. OECD. Supporting emerging markets and developing economies in developing their local capital markets. URL: https://www.oecd.org/en/publications/supporting-emerging-markets-and-developing-economies-in-developing-their-local-capital-markets_4456de62-en/full-report.html
32. Organisation for Economic Co-operation and Development. Business Insights on Emerging Markets 2024. Paris: OECD Publishing. URL: https://www.oecd.org/en/publications/business-insights-on-emerging-markets-2024_7d6b7375-en.html
33. Plaid. 10 fintech trends that define the industry's future. URL: <https://plaid.com/resources/fintech/fintech-trends/>
34. PwC. Capital markets 2025 midyear outlook. URL: <https://www.pwc.com/us/en/services/consulting/deals/us-capital-markets-watch.html>
35. QED Investors. Fintech's Next Chapter: Scaled Winners and Emerging Disruptors. URL: <https://www.qedinvestors.com/blog/fintechs-next-chapter-scaled-winners-and-emerging-disruptors-2>
36. SIFMA. 2025 Capital Markets Outlook. URL: <https://www.sifma.org/resources/general/2025-capital-markets-outlook/>
37. U.S. Department of State. Investment Climate Statements: Ukraine. Washington: Bureau of Economic and Business Affairs. URL: <https://www.state.gov/reports/2024-investment-climate-statements/ukraine> (дата звернення: 05.08.2025).
38. White House. Presidential Message on National Financial Literacy Month, 2025. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/2025/04/presidential-message-on-national-financial-literacy-month-2025/>
39. World Bank Group. Global Economic Prospects. Washington: World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects> (дата звернення: 05.08.2025).
40. World Bank Group. Unlocking Growth: Developing Domestic Capital Markets for Private Investment and Jobs. URL: <https://www.worldbank.org/en/events/2025/04/25/unlocking-growth-developing-domestic-capital-markets-for-private-investment-and-jobs>
41. World Economic Forum. (2025). Innovation, tech and regulatory change are shaping investing. URL: <https://www.weforum.org/stories/2025/01/innovation-technology-investing-capital-markets/>

Список використаних джерел

1. Бюджет: на що витратила та як заробляла країна у 1 кварталі. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3703732-budzet-na-so-vitracala-ta-ak-zaroblala-kraina-u-1-kvartali.html>
2. Berg J. From a Capital Markets Union towards a robust Savings and Investment Union. CEPS. 2024. URL: <https://www.ceps.eu/from-a-capital-markets-union-towards-a-robust-savings-and-investment-union/>
3. Реалії воєнного часу: ситуація в економіці та фінансових ринках України. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/568138_realii_voienного_chasu_situatsiya.html
4. Друхов О.О., Вавженик Д.Р. Повоєнний розвиток фондового ринку України: проблеми та напрями розвитку. *Збірник наукових праць «Стратегія економічного розвитку України»*. 2023. с. 111–114. URL: <http://sedu.kneu.edu.ua/article/view/296752/289745>
5. Кравчук Н., Луцишин О.К. Фінансовий ринок України під час війни: реалії функціонування. *Світ фінансів*, 2022, № 4(73). С. 112–128. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1564/1572>
6. Кремень О.І., Швидка В.К. Військові облигації як інструмент фінансування витрат державного бюджету України в умовах воєнного часу. *Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2022*. С. 98–100.
7. Мінфін. Витрати державного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/> (дата звернення: 21.02.2025).
8. Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми, перспективи. Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції. URL: <https://reposit.nupr.edu.ua>
9. Татарин Н.Б., Беднарчук В.В., Млінцова А.О.. Перспективи розвитку фінансового ринку в Україні. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. № 31(70). С. 147–152. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/4-1-1.pdf>
10. North D.C., Alt J. Institutions, institutional change, and economic performance. *University of Illinois at Urbana Champaign's Academy for Entrepreneurial Historical Research Reference in Entrepreneurship*. URL: <https://ssrn.com/abstract=1496212>
11. La Porta, R., Lopez de Silanes, F., Shleifer, A., Vishny R.W.. *Law and finance. Journal of Political Economy*, 106(6), 1113–1155. <https://doi.org/10.1086/250042>
12. Cambridge Associates. 2025 Outlook: Public Equities. URL: <https://www.cambridgeassociates.com/insight/2025-outlook-public-equities/>
13. Capco. Capital Markets 2025. URL: <https://www.capco.com/intelligence/capco-intelligence/capital-markets-2025>
14. Capgemini. Capital markets top trends 2025. URL: <https://www.capgemini.com/us-en/insights/research-library/capital-markets-top-trends-2025/>
15. Deloitte. 2025 banking and capital markets outlook. URL: <https://www.deloitte.com/us/en/insights/industry/financial-services/financial-services-industry-outlooks/banking-industry-outlook.html>
16. Deloitte. 2025 Capital Markets Regulatory Outlook. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/regulatory/articles/securities-regulatory-outlook.html>
17. European Central Bank. Financial literacy and monetary policy transmission. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2025/html/ecb.sp250327~4f9c298d91.en.html>
18. FCA. FCA statement on market reforms and what's to come. URL: <https://www.fca.org.uk/news/statements/fca-statement-market-reforms-and-whats-come>
19. Federal Reserve Bank of San Francisco. 2025 Fintech Conference: Bank-Fintech Partnerships. URL: <https://www.frbsf.org/news-and-media/events/fintech/2025/04/fintech-conference-bank-fintech-partnerships-distributed-ledger-technology-regulation-and-fintech-innovation/>
20. Federal Reserve Bank of St. Louis. 2024. Stock Market Capitalization to GDP for Ukraine (DDDM01UAA156NWDB). St. Louis:

- FRED. URL: <https://fred.stlouisfed.org/series/DDDM01UAA156NWDB> (дата звернення: 05.08.2025).
21. IFC. Rise in Capital-Market Financing Powers Investment and Employment in Developing Countries. 2025. URL: <https://www.ifc.org/en/pressroom/2025/rise-in-capital-market-financing-powers-investment-and-employment-in-developing-co>
22. IMF. Pension Reform and Stock Market Development. IMF Working Papers 2025/049. 2025. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2025/02/28/Pension-Reform-and-Stock-Market-Development-562026>
23. International Monetary Fund. (2024). World Economic Outlook, April 2024: Steady but Slow: Resilience amid Divergence. Washington: IMF. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2024/04/16/world-economic-outlook-april-2024>
24. Irish Times. EU takes another crack at capital markets reform. 2025. URL: <https://www.irishtimes.com/business/financial-services/2025/03/19/eu-takes-another-crack-at-capital-markets-reform/>
25. Kyiv Post. Ukraine Promises to Create Capital Markets Infrastructure – Again. 2025. URL: <https://www.kyivpost.com/post/56311>
26. Lanka Business Online. Capital Market Content to Be Integrated into Proposed Financial Literacy Curriculum. URL: <https://www.lankabusinessonline.com/capital-market-content-to-be-integrated-into-proposed-financial-literacy-curriculum/>
27. McKinsey. Global Private Markets Report 2025: Braced for shifting weather. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/private-capital/our-insights/global-private-markets-report>
28. OCC. Financial Literacy Update: First Quarter 2025. URL: <https://www.occ.treas.gov/publications-and-resources/publications/community-affairs/financial-literacy-updates/financial-literacy-1st-quarter-2025.html>
29. OECD. Asia Capital Markets Report 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2025/06/asia-capital-markets-report-2025_8c82611c.html
30. OECD. Mapping Ukraine's Financial Markets and Corporate Governance Framework for a Sustainable Recovery. URL: https://www.oecd.org/en/publications/mapping-ukraine-s-financial-markets-and-corporate-governance-framework-for-a-sustainable-recovery_866c5c44-en.html
31. OECD. Supporting emerging markets and developing economies in developing their local capital markets. URL: https://www.oecd.org/en/publications/supporting-emerging-markets-and-developing-economies-in-developing-their-local-capital-markets_4456de62-en/full-report.html
32. Organisation for Economic Co-operation and Development. Business Insights on Emerging Markets 2024. Paris: OECD Publishing. URL: https://www.oecd.org/en/publications/business-insights-on-emerging-markets-2024_7d6b7375-en.html
33. Plaid. 10 fintech trends that define the industry's future. URL: <https://plaid.com/resources/fintech/fintech-trends/>
34. PwC. Capital markets 2025 midyear outlook. URL: <https://www.pwc.com/us/en/services/consulting/deals/us-capital-markets-watch.html>
35. QED Investors. Fintech's Next Chapter: Scaled Winners and Emerging Disruptors. URL: <https://www.qedinvestors.com/blog/fintechs-next-chapter-scaled-winners-and-emerging-disruptors-2>
36. SIFMA. 2025 Capital Markets Outlook. URL: <https://www.sifma.org/resources/general/2025-capital-markets-outlook/>
37. U.S. Department of State. Investment Climate Statements: Ukraine. Washington: Bureau of Economic and Business Affairs. URL: <https://www.state.gov/reports/2024-investment-climate-statements/ukraine> (дата звернення: 05.08.2025).
38. White House. Presidential Message on National Financial Literacy Month, 2025. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/2025/04/presidential-message-on-national-financial-literacy-month-2025/>
39. World Bank Group. Global Economic Prospects. Washington: World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects> (дата звернення: 05.08.2025).
40. World Bank Group. Unlocking Growth: Developing Domestic Capital Markets for Private Investment and Jobs. URL: <https://www.worldbank.org/en/events/2025/04/25/unlocking-growth-developing-domestic-capital-markets-for-private-investment-and-jobs>
41. World Economic Forum. (2025). Innovation, tech and regulatory change are shaping investing. URL: <https://www.weforum.org/stories/2025/01/innovation-technology-investing-capital-markets/>

Вадим Олексійович ХИРБУ

аспірант, Національний університет "Києво-Могилянська академія"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3472-5299>

e-mail: v.khyrbu@ukma.edu.ua

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У РОЗВИТКУ НЕДОСТАТНЬО РОЗВИНЕНИХ РИНКІВ КАПІТАЛУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Вступ. Ринки капіталу є важливими для економічного зростання, оскільки вони допомагають заощаджувачам та інвесторам розподіляти кошти найефективнішим чином. Для країн з ринковою економікою, що розвивається, особливо для тих, що стикаються з проблемами відбудови після війни, важливо мати сильні ринки капіталу для залучення як внутрішніх, так і іноземних інвестицій.

Мета дослідження – розглянути, як державна політика може сприяти вдосконаленню ринків капіталу, що функціонують недостатньо ефективно. Це робиться шляхом аналізу досвіду інших країн та формулювання висновків щодо того, що Україна має зробити для покращення свого ринку капіталу під час триваючої війни та в майбутньому, коли постане потреба у відбудові.

Результати. Доведено, що успішний розвиток ринку капіталу потребує комплексних політичних рамок, що включають гармонізацію регулювання, розбудову інституційної спроможності, реформування пенсійної системи та захист інвесторів. Зміни в державній політиці мають враховувати як проблеми з боку пропозиції (наприклад, інституційні рамки та ринкова інфраструктура), так і з боку попиту (наприклад, довіра інвесторів та фінансова грамотність). Це підтверджується досвідом ЄС, азійських ринків, що розвиваються, та економік, які пережили конфлікт. Ринок капіталу України має певні специфічні проблеми, зокрема обмеження воєнного часу, низьку ринкову капіталізацію та прогалини в регулюванні.

Висновок. Для процвітання ринку капіталу в Україні уряд повинен зосередитися на забезпеченні безпеки інвестицій, гармонізації законодавства з нормами ЄС, створенні належним чином фінансованих пенсійних систем та зміцненні ринкової інфраструктури. Усе це слід робити, одночасно задовольняючи особливі потреби у фінансуванні під час війни та відбудови.

Ключові слова: ринки капіталу, державна політика, розвиток ринку, Україна, ринки, що розвиваються, фінансове регулювання

Артемій Сергійович ХМАРЮК

здобувач, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2425-9145>e-mail: artemii.od.ua@stud.op.edu.ua**МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СУЧАСНОМУ ІНВЕСТИЦІЙНОМУ АНАЛІЗІ**

У статті досліджено роль математичного аналізу та штучного інтелекту в ухваленні інвестиційних рішень в умовах невизначеності. Показано, що класичні фінансові моделі (портфель Марковіца, критерій Келлі, NPV, PI, DCF, CAPM, моделювання Монте-Карло) залишаються основою аналітики, проте їх поєднання з методами машинного навчання, нейромережами та підкріпленням навчанням значно підвищує точність прогнозів і ефективність управління ризиками. Розглянуто застосування штучного інтелекту (AI) у венчурних інвестиціях, алгоритмічній торгівлі та фінансовому ризик-менеджменті. Визначено переваги (швидкість оброблення даних, виявлення прихованих закономірностей) і ризики (упередженість, «чорна скринька») AI-рішень. Аргументовано, що майбутнє інвестиційного аналізу – в синергії класичних моделей, AI та новітніх технологій, зокрема explainable AI і квантових обчислень.

Ключові слова: інвестиційний аналіз, математичні моделі, теорія портфеля, метод Монте-Карло, штучний інтелект, управління ризиками, фінансові технології

ВСТУП

Сучасний фінансовий ринок характеризується високим рівнем невизначеності та динамічними змінами, що зумовлює потребу у застосуванні науково обґрунтованих підходів до прийняття інвестиційних рішень. Традиційні методи математичного аналізу, які протягом десятиліть залишаються основою фінансової аналітики, сьогодні доповнюються новітніми технологіями штучного інтелекту (AI). Це створює передумови для формування якісно нового рівня управління ризиками та прогнозування інвестиційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У науковій літературі значну увагу приділено класичним підходам до інвестиційного аналізу. Так, у працях Гаррі Марковіца сформульовано середньо-дисперсійний підхід до управління портфелем, що отримав розвиток у сучасних теоріях оптимізації інвестиційних стратегій. Подальші дослідження, зокрема у сфері фінансової математики та прикладної економіки, розвинули моделі NPV, DCF, CAPM та метод Монте-Карло, які стали базовими інструментами аналізу ризиків. Окремим напрямом досліджень є застосування AI у фінансах. Роботи останніх років акцентують увагу на застосуванні машинного навчання, нейронних мереж та алгоритмів підкріпленого навчання для підвищення точності прогнозів та ефективності управління портфелями. Попри активне впровадження AI у фінансовий сектор, потребує подальшого аналізу порівняння його результативності з класичними методами, а також дослідження обмежень та ризиків такого підходу.

МЕТА статті – систематизація та порівняння класичних математичних методів інвестиційного аналізу з новітніми AI-інструментами, визначення їхніх переваг, недоліків, сфер застосування, а також обґрунтування перспектив інтеграції у сучасну фінансову практику.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті застосовано методи теоретичного узагальнення та системного аналізу для вивчення наукових підходів до інвестиційного аналізу; методи порівняння для ідентифікації переваг та недоліків класичних і су-

часних моделей; статистичний метод для оцінювання тенденцій застосування AI у фінансовому секторі.

РЕЗУЛЬТАТ

Інвестиційну діяльність у сучасному світі нерозривно пов'язана з високим рівнем невизначеності та ризиків. Вибір правильних стратегій вимагає не лише інтуїтивних рішень, але й математичного підходу, що дає змогу обґрунтовано оцінювати можливі наслідки. Математичний аналіз є ключовим інструментом у фінансовому прогнозуванні та розрахунках ефективності інвестицій, забезпечуючи об'єктивність і точність. Останніми роками цей аналіз отримав новий розвиток завдяки AI-технологіям, що інтегрують класичні моделі з потужними алгоритмами машинного навчання. Поєднання традиційних математичних підходів і сучасних AI-рішень створює унікальні можливості для інвесторів, даючи змогу швидше виявляти закономірності, оцінювати ризики та оптимізувати портфелі.

Фінансова математика базується на ідеї кількісного оцінювання очікуваного прибутку та ризику. Одним із фундаментальних підходів є середньо-дисперсійний аналіз, сформульований Гаррі Марковіцем у теорії портфеля (Modern Portfolio Theory, MPT). Вона показала, що комбінація активів може мати нижчий ризик порівняно з інвестиціями в окремий актив завдяки кореляційним зв'язкам між дохідностями [1]. Цей підхід став основою для розвитку сучасних фінансових стратегій управління портфелями та отримав широке практичне застосування у банках, інвестиційних фондах та страхових компаніях. Більш сучасні модифікації MPT враховують асиметрію розподілів дохідності та застосовують методи оптимізації, засновані на стохастичному програмуванні. Інший відомий підхід – критерій Келлі (Kelly Criterion), що застосовується для визначення оптимальної частки капіталу, яку доцільно інвестувати в ризикову ставку чи актив. Формула базується на максимізації логарифмічного зростання багатства та поєднує ймовірність виграшу з очікуваним прибутком [2]. У практиці фінансових ринків цей критерій застосовується у торгівлі деривативами, у венчурному капіталі, а також у галузі криптовалют, де інвестори часто стикаються з

високою волатильністю. Попри свою привабливість, критерій Келлі має й обмеження – він передбачає наявність точних оцінок імовірностей, які не завжди можна отримати на реальних ринках.

У практичних інвестиційних розрахунках важливе місце займають чистий дисконтований дохід (Net Present Value, NPV) та індекс прибутковості (Profitability Index, PI). Вони дають змогу оцінити, чи варто реалізувати проект, ґрунтуючись на приведеній вартості майбутніх грошових потоків. NPV визначається як різниця між сумою дисконтованих доходів і початковими інвестиціями, тоді як PI показує відношення цих доходів до вкладених коштів. Ці методи широко застосовуються у корпоративних фінансах, зокрема в аналізі довгострокових проєктів у виробництві, будівництві чи інфраструктурі. Важливим складником таких моделей є вибір ставки дисконту, яка може суттєво змінювати фінальні висновки.

В умовах невизначеності для аналізу часто застосовують методи Монте-Карло. Вони імітують численні сценарії зміни параметрів (наприклад, ціни активів, темпи зростання доходів) і дають змогу оцінити ймовірні розподіли фінансових результатів. Цей підхід є незамінним для управління ризиками, особливо у складних фінансових інструментах, таких як опціони чи деривативи [3]. У сучасних фінансових установах симуляції Монте-Карло застосовуються не лише для оцінювання прибутковості, а й для аналізу Value at Risk (VaR) та Conditional Value at Risk (CVaR), що стали стандартами у міжнародних регуляторних підходах до банківської діяльності.

Серед базових фінансових моделей також варто відзначити Discounted Cash Flow (DCF) та Capital Asset Pricing Model (CAPM). Перша оцінює вартість активу на основі дисконтованих майбутніх грошових потоків, друга визначає очікувану дохідність залежно від систематичного ризику. Разом ці моделі створили фундамент сучасних фінансових досліджень і лягли в основу більшості оцінок компаній.[4] Згодом CAPM отримала розвиток у вигляді багатофакторних моделей, наприклад, моделі Фами-Френча, яка враховує додаткові параметри, такі як розмір компанії та співвідношення балансової і ринкової вартості. Детальніший аналіз ключових методів наведено у табл. 1.

AI сьогодні є одним із ключових драйверів фінансових інновацій. Завдяки машинному навчанню, глибоким нейронним мережам та алгоритмам підкріпленого навчання (reinforcement learning) AI-системи здатні знаходити оптимальні інвестиційні стратегії та здійс-

нювати портфельний аналіз у режимі реального часу. Вони не тільки моделюють ринкову динаміку, а й можуть прогнозувати макроекономічні тенденції на основі складних багатофакторних залежностей. Сучасні AI-платформи активно застосовують альтернативні дані: від супутникових знімків до інформації із соціальних мереж. Наприклад, аналіз відвідуваності торговельних центрів чи динаміки доставки товарів дає змогу передбачити фінансові результати компаній швидше за класичні методи [5]. Деякі алгоритми аналізують навіть тональність новин та повідомлень у Twitter чи LinkedIn, формуючи індикатори ринкових очікувань. Такі підходи значно розширюють інформаційну базу для ухвалення рішень, яку раніше було обмежено виключно бухгалтерською чи макроекономічною статистикою. Окремим напрямом стало впровадження explainable AI та knowledge-driven AI, які поєднують математичний апарат із алгоритмами, що здатні пояснити власні рішення. Це особливо важливо у фінансовій сфері, де прозорість є критичною вимогою для інвесторів та регуляторів. Explainable AI допомагає виявляти джерела ризику, а також підтверджувати, що результати аналізу не базуються на випадкових кореляціях.

У сфері венчурних інвестицій успішно працюють фонди, які застосовують AI як основний аналітичний інструмент. Так, компанія QuantumLight застосовує аналіз понад 10 млрд точок даних для вибору стартапів, зменшуючи вплив людського упередження на рішення. Інший приклад: Titanium Ventures, яка розробила AI-систему X-Ray для аналізу фінансової звітності та оцінювання потенціалу стартапів. Результати показують суттєво вищий рівень дохідності (IRR) порівняно з галузевими стандартами. Управління ризиками також істотно змінюється під впливом AI. Алгоритми здатні швидко ідентифікувати потенційні загрози для портфельів та проводити stress testing у масштабах, які неможливі для людини. Це дає змогу інвесторам формувати більш стійкі до криз портфелі. Деякі компанії застосовують гібридні системи, які поєднують AI-моделювання з експертним оцінюванням. Це забезпечує баланс між точністю розрахунків і стратегічним баченням. Переваги інтеграції AI очевидні: швидкість оброблення великих обсягів даних, здатність виявляти складні закономірності, оптимізація портфеля в реальному часі. Застосування reinforcement learning дає змогу системам навчатися на ринку динамічно, адаптуючи стратегії до нових умов. У перспективі такі алгоритми можуть забезпечувати майже повністю автономне управління інвестиційними портфелями, залишаючи людині лише

Таблиця 1 – Класичні методи інвестиційного аналізу: сфери застосування, переваги та обмеження

Методи	Сфера застосування	Переваги	Недоліки
MPT	Формування портфеля	Оптимізація ризику; теоретична база сучасних фінансів	Не враховує асиметрію розподілів; чутливий до вхідних даних
Критерій Келлі	Венчурні інвестиції, криптовалюти, деривативи	Максимізація довгострокового зростання	Потребує точних оцінок імовірностей; високий ризик у короткостроковій перспективі
NPV, PI	Корпоративні фінанси, інфраструктурні проєкти	Простота та зрозумілість; широко застосовуються	Залежність від ставки дисконту; ігнорують невизначеність
Монте-Карло	Управління ризиками, опціони, деривативи	Оцінювання ймовірнісних розподілів; гнучкість	Висока обчислювальна складність
DCF, CAPM	Оцінювання компаній, акцій, активів	Фундаментальні моделі фінансів	CAPM враховує лише систематичний ризик; DCF залежить від прогнозів грошових потоків

функцію стратегічного контролю. За даними PwC (2023) понад 70% інвестиційних фондів у США застосовують AI для управління ризиками. Ринок AI у фінансах зріс з \$ 6,67 млрд у 2019 р. до \$ 19,0 млрд у 2023 р., прогноз на 2030 р. – понад \$ 100 млрд. У 2024 р. понад 60% біржових операцій у світі здійснюються автоматизовано (algo-trading) (рис. 1).

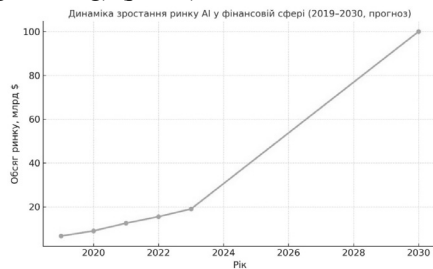

Рис. 1. Динаміка зростання ринку AI

Проте є й виклики. По-перше, упередженість даних: AI-алгоритми часто залежать від історичної інформації, що може не враховувати структурних змін у майбутньому [6]. По-друге, проблема «чорної скриньки»: складні нейронні мережі приймають рішення, які важко пояснити. Це знижує довіру до результатів, особливо серед інституційних інвесторів. Додатково виникають етичні та правові питання: хто несе відповідальність за збитки, якщо інвестиційне рішення ухвалене на основі алгоритму? Тому найефективнішим підходом вважається гібридна модель, у якій поєднується людська експертиза з алгоритмічною точністю. Досвід таких компаній, як Correlation Ventures, показує, що саме синергія людини та машини забезпечує найкращий результат у виборі ін-

вестиційних можливостей.

Якщо проаналізувати загальну перевагу застосування AI-технологій, то до них можна віднести таке: швидкість оброблення великих обсягів даних; здатність виявляти складні закономірності; оптимізація портфеля в режимі реального часу; можливість створення майже автономних систем управління інвестиціями. Проте як і кожний аспект, AI-технології мають свої обмеження, з яких можна виділити таке: упередженість даних, що формує неправильні висновки; складність пояснення результатів нейромереж; правові та етичні питання відповідальності за рішення; залежність від якості вхідних даних і технологічної інфраструктури.

ВИСНОВОК

Отже, математичний аналіз залишається фундаментом інвестиційних рішень. Класичні методи, як-от теорія портфеля, NPV чи моделі Монте-Карло, дозволяють структуровано оцінювати прибутковість і ризики. Однак сучасний фінансовий світ вимагає швидших та гнучкіших підходів, які здатні працювати з великими масивами даних у режимі реального часу. Цю потребу задовольняє штучний інтелект, що інтегрує математичний апарат з машинним навчанням. Перспективи подальшого розвитку пов'язано з квантовими обчисленнями, які здатні аналізувати величезну кількість сценаріїв одночасно, та з розвитком explainable AI, що підвищить прозорість алгоритмічних рішень. Поєднання класичних і новітніх методів стане основою інвестиційної аналітики майбутнього, де людина й машина виступатимуть як партнери у прийнятті стратегічних рішень.

References

1. CFI, Modern Portfolio Theory, URL: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/career-map/sell-side/capital-markets/modern-portfolio-theory-mpt/>
2. Will Kenton, What is the Kelly Criterion, URL: <https://www.investopedia.com/terms/k/kellycriterion.asp>
3. Kushal Agarwal, The Monte Carlo Simulation: Understanding the Basics, URL: <https://www.investopedia.com/articles/investing/112514/monte-carlo-simulation-basics.asp>
4. Niekrasova L.A., Polishchuk A.S. Innovative Technologies of the Digital Economy as a Direction of Investment in the Development of Ukraine. *Economic journal of Odesa polytechnic university*. 2022. № 4 (22). pp. 14-20. URL: <https://economics.net.ua/ejopu/2022/No4/14.pdf>
5. Kenson Investments, The AI-Powered Hedge Fund: How Machine Learning is Reshaping Investment Strategies, URL: <https://kensoninvestments.com/resources/the-ai-powered-hedge-fund-how-machine-learning-is-reshaping-investment-strategies>
6. Taylor I. New AI Technology Spurs Excitement and Concerns Among Private-Credit Managers, URL: https://www.wsj.com/articles/new-ai-technology-spurs-excitement-and-concerns-among-private-credit-managers-f3a2e65f?mod=author_content_page_6_pos_3

Artemii KHMARIUK

applicant, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2425-9145>

e-mail: artemii.od.ua@stud.op.edu.ua

MATHEMATICAL METHODS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MODERN INVESTMENT ANALYSIS

The paper is devoted to the study of methodological approaches to investment analysis with a focus on comparing classical mathematical methods and modern artificial intelligence tools. The relevance of the topic is justified by the fact that the increasing uncertainty in financial markets requires the application of not only traditional models but also advanced forecasting algorithms. The purpose of the paper is to identify the advantages and limitations of classical and innovative methods, to define their areas of application, and to outline the prospects of their integration in investment activities. The first part of the study examines traditional tools of investment analysis, including Markowitz portfolio theory, the Kelly criterion, NPV and PI indicators, the Monte Carlo method, as well as DCF and CAPM models. Their strengths, fields of application, as well as risks and limitations are identified. Table 1 systematizes the key characteristics of classical methods, which allows a clear demonstration of their differences. The second part of the paper is devoted to artificial intelligence as a tool for financial analytics. The main areas of its implementation in investment practice are described, such as automated portfolio management, market dynamics forecasting, and big data analysis. Statistical data on the growth of the artificial intelligence market in the financial sector from 2019 to 2030 are presented, confirming the rapid dynamics of its expansion. In addition, Table 2 provides a comparative analysis of classical methods and AI-based solutions, highlighting their common features and fundamental differences. The conclusions emphasize that classical methods remain the foundation of investment analysis, but their combination with artificial intelligence opens new opportunities for improving forecasting accuracy, enhancing risk management efficiency, and increasing the flexibility of decision-making. Such synergy enables the creation of more resilient and adaptive investment strategies under the conditions of modern financial markets.

Keywords: investment analysis, mathematical models, portfolio theory, Monte Carlo method, artificial intelligence, risk management, financial technologies

Юрій Сергійович ЧУБАТИЙ

аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3987-0946>

e-mail: ChubatyiYS@gmail.com

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ПОСЛУГ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА ПОТРЕБИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

У статті розглянуто адміністративно-правові механізми контролю якості мобільного зв'язку в Україні, проаналізовано чинні нормативні акти, діяльність органів державного регулювання, вплив впровадження нових методик на якість зв'язку. Підкреслено необхідність модернізації підходів до правового регулювання забезпечення мобільним зв'язком в сучасних умовах технологічності та цифровізації суспільства. Особливу увагу приділено правовій експертизі у підвищенні відповідності операторів мобільного зв'язку встановленим стандартам та у захисті прав споживачів.

Ключові слова: адміністративно-правовий механізм, мобільний зв'язок, регулювання, модернізація, правовий супровід, законодавство, споживач, цифрова трансформація

ВСТУП

Стійке й динамічне зростання телекомунікаційної галузі в Україні безпосередньо пов'язане з багаторазовим збільшенням кількості абонентів та підвищеними вимогами до якості послуг. Перехід ринку стільникового зв'язку на новий рівень функціонування зумовлює необхідність вдосконалення нормативно-правової бази, впровадження прозорих стандартів оцінювання якості послуг, посилення інституційної спроможності регуляторних органів для забезпечення належного рівня сервісу в умовах зростаючої конкуренції.

Питання вдосконалення механізмів управління якістю у сфері мобільного зв'язку спираються на фундаментальні теоретичні підходи, розроблені у працях провідних зарубіжних науковців, серед яких: В. Шухарт, Е. Демінг, Дж. Джуран, К. Ішікава, Ф. Кросбі, Х. Куме, Т. Конті, Г. Тагучі та А. Фейгенбаум. Хоча їхні дослідження не були безпосередньо спрямовані на мобільний зв'язок, вони стали основою для розвитку концепції тотального управління якістю, статистичного контролю процесів та безперервного вдосконалення, що сьогодні активно впроваджуються у сфері мобільного зв'язку.

В українському науковому середовищі важливий внесок у розвиток теорії та практики управління якістю зробили В.М. Криворучко, О.І. Момот, М.І. Шаповал, а також І.І. Грибик. Їхні дослідження, присвячені національним особливостям формування системи управління якістю та її правовому забезпеченню в контексті євроінтеграційних процесів, створюють методологічну основу для впровадження підходів до управління якістю, зокрема й в сфері мобільного зв'язку.

У сучасних умовах, коли стрімко розвивається цифровізація суспільства, якість послуг мобільного зв'язку є актуальним питанням не тільки операторів ринку, а й державних органів, які відповідають за регуляцію та нагляд. Якість зв'язку залишається визначальним фактором задоволення потреб споживачів, саме тому процес формування ефективних адміністративно-правових механізмів контролю якості телекомунікаційних послуг являється пріоритетним.

Високий рівень зв'язку та відповідна якість супутніх послуг вимагають не тільки технічної підтримки та модернізації мереж, а й вдосконалення нормативно-пра-

вового поля, моніторингу, стандартизації, державного контролю. Лише інтеграція технічних та соціально-економічних підходів може стати основою для розроблення відповідної системи контролю, яка зможе оперативно реагувати на виклики ринку. Вітчизняна практика в цій сфері потребує глибокого аналізу, перегляду та модернізації, саме ці питання визначають актуальність наукового дослідження адміністративно-правових засад забезпечення якості мобільного зв'язку в Україні.

МЕТА статті – аналіз поточного стану розвитку мобільного зв'язку в Україні та визначення шляхів модернізації адміністративно-правових механізмів контролю якості послуг цієї сфери, перспектив подальшого вдосконалення мобільної інфраструктури.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження проводилося поетапно, включало в себе аналіз нормативно-правової бази, вивчення технічних аспектів функціонування мобільного зв'язку в Україні, систематизацію положень національного регулювання. Методологічно застосовано системний аналіз нормативно-правових актів, порівняльно-правовий метод з метою аналізу відповідності національного законодавства європейським вимогам, статистичний аналіз для огляду якості, експертне оцінювання для аналізу сучасного стану якості та його моніторингу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Функціонування операторів мобільного зв'язку в Україні ґрунтується на положеннях Закону України «Про електронні комунікації», що визначає базові принципи надання телекомунікаційних послуг, закріплює правовий статус операторів та споживачів, а також встановлює вимоги до якості послуг. Крім основного закону, важливу роль у правовому забезпеченні відіграють нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та рішення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ) [6].

Одним з ключових елементів регулювання надання послуг мобільного зв'язку є процедура ліцензування. Згідно з чинним законодавством оператори зобов'язані отримати відповідні ліцензії на користування радіо частотним ресурсом і надання електронних комунікаційних послуг. У цьому контексті правова підтримка є важливим

складником належного функціонування суб'єктів ринку. Зокрема, участь фахівця у сфері права дає змогу забезпечити юридичну коректність підготовки та оформлення дозвільної документації, а також її відповідність чинним нормативно-правовим вимогам [2, с.32].

Попри наявність затверджених ще у 2010 р. державних норм якості мобільного зв'язку, тоді не було конкретних технічних показників, що регламентували б параметри сигналу, швидкість передавання даних або допустимий час затримки під час встановлення з'єднання. Однак з розвитком технологій мобільного зв'язку, зокрема впровадженням мереж четвертого покоління (4G), виникла нагальна потреба у встановленні оновлених та уніфікованих стандартів якості [4, с.62].

З метою вирішення зазначеного питання у вересні 2020 р. Кабінет Міністрів України затвердив «План заходів щодо підвищення якості послуг мобільного зв'язку на 2020–2022 роки», що передбачав гармонізацію вимог до операторів зв'язку. Нововведені показники встановлюють мінімально допустимий рівень якості, якого мають дотримуватись оператори у межах усіх населених пунктів, що покриті мобільною мережею [10].

Інтенсивне розширення покриття 4G-мереж в Україні стало ключовим кроком на шляху до реалізації стратегії Міністерства цифрової трансформації, що передбачало забезпечення швидкісним мобільним Інтернетом 95% об'єктів транспортної інфраструктури та населених пунктів до 2024 р.

У цьому контексті 19 липня 2024 р. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері електронних комунікацій (НКЕК) на своєму засіданні ухвалила постанову «Про затвердження Змін до постанови НКРЕКП від 26 березня 2022 року № 352». Зміни розроблено у тісній співпраці з Міністерством цифрової трансформації, НКЕК, Міненерго, Держенергонаглядом, операторами систем розподілу та мобільними операторами [7]. Ухвалене рішення спрямовано на створення дієвого та технологічно прийняттого механізму для покращення електроживлення базових станцій, що безпосередньо впливає на якість мобільного зв'язку та доступу до Інтернету.

Крім того, постановою НКЕК від 18 вересня 2024 р. № 493 затверджено Методику вимірювання параметрів якості та розрахунку показників якості електронних комунікаційних послуг у мережах мобільного зв'язку, яка визначає порядок здійснення моніторингу відповідних характеристик під час спеціалізованих випробувань (зокрема, драйв-тестів). Методика встановлює алгоритм процедур і обробки результатів, необхідних для формування об'єктивної оцінки якості мобільних послуг [9].

Застосування цієї методики передбачене не лише під час проведення контрольних заходів, але й для регулярного оприлюднення публічної інформації про якість надання електронних комунікаційних послуг згідно з Порядком оприлюднення відповідної інформації.

Випробування проводяться згідно з Планом-графіком моніторингу якості, що розробляється державним підприємством «Український державний центр радіочастот». Документ містить перелік адміністративно-територіальних одиниць, автошляхів та маршрутів для проведення тестувань. Випробування можуть здійснюватися в робочі дні з 08:00 до 22:00, зокрема в пікові періоди навантаження на мережу.

Запровадження зазначених стандартів та методик стало важливим кроком у формуванні прозорої та об'єктивної системи оцінювання якості мобільного зв'язку, що сприяє підвищенню рівня обслуговування кінцевих споживачів та зміцненню конкурентоспроможності національних телекомунікаційних операторів [8].

Законодавче поле також охоплює вимоги до якості надання електронних комунікаційних послуг, які включають параметри надійності зв'язку, швидкості передачі даних та безперебійності обслуговування. НКРЗІ здійснює систематичний контроль за дотриманням цих вимог, а в разі виявлення порушень має повноваження застосовувати санкції.

У цьому аспекті юридична експертиза може сприяти розробленню внутрішніх регламентів, процедур контролю якості та документального забезпечення відповідності операторів до нормативних стандартів. Адвокатський супровід також є доцільним у разі виникнення спорів зі споживачами та у судових справах щодо недотримання стандартів якості [3, с. 25].

Захист прав споживачів є пріоритетним напрямом державної політики в телекомунікаційній сфері. Законодавство гарантує споживачам право на отримання повної та актуальної інформації про послуги, на якісне обслуговування та на захист персональних даних. Оператори мобільного зв'язку мають забезпечити належне виконання цих норм, створюючи ефективні механізми обробки звернень, претензій і запитів [1, с. 9].

З 19 жовтня 2021 р. в Україні набули чинності оновлені нормативні вимоги до якості мобільного (рухомого) зв'язку, затверджені наказом Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України № 576 від 20 вересня 2021 р. «Про затвердження Вимог щодо якості рухомого (мобільного) зв'язку». Зазначені вимоги замінили попередній нормативний документ – Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України № 147 від 19 березня 2010 р., який регулював відповідні показники протягом понад десяти років [7].

Вимірювання якості послуг здійснюється через виконання серії оціночних тестувань, які передбачають збирання експериментальних статистичних даних, що імітують реальні сценарії користування мережею. Методика включає етапи встановлення з'єднання, передавання даних і роз'єднання. Кожне тестове з'єднання супроводжується реєстрацією відповідних параметрів у реальному часі, що забезпечує можливість подальшого аналізу [9].

З огляду на специфіку функціонування мобільних телекомунікаційних мереж оператори зв'язку нині реалізують декілька основних підходів до контролю якості наданих послуг. Зокрема, серед них виокремлюють: моніторинг загального стану мережі та її основних технічних характеристик; оцінювання якості послуг, що надаються абонентам безпосередньо на користувачьких терміналах [1, с.10].

Повномасштабне вторгнення росії в Україну, яке розпочалося у 2022 р., спричинило масштабні руйнування інфраструктури та суттєво вплинуло на процес цифрової трансформації держави. Агресія ворога поставила під загрозу функціонування ключових електронних комунікаційних систем, зокрема волоконно-оптичних ліній, базових станцій мобільного зв'язку, елементів ефірного телерадіомовлення, а також суміжної критичної

інфраструктури, зокрема енергетичної.

Нині спостерігається недостатній рівень контролю за дотриманням вимог до територіального покриття та якості надання електронних комунікаційних послуг. Це пов'язано з тим, що окремі нормативно-правові акти, передбачені Законом України «Про електронні комунікації» для здійснення такого контролю, досі не ухвалено. Одним із потенційно ефективних інструментів підвищення прозорості й результативності контролю є залучення кінцевих споживачів шляхом запровадження краудсорсингових механізмів збору даних про якість послуг [6].

Моніторинг якості мобільного зв'язку є ключовим інструментом забезпечення прав споживачів на отримання якісних електронних комунікаційних послуг (ЕКП), а також важливим чинником конкурентоспроможності операторів телекомунікаційного ринку. З огляду на воєнний стан, викликаний широкомасштабною агресією росії проти України, актуальність моніторингу якості мобільного зв'язку значно зросла.

У 2022–2024 рр. Україна стала предметом вивчення з боку європейських експертів стосовно забезпечення стійкості телекомунікаційної інфраструктури в умовах постійних атак з боку росії. На основі отриманого практичного досвіду підготовлено технічний звіт із рекомендаціями, що має бути враховано у стратегіях державної політики цифрової стійкості та розвитку.

Моніторинг якості ЕКП в умовах війни не лише виконує регуляторну функцію, а й слугує інструментом захисту національної безпеки, сприяючи стійкості цифрової інфраструктури та довірі громадян до державних і приватних комунікаційних сервісів. Для ефективної імплементації чинного законодавства у сфері електронних комунікацій в Україні залишається актуальною необхідність подальшого розроблення та ухвалення значного масиву підзаконних нормативно-правових актів. Їх наявність є передумовою повноцінного функціонування регуляторних інструментів, передбачених

як національним законодавством, так і міжнародно-правовими зобов'язаннями України [3].

Невідкладного нормативного врегулювання потребує низка ключових питань, зокрема: забезпечення міжоператорського доступу до фізичної інфраструктури електронних комунікаційних мереж, регламентація порядку їх спільного розміщення та використання; впровадження оновлених механізмів регуляторного нагляду за суб'єктами ринку, що мають значний вплив; формування ефективної системи надання універсальних послуг, включно з механізмами соціального захисту для вразливих категорій споживачів та компенсації втрат постачальникам таких послуг [2].

ВИСНОВКИ

Якість послуг мобільного зв'язку в Україні є критично важливим аспектом у функціонуванні телекомунікаційного ринку в умовах цифрової інфраструктури. Оновлення нормативних вимог до якості мобільного зв'язку у 2021 р. свідчить про прагнення держави адаптувати стандарти телекомунікацій до зростаючих потреб цифровізації суспільства.

Діяльність державних органів разом з ініціативами Міністерства цифрової трансформації, спрямована на гармонізацію національних норм з європейськими вимогами. Однак водночас зберігається актуальність питань адаптації окремих нормативів та необхідності підвищення якості мобільного зв'язку.

З метою подальшого вдосконалення адміністративно-правового механізму контролю якості послуг мобільного зв'язку доцільним є запровадження інноваційних методів: моніторингу загального та локального стану мережі, застосування автоматизованих систем аналітики скарг споживачів, впровадження незалежних аудитів якості зв'язку, стимулювання відповідальності операторів мобільного зв'язку, забезпечення публічної звітності результатів моніторингу.

Список використаних джерел

1. Галан Л.В. Послуги нового покоління 5G – перспектива розвитку оператора телекомунікацій України. *Сорок шості економіко-правові дискусії: матеріали міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції*. (Львів, 28 квітня 2020 р.). Львів, С. 9-11.
2. Галан Л.В. Інноваційний розвиток діяльності оператора телекомунікацій. *Потенціал сучасної науки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 10-11 грудня 2019 р.). Київ, 2019. ч. 1. С. 32-35.
3. Галан Л.В. Система конкурентних стратегій для забезпечення перспектив розвитку сучасного оператора телекомунікацій: монографія міжнародного рівня. ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY TECHNICZNEJ W KATOWICACH. Польща, 2022.
4. Галан Л.В. Система управління інноваційною діяльністю підприємств сфери інформаційних технологій. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». Київ, 2022. № 2(58). С. 62-72. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/economic2022/2/7900>
5. Дем'янчук М.А. Теоретичні, методологічні та прикладні основи збалансованого розвитку телекомунікаційного підприємства в умовах цифрових трансформацій: монографія. Одеса, 2020. 412 с.
6. Закон України «Про електронні комунікації»: Закон України від 16 грудня 2020 р. № 1089-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 12. Ст. 91 (Чинна редакція від 01 квітня 2025 р. Підстава: Закон № 4116-IX від 21 лютого 2024 р.).
7. Про внесення зміни до постанови НКРЕКП від 19 липня 2024 року № 1334: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 19 грудня 2024 р. № 2175, чинна редакція. URL: <https://www.nerc.gov.ua>
8. Про затвердження Вимог щодо рівня якості послуг рухомого (мобільного) зв'язку: наказ Мінцифри України від 20.09.2021 № 114, зареєстр. в Мін'юсті 08.10.2021 за № з1298-21 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1298-21#Text>
9. Про затвердження Методики вимірювання параметрів якості та розрахунку показників якості електронних комунікаційних послуг у мережах мобільного зв'язку при здійсненні державного нагляду (контролю): Наказ Міністерства цифрової трансформації України від 18 вересня 2024 р. № з1571-24, чинна редакція. Міністерство цифрової трансформації України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1571-24#Text>
10. Про затвердження плану заходів щодо підвищення якості послуг рухомого (мобільного) зв'язку на 2020–2022 роки:

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 1189-р, чинна редакція. Кабінет Міністрів України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1189-2020-p#text

References

1. Halan L.V. New generation 5G services are the prospect of developing telecommunications operator of Ukraine. *Forty-sixth economic and legal discussions: materials of the International Scientific and Practical Internet Conference*. (Lviv, April 28, 2020). Lviv, pp. 9-11. (in Ukrainian).
2. Halan L.V. Innovative development of telecommunications operator. *Potential of modern science: materials of the IV International Scientific and Practical Conference* (Kyiv, December 10-11, 2019). Kyiv, 2019. Part 1. pp. 32-35. (in Ukrainian).
3. Halan L.V. System of competitive strategies for descending prospects for the development of a modern telecommunications operator: an international level monograph. *Zeszyty Naukowe wyższej szkoły technicznej w katowicach*. Poland, 2022. (in Ukrainian).
4. Halan L.V. Innovation management system of information technology enterprises. *International Scientific Journal "Internauka"*. Series: Economic Sciences. Kyiv. 2022. No. 2 (58). P. 62-72. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/economic2022/2/7900> (in Ukrainian).
5. Demianchuk M.A. Theoretical, methodological and applied bases of balanced development of a telecommunications enterprise in the conditions of digital transformations: monograph. Odesa, 2020. 412 p. (in Ukrainian).
6. Law of Ukraine "On Electronic Communications": Law of Ukraine of December 16, 2020 No. 1089-IX. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2021. № 12. Art. 91 (current version of 01 April 2025 Ground: Law No. 4116-IX of February 21, 2024).
7. On amendment to the NERCEP Resolution No. 1334 of July 19, 2024: Resolution of the National Commission for State Regulation in the Fields of Energy and Utilities of December 19, 2024 No. 2175, the current version. URL: <https://www.nerc.gov.ua> (in Ukrainian).
8. On approval of requirements for the level of quality of services of mobile (mobile) communication: Order of the Ministry of Defense of Ukraine dated 20.09.2021 № 114, registered. In the Ministry of Justice 08.10.2021 under No. Z1298-21 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1298-21#text> (in Ukrainian).
9. On approval of the methodology of measuring quality parameters and calculation of quality indicators of electronic communication services in mobile networks in the implementation of state supervision (control): Order of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine of September 18, 2024 No. Z1571-24, the current version. Ministry of Digital Transformation of Ukraine URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1571-24#text> (in Ukrainian).
10. On approval of the plan of measures to improve the quality of services of movable (mobile) communication for 2020-2022: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 30, 2020 No. 1189-r, the current version. Cabinet of Ministers of Ukraine. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1189-2020-p#text (in Ukrainian).

Yurii CHUBATYI

postgraduate student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3987-0946>

e-mail: ChubatyiYS@gmail.com

ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISMS FOR QUALITY CONTROL OF MOBILE COMMUNICATIONS SERVICES: DOMESTIC PRACTICE AND NEEDS FOR MODERNISATION

Introduction. The paper examines the administrative and legal mechanisms for controlling the quality of mobile communications in Ukraine, analyses the current regulations, the activities of state regulatory authorities, and the impact of the introduction of new methods on the quality of communications. The author emphasises the need to modernise approaches to legal support for mobile communications in the current conditions of technological advancement and digitalisation of society. Particular attention is paid to legal expertise in enhancing compliance of mobile operators with the established standards and in protecting consumer rights.

The purpose of the paper is to analyse and improve the administrative and legal mechanisms for controlling the quality of mobile communications in Ukraine, with a focus on aligning national standards with European requirements, ensuring compliance by mobile operators, and protecting consumer rights through legal expertise and modern monitoring methods.

Results. The author considers that a clear definition of spatial and technical parameters ensures objective monitoring and quality control of services, and also creates prerequisites for improving the level of consumer service in the field of electronic communications.

The activities of government agencies, together with the initiatives of the Ministry of Digital Transformation, are aimed at harmonising national standards with European requirements. It is emphasised that the issues of adapting certain regulations and the need to improve the quality of mobile communications remain relevant.

Conclusion. With a view to further improving the administrative and legal mechanism, it is advisable to introduce innovative methods of supervision, stimulate the responsibility of mobile operators, and ensure public reporting of monitoring results.

Keywords: pine forest, structural stability, pine phytophages, population dynamics, plantation resistance, spatial parameters

Любов Орестівна **ПЕТИК**

к.е.н., доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4807-2236>e-mail: Liubapetyk@ukr.netАнастасія Олександрівна **ЩЕКОДИНА**

студентка, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7957-9963>e-mail: nastyashekodina@gmail.com**ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Повномасштабне вторгнення суттєво трансформувало систему публічних закупівель, яка є ключовим інструментом забезпечення державних і суспільних потреб. У воєнних умовах виникла потреба у швидкому та гнучкому реагуванні для підтримки обороноздатності, критичної інфраструктури та гуманітарної сфери. Постанова Кабінету Міністрів України 2022 р. запровадила особливості здійснення закупівель, що передбачають скорочені строки, нові порогові значення, розширення можливостей електронного каталогу, гнучкі умови договорів і виключення для невідкладних потреб. Заборона закупівель у резидентів країни агресора посилює захист національних інтересів. Аналіз публічних закупівель засвідчив стабільність та ефективність системи.

Ключові слова: публічні закупівлі, воєнний стан, електронна система закупівель, замовники

ВСТУП

Повномасштабне вторгнення створило надзвичайні умови для функціонування системи публічних закупівель, що є одним з ключових механізмів забезпечення державних і суспільних потреб. Виникла суперечність між необхідністю швидкого реагування на виклики війни та вимогами прозорості, конкурентності й ефективності. Це зумовило актуальність пошуку оптимальних підходів до організації закупівель, які дають змогу одночасно задовольнити оборонні, інфраструктурні й гуманітарні потреби та мінімізувати корупційні ризики.

Дослідження публічних закупівель є важливою темою в економічній науці і цим питанням займаються багато українських науковців таких як: С. Берзіна, Н. Здирко, Т. Золотухіна, С. Науменко, Н. Бігун, М. Карлін, К. Кошкіна. Однак потребують дальшого дослідження питання публічних закупівель в умовах воєнного стану.

Попри наявні напрацювання, низка проблем залишається відкритою: недостатньо вивчено, як скорочення строків і розширення винятків впливають на рівень конкуренції. Потребує аналізу практика застосування гнучких умов договорів і прямих закупівель для невідкладних потреб.

МЕТА роботи – дослідження трансформації системи публічних закупівель України в умовах воєнного стану, аналіз нормативних змін та практики їх застосування, оцінювання впливу запроваджених особливостей на прозорість, конкурентність та ефективність процедур.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дослідження є праці провідних вчених, матеріали періодичних видань та нормативно-правова база з питань публічних закупівель.

РЕЗУЛЬТАТИ

Повномасштабне вторгнення суттєво вплинуло на функціонування системи публічних закупівель, яка є ключовим інструментом забезпечення державних та суспільних потреб. У надзвичайних умовах воєнного стану ви-

никла необхідність у швидкому й ефективному реагуванні на виклики, пов'язані із забезпеченням обороноздатності держави, підтримкою критичної інфраструктури та гуманітарної сфери.

Законом України «Про публічні закупівлі» [1] встановлено правові та економічні основи закупівель товарів, робіт і послуг для держави та громад, з метою створення ефективного, прозорого, конкурентного середовища та запобігання корупції, а також для адаптації українського законодавства до стандартів ЄС.

Принципи здійснення публічних закупівель показано на рис. 1.

У жовтні 2022 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» [2].

Ці особливості містять низку положень, котрі спрямовано на оперативне та швидке, ефективне та гнучке задоволення потреб замовників в умовах воєнного стану шляхом проведення закупівель прозорим та конкурентним способом із використанням механізмів та інструментів закупівель, реалізованих в електронній системі.

Головні зміни, які варто врахувати замовникам [3]:

Рис. 1. Принципи здійснення публічних закупівель (складено на основі [1])

1. *Порогові значення для здійснення відкритих торгів* визначено так:

- для товарів і послуг, крім послуг з поточного ремонту, вартість яких становить або перевищує 100 тис. грн;
- для послуг з поточного ремонту, вартість яких становить або перевищує 200 тис. грн;
- для робіт, вартість яких становить або перевищує 1,5 млн грн.

Закупівлі на ці суми здійснюються через відкриті торги або електронний каталог. Якщо сума менша за зазначені пороги, – замовники можуть користуватись електронною системою закупівель або укладати прямі договори з обов'язковим звітом в цій системі.

2. *Зменшення строків проведення відкритих торгів та оскарження.* Відкриті торги тривають орієнтовно 20 днів. Скарга розглядається органом оскарження за сім робочих днів з дати прийняття її до розгляду.

3. Особливостями передбачено *можливість здійснення закупівлі товарів із застосуванням електронного каталогу* без обмеження граничних вартісних значень. Можна застосовувати без обмеження вартості як альтернативу торгам. Якщо закупівля товару від 100 тис. грн, – відбір постачальника здійснюється через запит цінових пропозицій.

4. *Закупівля здійснюється замовником на підставі наявної потреби* у її здійсненні або у разі необхідності планової потреби наступного року. Додаткова непередбачена потреба не додається до вартості тотожних закупівель, а вид закупівлі визначається відповідно до вартісних меж.

5. *Передбачено змогу подавати тендерну пропозицію у відкритих торгах з ціною*, що перевищує передбачувану вартість предмета закупівлі, визначену замовником в оголошенні про проведення відкритих торгів за умови, що таке право та відповідний відсоток перевищення встановлені замовником.

6. *Передбачено широкий перелік випадків*, коли замовник може укладати прямі договори з подальшим звітуванням в електронній системі. Це стосується випадків, визначених для переговорної процедури, закупівель для невідкладних потреб – мобілізація, цивільний захист, житло для ВПО та евакуйованих, спорудження та ремонт укриттів і захисних споруд. Також до виключень віднесено закупівлі, інформація щодо яких належить до обмеженого доступу або такою, що може загрожувати безпеці у воєнний час.

7. *Передбачено перелік випадків зміни важливих умов договору*, зокрема надано право змінювати вартість за одиницю товару в договорі про закупівлю пропорційно коливанню ціни такого товару на ринку за умови документального підтвердження такого коливання тощо.

8. *Розширено механізм використання можливості усунення невідповідностей* учасником процедури закупівлі, виявлених замовником під час розгляду тендерної пропозиції.

9. У разі закупівлі товару замовнику надано *право самостійно визначати необхідність встановлювати* до учасника процедури закупівлі кваліфікаційні критерії.

10. *Передбачено можливість згідно з рішенням замовника його відокремленим підрозділам здійснювати закупівлю самостійно* для задоволення потреб такого підрозділу. У такому разі предмет закупівлі визначається замовником окремо для відокремленого підрозділу.

Зміни торкнулися також закупівель у громадян російської федерації та республіки білорусь. Публічні закупівлі товарів, робіт та послуг замовникам забороняється проводити у:

- громадян російської федерації та республіки білорусь, крім тих, що проживають на території України на законних підставах;
- юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до законодавства російської федерації та республіки білорусь;
- юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником якої є російська федерація та республіка білорусь з часткою в статутному капіталі 10 і більше відсотків.

У період воєнного стану кількість оголошених та укладених закупівель є важливим показником роботи держави та замовників. Вона свідчить про рівень прозорості й відкритості процесу, що дозволяє зменшити ризики зловживань і підвищити довіру суспільства. Щобільше закупівель відбувається відкрито, тим ширші можливості для бізнесу долучитися до постачання товарів, робіт і послуг, що стимулює конкуренцію та забезпечує кращі умови для держави. Кількість оголошених та укладених закупівель в електронній системі подано на рис. 2.

У 2022 р. оголошено 2,95 млн закупівель, з яких укладено 2,8 млн. Різниця між оголошеними та укладеними закупівлями склала 0,15 млн, що свідчить про високий рівень завершення процедур – близько 95%. Невеликі затримки могли бути пов'язані з початком воєнного стану.

У 2023 р. кількість оголошених закупівель зросла до 3,55 млн, а укладених – до 3,4 млн, що приблизно на 20 % більше, ніж у 2022 р. Різниця між оголошеними та укладеними закупівлями залишилася на рівні 0,15 млн. Це свідчить про стабільність та ефективність системи навіть у складних умовах воєнного часу.

У 2024 р. кількість закупівель трохи знизилася: оголошено 3,44 млн, укладено 3,3 млн. Різниця між оголошеними та укладеними закупівлями залишилася майже незмінною – 0,14 млн. Зниження обсягів порівняно з 2023 р. невелике – 3 %, що може свідчити про стабілізацію ринку або поступове врівноваження потреб.

Оптимізація публічних закупівель є одним з ключових інструментів підвищення ефективності використання бюджетних коштів та забезпечення прозорості у сфері державних витрат. Вона передбачає впровадження су-

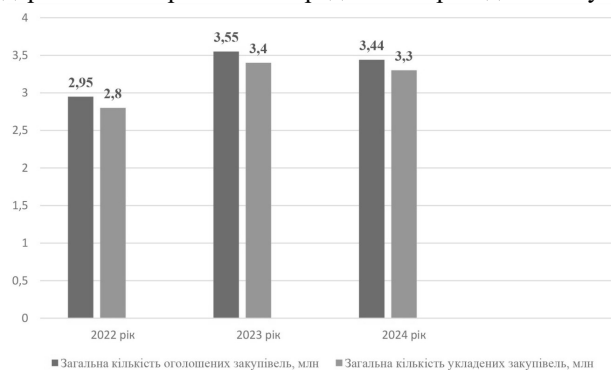

Рис. 2. Кількість оголошених та укладених закупівель за 2022 – 2024 роки, млн (складено на основі [4])

часних підходів до планування, проведення та контролю закупівельних процедур. Насамперед важливо проводити якісний аналіз потреб та ринку, аби уникнути зайвих витрат і забезпечити реальну економію ресурсів. Консолідація закупівель та використання рамкових угод дають змогу досягти більш вигідних цінових пропозицій, а електронні каталоги та цифрові інструменти електронної системи спрощують процес для замовників та учасників.

Особливу увагу варто приділяти підвищенню конкуренції – грамотне формування лотів, відсутність дискримінаційних умов і залучення малого та середнього бізнесу сприяють кращим результатам тендерів. Водночас ефективне управління процедурами зменшує кількість скаргень і ризиків, а застосування аналітики та ризик-індикаторів допоможе виявляти можливі порушення на ранніх етапах.

Не менш важливим складником є професійний розвиток замовників і постачальників, адже підвищення рівня знань та навичок учасників процесу дає змогу впроваджувати інноваційні практики. У результаті оптимізація публічних закупівель стане не лише засобом економії, а й запорукою якіснішого задоволення потреб держави та суспільства.

ВИСНОВКИ

Повномасштабне вторгнення в Україну суттєво трансформувало систему публічних закупівель, змусивши державу та замовників працювати в умовах постійних викликів та високої невизначеності. Попри це, система довела свою стійкість і здатність до адаптації – законодавчі зміни та спеціальні постанови уряду забезпечили необхідну гнучкість, що дозволило оперативно задовольняти критичні потреби оборони, інфраструктури та гуманітарної сфери.

Аналіз статистики закупівель свідчить про стабільність та ефективність електронної системи навіть у надзвичайних умовах. Високий відсоток завершених процедур і незначні коливання обсягів закупівель підтверджують дієвість запроваджених механізмів.

Подальший розвиток системи публічних закупівель має ґрунтуватися на поєднанні прозорості та конкурентності з оперативністю та гнучкістю. Особливе значення набувають оптимізація процесів, активне застосування цифрових інструментів, залучення малого й середнього бізнесу та впровадження інноваційних підходів. Це дасть змогу не лише ефективно використовувати бюджетні ресурси, а й зміцнити довіру суспільства до держави, стимулювати економіку та забезпечити якісне задоволення потреб.

Список використаних джерел

1. Верховна Рада України. Закон України «Про публічні закупівлі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
2. Верховна Рада України. Постанова Кабінету Міністрів України. «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text>
3. PROZORRO. Роз'яснення щодо особливостей здійснення публічних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану. URL: <https://surl.li/ozcdfv>
4. Міністерство економіки України. Звіти сфери публічних закупівель. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=ca5d0012-c7f9-4750-b1f8-cf5550ecb270&tag=Zviti>
5. Петик Л.О., Бацман І.В. Публічні закупівлі в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 9. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-08-03>

References

1. The Supreme Council of Ukraine. Law of Ukraine «On Public Procurement». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (in Ukrainian).
2. The Supreme Council of Ukraine. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. «On approval of the specifics of public procurement of goods, works and services for customers provided for by the Law of Ukraine 'On Public Procurement». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).
3. PROZORRO. Explanation of the specifics of public procurement during the period of martial law. URL: <https://surl.li/ozcdfv> (in Ukrainian).
4. Ministry of Economy of Ukraine. Public procurement reports. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=ca5d0012-c7f9-4750-b1f8-cf5550ecb270&tag=Zviti> (in Ukrainian).
5. Petyk L.O., Batsman I.V. Public procurement under martial law. *Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*. 2023. № 9. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-08-03> (in Ukrainian).

Liubov PETYK

PhD in Economics, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4807-2236>

e-mail: Liubapetyk@ukr.net

Anastasiia SHCHEKODINA

student, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7957-9963>

e-mail: nastyashekodina@gmail.com

FUNCTIONING OF THE PUBLIC PROCUREMENT SYSTEM IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF WAR

The full-scale invasion of Ukraine has profoundly impacted the operation of the public procurement system, a fundamental mechanism for fulfilling state and societal requirements. Under the extraordinary conditions imposed by martial law, it became imperative to adapt procurement procedures swiftly to ensure national defense, maintain critical infrastructure, and address humanitarian needs. The Law of Ukraine “On Public Procurement” establishes the legal and economic framework for the acquisition of goods, works, and services by state and municipal entities, aiming to promote efficiency, transparency, competition, and alignment with European Union standards. In October 2022, the Cabinet of Ministers of Ukraine enacted a resolution specifying special procurement procedures applicable during martial law and for 90 days following its cessation, introducing adjusted thresholds for open tenders, accelerated timelines for procurement and appeals, expanded use of electronic catalogs, and provision for direct contracting under urgent circumstances. Additional measures include flexible contract amendments, enhanced mechanisms for addressing non-compliance, and prohibitions on procurement involving Russian and Belarusian entities. Empirical data for 2022 - 2024 indicate the resilience of the system, with high completion rates of announced procurements exceeding 95%, demonstrating both procedural stability and operational effectiveness amid conflict conditions. Optimization strategies emphasize rigorous needs and market analysis, consolidation of procurements, and the promotion of small and medium-sized enterprise participation, thereby fostering competitive outcomes. The ongoing modernization of Ukraine’s public procurement system under wartime conditions underscores its role not only in ensuring prudent allocation of public resources but also in reinforcing institutional transparency, public trust, and alignment with international governance standards.

Keywords: public procurement, martial law, electronic procurement system, customers